

IPARJOGVÉDELMI ÉS SZERZŐI JOGI SZEMLE

Megjelenik kéthavonta

18. (128.) évfolyam, 6. szám

Megjelent: 2023. december

Kiadja a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala

Felelős kiadó:

Farkas Szabolcs

Felelős szerkesztő:

Girmann Zsuzsanna

Tervezőszerkesztő:

Plette Péter

Tördelőszerkesztő:

Mányoki Anna

Szerkesztőség:

Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala

1054 Budapest, Zoltán u. 6.

Levélcím: 1438 Budapest, Pf. 415

E-mail: szerkesztoseg@hipo.gov.hu

Telefon: 06 1 474 5767

www.sztnh.gov.hu

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján,

a hírlapot kézbesítőknél, a www.posta.hu WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storefront/>),

e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon a 06 1 767 8262 számon,

levélben az MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél:
www.posta.hu, WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>),
1900 Budapest, 06 1 767 8262, hirlapelofizetes@posta.hu

Egy szám ára: 2100 Ft

Egy évre: 12 600 Ft

SZTNH – 2023/6

HU ISSN

1587–5563

Szerkesztőbizottság:

*Dr. Baticz Csaba, Buzás-Fekete Blanka, Girmann Zsuzsanna,
Gyetzainé Virág Dóra, dr. Lábod Péter, dr. Mikló Katalin,
dr. Sulyok Ádám, dr. Szakács Lilla Fanni, dr. Zábori Zoltán*

18. (128.) ÉVFOLYAM 6. SZÁM

IPARJOGVÉDELMI ÉS SZERZŐI JOGI SZEMLE

IPARJOGVÉDELMI ÉS SZERZŐI JOGI SZEMLE

18. (128.) ÉVFOLYAM 6. SZÁM

2023. december

Stock Szabolcs

**Két szék közül a „value gap”-be? A CDSM-irányelv 17. cikke és alkalmazásának
nehézségei**

Dr. Gyertyánfy Péter

A mesterséges intelligencia hatályos szerzői jogi törvényünk szerint

Kiss Zoltán Károly PhD

**A védelem bére 2. Az építészeti alkotások és a műszaki létesítmények szerzőinek
díjazása**

Grad-Gyenge Anikó

**Szócikkek az IJOTEN Internetes Jogtudományi Enciklopédia
Szerzői jog és iparjogvédelem rovatából – Szerzői jogi kivételek és korlátozások**

Dr. Palágyi Tivadar

Külföldi hírek az iparjogvédelem területéről

Válogatás a Szerzői Jogi Szakértői Testület szakvéleményeiből

Könyv- és folyóiratszemle

Summaries

SZELLEMI TULAJDON NEMZETI HIVATALA

Tájékoztató szerzőinknek

Az Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle szerkesztősége örömmel fogad minden, a szellemi tulajdon védelmével foglalkozó írást. A beérkezett kéziratok a szerkesztőbizottság jóváhagyása esetén nyelvhelyességi és a kiadvány stílusához igazodó stilisztikai javítások után kerülnek publikálásra, amelyek nem érintik a mű tartalmi értékét. A kéziratot – a szerkesztőbizottság döntése alapján, az írás témája és mélysége szerint – a Tanulmányok, a Jogesetek, a Technikatörténet, a Fórum vagy a Hírek, események rovatban tesszük közzé. Az írás terjedelmét nem korlátozzuk, igen hosszú cikket esetleg két vagy több részben, egymást követő lapszámokban teszünk közzé a szerzővel történő egyeztetés után. Az egyes cikkekben kifejeződő állásfoglalásnak nem feltétlenül kell tükröznie a szerkesztőbizottság véleményét.

A Word vagy Rich Text formátumban készült kéziratokat e-mailben kérjük elküldeni az alábbi címek valamelyikére. Kérjük szerzőinket, hogy a szöveget ne formázzák, zárják balra, kiemelésként csak dőlt betűt alkalmazzanak, a címeket, alcímeket ne húzzák alá, a címhierarchiát lehetőleg számozással jelezzék. Tanulmányuk magyar és angol nyelvű összefoglalóját szíveskedjenek maximum 10 sorban mellékelni. A szövegben előforduló rövidítéseket, betűszókat első előfordulásukkor fel kell oldani. A hivatkozásokban kérjük az összes bibliográfiai adat (szerző, cím, kiadó, kiadás helye és éve, oldalszám, webcím) feltüntetését.

További kérdéseik esetén a szerkesztőség készséggel áll a rendelkezésükre (Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 1054 Budapest, Zoltán u. 6., Girmann Zsuzsanna szerkesztő, szerkesztoseg@hipo.gov.hu, tel.: 06 1 474 5767.

TARTALOM

Két szék közül a „value gap”-be? A CDSM-irányelv 17. cikke és alkalmazásának nehézségei	
STOCK SZABOLCS	7
A mesterséges intelligencia hatályos szerzői jogi törvényünk szerint	
DR. GYERTYÁNFY PÉTER	34
A védelem bére 2. Az építészeti alkotások és a műszaki létesítmények szerzőinek díjazása	
KISS ZOLTÁN KÁROLY PhD	49
Szócikkek az IJOTEN Internetes Jogtudományi Enciklopédia Szerzői jog és iparjogvédelem rovatából – Szerzői jogi kivételek és korlátozások	
GRAD-GYENGE ANKÓ	76
Külföldi hírek az iparjogvédelem területéről	
DR. PALÁGYI TIVADAR	101
Válogatás a Szerzői Jogi Szakértő Testület szakvéleményeiből	140
– SZJSZT-12/2021 – Makró és makró alappjául szolgáló algoritmus szerzői jogi megítélése	140
Könyv- és folyóiratszemle	147
– Daniel Offenbartl-Stiegert, Lasse Weinmann: <i>The End of ”Plausibility”?</i> (A „hihetőség” vége?) (Dr. Palágyi Tivadar)	147
– Rosan Slits: <i>No monkey business: Banksy trademark not filed in bad faith</i> (Semmi majomkodás: Banksy védjegye nem rosszhiszeműen lett lajstromozva) (Dr. Palágyi Tivadar)	154
– Stanislas Dehaene: <i>A rugalmas agy. Miért tanulunk hatékonyabban, mint a gépek?</i> (Dr. Osman Péter)	157
– Tom Cutler: <i>Ez konteó! A világ legvadabb összeesküvés-elméletei</i> (Dr. Osman Péter)	169
Summaries	182

A folyóiratban megjelenő tanulmányok a szerzők véleményét tükrözik, amely nem feltétlenül azonos a szerkesztőbizottság álláspontjával.

CONTENTS

Falling out of two chairs into the value gap? Article 17 of the CDSM Directive and the difficulties of its application	
SZABOLCS STOCK	7
The qualification of AI under the Hungarian Copyright Act	
DR PÉTER GYERTYÁNFY	34
The cost of protection 2. Remuneration of creators of architectural creations and technical establishments	
ZOLTÁN KÁROLY KISS PhD	49
Entries from the copyright and industrial property section of the IJOTEN online legal encyclopedia – Exceptions and limitations in copyright	
ANIKÓ GRAD-GYENGE	76
News in the field of industrial property protection abroad	
DR TIVADAR PALÁGYI	101
Selection of advisory opinions of the Body of Experts on Copyright	140
Review of books and periodicals	147
Summaries	182

CONTENT

Tomber de deux chaises dans le "value gap"? L'article 17 de la directive CDSM et les difficultés de son application	
SZABOLCS STOCK	7
L'intelligence artificielle selon notre loi sur le droit d'auteur actuelle	
DR PÉTER GYERTYÁNFY	34
Le salaire de la protection 2. La rémunération des créateurs des créations architecturales et des installations techniques	
ZOLTÁN KÁROLY KISS PhD	49
Entrées de la rubrique du droit d'auteur et de la propriété industrielle de l'encyclopédie de la science juridique en ligne IJOTEN – Exceptions et limitations dans le droit d'auteur	
ANIKÓ GRAD-GYENGE	76
Nouveautés dans le domaine de la protection de propriété industrielle à l'étranger	
DR TIVADAR PALÁGYI	101
Avis d'expert choisis du corps des experts en droits d'auteur	140
Revue des livres et périodiques	147
Summaries	182

INHALT

Von zwei Stühlen in die "value gap" fallen? Artikel 17 der CDSM-Richtlinie und Schwierigkeiten seiner Anwendung	
SZABOLCS STOCK	7
Die künstliche Intelligenz nach unserem aktuellen Urheberrecht	
DR. PÉTER GYERTYÁNFY	34
Der Lohn des Schutzes 2. Vergütung der Schöpfer der architektonischen Schöpfungen und der technischen Anlagen	
ZOLTÁN KÁROLY KISS PhD	49
Einträge aus der Rubriken über das Urheberrecht und das gewerbliche Eigentum der online rechtswissenschaftlichen Enzyklopädie IJOTEN – Ausnahmen und Beschränkungen im Urheberrecht	
ANIKÓ GRAD-GYENGE	76
Neuheiten auf dem Gebiet des gewerblichen Rechtsschutzes im Ausland	
DR. PALÁGYI TIVADAR	101
Ausgewählte Expertisen des Expertenkollegiums für Urheberrecht	140
Übersicht von Büchern und Zeitschriften	147
Summaries	182

KÉT SZÉK KÖZÜL A „VALUE GAP”-BE? A CDSM-IRÁNYELV 17. CIKKE ÉS ALKALMAZÁSÁNAK NEHÉZSÉGEI^{*}

„At this point, it shall already be stated that Article 17 CDSM leads to nothing less than a paradigm shift: Whereas up until now protected content was available unless shown to be infringing, now materials that are detected by algorithms will be removed from public circulation unless demonstrated to be legitimate.”¹

1. PROBLÉMAFELVETÉS

A digitális egységes piacon a szerzői jogról szóló irányelv tervezete² 2016-ban jelent meg, 13. cikke (a végleges változatban a 17. cikk) azonnal hatalmas visszhangot váltott ki az egész Unióban. A pesszimista nézőpontok elkezdtek temetni az internet addig ismert működését, a mémek és paródiavideók létezését, és e felháborodásuknak hangot adva több helyen még az utcára is kimentek tüntetni az emberek.³ Persze a javaslat finomodott, és a végleges szöveg már talán nem veszélyezteti annyira a vicces tartalomban dúskáló, szabad internetet, amelyet mindannyian ismerünk, de azért erős túlzás kijelenteni, hogy az EU hibátlan szabályozást alkotott volna meg. Az Európai Parlament és Tanács 790/2019 irányelvét a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról (a továbbiakban: CDSM-irányelv) 2019. április 17-én tették közzé az Európai Unió Hivatalos Lapjában.

Az európai digitális egységes piac stratégiája 2015-ben jelent meg. Fő céljai a digitális tartalomhoz való hozzáférés javítása, ezen belül pedig a modernizált EU-s szerzői jogi szabályozás felé való elmozdulás. Az uniós jogalkotó felismerte azokat a tendenciákat, amelyek az internetes (digitális) tartalomfogyasztás terén a fejlődés motorjaiként dolgoznak. Említi a dokumentum azt is, hogy fontos az összehangoltabb szerzői jogi rendszer, amely „az erős kulturális sokféleségre alapozva a tagállamközi tartalomátadás és -fogyasztás lehetővé

^{*} A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala Ujvári János diplomadíj-pályázatán díjazott diplomamunka.

¹ Niva Elkin-Koren: Fair Use by Design. UCLA Law Review, 64. évf. 22. sz., 2017, p. 1093; Sebastian Schwemer, Jens Schovbo: What is Left of User Rights? –Algorithmic Copyright Enforcement and Free Speech in the Light of the Article 17 Regime. Intellectual Property Law and Human Rights. Wolters Kluwer, 2020, p. 15 és Julia Reda, Joscza Selinger, Michael Servatius: Article 17 of the Directive on Copyright in the Digital Single Market: A Fundamental Rights Assessment. Gesellschaft für Freiheitsrechte, 2016. november 16., p. 8.

² Az Európai Parlament és a Tanács irányelve a digitális egységes piacon a szerzői jogról. COM(2016) 593 final. 2016/0820 COD. 2019. szeptember 14.

³ Thousands in Berlin protest EU's online copyright plans: <https://www.dw.com/en/thousands-in-berlin-protest-eus-online-copyright-plans/a-47753399>.

tételével egyidejűleg ösztönzi az alkotótevékenységet és a beruházásokat”⁴ A stratégiában hangsúlyozza a jogalkotó az internetes platformok szerepét mint a társadalmi és gazdasági élet kiemelt szereplőit és az interneten elérhető jogellenes tartalmak elleni küzdelem fontosságát, ennek kapcsán rámutat arra, hogy „[a]z érdekeltek 52,7%-a szerint gyakran hatástalan és átláthatatlan a jogellenes tartalom elleni fellépés”⁵

E felismerések és célok megfogalmazása révén láthatjuk, hogy az EU régóta foglalkozik azokkal a problémákkal, amelyek a digitális piacot, az ott megvalósuló kereskedelmet, illetve a tartalommegosztást érintik. Ennek eredménye a CDSM-irányelv is, amelynek hírhedt 17. cikke az online tartalommegosztó szolgáltatókon megjelenő jogellenes tartalmakkal szembeni fellépést, a platformok felelősségét és a jogosultak eltávolítási (eltávolíttatási) lehetőségeit szabályozza. Az irányelv javaslatában a jogalkotó kifejezett célja volt a *value gap*, vagyis értékkülönbség bezárása, annak a szakadéknak az áthidalása, amely a jogosultak és a platformok bevételeinek nagysága között terül el.⁶ A platformok hajlamosak arra, hogy a felelősségrevonás alól kibújjanak arra hivatkozva, hogy nem felelnek a felhasználók által feltöltött tartalmakért, miközben a jogosultak nem kapnak megfelelő kompenzációt műveik használatáért.⁷

A 17. cikk (1) bekezdése új alapokra helyezi az eddigi felelősségi rendszert, amikor úgy rendelkezik, hogy „ezen irányelv alkalmazásában az online tartalommegosztó szolgáltató nyilvánosságához való közvetítést vagy a nyilvánosság számára hozzáférhetővé tételt valósít meg, ha a felhasználói által feltöltött, szerzői jogi védelem alatt álló művekhez vagy más védelem alatt álló teljesítményekhez hozzáférést biztosít a nyilvánosság számára.” Ezzel azt a követelményt támasztja a tartalommegosztó szolgáltatókkal szemben, hogy minden, szerzői jogi védelem alatt álló mű tekintetében rendelkezzenek az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról szóló 2001/29/EK irányelv (a továbbiakban: Infosoc-irányelv) 3. cikk (1) és (2) bekezdése szerinti engedéllyel.⁸ E rendelkezésből kiindulva kitűnhet, hogy a cikk nem tisztázza és harmonizálja a szerzői jogi szabályozás jelenlegi európai rendszerét, hanem ellenkezőleg, több kérdést vet fel,

⁴ Európai digitális egységes piaci stratégia. A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. 2015. május 6., p. 8.

⁵ I. m. (4), p. 12–13.

⁶ Martin Senftleben, Christina Angelopoulos: The Odyssey of the Prohibition on General Monitoring Obligations on the Way to the Digital Services Act: Between Article 15 of the E-Commerce Directive and Article 17 of the Copyright in the Digital Single Market Directive: <http://hdl.handle.net/11159/451071> és Diana Passinke: An Analysis of CDSM Articles 15 and 17 – A Boost for the Creative Industries or the Death of the Internet? European Union Law Working Papers No. 49, 2020, p. 12.

⁷ Eleonora Rosati: Copyright and the Court of Justice of the European Union. Oxford University Press, 2019, p. 201.

⁸ Az engedélyezés kapcsán vö.: Martin Husovec João Quintais: How to License Article 17? Exploring the Implementation Options for the New EU Rules on Content-Sharing Platforms. GRUR International, 70. évf. 4. sz., 2021 április, p. 37–49.

mint amennyit megválaszol. Az átültetési kötelezettség azt eredményezi, hogy a 27 tagállam mindegyike a maga jogrendjébe illeszti az irányelv rendelkezéseit, ezzel még nagyobb töredezettséget teremtve, továbbá a cikk rendelkezései komoly konfliktust idéznek elő a belső piacon az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások, különösen az elektronikus kereskedelem egyes jogi vonatkozásairól szóló 2000/31/EK irányelv (a továbbiakban: Elker-irányelv), az Infosoc-irányelv, és a szellemi tulajdon-jogok érvényesítéséről szóló 2004/48/EK irányelv (a továbbiakban: IPRED) rendelkezéseivel is.

A dolgozat célja e konfliktusok feltárása, az Európai Unió Bíróságának (a továbbiakban: EUB vagy a Bíróság) vonatkozó gyakorlatának bemutatása és a 17. cikk által felvetett további problémák azonosítása és ismertetése.

2. A 17. CIKK ÁLTAL FELVETETT PROBLÉMÁK

Jelen fejezetben vizsgáljuk azokat a szempontokat, amelyek a 17. cikk alkalmazása során problémát jelentenek.

Mindenekelőtt nézzük, milyen szolgáltatók tartoznak az irányelv hatálya alá! A CDSM-irányelv 17. cikk (1) bekezdése az online tartalmamegosztó szolgáltatókra vonatkozik, az általuk végzett nyilvánossághoz közvetítést⁹ és nyilvánosság számára hozzáférhetővé tételt helyezi új alapokra. Az irányelv 2. cikk 6. pontjának definíciója szerint ezek olyan, az információs társadalommal összefüggő szolgáltatást nyújtó szolgáltatók, amelyeknek fő vagy egyik fő célja a felhasználók által feltöltött, jelentős mennyiségű, szerzői jogi védelem alatt álló mű vagy más, védelem alatt álló teljesítmény tárolása és ahhoz hozzáférés biztosítása a nyilvánosság számára, amely műveket és más, védelem alatt álló teljesítményeket nyereségszerzési céllal összerendezik és promotálják.¹⁰ Mint e megfogalmazásból kitűnik, ez egy kisebb csoportja az internetes szolgáltatóknak, digitális platformoknak. Az irányelv szempontként rögzíti még azt is, hogy ezen szolgáltatóknak „*legfontosabb vagy egyik legfontosabb célja a szerzői jogi védelem alatt álló tartalmak nagy mennyiségének tárolása, illetve annak lehetővé tétele, hogy a felhasználók feltöltsék és megosszák ezeket, abból a célból, hogy abból akár közvetlenül vagy közvetve hasznot szerezzenek azzal, hogy egy nagyobb közönség kiszolgálása érdekében összerendezik és promotálják azokat, többek között kategorizálással és célzott promóció alkalmazásával.*” Az irányelv emellett kivonja hatálya alól azokat a szolgáltatókat, amelyek nonprofit oktatási vagy tudományos tevékenységet végeznek.¹¹

⁹ E fogalom Infosoc-irányelvvel kapcsolatos értelmezéséhez l.: C-610/15. Stichting Brein 37–41.

¹⁰ CDSM-irányelv 2. cikk 6. pont.

¹¹ CDSM-irányelv (62) preambulumbekkezdés.

2.1. Általános nyomon követés, azaz general monitoring

A CDSM-irányelv 17. cikk (8) bekezdése *expressis verbis* kimondja, hogy a „*cikk alkalmazása nem vezethet általános nyomonkövetési kötelezettséghez.*” Az általános nyomon követés tilalma azonban nem újkeletű, hiszen már az Elker-irányelv is rögzítette, hogy a szolgáltatók számára a tagállamok nem írhatnak elő olyan kötelezettséget, amely alapján az általuk továbbított vagy tárolt információkat nyomon kellene követniük, valamint olyan kötelezettséget sem, amely szerint ki kellene vizsgálniuk jogellenes tevékenységre utaló tényeket vagy körülményeket.¹² A közvetítőszolgáltatók az Elker-irányelv alapján három ún. *safe harbour* mentességét élvezhetik. Az első a 12. cikk szerinti „egyszerű továbbítás” (*mere conduit*), a második a 13. cikk szerinti „gyorsítótárban történő rögzítés” (*caching*), a harmadik pedig a 14. cikk szerinti tárhelyszolgáltatás (*hosting*). Ezek alapján a szolgáltatók felelősségének kizárása iránt kell intézkednie a tagállamoknak olyan szolgáltatás esetén, amely „*a szolgáltatás igénybe vevője által küldött információnak hírközlő hálózaton keresztül történő továbbításából vagy a hírközlő hálózathoz való hozzáférés biztosításából áll,*”¹³ az információ automatikus, közbenső és átmeneti tárolása, és amely az információ későbbi továbbításának és más igénybevevők kérésére történő hatékonyabbá tételének célját szolgálja,¹⁴ valamint az olyan szolgáltatás esetén, amely az azt igénybe vevő által küldött információ tárolásából áll.¹⁵ Ezek a mentességek abból az elképzelésből fakadnak, hogy a platformokat az olyan tartalmak és jogsértések miatt felelősségre vonni, amelyeket a felhasználók követnek el, túl nagy terhet jelentene. Az ún. *safe harbour*ök nélkül a felelősségi kockázat meghíúsítaná a harmadik felek tartalmával foglalkozó közvetítők és az e-kereskedelem fejlődését.¹⁶ [A *hosting*gal kapcsolatos felelősségkorlátozó rendelkezés kizárása megjelenik a CDSM-irányelv 17. cikk (3) bekezdésében.]

A *general monitoring*ot az Elker-irányelv kifejezetten tiltja a 15. cikk (1) bekezdésben, azonban nem ad meg konkrét meghatározást a tekintetben, hogy mi minősül annak. A (47) preambulumbekkezdés segít az értelmezésben azzal, hogy megkülönbözteti az általános nyomonkövetési kötelezettséget és az „egyedi esetekben alkalmazandó nyomonkövetési kötelezettséget”,¹⁷ azonban ennél több támpontot nem nyújt. Az általános nyomonkövetési kötelezettség ezáltal azon múlik, hogyan értelmezzük a *general* szót, mivel a *monitoring* jelentése tekintetében megállapítható, hogy az a szolgáltatás felülvizsgálatára vonatkozik.¹⁸

Ehhez a kérdéskörhöz vizsgálatra érdemes a L'Oréal v. eBay-ügy kapcsán Jääskinen főtanácsnok véleménye. A főtanácsnok az előzetes döntéshozatalra előterjesztett tizedik kér-

¹² Elker-irányelv 15. cikk (1) bekezdés.

¹³ Elker-irányelv 12. cikk (1) bekezdés.

¹⁴ Elker-irányelv 13. cikk (1) bekezdés.

¹⁵ Elker-irányelv 14. cikk (1) bekezdés.

¹⁶ *Senfileben*, Angelopoulos: i. m. (6).

¹⁷ Elker-irányelv (47).

¹⁸ *Senfileben*, Angelopoulos: i. m. (6).

déshez fogalmazott meg észrevételeket a közvetítőszolgáltatók jogsértéstől való eltiltása kapcsán. A kérdés arra irányult, hogy az IPRED 11. cikke¹⁹ alapján kérhető-e olyan eltiltó határozat a védjegyet megsértő harmadik személlyel szemben, amely nemcsak a jogsértés abbahagyását, hanem a jövőbeni jogsértések megakadályozását is előírja. Az eBay szerint az eltiltó határozat csak „konkrét és egyértelműen azonosítható egyedi tartalomra vonatkozhat”,²⁰ míg a többi fél szerint tartalmazhat olyan intézkedéseket is, amelyek a jövőbeni jogsértések megakadályozására szolgálnak. Kiemeli továbbá a főtanácsnok azt is, hogy figyelemmel kell lenni az értelmezésnél az IPRED 3. cikkére is, amely a szellemi tulajdon-jogok érvényesítésének biztosításához szükséges intézkedések, eljárások és jogorvoslatok kapcsán fogalmazza meg azt a követelményt, hogy azoknak „méltányosnak és igazságosnak kell lenniük, nem lehetnek indokolatlanul bonyolultak és költségesek, és nem eredményezhetnek ésszerűtlen határidőket és indokolatlan késedelmeket.”²¹ A főtanácsnok a 11. cikk értelmezése során úgy érvel, hogy a szöveg szó szerinti olvasata alapján csak arról lenne szó, hogy a konkrét jogsértés megakadályozását és annak folytatásának tiltását írhatja elő egy ilyen határozat.²²

A „sima”, azaz célhoz kötött és nem állandó jelleggel végzett nyomon követést nem tiltja az Elker-irányelv, a (47) és a (48) preambulumbekkezdés is kimondja, hogy a tagállamok írhatnak elő egyedi esetekre nyomonkövetési kötelezettséget (valamint a nemzeti hatóságok nemzeti jogszabályok alapján hozott intézkedéseit sem érinti),²³ és megengedi a tagállamoknak azt is, hogy azoktól a szolgáltatóktól, amelyek a szolgáltatásuk igénybevevői által rendelkezésre bocsátott adat számára szolgáltatnak tárhelyet, megköveteljék, hogy a nemzeti jogszabályoknak megfelelő módon a jogellenes tevékenységeket felderítésük és megelőzzék.²⁴

Az Elker-irányelv hatálybalépése után két fő iskola alakult ki a *general monitoring* értelmezésére. Az első, A opció (alapvető értelmezés) szerint az általános nyomon követés tilalma azt jelenti, hogy tilos minden olyan kötelezettség bevezetése, amely alapján egy közvetítőnek minden olyan információt (vagy legalább azok többségét) nyomon kell követnie és ellenőriznie kell, amelyet kezel. Ez azt jelentené, hogy akkor is tilos a közvetítőszolgáltatónak minden információt átvizsgálnia és ellenőriznie, ha ez egy meghatározott, specifikus jogsértés felderítése és megakadályozása érdekében történne – ennek abszurditása nem igényel több magyarázatot. Ez az értelmezés az angol szövegváltozat nyelvtani elemzése által támasztható alá. A cikk szövegében ugyanis a *general obligation* (általános kötelezettség)

¹⁹ A cikk szerint „amennyiben bírósági határozat szellemi tulajdon-jog megsértését állapítja meg, a bíróságok a jogsértőt eltiltó határozattal további jogsértéstől eltiltsák”.

²⁰ C-324/09. L'Oréal v. eBay, Jääskinen főtanácsnok indítványa, p. 170.

²¹ IPRED-irányelv 3. cikk (1) bekezdés. E rendelkezés fontosságát jelen dolgozat 4.4.2. alfejezetében tárgyaljuk.

²² Uo. 174.

²³ Elker-irányelv (47).

²⁴ Elker-irányelv (48).

megjelenik egyrészt a kezelt információk nyomon követése viszonylatában és a jogsértő tartalmak felderítésének kötelezettségével kapcsolatban is. Ha e két mondatnak különböző jelentéstartalmat szeretnénk biztosítani, akkor az általános nyomonkövetési kötelezettség tiltását oly módon kell megtenni, hogy az minden olyan esetre alkalmazható legyen, amikor a platform minden információt vizsgál – még ha azt egy adott jogsértés felderítése miatt is teszi. Ez azt eredményezi, hogy bármilyen specifikus kötelezettség is terhelné a platformokat, annak nem tudnának úgy eleget tenni, hogy ne szegjék meg az Elker-irányelv 15. cikk (1) bekezdésének az információk összességének vizsgálatát tiltó rendelkezését. A másik, B opció (*basic minus* értelmezés) hasonló az A-hoz, annyival enged szabadabb teret, hogy csak azt az általános nyomon követést tiltja, amely általánosságban vizsgálja a tartalmakat a jogsértések megakadályozása érdekében, míg az olyan nyomon követés alkalmazását nem tiltja, amelynek célja meghatározott jogsértés megállapítása és az azt megvalósító tartalom kiszűrése. Senftleben és Angelopoulos ezt a különbséget a következőképpen fogalmazta meg: „a nyomon követés általános vagy specifikus voltát nem az határozza meg, hogy mit követnek nyomon, hanem annak a tartalomnak az általános vagy specifikus jellege, amelyet a nyomon követés a feltöltött tartalomban azonosítani kíván”. Ez az értelmezési opció két alfajra válik, a B1 variáns (általános értelmezés, mínusz a végzések, vagy *basic single minus*) szerint akkor engedhető meg a közvetítő által kezelt összes információ nyomon követése, ha azt bíróság rendelte el meghatározott jogsértés megszüntetése érdekében. Ez az értelmezés a már fentebb említett (47) preambulumbekkezdésen alapul, és lehetővé tenné azt, hogy egy meghatározott jog érvényesülése érdekében végzett, bíróság által elrendelt szűrés kompatibilis maradjon az általános nyomon követés tilalmával.²⁵ A B2 változat (általános értelmezés, mínusz a végzések és az értesítések vagy *basic double minus*) a B1-hez képest annyival enged bővebb teret, hogy a fent kifejtett, bíróság által elrendelt eseten túl akkor is lehetővé teszi a közvetítő számára, hogy nyomon kövesse az összes feltöltött tartalmat, ha a jogsértésre egy felhasználó vagy a jogosult hívta fel a figyelmét értesítés útján, tehát akkor szabályszerű az összes tartalom megfigyelése, ha az egy korábban definiált, specifikus jogsértés azonosítása érdekében történik. Meg kell azt is jegyezni, hogy a *general obligation to monitor* (általános nyomonkövetési kötelezettség) jogi szakkifejezés, így annak a pusztán nyelvi értelmezésére alapítani a közvetítőket terhelő tilalom megfogalmazását, módszertanilag nem tartható.²⁶

Szpunar főtanácsnok a McFadden-ügyben adott véleményében²⁷ ír a nyomon követés elfogadható megoldásáról, amely szerinte akkor áll összhangban az Elker-irányelv 15. cikk (1)

²⁵ A fenti bekezdéshez l.: Senftleben, Angelopoulos: i. m. (6).

²⁶ Matthias Leistner: European Copyright Licensing and Infringement Liability Under Art. 17 DSM-Directive. Can We Make the New European System a Global Opportunity Instead of a Local Challenge? Zeitschrift für Geistiges Eigentum/Intellectual Property Journal (ZGE/IPJ), 2020. 2. sz., p. 15.

²⁷ C-484/14. Tobias McFadden v. Sony Music Entertainment Germany GmbH, Maciej Szpunar főtanácsnok indítványa, 2016. március 16, p. 132.

bekezdésével és az irányelv (47) preambulumbekkezdésével, ha a nyomon követés tárgyát és annak időtartamát tekintve korlátozott, ami nyilvánvalóan nem valósul meg olyan intézkedések esetén, amelyek az adott hálózaton átfutó összes információ vizsgálatára irányulnak. A CDSM-irányelv 17. cikk (4) bekezdés *b)* és *c)* pontja, az *a)* ponttal összhangban értelmezve azt a feltételt vetíti előre, hogy a tartalommegosztó szolgáltatóknak igenis minden olyan tartalmat szűrniük kellene, amelyek felhasználásához nem szereztek engedélyt a jogosultaktól, annak érdekében, hogy a jogsértő művek ismételt feltöltését megakadályozzák, a jövőbeni jogsértéseket elkerüljék, és így eleget tegyenek az irányelv rendelkezéseinek.²⁸ Ez nem jelenti azt azonban, hogy minden olyan tartalom, amelyre vonatkozóan a jogosultak megadták a megfelelő információkat, jogsértőnek minősül, hiszen a szerzői jogi jogsértések is lehetnek rendkívül árnyaltak, kontextusfüggők.²⁹

Fontos kiemelni még az általános nyomonkövetési kötelezettség problémaköréhez a CDSM-irányelv 17. cikk (9) bekezdésébe foglalt azon kikötést, amely kimondja, hogy az irányelv egyéb rendelkezései semmiképpen nem érinthetik a jogszerű felhasználásokat. Ennek kapcsán jelenik meg az a félelem, hogy a szűrési mechanizmusok, amelyek *de iure* nem, azonban *de facto* mégis általános nyomon követést végeznek, nem képesek felismerni egyes árnyaltabb szabad felhasználási módokat, így *false negative* módon jelezve jogsértésnek nem minősülő eseteket. Ezt a problémakört részletesebben vizsgáljuk a *general monitoring* technológiai háttere kapcsán az automata szűrési mechanizmusok fajtáinak és megoldási módszereinek bemutatásánál.

2.2. Az EUB és a general monitoring

Az Európai Unió Bírósága több előzetes döntéshozatali eljárás eredményeként mondott ki általános jellegű elveket a *general monitoring* alkalmazásához kapcsolódóan.

C-324/09. L'Oréal v. eBay: a L'Oréal SA 2007 májusában tájékoztatta az eBay-t, hogy aggodalmi vannak afelől, hogy az eBay piacterén nagy számban zajlanak olyan ügyek, amelyek a L'Oréal szellemi tulajdon-jogait sértik. Az eBay reagált e megkeresésre, azonban mivel a L'Oréal a válasszal nem volt elégedett, beperelte a platformot és hét természetes személyt, akiknek szellemi tulajdon-jogok megsértéséért való felelősségének megállapítását és a jogsértéstől való eltiltását kérte. Ezt a L'Oréal az IPRED 11. cikkére alapozta. Az eBay szűrőrendszert vezetett be (VeRO, azaz *Verified Rights Owner* néven) annak érdekében, hogy a felhasználási feltételeit sértő árukat kiszűrje, azonban ennek alkalmazásához a L'Oréal nem csatlakozott, mivel nem hitt annak hatékony működésében. Az előzetes döntéshozatalra terjesztett tíz kérdés közül számunkra az utolsó bír kiemelt jelentőséggel: az IPRED 11. cik-

²⁸ Christophe Geiger, Bernd Justin Jütte: The EU Commissions's Guidance on Article 17 of the copyright in the Digital Single Market Directive – A Guide to Virtue in Content Moderation by Digital Platforms? 2021. június 29., p. 45.

²⁹ Geiger, Jütte: i. m. (28), p. 45.

kének hatálya kiterjedhet-e a jövőbeli jogsértésektől való eltiltásra, és ha igen, akkor milyen intézkedések tartozhatnak e körbe? Kötelezhető-e az online piactér üzemeltetője arra, hogy intézkedéseket hozzon a platformján elkövetett jogsértések jövőbeli megakadályozása érdekében? A L'Oréal mellett több tagállam kormánya is azon az állásponton volt, hogy az eltiltások a jövőbeli jogsértésekre is vonatkozhatnak.³⁰ A kérdéses cikk nyelvtani értelmezésére is rámutatott az EUB, vagyis a cikk „...harmadik mondatában használt 'jogsértő magatartástól való eltiltás' kifejezés nem tekinthető azonosnak az ugyanazon cikk első mondatában szereplő 'eltiltó határozattal további jogsértéstől eltiltsák' kifejezéssel”.³¹ A Bíróság végül azt a választ adta a kérdésre, hogy a 11. cikk harmadik mondata előírja a tagállamok számára, hogy a szellemi tulajdon-jogok védelme érdekében a nemzeti bíróságok kötelezessék az online piacok üzemeltetőit olyan intézkedések meghozatalára, amelyek nemcsak a szóban forgó jogok megsértésének megszüntetésére alkalmasak, hanem képesek e jogsértések megelőzésére is.³² Ebből az érvelésből kitűnik, hogy az EUB elméletben nem vetette el a megelőző jellegű intézkedések alkalmazását,³³ azok tényleges bevezetése azonban számos más aggályt vet fel, amelyekre a későbbiekben térünk ki.

C-70/10. Scarlet Extended v. SABAM: a Société Belge des Auteurs, Compositeurs et Editeurs belga közös jogkezelő szervezet (a továbbiakban: SABAM) és a Scarlet Extended SA internetszolgáltató cég közötti per kiindulópontja az volt, hogy a SABAM a katalógusában található védett művek elleni jogsértések (főleg a nyilvánossághoz való közvetítés és a többszörözés jogának megsértése) megakadályozása tekintetében úgy gondolta, hogy erre a Scarlet Extended a legalkalmasabb, mivel annak felhasználói követik el azokat, ezért kérte a brüsszeli elsőfokú bíróságtól³⁴ a jogsértések megtörténtének megállapítását és azt, hogy a Scarlet „tegye lehetetlenné vagy akadályozza meg a zeneműveket tartalmazó fájloknak a jogosultak engedélye nélküli, az ügyfelei által 'peer-to-peer' szoftver segítségével történő küldésének vagy fogadásának bármely formáját”.³⁵ Az eljárásban a bíróság szakértőt alkalmazott annak megállapítására, hogy tényleg az internetszolgáltató-e a legalkalmasabb a jogsértések megelőzésére. A szakértő álláspontja szerint – a technikai aggályok mellett – van lehetőség arra, hogy a Scarlet Extended kiszűrje a SABAM által sérelmezett művek jogellenes cseréjét. A másodfokú bíróság terjesztette fel az ügyet előzetes döntéshozatalra, melynek során az EUB arra kereste a választ, hogy 1. kötelezheti-e a tagállami bíróság az internetszolgáltatót egy olyan szűrőrendszer felállítására, amely teljes ügyfélkörét *in abstracto* és megelőző jelleggel, saját költségére és időbeli korlátozás nélkül, valamennyi adatát tekintve szűri annak

³⁰ C-324/09. L'Oréal v. eBay 126.

³¹ Uo. p. 130. és Cedric Manara: Block the Filtering! A Critical Approach to the SABAM Cases. *Revue Lamy Droit de l'Immateriel*, 2011. november, p. 5.

³² Uo. p. 144.

³³ Rosati: i. m. (7), p. 205.

³⁴ Stefan Kulk, Frederik Zuiderveen Borgesius: Filtering for Copyright Enforcement in Europe after the Sabam cases. *European Intellectual Property Review*, 2012. 11. sz., p. 3.

³⁵ C-70/10. Scarlet Extended v. SABAM, p. 20.

érdekében, hogy a felperes által megjelölt fájlokat azonosítsa és továbbításukat blokkolja³⁶ az IPRED 11 cikke alapján? 2. Ha igen, kell-e a bíróságnak alkalmaznia az arányosság elvét az intézkedés hatékonysága és visszatartó hatása kapcsán? Az EUB döntésében az Elker-irányelv 12–15. cikkére hivatkozott, valamint említette a L'Oréal v. eBay-ügyben tett azon megállapítását, hogy az általános nyomkövetési tilalom kiterjed az olyan, nemzeti bíróság által meghozott intézkedésekre, amelyek alapján az internetszolgáltatót arra kötelezik, hogy valamennyi ügyfelének adatait tevőlegesen megfigyelje a jövőbeli szellemi tulajdonjogsértések megakadályozása érdekében. Az általános nyomkövetési kötelezettség továbbá összeegyeztethetetlen az IPRED 3. cikkével is, amely szerint a szellemi tulajdon-jogok biztosítását célzó intézkedések nem lehetnek indokolatlanul bonyolultak, költségesek, és méltányosnak kell lenniük. A szűrőrendszer létrehozása azt jelentené, hogy 1. az internetszolgáltató (ez esetben a Scarlet Extended) valamennyi ügyfelének elektronikus forgalmát tekintve azonosítsa a *peer-to-peer* forgalomba tartozó fájlokat, majd 2. azonosítsa azokat a fájlokat, amelyeken a jogosultnak (ez esetben a SABAM) joga áll fenn, 3. határozza meg, hogy ezek közül a fájlok közül melyik cseréje zajlik jogellenesen, és végül 4. blokkolja a jogellenesnek minősített fájlcsere³⁷. Ez a fajta nyomkövetés egyértelműen az Elker által tiltott általános nyomkövetésnek minősülne. Az EUB foglalkozott még az alapjogi érintettséggel, nevezetesen a vállalkozás szabadságával és a személyes adatok védelmével. A Bíróság ezek alapján arra a következtetésre jutott, hogy az alapügyben szereplő szűrőrendszer felállítása kétségtelenül ellentétes lenne az Elker-, az Infosoc- és az IPRED-irányelvvel.

C-360/10. SABAM v. Netlog: az előző ügyből már ismert SABAM, mint az ügy felperese, azért fordult a bírósághoz, hogy az a Netlog közösségimédia-szolgáltatót kötelezze olyan szűrőrendszer üzembe helyezésére, amely megelőzi azt, hogy a SABAM ügyfeleinek tartalmi jogosulatlanul, jogsértő módon kerüljenek feltöltésre a Netlog felületeire. Erre a SABAM szerint azért volt szükség, mert a Netlog felhasználóinak lehetőségük volt arra, hogy a SABAM repertoárjába tartozó műveket engedély nélkül feltöltsék a platformra.³⁸ A belga bíróság azt a kérdést tette fel az EUB számára, hogy megfelel-e az EU-s jognak az a fajta szűrési mechanizmus, amelyet a szerzői vagy szomszédos jogok megsértését megvalósító magatartástól való eltiltás érdekében alkalmaznak, és amely arra kötelezi a tárhelyszolgáltatót, hogy „a teljes ügyfélkörre vonatkozásában *in abstracto* és megelőző jelleggel, a saját költségére és időbeli korlátozás nélkül az e szervereken tárolt információ túlnyomó része vonatkozásában szűrőrendszert hozzon létre”.³⁹ A Bíróság érvelésében nagyban támaszkodott a Scarlet Extended-ügy indokolására, kiegészítve azzal, hogy a szűrőrendszer az előző ügy kapcsán megemlített alapjogok mellett negatív hatással lehet a véleménynyilvánítás és a tájékozódás szabadságára is, mert az EUB attól tart, hogy technológiailag nem lenne kivite-

³⁶ Uo. p. 28.

³⁷ Uo. p. 38.

³⁸ C-360/10. SABAM v. Netlog, p. 18.

³⁹ Uo. p. 25.

lehető egy olyan rendszer megvalósítása, amely képes különbséget tenni a jogszerű és jogszerűtlen alkalmazás között, mégpedig a szerzői jogi kivételek alkalmazása és megjelenése lenne az a pont, ahol a „gép” nem képes felismerni az adott felhasználás pl. paródiavoltát.⁴⁰ E szempontok alapján az EUB ugyanazt a választ adta a kérdésre, mint a Scarlet Extended-ügyben.⁴¹

A Scarlet Extended- és a SABAM-ügy kapcsán összességében megállapítható, hogy az EUB azt a szűrőrendszert tartja az Elker- és IPRED-irányelvvel összeegyeztethetetlennek, amely 1. a felhasználók által feltöltött és a szolgáltató által tárolt adatok megfigyelését 2. minden felhasználó tekintetében 3. előzetes jelleggel 4. a vállalkozás költségére 5. időbeli korlátozás nélkül végzi.⁴²

C-682/18. és C-683/18. egyesített ügyek, YouTube/Cyando: az alapügyekben eljáró bíróságok által előterjesztett előzetes döntéshozatali kérdések nagymértékben megegyeznek, az EUB ezért is egyesítette a két ügyet. E kérdések között szerepelt az – amit azóta a CDSM-irányelv tisztázott – hogy a YouTube és az Uploaded platform nyilvánossághoz közvetítést végez-e, amikor szerzői jogi védelem alatt álló művekhez hozzáférést biztosít? Amennyiben nem, akkor az Elker-irányelv 14. cikkének „safe harbour”-jébe tartozik-e e tevékenység? Összeegyeztethető-e az Infosoc-irányelvvel az, hogy a jogosult csak akkor igényelhet ideiglenes intézkedést a szolgáltatóval szemben, ha az egyértelmű jogsértésre való figyelmeztetést követően ismételten ilyen jogsértésre kerül sor? A Bíróság az első kérdésekre azt a választ adta, hogy nem minősül nyilvánossághoz közvetítésnek e tevékenység, „kivéve ha a platform pusztá rendelkezésre bocsátásán túl közreműködik abban, hogy ilyen tartalmakat a szerzői jog megsértésével a nyilvánosság számára hozzáférhetővé tegyenek.”⁴³ Az EUB kimondta továbbá, hogy az Elker-irányelv 14. cikkének (1) bekezdését (tárhelyszolgáltatás) úgy kell értelmezni, hogy a rendelkezés hatálya alá tartozik a videómegosztó platform, feltéve, hogy nincs aktív szerepe, „amely révén tudomással bír a platformjára feltöltött tartalmakról, vagy azokat ellenőrzi”. Az Elker-irányelv ezen cikkének a) pontját pedig úgy kell értelmezni, hogy az alapján kizárható legyen a szolgáltató mentesülése, amennyiben tudomással bírt a feltöltött, védelem alatt álló tartalmak jogellenességéről.⁴⁴ Az ügy kapcsán láthatjuk, hogy a CDSM-irányelv által szabályozott kérdések már régebben felmerültek, és az EUB gyakorlata visszaköszön többek között az online tartalommesztő szolgáltató fogalmának meghatározásában is.

⁴⁰ Uo. p. 48–51. és az Európai Unió Alapjogi Chartája 8. és 11. cikk.

⁴¹ *Rosati*: i. m. (7), p. 205.

⁴² C-70/10. *Scarlet Extended v. SABAM*, p. 45–53. és *Rosati*: i. m. (7), p. 205.

⁴³ C-682/18. és C-683/18. egyesített ügyek, *YouTube/Cyando*, p. 102.

⁴⁴ Uo. p. 117–118.

2.3. Az automatizált szűrés

A legnagyobb kétség az automatizált szűrési mechanizmusok (*automated filtering*) kapcsán az, hogy vajon képesek-e az erre kötelezett tartalommegosztó szolgáltatók olyan fejlett informatikai rendszert fejleszteni, amely megfelelően tudja végezni az automatizált szűrést. Fel tud-e ismerni egy informatikai rendszer, egy program olyan kis eltéréseket, mint például egy paródia vagy egy zeneműben egy átemelt hangsor. Utóbbi eldöntésének mikéntjére lehet példa az EUB C-476/17., Pelham és társai ügye. A Bíróság ebben az ügyben egy német jogeset kapcsán előzetes döntéshozatali eljárásban válaszolta meg – többek között – azt a kérdést, hogy sérül-e a hangfelvétel-előállítónak az Infosoc-irányelv 2. cikk c) pontja szerinti kizárólagos engedélyezési joga a többszörözésre vonatkozóan, ha „hangfelvételéből apró hangfoszlányokat nyernek ki, és másik hangfelvételen rögzítenek”.⁴⁵ Az EUB ítéletében a művészi szabadságból kiindulva azt a választ adta, hogy akkor nem minősül többszörözésnek az ilyen átvétel, ha arra módosított és olyan formában kerül sor, hogy az fel nem ismerhető.⁴⁶ Az ítélet angol szövege e tekintetben kifejezőbb, mivel úgy fogalmaz, hogy „*in a modified form unrecognisable to the ear*”, vagyis a „módosított, a fül számára felismerhetetlen formában” való felhasználás engedélyezett. Ez kiválóan szemlélteti a problémát, amelyet egy szűrési mechanizmusnak át kellene hidalnia, mégpedig azt, hogy felismerje és meg tudja különböztetni a jogos felhasználást (akár engedélyes, akár szabad felhasználás, pl. paródia vagy átdolgozás) a jogellenes felhasználástól. A Pelham-ügy kapcsán az EUB-nek kellett eldöntenie ezt a kérdést, az előzetes döntéshozatali eljárás pedig nem zajlik le egy szemrebbenés alatt (bár el lehet játszani a gondolattal, hogy egy szabad felhasználást érintő ügyben a bírának egy-két meghallgatás után kellene eldönteni azt, hogy az adott szekvencia, hangsor felismerhető-e a származékos műben), a szűrés szolgálatába állított szoftvereknek viszont ezt a döntést kvázi azonnal kellene meghozni.

Probléma még az automatizált rendszerek alkalmazásával az, hogy kétséges egy olyan szoftver létrehozása, amely képes megfelelően árnyaltan értékelni a jogos és jogsértő tartalmak közti lehetőleg eltéréseket. Geiger és Jütte álláspontja szerint az automatizált szűréssel kapcsolatos egész vita egy félreértésen alapul, mely szerint a technológia minden problémát meg tud oldani. A szerzők úgy vélik, jelenleg nem létezik még olyan fejlett informatikai rendszer, amely képes lenne a *false positive* (hamis pozitív) észleléseket teljes mértékben kizárni.⁴⁷

⁴⁵ C-476/17. Pelham és társai, p. 25, „1)” bekezdés.

⁴⁶ Uo. p. 31.

⁴⁷ Geiger, Jütte: i. m. (28), p. 47.

Az *upload filter*rel kapcsolatos problémák megoldása egy több darabból álló kirakósként szemléltethető.⁴⁸ Moreno a következőképpen vezeti le a feltöltéseket vizsgáló szűrőrendszerek működési mechanizmusait: elsőként szükség van egy algoritmusra, amely felismeri az anyagot vagy az anyag azon részét, amely jogsértő lehet. Másodszor, kell egy adatbázis, amelyben szerepelnek a védelem alatt álló művek, és amellyel össze lehet vetni az észlelt anyagot, harmadszor pedig kellenek megállapodások a jogosultakkal arra vonatkozóan, hogy egy jogsértés észlelése esetén milyen lépéseket kell megtenni. Fontos továbbá, hogy az algoritmusoknak mindenfajta mű felismerésére készen kell állniuk, legyen az szöveg, kép, hang vagy videó.⁴⁹

2.3.1. Az egyes informatikai megoldások

*Metaadatok*⁵⁰ vizsgálata. Az első megoldás, amely lehetővé teszi a fájlok felismerését, az azt körülvevő adatok, vagyis az ún. metaadatok vizsgálata. Ez a szűrési forma egyben a legegyszerűbb, mivel itt arról van szó, hogy az algoritmusnak a fájlt körülvevő információkat kell megvizsgálnia, például annak címét, hosszát, szerzőjét és így tovább.⁵¹ Ennek vizsgálata, a metaadatok „felismerése” után azokat össze kell vetni egy adatbázissal, amelyben a védendő művek szerepelnek, így megállapítva, hogy az adott feltöltés (felhasználás) jogellenes-e, téve mindezt anélkül, hogy szükség lenne az adott művek letöltésére és bővebb elemzésére.⁵² Ez az azonosítási módszer az 1990-es évek óta ismert, az internet korai szakaszában azért volt kifejezetten hasznos a jogsértő tartalmak megtalálására és megállapítására, mert nagyon egyszerűen kereshető (akár manuálisan, akár számítógépi programok segítségével). Egy metaadatbeli egyezés esetén a szolgáltatónak nem volt más dolga, mint levenni a jogsértő tartalmat, és a problémát ezzel orvosolta is. A jogsértő tartalmak kiszűrése bármely metaadatra való kereséssel megvalósulhatott, valamint ilyen keresést nagy számban nagyon gyorsan le lehetett futtatni.⁵³ Problémák is vannak azonban ezzel a megoldással, mivel a fájlt

⁴⁸ Felipe Romero Moreno: 'Upload filters' and human rights: implementing Article 17 of the Directive on Copyright in the Digital Single Market. *International Review of Law, Computers & Technology*, 34. évf. 2. sz., p. 159.

⁴⁹ Moreno: i. m. (48), p. 160. és A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak. A digitális egységes piacon a szerzői jogról szóló (EU) 2019/790 irányelv 17. cikkével kapcsolatos iránymutatás, p. 16.

⁵⁰ A metaadat olyan információ, adat, amely másik információt ír le annak megértése vagy használatának elősegítése céljából (Oxford Dictionary).

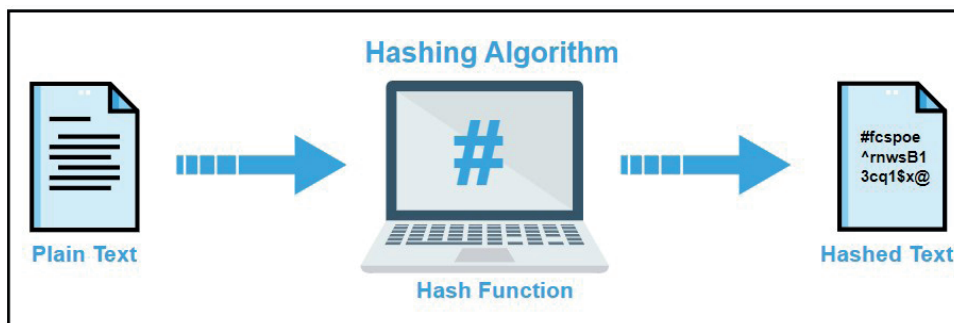
⁵¹ Moreno: i. m. (48), p. 158.

⁵² Alexander Gann, David Abecassis: The impact of a content filtering mandate on online service providers. *Analysys Madon*, 2018, p. 5.

⁵³ Evan Engstrom, Nick Feamster: The Limits of Filtering: A Look at the Functionality & Shortcomings of Content Detection Tools. *Engine*, 2017: <https://www.engine.is/the-limits-of-filtering>, p. 11–12.

körülvevő adathalmaz (cím, szerző, stb.) könnyen megváltoztatható, hamisítható a feltöltők által, ezáltal az azonosítási módszer elveszti megbízhatóságát.⁵⁴

Hashing. A *hashing* egy olyan algoritmus, amely egy fájlból egy fix méretű bitsorozat értékét számítja ki, vagyis egy algoritmus az adattömbökből álló eredeti fájlt egy rövidebb, fix hosszúságú, számokból és betűkből álló „kódsorrá” alakítja, amely kódsor az eredeti adathalmazt (az eredeti fájlt) képviseli.⁵⁵ Ennek előnye, egyfelől, hogy a *hash*-elt fájl sokkal kisebb, mint az eredeti, ezáltal egyszerűbb, kevésbé erőforrás-igényes és gyorsabb a *hash* adatokat hozzávetni egy azokat tartalmazó adatbázishoz.⁵⁶ Azonban ennek a megoldásnak nagyobb a hátránya, mint az előnyei, mivel egy apró változás az eredeti műben már egy teljes mértékben eltérő *hash* kódot generál, így nehezen lenne kivitelezhető egy olyan összehasonlító adatbázis felállítása, amely tartalmaz minden újítást, azokat naprakészen rendelkezésre bocsátja.

1. ábra: A hashing működése

(Forrás: <https://aboutssl.org/what-is-hashing-algorithm-how-does-it-work/>)

A *hashing* kapcsán idevágó lehet az EUB C-18/18. Glawischnig-Piesczek v. Facebook-ügyben hozott döntése. A Bíróság az Elker-irányelv 15. cikkének (1) bekezdése szerinti általános nyomonkövetési tilalom és a 14. cikk (1) bekezdés *a*) pont szerinti, a tárhelyszolgáltató számára rendelkezésre álló *safe harbour* mentesség és a jogellenes információ eltávolítására vonatkozó kötelezettség kapcsán döntött arra vonatkozóan, hogy milyen mértékben terjedhet ki az eltávolítási kötelezettség a tárhelyszolgáltatóra.⁵⁷ Az EUB kimondta, hogy a jogellenes cselekmény megszüntetése, az érintettek érdekeinek védelme és a további jog-

⁵⁴ Moreno: i. m. (48), p. 158 és Gann, Abecassis: i. m. (52), p. 5.

⁵⁵ Conrad Chung: Introduction to Hashing and its uses: <https://www.2brightsparks.com/resources/articles/introduction-to-hashing-and-its-uses.html> és What is Hashing Algorithm & How Does It Work? <https://aboutssl.org/what-is-hashing-algorithm-how-does-it-work/>.

⁵⁶ Moreno: i. m. (48), p. 158 és Gann, Abecassis: i. m. (52), p. 5–6.

⁵⁷ C-18/18. Glawischnig-Piesczek v. Facebook, p. 20.

sértések megelőzése érdekében az eltíltó határozatnak ki kell terjednie az olyan információkra is, amelyek tartalmát kissé eltérő módon fogalmazták meg ahhoz az információhoz képest, amelynek a felhasználását jogellenesnek ítélték. Itt észlelhető az a fontos jellemzője a *hashing*nek, hogy hiába tiltunk egy *hash*-elt tartalmat, mivel ha az annak alapjául szolgáló műhöz képest kissé eltérően fogalmaz a származékos mű, akkor az egész ellenőrzés hiábavaló, mivel a két *hash*-érték teljesen eltérő lesz. Kitér egyébként ez az ítélet is a *general monitoring* tilalmára, valamint arra, hogy ne a tárhelyszolgáltatóval szembeni túlzó kötelezettség előírása által valósuljon meg az eltíltó rendelkezésben foglalt cél. Végül, de nem utolsósorban, kimondja az ítélet, hogy a fentebb említett, „azonos értelmű információkat” az eltíltás kibocsátója olyan módon azonosítsa, valamint olyan tartalmi elemek meghatározása révén definiálja, mint a jogsértésben érintett személy neve, a jogsértés körülményei és – a legfontosabb – a „jogellenesnek nyilvánított tartalommal azonos értelmű tartalom”. Ennek az azonos értelmű tartalomnak a megfogalmazásából fakadó különbségek nem lehetnek alkalmasak arra, hogy a tárhelyszolgáltatóra helyezték azt a feladatot, hogy a tartalmat önállóan értékeljék.⁵⁸ Ez röviden azt jelenti, hogy a tárhelyszolgáltatók kötelezhetők arra, hogy a tagállami bíróságok által jogellenesnek ítélt és letiltott azonos értelmű, egyenértékű adatokhoz, információkhoz való hozzáférés blokkolható (a tagállami és nemzetközi jog tiszteletben tartása mellett).⁵⁹

Watermarking. A vízjelezés hangfelvételek, képek és videók azonosítására alkalmas. Ez a technológia egy egyedi „vonalkódot” épít bele a műbe, amely képes megkülönböztetni azt másolataitól. A filmipar gyakran alkalmazza ezt a megoldást, hogy a másolatokat megkülönböztesse az eredetitől, valamint vissza tudja vezetni, hogy melyik műből készült a további változat. A vízjelezett változat azonnal észlelhető, míg az anélküli verzió nem. A gond ezzel a megoldással az, hogy nem képes felismerni a védendő tartalmakat olyan származékos művek esetén, amelyeket teljes egészében harmadik fél alkotott meg, és csak felhasználta az eredeti védett művet, például zenei át- vagy feldolgozásokban (l. ehhez visszatérve a Glawischnig-Piesczek v. Facebook-ügyet fentebb). Végezetül pedig nem lehet visszamenőlegesen elhelyezni a vízjelet, így csak olyan művek tekintetében lenne megvalósítható az ilyen szűrés, amelyek újonnan kerülnek „forgalomba”, vagyis amelyeket már nyilvánosságra hoztak, azokat nem lehet így azonosítani.⁶⁰

Fingerprinting. A tartalomalapú „ujjlenyomatozás” a tartalom egy szeletét vizsgálja meg, hogy annak egyedi jellemzőit megállapítsa. Ez a technológia képes felismerni az eredeti fájlt még akkor is, ha azt azóta módosították, mivel nem az egészet vizsgálja, hanem az egyes „mélyebb” tartalmi aspektusokat, jellemzőket.⁶¹ A tartalom egyes jellemzőit egy kisebb mé-

⁵⁸ Uo. p. 41–47.

⁵⁹ *Moreno*: i. m. (48), p. 158.

⁶⁰ *Olivier Japiot*: Copyright Protection on Digital Platforms: Existing Tools, Good Practice and Limitations. CSPLA Report, 2017. december 19., p. 17 és *Moreno*: i. m. (48), p. 158.

⁶¹ *Moreno*: i. m. (48), p. 159.

retű ujjlenyomatfájl tartalmazza, amely alapját képezheti az ujjlenyomattal ellátott eredeti védendő műveket tartalmazó adatbázisnak. Jól szemléltethető a videófájlokon keresztül ez a módszer. Az ujjlenyomatfájl teljesen független az eredeti mű felbontásától, formátumától, más jellemzőjétől, így alkalmas arra, hogy általa azonosítani lehessen a teljes művet még akkor is, ha azt megváltoztatták, átdolgozták. Probléma lehet, hogy az ujjlenyomatfájl csak azt a fajta fájlt képes felismerni, mint amilyen fajta ő maga is, tehát ha az ujjlenyomatfájl hangot tartalmaz, akkor videót nem fog tudni felismerni.⁶²

2.3.2. A tartalomszűrés pontossága és szabályozása

A tartalomszűrés, mint folyamat, felfogható bináris döntéshozatalként, mely szerint egy tartalom vagy jogsértő (pozitív eredmény), vagy nem jogsértő (negatív eredmény).⁶³ Az eredmények a következőképpen osztályozhatók: 1. *true positive* (valódi pozitív) találat, amikor egy tartalmat jogsértőként jelez a szűrőrendszer, és az valóban jogsértő; 2. *true negative* (valódi negatív) találat, amikor egy tartalmat nem talál jogsértőnek a szűrő, és a tartalom tényleg nem az; 3. *false positive* (hamis pozitív) esetén a rendszer jelez, hogy egy tartalom jogsértő, amikor valójában nem az;⁶⁴ 4. *false negative* (hamis negatív) jelzés esetén pedig a rendszer nem jogsértőnek jelzi a tartalmat, miközben az mégis jogsértő.⁶⁵ A tartalomszűrő-rendszer hatékonyságát úgy lehet megállapítani, hogy vizsgáljuk, az összes jelzés közül mennyi a valódi pozitív és negatív észlelés, hiszen minél magasabb ez az arány, annál pontosabban működik a rendszer.

Nem vitatott tézis, hogy egy ilyen szűrőmechanizmus megvalósítása mesterséges intelligencia és gépi tanulás által lenne a leghatékonyabb. A tanulás kapcsán azonban problémás lehet az, hogy létezik-e egy olyan adatbázis, amelynek betáplálásával meg lehet tanítani a rendszert a kért tartalom vizsgálatára. Ennek a hiánya ahhoz vezethet ugyanis, hogy a rendszer nem találkozik elég tartalommal ahhoz, hogy megtanulja elég hatékonyan felismerni a kért formátumokat.⁶⁶ Nehézségként merülhet még fel a paródia felismerése, mivel annak megítélése gyakran a jogalkalmazói fórumok előtt is hosszú viták tárgya. Egy algoritmustól azonban azt várná el az alkalmazója, hogy egy pillanat alatt azonosítsa a tartalom paródia-

⁶² Gann, Abecassis: i. m. (52), p. 5–6.

⁶³ Giovanni Sartor, Andrea Loreggia: The impact of algorithms for online content filtering or moderation. Policy Department for Citizen's Rights and Constitutional Affairs, Directorate-General for Internal Policies, 2020. szeptember, p. 44.

⁶⁴ Példákhoz l.: Benjamin Boroughf: The Next Great YouTube: Improving Content ID to Foster Creativity, Cooperation, and Fair Compensation. Albany Law Journal of Science and Technology, 25. évf. 1. sz., 2015, p. 11–12.

⁶⁵ Sartor, Loreggia: i. m. (63), p. 45–46.

⁶⁶ A hiányos tanuláson alapuló problémák kapcsán érdekes példa a christchurch-i mészárlás esete, l.: Christchurch shootings: What happened in New Zealand: <https://www.bbc.com/news/av/world-asia-47581383>.

jellegét és azt, hogy emiatt nem jogsértő. A gépi tanulás fenti módszere miatt kellene továbbá egy *ground truth*⁶⁷ (alapigazság), amely általános jelleggel képes meghatározni, hogy a paródiának mik a definíciós elemei, valamint milyen paraméterek alapján határozható meg. Valószínűleg hiába táplálnánk be egy mesterséges intelligenciának a tanulási folyamatába számtalan paródiát, azok különbözősége és eltérései miatt nem tudná általános jelleggel megtanulni belőle, hogy valójában mi is a paródia. Emellett további nehézség lenne az is, hogy a paródiának minden tagállamban kicsit eltérő definíciója van (bár EU-s jogszabály is rendelkezik a paródiáról mint szabad felhasználási esetről),⁶⁸ így egy általánosan és mindenhol hadrendbe állítható algoritmusnak mind a 27 tagállam jogszabályi definícióját (és az ahhoz tartozó gyakorlati megállapításokat) el kellene sajátítania.

2.3.3. Egy gyakorlati példa: A YouTube Content ID-je

A világ vezető videómegosztó platformja, a YouTube 2007-ben kezdte fejleszteni saját tartalomszűrő szoftverét, a Content ID-t. E program a tartalmak tulajdonosainak (a jogosultaknak) a jogait hivatott védeni, ma már szinte minden tartalommal kapcsolatos követelés és vita intézése ezen a rendszeren keresztül fut. A szoftver technológiai hátterét a fentebb kifejtett *fingerprinting* adja. A tartalomelőállítók, -tulajdonosok referenciáfájlokat (*reference files*) szolgáltatnak a Content ID számára, amelyek tartalmazhatnak kép- és/vagy hanganyagokat. Ezekből a rendszer ujjlenyomatfájlokat készít, azokat egy adatbázisban tárolja. Amikor új tartalom kerül feltöltésre, a rendszer azt összeveti a tárolt referenciáfájlokkal, így kiszűrve az egyezéseket. A rendszer a tárolt ujjlenyomatok alapján képes a hangot, a képet, de még a dallamot is felismerni. Amennyiben egyezést talál az algoritmus a referenciájlal és egy másik videó között, három választási lehetőséget kínál fel a jogosult számára. A jogosult dönthet úgy, hogy az adott videót 1. letiltja, 2. bevételszerzésre fordíthatja (*monetization*) vagy 3. elemezheti és nyomon követheti a videó megtekintési adatait, hogy ezekből következtetéseket vonjon le (pl. milyen területeken népszerű a tartalma, milyen demográfiai csoportok számára stb.). A jogosultak többnyire az első megoldás mellett döntenek, így a Content ID rendszere több milliárd dollár bevételt hoz évről évre. Az eljárásban van lehetőség a bejelentés vitatására is, ha a feltöltő (az alkotó) úgy gondolja, hogy a videója nem jogsértő, vagyis tévesen jelentették. Ha alaptalannak bizonyul ez a vitatás, akkor a bejelentő nem veszít vele semmit, a vitatási folyamat alatt befolyt bevételt a YouTube elkülönítetten kezeli, hogy az eljárás végeztével az arra jogosultnak szolgáltatssa ki. Ahhoz, hogy a rendszer

⁶⁷ A moderátorok és a rendszereket betanító személyek szerepe, valamint a gépi tanulás alapjaként szolgáló ún. *ground truth* kapcsán l.: Sarah Lebovitz, Natalia Levina, Hila Lifshitz-Assaf: Is AI Ground Truth Really True? The Dangers of Training and Evaluating AI tools Based on Experts' Know-What. *MIS Quarterly*, 45. évf. 3. sz., 2021. szeptember, p. 1509.

⁶⁸ Infosoc-irányelv 5. cikk (3) bekezdés k) pont. A paródia EUB gyakorlatához l.: C-201/13. Deckmyn-ügy.

ilyen hatékonyan működjön, a Google saját adatai szerint a kezdetek óta több, mint 100 millió dollárt fektetett a rendszer fejlesztésébe.⁶⁹

A fenti jellemzés a YouTube saját készítésű bemutatója volt a Content ID rendszerről, így az elfogultság gyanúja felmerülhet bennünk. A Content ID közel sem egy hibátlan számítógépes döntéshozatalon alapuló szoftver, nem felelt meg azoknak az elvárásoknak, amelyeket vele szemben támasztottak. Boroughf 2014-es tanulmányában három problémát vázolt fel. Elsőként, a Content ID, mint automatizált rendszer, érzékeny a *false positive* észlelésekre, amely az internet – és a YouTube – működésének alapjaival ellentétes, hiszen olyan tartalom eltávolításához vezet, amely nem jogellenesen került feltöltésre. Azzal, hogy a Content ID a jogosultak kezébe adja a döntési lehetőséget, hogy fellépjenek védett tartalmuk felhasználása ellen még a *false positive* észlelések esetén is, kvázi döntési helyzetet generál, amelyben az algoritmus határozza meg, hogy mikor engedhető meg egy szabad felhasználás.⁷⁰ A Content ID többnyire emberi felülvizsgálat nélkül működik, mégis vannak olyan esetek, amikor van emberi beavatkozás: a bejelentések vitatása esetén (l. feljebb). A második probléma az, hogy a tranzakciós költségek megnövekedése sérti a jogosultakat és a „YouTube-ereket”. A jogosultak nem tudják eldönteni, mely tartalmakkal szemben kívánnak fellépni és melyeket tűrik meg, hiszen a rendszer minden találatnál jelez, így a felhasználókra hárul az a feladat, hogy megkeressék a jogosultakat a tartalomfelhasználás engedélyezésének megtárgyalása céljából. Ez kétségtávol növeli mindkét fél rejtett költségeit egy tartalom felhasználása (vagy engedélyezése) esetén, valamint azt eredményezi, hogy a Content ID elveszi a jogosultaktól annak lehetőségét, hogy megválasszák, jogait hogyan gyakorolják, és kinek mit engedélyeznek védett műveik tekintetében.⁷¹ A harmadik probléma pedig az, hogy a jogosultak által választható bevételszerzési lehetőség (*monetization*) a jogosultakat aránytalanul nagy bevételekhez juttatja, míg a „YouTube-ereket” hátrányosabb helyzetbe taszítja, mivel ők a videó elkészítésével járó munka fejében várt bevétel nagy részétől elesnek, felvetve itt ismét a *value gap* problémáját, amennyiben a Content ID jogsértést jelez, és a jogosult a *monetization* mellett dönt.⁷²

⁶⁹ Sartor, Loreggia: i. m. (63), p. 52. A Content ID működése: <https://support.google.com/youtube/answer/2797370?hl=hu#zippy=%2Cmilyen-lehetőségei-vannak-a-tartalomtulajdonosoknak%2Cki-használhatja-a-content-id-rendszert%2Ckapcsolódó-témakörök>. A Content ID használatára vonatkozó jogosultság megszerzése: <https://support.google.com/youtube/answer/1311402>. A Content ID használata: <https://support.google.com/youtube/answer/3244015?hl=hu>.

⁷⁰ Boroughf: i. m. (64), p. 10–11.

⁷¹ Uo. p. 13–14. Érdekesség, hogy a játékgártók kifejezetten szorgalmazták, hogy védett tartalmaikat gameplay és egyéb videó formájában viszontlássák, ehhez l.: Paul Tassi: Blizzard, Capcom, Ubisoft and More Rally Behind Copyright-Afflicted YouTubers: <https://www.forbes.com/sites/insertcoin/2013/12/12/blizzard-capcom-ubisoft-and-more-rally-behind-copyright-afflicted-youtubers/?sh=3409623340e3>.

⁷² Uo. p. 14–15.

Jelenleg kevés ilyen program ismert jelenleg a piacon, ezek közül a Content ID messze a legfejlettebb, ezt a pozícióját hatalmas ráfordítások árán érte el, amely ráfordításra nem minden, a kötelezettség hatálya alá tartozó tartalommegosztó szolgáltató lehet képes.⁷³

2.4. Alapjogi ütközések a szűrőmechanizmusok felállítására való kötelezéssel

A CDSM-irányelv 17. cikke alapján a szolgáltatókra rótt tartalomszűrő kötelezettségnek a fenti problémái mellett a harmadik ütközőzóna az alapjogokkal való konfliktus. Az alábbiakban áttekintjük, hogy mely alapjogokat érinti e kötelezettség, illetve egy-egy megoldási lehetőségét a tekintetben, hogy ezeket az ütközéseket hogyan lehetne feloldani. Az alapjogok tekintetében elsődlegesen az Európai Unió Alapjogi Chartája⁷⁴ (a továbbiakban: Alapjogi Charta) lesz irányadó.

2.4.1. A véleménynyilvánítás és a tájékozódás szabadsága

„Out of all the internationally recognized human rights, the right to freedom of opinion and expression is most threatened by digital copyright enforcement measures.”⁷⁵

Az első fenyegetés, amely a véleménynyilvánítás szabadságát veszélyezteti, az ún. *overblocking*, vagyis a tartalmak elérhetetlenné tételének túlzó mértéke (túlblokkolás). Ez megvalósulhat egyfelől a fentebb már kifejtett *false positive* vagy *false negative* találatok által, de lehet egy másik, emberi oldala is. Ez akkor fordul elő, amikor a jogosultak olyan tartalom eltávolítására „kérlik” a platformot, amely valójában nem jogellenes, mert pl. a sza-

⁷³ A szűrőprogramok fejlesztése és alkalmazása a gyakorlatban felvethet versenypolitikai kérdéseket is, mégpedig a Big Tech cégek előnye kapcsán. L. még bővebben: *Thomas Spoerri*: On Upload-Filters and other Competitive Advantages for Big Tech Companies under Article 17 of the Directive on Copyright in the Digital Single Market. JIPITEC, 10. évf. 2. sz., 2019, p. 184–186; *Jennifer M. Urban, Joe Karaganis, Brianna Schofield*: Notice and Takedown in Everyday Practice. UC Berkeley Public Law Research Paper No. 2755628. 2017. március 22., p. 64 és *Sartor, Loreggia*: i. m. (63), p. 52. E problémakörnek a vállalkozás szabadságához való joghoz fűződő kapcsolatáról: C-682/18 YouTube/Cyando egyesített ügyek, Henrik Saugmaandgaard Øe főtanácsnok indítványa, p. 242.

Egy másik piaci szereplő az Audible Magic tartalomszűrő és -felismerő rendszere. A Californiai székhelyű cég 1999 óta foglalkozik automatizált tartalomfelismerő szoftverek fejlesztésével, ügyfelei között olyan cégek találhatók, mint a Disney, a Facebook, a TikTok, a SoundCloud vagy a Twitch (<https://www.audiblemagic.com/customers-partners/>). A program működése hasonló a Content ID-hez, vagyis szintén a fingerprinting-technológián alapul, a szemléltetéshez l.: https://www.audiblemagic.com/wp-content/uploads/2019/08/B_F_Core-Technology_012720.pdf. Gyakorlati alkalmazásához l. még: *Chris Eggersten*: DistroKid Teams With Audible Magic to Combat Streaming Piracy. 2019. június 12.: <https://www.billboard.com/pro/distrokid-audible-magic-combat-streaming-piracy/>.

⁷⁴ Európai Unió Alapjogi Chartája (2012/C 326/02): <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=HU>.

⁷⁵ *Peter K. Yu*: Digital copyright enforcement measures and their human rights threats. In: *Christophe Geiger* (szerk.): Research Handbook on Human Rights and Intellectual Property. Edward Elgar Publishing, 2015, p. 456.

bad felhasználás esetei közé tartozik, vagy azért, mert a jogosult megadta a hozzájárulását anyagának használatához, csak erről az eltávolítást kérő, de ami még fontosabb, a platform nem tud, ezért teljesíti az eltávolítási vagy blokkolási kérelmet. Másfelől előfordulhat, hogy a szolgáltató eltávolítja, blokkolja a tartalmat, miközben az erre irányuló kérelmet el kellett volna utasítania. Ez bekövetkezhet az értesítés vagy a kérelem rossz értékelése, az értékelés elmulasztása vagy a vonatkozó jogszabályi rendelkezés rossz értelmezése miatt egyaránt.⁷⁶ A túlblokkolás harmadik esete kapcsán több érdekes példát találhatunk arra, hogy a felhasználóknak a valóságban milyen nehéz helyzetük van pl. a paródia által megvalósított szabad felhasználásuk eltávolítása ellen küzdve, mivel élő moderátorok helyett humortalan algoritmusokkal szemben kell megvédeni alkotásukat.⁷⁷ Az pedig vitatott, hogy egy szoftver képes lenne-e pl. egy paródia kapcsán megjelenő, árnyalatnyi változtatást vagy mondjuk a paródia célját felismerni.⁷⁸

A másik probléma az, hogy a túlzott tartalomszűrés a tájékozódás szabadságát is érinti, egészen pontosan az információk megismerésének és közlésének szabadságát.⁷⁹ E jog szerzői joggal való kapcsolatát az EUB is vizsgálta már,⁸⁰ a Bíróság úgy döntött, hogy a véleménynyilvánítás (és a sajtó) szabadsága az Infosoc-irányelv 5. cikk (2) és (3) bekezdésében meghatározott kivételeken és korlátozásokon kívül nem alapozhatja meg a szerzők többszörözéshez és nyilvánossághoz közvetítéshez fűződő jogának további korlátozását.⁸¹ A kivételek tekintetében fontos kiemelni, hogy az Infosoc-irányelv által meghatározott eseteket a tagállamok átemelhetik szabályozásukba, azonban az irányelv nem tette kötelezővé azokat,⁸² viszont ezzel együtt elő is írta azt, hogy ettől eltérő kivételeket nem kodifikálhatnak.⁸³ A CDSM-irányelv ehhez képest meghatározhat szabad felhasználási esetet, és elő is írja, hogy „a felhasználók minden egyes tagállamban a következő létező kivételek és korlátozások bármelyikére támaszkodhassanak”.⁸⁴ A kivételek, a szabad felhasználások és a véleménynyilvánítás szabadságának kiemelt szerepét erősíti még a CDSM-irányelv (70)

⁷⁶ A kérelem értékelése nehezedik expeditious removal vagy egyéb időkorláthoz kötött eltávolítás esetén.

⁷⁷ Krzysztof Garstka: Guiding the Blind Bloodhounds: How to Mitigate the Risks art. 17 of Directive 2019/970 Poses to the Freedom of Expression. In: Paul L. C. Torremans (szerk.): Intellectual Property and Human Rights. Wolters Kluwer Law & Business, 2020, p. 5–6.

⁷⁸ Gyertyánfy Péter, Legeza Dénes (szerk.): Nagykomentár a szerzői jogi törvényhez. Wolters Kluwer, Budapest, 2020, p. 243.

⁷⁹ Az Alapjogi Charta 11. cikk (1) bekezdés, második mondatának értelmezése kapcsán l.: Ashby Donald és mások v. Franciaország 36769/08., 2013. január 10-i ítélet, p. 34: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115845>.

⁸⁰ Cláudia Tomás Pedro: Sharing Content Online in the Digital Single Market and the Freedom of Expression of the User. MIPLC Master Thesis Series (2018/19). 2019. szeptember 12., p. 44.

⁸¹ C-469/17 Funke Medien v. Németország, p. 64.

⁸² Az Infosoc-irányelv szövege az „állapíthatnak meg” szófordulatot alkalmazza. E tekintetben l.: Grad-Gyenge Anikó: Nincs új a nap alatt – avagy görcső alatt a Bizottság szerzői jogi reformjának szabad felhasználásai. Jogtudományi Közlöny 73. évf. 7–8. sz., 2018, p. 335–336.

⁸³ Pedro: i. m. (80), p. 47.

⁸⁴ CDSM-irányelv 17. cikk (7) bekezdés második mondat.

preambulumbekezdése, amely rendelkezik arról, hogy a tartalommegosztó szolgáltatók által, az irányelvnek való megfelelés érdekében a jogosultakkal együttműködve meghozott intézkedések nem érinthetik egyfelől a szerzői jogi kivételeket és korlátozásokat, másfelől pedig garantálják a felhasználók szabad véleménynyilvánítását. Itt találkozhatunk továbbá azzal a céllal, hogy az Alapjogi Chartában foglalt alapjogok, nevezetesen a véleménynyilvánítás szabadsága és a (szellemi) tulajdonhoz való jog közötti egyensúly megteremtésre kerüljön. Érdekesség, hogy a két legmagasabb európai bírói fórum teljesen más megközelítést alkalmaz a véleménynyilvánítási szabadság és a szellemi tulajdonhoz való jog konfliktusának rendezésekor. Az EUB a szerzői jog szabályait tekinti főszabálynak, és e joggal konkuráló alapjogként foglalkozik a véleménynyilvánítás szabadságával. Az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB) ezzel ellentétben a véleménynyilvánítás szabadságáról mondta ki, hogy a pluralizmuson, elfogadáson és nyitottságon alapuló demokratikus társadalom számára elengedhetetlen alapjog,⁸⁵ így ezt veszi „főszabályként” alapul, és a szerzői jogot tekinti kivételnek e szabály alól. Végezetül meg kell említeni a YouTube/Cyando egyesített ügyek kapcsán Őe főtanácsnok indítványát, amelyben hivatkozik az EJEB azon megállapítására, hogy az internet az információk és eszmék cseréjének tekintetében kiemelt jelentőséggel bír, mi több, a YouTube, mint tartalommegosztó szolgáltató, a véleménynyilvánítás szabadsága gyakorlásának kiemelten fontos eszköze.⁸⁶ Hivatkozik még a főtanácsnok az Alapjogi Charta 13. cikkére, a művészeti alkotás szabadságára mint a véleménynyilvánítás szabadságával szoros kapcsolatban álló alapjogra, amelynek gyakorlása napjainkban jelentős részben a tartalommegosztó szolgáltatókon keresztül valósul meg. Ezt a gondolatot közvetíti még Geiger és Jütte is, megerősítve azzal, hogy a művészeti alkotások védelmét az online térben is biztosítani kell, és a jogalkotóra hárul annak felelőssége, hogy e jogot nem korlátozza szükségtelen mértékben.⁸⁷

Említeni kell még egy olyan veszélyt, amelyet a 17. cikk közvetve hordoz magában, mégpedig a tényleges szűréstől független, ám pont az attól való félelem következtében jelentkező visszaszorító hatást.⁸⁸ A platformok dönthetnek úgy, hogy előzetes szűrést végeznek a saját felhasználási feltételeik alapján. Ez különösen akkor valósulhat meg, amikor ahelyett, hogy a *best efforts*-nak való megfelelés érdekében az ágazati normák szerint megtennék azokat a lépéseket, amelyekkel biztosítják a jogosultak által meghatározott művek eltávolítását,⁸⁹ azt választják, hogy előzetes szűrést végeznek, mivel az előbbi követelménynek való megfelelés aránytalanul nagy terhet jelentene.⁹⁰ A másik visszaszorító hatás abban jelentkezhet, hogy a

⁸⁵ Ashby Donald és mások v. Franciaország 36769/08., 2013. január 10-i ítélet, p. 38.

⁸⁶ C-682/18 YouTube/Cyando egyesített ügyek kapcsán Őe főtanácsnok indítványa, p. 241. és Cengiz és társai v. Törökország, 2015. december 1-i ítélet, p. 51–52.

⁸⁷ Geiger, Jütte: i. m. (28), p. 26–27.

⁸⁸ Az angol chilling effect kifejezés jelentése elretentő vagy visszaszorító hatás, amely egy jog gyakorlásától tart vissza a lehetséges jogi válaszlépésektől való félelem miatt.

⁸⁹ CDSM-irányelv 17. cikk (4) bekezdés b) pont.

⁹⁰ Garstka: i. m. (77), p. 6.

megfelelő engedély birtokában létrehozott és feltöltött műveket, tartalmakat az alkotóknak egyszerűen nem érné meg túl „jól” elkészíteni, mivel a 17. cikk (2) bekezdésének utolsó mondatában szereplő kitétel értelmében addig tart a tartalmegosztó szolgáltatók által megszerzett engedélyek hatálya, amíg a felhasználók „nem kereskedelmi alapon járnak el”, és „tevékenységük nem termel jelentős bevételt”. A YouTube bevételi és reklámmodelljének ismeretében ha egy videó felkapott lesz, képes arra, hogy pillanatok alatt hatalmas bevételt generáljon, így kitaszítva a feltöltőket a fenti, fiskális szempontú védelmi körből, így a tartalmegosztó szolgáltató engedélyét is érvénytelenné téve.⁹¹ Bár ez az visszásság nem tartozik szigorúan a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozása körébe, egy lehetséges visszatartó erő, amely az alkotókat, parodistákat, feltöltőket gátolja abban, hogy műveiket úgy készítsék el, ahogy és amilyen jól csak szeretnék, mégis egyfajta közvetett és mögöttes véleménynyilvánítási korlátozásnak minősülhet.

A véleménynyilvánítás szabadsága tehát, mint a demokrácia szempontjából kiemelten fontos alapjog, több tekintetben is konfliktusba kerül a szűrési kötelezettség előírásával, ennek megoldása az egyik legérdekesebb folyamata lesz az elkövetkező évek joggyakorlatának.⁹²

2.4.2. A vállalkozás szabadságához való jog

Az Alapjogi Charta 15. cikkében rendelkezik arról, hogy a vállalkozás szabadságát el kell ismerni – összhangban a nemzeti jogszabályokkal. E jog egyike a három gazdasági alapszabadságnak, és az Európai Unióról Szóló Szerződés 119. cikkének (1) bekezdésében meghatározott célok eléréséhez mellőzhetetlen alapjog.⁹³ A probléma a *stay down* követelmény előírásával az, hogy bonyolult, összetett, és költséges informatikai szűrőmechanizmus alkalmazásával lehetne eleget tenni neki. Ez azonban nem csak a vállalkozás szabadságába ütközik, az IPRED 3. cikk (1) bekezdésével se összeegyeztethető, hiszen jelen alfejezet is azt tárgyalja, hogy indokolatlanul bonyolult, költséges és nem méltányos egy ilyen kötelezettség előírása. Ezt erősíti meg az EUB is a Netlog-ügyben: „*az ilyen meghagyás az érintett tárhelyszolgáltató vállalkozási szabadságának súlyos sérelmét vonná maga után, mivel arra kötelezné a szolgáltatót, hogy bonyolult, költséges és állandó informatikai rendszert hozzon létre, amelynek költsége kizárólag őt terhelne*”.⁹⁴ További költségeket okozhat az is, hogy a platformok számára a 17. cikk (4) bekezdésének „*művek és más védelem alatt álló teljesítmények*” megfogalmazása nem elég pontos ahhoz, hogy a tartalmegosztó szolgáltatók meggyőződjenek arról, mely műfajtanak a szűrését kell végezniük. Ez ahhoz vezethet, hogy

⁹¹ Uo. p. 7.

⁹² E probléma megoldásának lehetőségeihez l.: *Garstka*: i. m. (77), p. 7–14.

⁹³ *Geiger, Jütte*: i. m. (28), p. 28.

⁹⁴ C-360/10 SABAM v. Netlog, p. 46.

többfajta mű szűrésére fel kellene készülniük, ami még több költséggel jár.⁹⁵ Érdekesség, hogy a Bizottság iránymutatásában megfogalmazta azt az enyhítő kitélt, hogy „*egyres esetekben alacsonyabb szintű erőfeszítéseket lehet elvárni a szolgáltatóktól az olyan tartalmakra vonatkozó engedélyek megszerzése tekintetében, amelyek az adott szolgáltató felületein ritkábban jelennek meg*”.⁹⁶

A 17. cikk szabályozása felfogható úgy is, mint egy *value gap* áthidalását célzó intézkedés, amely a tartalommegosztó szolgáltatókra nagyobb gazdasági terhet helyez.⁹⁷ A Bizottság eredetileg a költséges szűrési kötelezettséget csak a nagyobb szolgáltatókra róta volna rá,⁹⁸ amelyek vagy már alkalmaznak ilyen rendszert, vagy meg tudják azt fizetni gond nélkül.⁹⁹ A 17. cikk (5) és (6) bekezdése tartalmaz az arányosságra utaló rendelkezést, valamint kvantitatív módon meghatározza, mely platformokat tekinti „kisméretűnek”. Ez a rendelkezés, bár azt rendezi, hogy a (4) bekezdés kötelezettségeinek való megfelelés vizsgálatakor milyen szempontokat kell figyelembe venni, valójában nem segít a cikk alkalmazásában. A gyakorlatban valószínűsíthetően ezt a kérdést minden ügy esetében külön meg kell majd vizsgálni, így az irányelv végül a jogalkalmazóra hárítja a hatály megállapításának kérdését, téve mindezt a jogbiztonság terhére.¹⁰⁰ A jogbiztonságra gyakorolt negatív hatás további következménye lehet még az egyéb jellegű költségek megnövekedése, mint az emberi felülvizsgálat alkalmazása, a jogviták rendezése, a jogorvoslati rendszer működtetése vagy a különböző tagállamok jogrendjeinek eltéréseiből fakadó különbségeknek való megfelelés megoldása.¹⁰¹

Látjuk tehát, hogy a szolgáltatók számára szinte elkerülhetetlen szűrési kötelezettségnek való megfelelés erősen érinti a gazdálkodás és a vállalkozás szabadságát. Segítene, ha megfelelően pontosan megfogalmazott jogi szabályok között kellene kiigazodniuk, és ezáltal tisztán látnák, hogy mit kell megtenniük a felelősségrevonás elkerülése érdekében, jelenleg azonban ez nem valósul meg a szabályok tág és pontatlan volta miatt. A túl költséges megoldások pedig már olyan mértékben tudják érinteni a vállalkozások szabadságát, hogy annak korlátozása a versengő alapjogra – a szellemi tulajdonhoz való jogra – tekintettel már nem indokolható.¹⁰²

⁹⁵ Julia Reda, Joschka Selinger, Michael Servatius: Article 17 of the Directive on Copyright in the Digital Single Market: A Fundamental Rights Assessment. Gesellschaft für Freiheitsrechte, 2016. november 16., p. 44.

⁹⁶ Reda, Selinger, Servatius: i. m. (95), p. 45.

⁹⁷ Uo. p. 42.

⁹⁸ CDSM-irányelv 17. cikk (6) bekezdés.

⁹⁹ Reda, Selinger, Servatius: i. m. (95), p. 43; Spoerri: i. m. (73), p. 179–182 és Commission Staff Working Document, Impact assessment on the modernisation of EU copyright rules, SWD(2016) 301 final, section 5.2.3.

¹⁰⁰ Uo. p. 46–47. A tanulmány szerzői az utóbbi kérdés kapcsán a geoblockingot tartják lehetséges megoldásnak.

¹⁰¹ Reda, Selinger, Servatius: i. m. (95), p. 47. További költségek merülhetnek fel a licensing kapcsán, ehhez vö. Reda, Selinger, Servatius: i. m. (95), p. 47–48. és Husovec, Quintais: i. m. (8), p. 14–18.

¹⁰² Geiger, Jütte: i. m. (28), p. 30.

2.4.3. A személyes adatok védelme

Az EUB-esetek kifejtése során felmerült, hogy nem jogszerű az olyan szűrőmechanizmus alkalmazása, amely egy adott szolgáltató rendszerén átfutó minden adatot és információt vizsgál. Az IPRED mellett egy effajta rendszer az Alapjogi Charta 8. cikkében meghatározott személyes adatok védelmével se összeegyeztethető. A rendszer hatékony működése ugyanis minden bizonnyal a személyes adatok tömeges megfigyelését és elemzését követelné meg. Egy tartalommosztó szolgáltató felületére való feltöltéshez általában szükség van valamilyen felhasználói fiókra, amelynek elkészítéséhez (regisztráció) személyes adatokat kell megadni. Egy adott mű vizsgálata esetén a feltöltő személy fiókját is vizsgálat alá kell vetni, különösen az IP-címet, amelyről az adott tartalmat feltöltötte.¹⁰³ Azért tekinthető esetünkben az IP-cím személyes adatnak, mert a szerzői jogi jogsértés esetén annak vizsgálatával lehet eljutni a felhasználóhoz, aki a jogellenes tartalmat feltöltötte.¹⁰⁴ A CDSM-irányelv tartalmaz azonban kikötést arra vonatkozóan, hogy a felhasználók azonosítása és személyes adataik kezelése csakis az elektronikus hírközlési ágazatban a személyes adatok kezeléséről, feldolgozásáról és a magánélet védelméről szóló 2002/58/EC európai parlamenti és tanácsi irányelvvel és az általános adatvédelmi rendelettel¹⁰⁵ összhangban történhet. Azonban, mint azt már a véleménynyilvánítás szabadsága kapcsán láthattuk, e rendelkezés sem ad túl sok kapaszkodót a felhasználók személyes adatainak védelme terén, hiszen végrehajthatóságára, átláthatóságára és állami felülvizsgálatára a 17. cikk (9) bekezdés nem állapít meg szabályokat. Az automatizált döntéshozatali mechanizmusok a személyes adatok védelmének jogosultja számára kiemelt veszélyt jelentenek, hiszen az adatkezelést egy program végzi, ennek működése az átlagfelhasználó számára érthetetlen, döntési folyamata nem megismerhető, és a döntése elleni jogorvoslat lehetősége is ki van zárva.¹⁰⁶

3. ÚTON A KOMPROMISSZUM FELÉ?

3.1. Fair balance

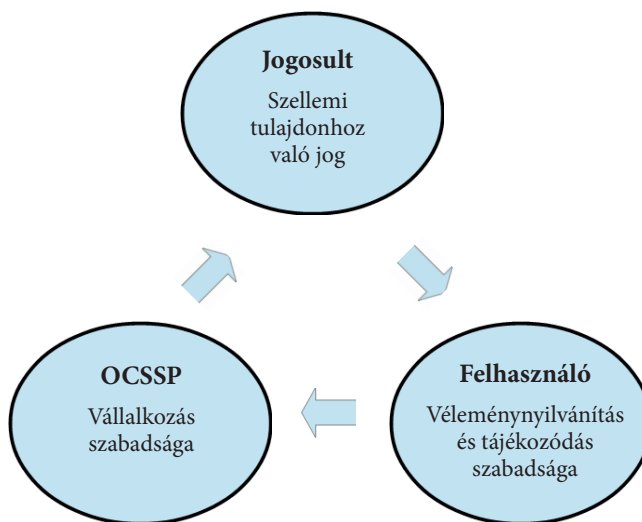
A fentiekben felvetett alapjogi problémák megoldását célozná a *fair balance*, vagyis egyfajta igazságos, méltányos egyensúlyi állapot megtalálása a különböző szereplők alapjogi között. Ehhez egy hárompólusú ellentétet kellene feloldani.

¹⁰³ Reda, Selinger, Servatius: i. m. (95), p. 49. Az EUB gyakorlatában (bizonyos feltételek fennállása mellett) a felhasználó IP-címe személyes adatnak minősül, l.: C-582/14. Breyer v. Németország, p. 44–49.

¹⁰⁴ C-70/10. Scarlet Extended v. SABAM 51.

¹⁰⁵ Az Európai Parlament és a Tanács 2016/679 rendelete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet).

¹⁰⁶ Reda, Selinger, Servatius: i. m. (95), p. 50–51.

2. ábra: Az alapjogi viszonyok

Elsőként a szerzői jogi jogosult szellemi tulajdonhoz való joga élvez védelmet, mely alapján őt – többek között – a 17. cikk (1) bekezdése alapján megilleti művével kapcsolatban a nyilvánossághoz közvetítés engedélyezésének (vagy megtiltásának) joga. Másodikként a tartalommegosztó szolgáltató vállalkozás szabadsághoz való joga élvez védelmet a számára előírt túl nagy gazdasági terhet jelentő kötelezettségekkel szemben. Harmadikként pedig a felhasználó véleménynyilvánítás és tájékozódás szabadságához való joga szerepel. Ezek között kell megtalálni az egyensúlyt, azonban abban a tekintetben vita van, hogy milyen módon. Az EUB már a közvetítőszolgáltatóra vonatkozó kötelezettség kapcsán kimondta, hogy akkor felel meg a *fair balance*-nak, ha a szolgáltatónak marad választási lehetősége az intézkedések tekintetében és – ha bizonyítja, hogy minden ésszerűen elvárható intézkedést megtett – mentesülni tud a szankció kiszabása alól.¹⁰⁷ Az egyensúly megtalálásának egyik szereplője tehát lehet az EUB. Másik szereplőként megjelenhet az Emberi Jogok Európai Bírósága. Két ügyet kell itt megemlíteni: *Delfi v. Észtország*¹⁰⁸ és *MTE v. Magyarország*.¹⁰⁹ Ezek az ügyek nem szerzői jogi felelősséggel kapcsolatosak, azonban az alapjogok közti egyensúly megtalálása kapcsán általános jellegű támpontokat nyújtanak. A *Delfi*-ügyben az EJEB a kommentért való felelősséget vizsgálta, és állapított meg négy szempontot az

¹⁰⁷ C-314/12. UPC Telekabel Wien, p. 64.

¹⁰⁸ *Delfi v. Észtország* 64569/09., 2015. június 16.

¹⁰⁹ *MTE és Index Zrt. v. Magyarország* 22947/13., 2016. február 2.

egyensúly megtalálásához: *a)* a kommentek kontextusa (jelen dolgozat szempontjából irreleváns), *b)* a platform által a komment eltávolítása érdekében alkalmazott módszer, *c)* a komment szerzőinek felelőssége a platform helyett és *d)* a platform elleni tagállami eljárás következményei.¹¹⁰ Az MTE-ügy ezt egy további szemponttal egészítette ki: *e)* a komment által a sértettnek okozott következmények.¹¹¹ A 17. cikk miatt felmerülő problémák orvoslása tekintetében a *b)* és *c)* szempont tanulmányozása vezethetne közelebb a szerzői jogi területen megjelenő alapjogi konfliktus feloldásához. Az egymással konkuráló alapjogok közül egyik sem abszolút jog, mindegyik korlátozható, és nincs hierarchia az egyes alapjogok között – annak ellenére, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága kiemelt helyen szerepel az EJEB gyakorlatában. A korlátozás tekintetében az Alapjogi Charta 52. cikke szerinti teszt irányadó. A tagállamok szerepe merülhet még fel mint lehetséges harmadik szereplők az egyensúly megtalálásában, az irányelv implementációjával.¹¹²

A *fair balance* megoldásnak természetesen vannak kritikái is, az amerikai legfelsőbb bíróság korábbi bírójá, Antonin Scalia úgy fogalmazott, hogy alapjogokat összehasonlítani és köztük egyensúlyt találni olyan „*mint azt elbírálni, hogy egy adott vonal hosszabb-e, mint amilyen nehéz egy adott kö*”.¹¹³ Az egyensúly megtalálása Angelopoulos és Smet szerint azért jobb megoldás, mint egy „a győztes mindent visz” szituáció, mert így nem a szolgáltató viseli egyedül a sértett fél alapjogai biztosításának terhét (legyen az egy rágalmozó komment vagy szerzői jogi jogsértés), illetve a már tárgyalt *overblocking* problémája is visszatérne, ha csak a szolgáltatót terhelné a kötelezettség, és a megoldás technikai megvalósítása kapcsán is vannak kétségek.¹¹⁴

3.2. Notice-rendszerek

Angelopoulos és Smet tanulmányukban kifejtik, hogy a különböző típusú jogsértésekhez megfelelően igazítani kellene az értesítési és eltávolítási rendszert, hiszen az „eredeti” *notice-and-take down* megítélésük szerint nem célravezető minden esetben, helyette különböző *notice-and-action* eljárásokat kellene bevezetni.¹¹⁵ A szerzői jogi jogsértések esetében ez a rendszer a *notice-and-notice* formájában valósulna meg. Mivel az értesítések elküldése nem nehéz lépés, a jogosultak hajlamosak visszaélésszerűen használni, a szolgáltatók pedig – mivel nem áll érdekükben a jogosultak szempontjait figyelembe venni, azonban sokat veszíthetnek, ha nem tesznek eleget egy esetleges jogos eltávolítási kérelemnek – emiatt

¹¹⁰ Delfi v. Észtország, p. 142.

¹¹¹ MTE és Index Zrt. v. Magyarország, p. 68–69.

¹¹² Christina Angelopoulos, Stijn Smet: Notice-and-Fair-Balance: How to Reach a Compromise between Fundamental Rights in European Intermediary Liability. Journal of Media Law, 2016. október 21., p. 13–14.

¹¹³ Uo. p. 9.

¹¹⁴ Uo. p. 10–11.

¹¹⁵ A különböző értesítési rendszerekhez l.: uo. p. 14–19 és 23–25.

gyakran eltávolítják a kért művet, megnövelve ezzel a hamis eltávolítások eshetőségét. Ezzel az értesítési-eltávolítási rendszer ahelyett, hogy „... a szolgáltatók számára a jog pajzsaként működne, paradox módon karddá válik a nyilvánosság ellen”.¹¹⁶

Szóba jöhet itt még annak a kérdése, hogy a szerzői jogi jogsértések nem mindig állapíthatók meg egyértelműen. A *notice-and-notice* rendszer lényege abban állna, hogy a jogosult értesítése alapján a szolgáltató platform nem köteles eltávolítani az adott tartalmat, pusztán értesítenie kell a végfelhasználót, aki azt feltöltötte. Ezzel a szolgáltató feladata véget is ér, innentől a jogosult és a felhasználó feladata, hogy feloldják a konfliktusukat. Ez az eljárás érintetlenül hagyná a felhasználó véleménynyilvánítási szabadságát az esetleges hibás eltávolítás veszélyétől, visszahelyezi a szolgáltatókat a természetes „közvetítői” szerepükbe, és az egész eljárást önszabályozóvá teszi.¹¹⁷

4. KONKLÚZIÓ

A korábbi részekben kifejtésre került, hogy a 17. cikk milyen problémákat vet fel. Az Elker-irányelv 15. cikke kifejezetten tiltja az általános nyomon követést,¹¹⁸ az IPRED túl bonyolult és költséges intézkedéseket tiltó rendelkezése szintén e célt szolgálja, és a CDSM-irányelv 17. cikke maga is kimondja, hogy alkalmazása nem vezethet általános nyomonkövetési kötelezettséghez. Az EUB több ügyben hozott ítéletet e rendelkezésekkel kapcsolatban, és megállapított olyan kritériumokat, amelyek segítenek eldönteni, hogy mikor minősül egy szűrés általánosnak.

Alapjogi szempontból az előzetes szűrés veszélyes lehet a tájékozódás szabadságára, hiszen így a platformok határozhatják meg, hogy milyen feltételek mellett kerül ki egy tartalom, megnyitva ezzel az utat a visszaélések számára. E rendszer dermesztő hatással lehet emellett a véleménynyilvánítás és a szabad információközlés jogára is. A vállalkozás szabadságát szintén érinti, hiszen egy minden tekintetben jól működő szűrőrendszer kifejlesztése (még ha informatikai megvalósíthatósága vitatható is) komoly anyagi ráfordítással jár. Az adatvédelem körében problémás lehet az IP-cím vizsgálata, amely alapján a felhasználó kiléte azonosítható, hiszen az személyes adatnak minősül, így kezelése csak a GDPR szigorú szabályainak betartása mellett lehetséges.¹¹⁹

¹¹⁶ Wendy Seltzer: Free Speech Unmoored in Copyright's Safe Harbor: Chilling Effects of the DMCA on the First Amendment. *Harvard Journal of Law & Technology*, 24. évf. 1. sz., 2010, p. 175.

¹¹⁷ Angelopoulos, Smet: i. m. (112), p. 21–22.

¹¹⁸ A CDSM és az Elker-irányelv egymáshoz való kapcsolatával, illetve az értelmezésükkel kapcsolatban l.: *Senfleben, Angelopoulos*: i. m. (6), p. 24–26.

¹¹⁹ Az alapjogokat biztosító rendelkezések megfelelő, arányos és hatékony voltának vizsgálata körében l.: *Martin Senfleben, Christina Angelopoulos, Ginacarlo Frosio, Valentine Moscon, Miquel Peguera, Ole-Andreas Rognstad*: The Recommendation on Measures to Safeguard Fundamental Rights and the Open Internet in the Framework of the EU Copyright Reform. *European Intellectual Property Review*, 40. évf. 3. sz., 2018.

Bár magánjogot „nem szokás” rendeletben szabályozni¹²⁰ (az EU-s szerzői jogi szabályozás két kivétellel¹²¹ csak irányelvekkel operál¹²²), sőt minden tagállam erősen ragaszkodik saját magánjogához, annak egyedi jellegéhez és sajátosságaihoz, a CDSM-irányelv által kitűzött célok talán jobban megvalósulhattak volna, ha azt az uniós jogalkotó rendeletként hozza létre. A digitális egységes piac stratégiájának egyik célja az összehangoltabb uniós szerzői jogi szabályozás megteremtése. Egy ilyen fontos terület, mint a digitális gazdaság gerincét alkotó platformok szabályozása, jó kiindulópont lehetne (lehetett volna) afelé, hogy az EU merjen eddig érintetlen területeket rendeletben harmonizálni.¹²³ A GDPR azért tud olyan hatékonyan működni, mert nem hagy teret a tagállamok számára, hogy az implementáció során enyhítsék, átfogalmazzák, a saját képmásukra formálják, hanem azt egy az egyben alkalmazni kell. Azzal, hogy a CDSM-irányelvet minden tagállamnak át kell ültetnie az irányelv egységes alkalmazása helyett, annak 27 inkarnációját fogjuk megismerni, ami épp az ellenkezőjét éri el az EU eredeti, összehangolást célzó elképzeléseinek.

Összességében látjuk tehát, hogy bár az irányelvet hosszas előkészítés, társadalmi és szakmai konzultáció előzte meg, a szabályozás előírásai a szakma álláspontja szerint elemi szinten buknak el az alkalmazhatóság és hatékonyság tesztjén, mindezt úgy, hogy a gyakorlat még nem hozott eredményt.

¹²⁰ Faludi Gábor, Gyertyánfy Péter, Lontai Endre, Vékás Gusztáv: Polgári jog – Szerzői jog és iparjogvédelem. ELTE Eötvös Kiadó, 2020, p. 27.

¹²¹ A két irányelv: Az Európai Parlament és a Tanács 2017/1563 rendelete (2017. szeptember 13.) a szerzői és szomszédos jogi védelemben részesülő egyes művek és más teljesítmények hozzáférhető formátumú példányainak a vakok, látáskárosultak és nyomtatott szöveget egyéb okból használni képtelen személyek érdekét szolgáló, határokon átnyúló, az Unió és harmadik országok közötti cseréjéről és Az Európai Parlament és a Tanács 2017/1128 rendelete (2017. június 14.) az online tartalomszolgáltatásoknak a belső piacon való, határokon átnyúló hordozhatóságáról.

¹²² Legeza Dénes: Szerzői jog mindenkinek. Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 2017, p. 292.

¹²³ A rendeleti szabályozás kérdései kapcsán l.: Grad-Gyenge Anikó: A szerződési jog harmonizációja rendelettel: új utak a szerzői jogi harmonizációban. In: Grad-Gyenge Anikó, Kabai Eszter, Menyhárd Attila (szerk.): Liber amicorum – studia G. Faludi dedicata. Ünnepi tanulmányok Faludi Gábor 65. születésnapja tiszteletére. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2018, p. 132–137.

A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA HATÁLYOS SZERZŐI JOGI TÖRVÉNYÜNK SZERINT

BEVEZETÉS

A mesterségesintelligencia-rendszerek fejlődési irányai és lehetőségei szinte beláthatatlannak. Hatásuk több jogág számára is kihívást jelent, amint ezt az ambíciózus, e tárgyú európai rendelettervezet széles tárgyköre is mutatja.¹ A rendszerek hatását a kultúra létrehozására és közvetítésére pontosan senki nem látja előre. Sokan féltik a szerzői jog – az alkotók, előadóművészek és a kultúraközvetítő ipar – jövőjét.² Egy-egy eddig ismeretlen technikai eszköz megjelenése azonban nem kivételes helyzet a szerzői jogi jogalkotó és jogalkalmazó számára. Az eddigi új meg új műszaki eszközök a feltűnésükkor ugyanilyen zavarba ejtő hatással jártak, és a szerzői jog – esetenként értelmezési kitérők után³ – mindig megtalálta a választ. Ez volt a helyzet a hangfelvétellel, filmmel, rádióval, televízióval, számítógépi programmal, a magáncélú hang-, kép- és szövegmásolókkal, internettel és az általuk adott műszaki lehetőségekkel.

A mesterségesintelligencia-rendszerek gyors és sokirányú fejlődése miatt érdekes és vonzó feladat a szerzői jog válaszlehetőségeinek a vizsgálata, ámbar igen nehéz és bizonytalan. Ezek a kutatások főleg azokra a *de lege ferenda* változtatásokra irányulnak, amelyek, a mai mesterségesintelligencia-ismeretek szerint, a nemzetközi egyezményekben, a regionális és nemzeti jogokban szükségesek.⁴ Mi a jövőbeli szabályozás tárgyalása helyett a *mai* helyzetnek a *hatályos magyar szerzői jog* szerinti felmérésére vállalkozunk, vagyis megkísérel-

* A Szerzői Jogi Szakértői Testület tb. elnöke, kandidátus.

¹ Javaslat: Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok (a mesterséges intelligenciáról szóló jogszabály) megállapításáról és egyes uniós jogalkotási aktusok módosításáról {SEC(2021) 167 final} – {SWD(2021) 84 final} – {SWD(2021) 85 final}. A Bizottság tervezetéhez most az EU Parlament készít észrevételeket. 3. cikk: 1., „mesterségesintelligencia-rendszer (MI-rendszer)”: olyan szoftver, amelyet az I. mellékletben felsorolt technikák és megközelítések közül egy vagy több alkalmazásával fejlesztettek, és amely az ember által meghatározott célkitűzések adott csoportja tekintetében olyan kimeneteket, például tartalmat, előrejelzéseket, ajánlásokat vagy döntéseket képes generálni, amelyek befolyásolják azt a környezetet, amellyel kölcsönhatásba lépnek”.

² *Ficsor Mihály* (id.): Mesterséges intelligencia és szerzői jog: témérdek kérdés, néhány tétova válasz, lefelkelő veszélyek. Előadás a Szerzői Jogi Fórum 2023. május 5-i, a mesterséges intelligenciáról tartott konferenciáján.

³ Hangfelvétel, mint átdolgozás a régi német, osztrák és svájci jogban. *Alföldi Dezső*: A magyar szerzői jog. Grill Károly Kiadó, Budapest, 1936, 24. lábj.

⁴ Nagyon sok angol nyelvű szakcikk kutatja az MI és a szerzői jog jövőbeli kapcsolatát. Lásd például *Mezei Péter*: From Leonardo to the Next Rembrandt – The Need for AI-Pessimism in the Age of Algorithms. UFITA, 84. évf. 2. sz., 2020, p. 390–429. (<https://doi.org/10.5771/2568-9185-2020-2-390>) cikkét és irodalomjegyzékét.

jük szerzői jogunkat alkalmazni a mesterséges intelligenciára (a továbbiakban MI). Ez akár a Szerzői Jogi Szakértő Testület munkáját is segítheti, és szolgálhatja a jogkereső magyar közönséget, hiszen már Magyarországon, magyar műveket, műrészeket is felhasználnak mesterséges intelligencia betanítására. A Magyarországon használt ilyen rendszerek és szolgáltatások, legalább részeikben, sok esetben külföldi fejlesztők munkái, de a szerzői jogi védelemre ilyenkor is általában a magyar szerzői jog az irányadó.⁵

Az írás második részében az úgynevezett generatív mesterséges intelligenciával foglalkozunk ugyanilyen szempontból.

I. A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA ÉS A SZERZŐI JOG

1. A mesterséges intelligencia szerzői jogi védelemképessége és műtípusa

1.1. Az MI fogalmának a meghatározására számos – szűkebb és szélesebb – meghatározás van forgalomban.⁶ A lényeg, a legkisebb közös többszörös talán az, hogy az MI számítógépi programokból áll (noha hardver MI-ről is beszélnek), a programok nem imperatív programozással készülnek, hanem példaalapú tanulást lehetővé tevő algoritmusokkal.⁷ Így a programnak megvan az a képessége, hogy a betáplált adattömeg (tanítási adatkészlet) felhasználásával tanulsnak nevezhető módon továbbfejlődjön, és adott esetben a tervezők által sem előre látható módon számítási eredményeket hozzon. Működése során az MI az emberi intelligencia és gondolkodás egyes jegyeit mutatja. Az MI rendezett adattömeget – akár műrészeket, teljes műveket és előadásokat is – tárol. Az MI-t ma még emberek, programozók tervezik.

Az MI-rendszereket egyre növekvő mértékben használják az emberi intelligencia működésének legkülönbözőbb speciális területein: az iparban, mezőgazdaságban, államigazgatásban, hadászatban, egészségügyben, közlekedésben (ilyen például a GPS), könyvtáraknál és archívumokban stb.⁸ Ugyanígy alkalmasak a szerzői alkotómunka támogatására is.

⁵ Részletesen kifejtve: Nagykomentár a szerzői jogi törvényhez (szerk. Gyertyánfy Péter). WaltersKluwer Hungary, Budapest, 2023, p. 91–92. Online: <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/1/id/99900076.TV/ts/20230101/lr/chain32>.

⁶ Lásd például Mezei Péter i. m. (4) utalásait és idézeteit a 393–394. oldalon. – ALAI „Paris Congress 2023. Artificial Intelligence, copyright and related rights. June 22–23, 2023” kérdőív 1. old. és a magyar válasz – Fodor Klaudia, Kabai Eszter, Mezei Péter, Pogácsás Anett – az 1. pontban. – Az online Encyclopedia Britannica meghatározása szerint az MI „a digitális számítógép vagy a számítógép által irányított robot azon tulajdonsága, hogy olyan feladatokat lát el, amelyeket általában értelmes lényeknek tulajdonítanak. Ezt a fogalmat gyakran alkalmazzák olyan rendszerek fejlesztésére, amelyek az emberre jellemző intellektuális folyamatok képességével bírnak, mint például a gondolkodás képessége, értelmezés, általánosítás, tanulás múltbeli tapasztalatokból.” (Letöltés: 2023. 08. 22.)

⁷ Grad-Gyenge László: Generative AI. Előadás a Szerzői Jogi Fórum 2023. május 5-i, a mesterséges intelligenciáról tartott konferenciáján.

⁸ Mezei: i. m. (4), p. 394–395.

Az MI-rendszerek egy külön fajtája az olyan MI, amely elsődlegesen, kifejezetten tartalom létrehozására szolgál, vagyis az úgynevezett *generatív MI*. Ez meglévő szellemi teljesítmények valamilyen feldolgozásával, elemzésével, „tanulásával” – az eredményt előre nem látható módon – olyan produktumokat állít elő, amelyek külső megjelenésükben, fő vonásaikban az emberi alkotótevékenység eredményeként született művekhez hasonlóak.⁹ Ezért a kulturális termékek piacán akár helyettesítő termékké/szolgáltatássá is válhatnak.¹⁰ Ma a nyelvi tartalmakat létrehozó legismertebb ilyen MI a nagyközönséget kiszolgáló ChatGPT, de vannak szöveges utasításból képet alkotó és zeneszerző rendszerek is.^{11, 12}

1.2. Az MI esetleges *szerzői mű minősége* főleg a szerzőség ügyében igényel tisztázást. A műfogalom többi eleme – a védelem tárgya és a védelemképesség feltételei – tekintetében az általános szabályokra utalunk. Szerzői mű csak ember alkotása lehet. Olyan axióma ez, amelyet a magyar jog a kezdeteitől vall, az 1999. évi LXXVI. tv. (a továbbiakban: Sztj.) pedig a 4. §. (1) bekezdésében előír, és amit a több évtizedes bírói gyakorlat is megerősít. A művet a szerzőhöz személyes kapcsolat fűzi; az, hogy a szerzőé, azt jelenti, hogy az szubjektíve eredeti. Nem változtat ezen az sem, hogy jogunkban a szerzői jogok kivételesen átruházhatók és átszállhatnak. A vagyoni jogokat megszerzők ugyanis csak származékos szerzőijog-alanyok. A külföldi szerzői jogok és a háttérter alkotó nemzetközi egyezmények is azon az alapon állnak, hogy szerző csak természetes személy lehet, noha utóbbiak esetenként csak tartalmilag.¹³ A szerzőijog-alany kérdése csak a generatív MI és különösen annak *termékei* tekintetében igényel szorosabb vizsgálatot – erre a második részben térünk vissza. Megjegyzendő, hogy az Sztj.-ben szabályozott kapcsolódó jogi adatbázis-védelemben – csakúgy, mint a többi kapcsolódó jogi védelmi alany esetében (kivéve az előadóművészeket) az előállítói jogok eredeti alanya jogi személy is lehet [Sztj. 84/A. § (6) bekezdés].

Az MI fogalmáról írtakat figyelembe véve bizonyítottnak látszik, hogy az beleillik az Sztj. által védett alkotások általános fogalmába. Ebből az is következik, hogy például a közös művekre és a munkaviszonyban történő alkotásra vonatkozó szabályok is aggálytalanul alkalmazhatók mesterséges intelligenciára.

⁹ Mezei Péter: FakeDrake avagy a mesterséges intelligencia és a rap találkozása. Copy21 blog, 2023. április 19.

¹⁰ Grad-Gyenge Anikó: A mesterséges intelligencia által generált tartalmak értelmezésének lehetőségei a szerzői jog útján. Magyar Jog, 2023. 6. sz., p. 339 és CISAC Statement for the Eight session of the WIPO Conversation meeting on generative AI and Intellectual Property. 18. 09. 2023, p. 3.

¹¹ Csősz Gergely kiváló cikkében egy-két példán részletesen bemutatja a MI működését is: Áttekintés a generatív mesterséges intelligenciák szerzői jogi kérdéseiről. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 18. (128.) évf. 2. sz., 2023. április, p. 67–74.

¹² Békés Gergely: Az előadóművész személyhez fűződő és vagyoni jogai. PhD-értekezés 2022. Kézirat, p. 237–238. A szerző szívességéből.

¹³ Lásd Mezei Péter bizonyítását, i. m. (4), p. 402–403.

Az Szjt. egyes műtípusokra speciális szabályokat is előír. Az, hogy az MI mint szerzői mű *számítógépi programként* (Szjt. 58–60. §) áll szerzői jogi védelem alatt, ugyancsak nem szorult külön bizonyításra. A párhuzamos iparjogvédelmi, titokvédelmi lehetőségeket itt nem vizsgáljuk.¹⁴

1.3. Az Szjt. *adatbázis-szabályainak* (Szjt. 60/A., 61. és 84/A.§) alkalmazhatóságát azonban csak feltételesnek látjuk. Az „adatbázis” az Szjt. szerint olyan tartalmi elemekből áll, amelyek önállóságot, egyedi jelentést vagy egymástól tartalmi függetlenséget mutatnak. Ezeknek továbbá valamely, emberi elmével tervezett vagy használt rendszer vagy módszer szerint rendezett állománynak kell lenniük. A fogalom része végül, hogy a tartalmi elemeknek számítástechnikai eszközzel (például képernyőn való kiválasztással, megjelenítéssel) vagy bármely más módon egyedileg hozzáférhetőeknek kell lenniük.¹⁵

A három követelmény megvalósulásának mérlegelése előtt azonban azt kell eldönteni, hogy az adott MI az elkészültével egyáltalán megőrzi-e a tanulási készletet. Ugyanis, mint Csősz Gergely rámutat, „a legtöbb modell a tanításra használt képeket nem őrzi meg, és az MI által a művekről ‘megjegyzett’ paraméterezések lényegesen elvontabbak annál, semhogy konkrét műrészletek összekeveréséről beszélhetnénk”.¹⁶ Továbbá általában túl sok műből vesznek át túl kevés elemet; szinte lehetetlen visszaazonosítani a „forrásműveket”. Így a szakértői vizsgálat is csak kivételes esetben vezethet eredményre.

Azokban az esetekben, amikor az MI megőrzi a tanulási készletet, az a további kérdés, vajon ezek az adatok valamely emberi elmével tervezett módszer vagy rendszer által rendezettek-e, vagy csak véletlenszerű adattömeget képeznek? Ennek megítélése is egyedi szakértői vizsgálatot igényel – tudásunk szerint a legtöbb MI-adattömeg nem ilyen.

Az ezeken a szűrőkön mégis átment MI akkor lehet gyűjteményes műnek minősülő adatbázisként az Szjt. szorosan vett szerzői jogi védelmi rendszerének tárgya, ha megfelel az Szjt. 7. § követelményeinek. Vagyis a tervezés elvének, rendszerének egyéni és eredeti jelleggel kell bírnia. Ezért az MI adattartalmánál azt kell megítélni, hogy a rendezési elv egy szellemi mozgástérben való választás eredménye-e, és más rendezési elvektől objektíve érzékelhetően megkülönböztethető-e. Ez még tovább szűkíti a szerzői jogi védelembe tartozó MI-adatbázisok körét.

A kapcsolódó jogi (*sui generis*) adatbázis-védelemnek (Szjt. 84/A. §), ami az adatbázis gyűjteményes műkénti védelme *mellett* is fennállhat, sajátos feltételei vannak: az adatbázis-tartalom megszerzésének, ellenőrzésének vagy megjelenítésének jelentős ráfordítással

¹⁴ A nagy MI-fejlesztő vállalkozások gyakorlatában előfordul szabadalmi védelem és üzlettitok-védelem is. *Jun Jung-Hom* előadása a WIPO Conversation on Intellectual Property (IP) and Frontier Technologies, Eight session konferencián: https://webcast.wipo.int/video/OTHER_WIPO_CONVERSATION_1_2023-09-20_PM_120501?startTime=2149.

¹⁵ *Kabai Eszter*: Adatbázis in: Gyertyánfy: i. m. (5), p. 487–490.

¹⁶ *Csősz*: i. m. (11), p. 77.

kell járnia. Vagyis az MI esetében a szakértői vizsgálatnak arra kell irányulnia, hogy a ráfordítás jelentős volt-e, és a felsorolt három elem valamelyikére irányult-e. Úgy vélem, az MI-rendszereknél általában nem jellemző a jelentős ráfordítás a tanulási készletek megszerzésére, de ez a másik két elem tekintetében – ellenőrzés, megjelenítés – lehetséges.

Azokban a nem jelentős számú esetekben, amikor lehetséges az MI-adatbázis Szjt. szerinti védelme, a jogokra és azok korlátaira (például az MI-adatbázisból való adatbányászatra) az Szjt. általános szabályait kell alkalmazni. Megjegyzendő, hogy a kapcsolódó jogi védelem az MI külföldi előállítói közül csak az EGT-jogalanyokra terjed ki [Szjt. 84/A. § (9) és (10) bekezdései].

2. Művek és szomszédos jogi teljesítmények felhasználása az MI létrehozása során

Az MI fogalmából közelebbről is meg kell vizsgálnunk azt az elemet, hogy a létrehozás során nagyszámú adatokkal ismertetik meg a programot. Ezek az adatok szolgálnak mintául a gép által kiadandó eredményhez. A bevitt minták lehetnek a szellemi tulajdon-jog által védett tárgyakon kívüliek is (például egy orvosi MI-nél a leletek, röntgenképek), de az MI-be bevitt szövegek, képek, hangok jelentős része szerzői jogi védelem alatt áll.¹⁷ Irodalmi, zenei, képzőművészeti és filmművekről, -előadásokról és azok részleteiről van szó. Ez már magyar művek tömegével is megtörténik.¹⁸ A bevétel (mintavételezés) módja a gépi memóriába berögzítés, tényleges bemásolás helyett lehet az 1.3. pontban már említett paraméterezés is, amikor az MI-adatbázisába szövegekből, képekből, hangokból csak jellemző jegyeket vesznek át, és ezekből ott nem marad azonosítható mértékű rész.¹⁹ Arról a sajátos beviteli módrról is van tudósítás, amikor az MI előállítója az adatbányászat során a képek URL-címét indexeli, vagyis linkeli.²⁰

Az itt a szerzői jogi kérdés, hogy a mintavételezés mit vesz át – formát, tartalmat, azonosítható gondolkifejtést? A válaszadás alapja az a megfontolás, hogy a szerzői és szomszédos jogi jogvédelemhez az egyik előfeltétel a gondolkifejtés azonosíthatósága. (Ami nem azonos a rögzítettséggel.) Az azonosíthatóság, amit az Szjt. 16. § (1) bekezdés is említ követelményként, a védelemnek nemcsak gyakorlati, hanem érdemi feltétele is. Azonosíthatóság esetén a szóban forgó gondolkifejezési forma (mű, előadás) mindig azonos érzetként reprodukálható. A védett mű nem lehet változó tartalmú. Változó tartalommal az önkéntes műnyilvántartás [(Szjt. 94/B. § (2) bek.)) is értelmetlen lenne. Az azonosításnál nem az át-

¹⁷ Ficsor: i. m. (2).

¹⁸ Palkó Sándor: Mesterséges intelligencia, digitális bölcsészet, kulturális örökség: trendek és eredmények. In: Valós térben – az online térért. Networkshop 31. Debreceni Egyetem, 2022. április 20–22., p. 236.

¹⁹ ALAI kérdőív 6. lj. 2.2. pont.

²⁰ Csősz: i. m. (11), p. 76.

lagementer általi felismerhetőségről van szó, hanem az olyan ténszerűség, amit vita esetén a bíróság, ha szükséges szakértői vélemény alapján, objektíve állapít meg.²¹

Mindez már az úgynevezett zenei *sampling* európai bírósági vizsgálatánál is megmutatkozott. A Pelham-ítéletben az EUB a hangfelvétel-előállítói jogokat vizsgálva egyrészt megállapította, hogy egy igen rövid részlet más hangfelvételbe való belefoglalása is felhasználás, „kivéve, ha e részletet az említett hangfelvételbe módosított és a meghallgatáskor felismerhetetlen formában foglalják bele”. Másrészt egyidejűleg azt is kijelentette, hogy „egy másik hangfelvételtől átvett zenei részeket tartalmazó hangfelvétel nem minősül ez utóbbi hangfelvétel e rendelkezés értelmében vett ’többszörözött példányának’, amennyiben nem veszi át e hangfelvétel összességét vagy lényeges részét” (kiemelés Gy. P.).²²

A szerzői művek és az előadóművészi teljesítmények esetében a minimális hosszúságú részek nem alkalmasak az azonosításra, hiszen bennük – amint ezt Békés Gergely az előadóművészi teljesítmény tekintetében is helyesen megállapítja²³ – nem fedezhető fel az alkotó személyisége. Ez pedig e védelmi tárgyakkal „lényeges része”: az, hogy a mű, illetve az előadóművészi teljesítmény alanya a természetes személy, azt jelenti, hogy a művet, illetve teljesítményt a szerzőhöz, előadóművészhez személyes kapcsolat fűzi; az szubjektíve eredeti, nem másról vette át.

Annak eldöntésénél tehát, hogy az MI előállításakor az Szjt. 16–17. paragrafusa értelmében valamilyen szerzői jogi felhasználás történt-e, annak vizsgálata szükséges, hogy vajon került-e azonosítható mű- illetve előadásrészlet az MI adatbázisába. Ehhez a mintavételi technika esetenkénti alapos elemzése szükséges.²⁴ Igenlő esetben – ez a *többszörözésről* szóló Szjt.-szabályok és a bírói gyakorlat felidézése nélkül is nyilvánvaló –, megvalósul az Szjt. 18. paragrafusa szerinti tényállás. Abban az esetben, ha az MI előállítója az adatbányászat során a képek URL-címét indexeli, vagyis linkeli, nem valósulhat meg többszörözés. Szerzői mű *átdolgozásáról* (Szjt. 29. §) azért nem lehet szó, mert ennek feltétele lenne az eredeti műhöz valamilyen egyéni-eredeti gondolat kifejtés hozzáadása.

²¹ Békés Gergely szerint az azonosíthatóság a nagyközönség általi felismerhetőséget jelenti. E tekintetben hivatkozik a Pelham vs. Hütter, EUB C476/17. sz. határozat 1. pontjára, ahol „a meghallgatáskor felismerhetetlen” fordulat szerepel. Az ítéletben azonban ezt más elem nem támasztja alá. Az indoklás 71. bekezdésében ugyan az idézésre nézve feltételként szerepel a közönség általi felismerhetőség, valamilyen párbeszéd kialakítása a forrás- és az idéző mű között, ez azonban csak az idézés sajátossága, ott valóban lényegi elem. Az egyszerű műélvezet alapvetően nem tartalmaz ilyen mozzanatot. Békés: i. m. (12), p. 251.

²² Pelham vs. Hütter, C476/17. sz. ügy, a határozat 1. és 2. pontja.

²³ Békés: i. m. (12), p. 244.

²⁴ Mezei: i. m. (4).

3. Szabad felhasználás az MI létrehozásánál

Az idézés (Szt. 34. §) a jogvédett művek és szomszédos jogi teljesítmények részeinek az MI memóriájába kerülésekor elvileg jogcím lehet a szabad felhasználásra. Az MI (szoftvermű- vagy gyűjteményesmű-adatbázis) megfelelhet az idéző műnek. Az MI-be bemásolt műrészek tömegessége azonban eleve kizárja az idézés törvény által megkövetelt fő céljának meglétét: azt, hogy belső kapcsolatot teremtsen az idézett és az idéző mű között. A belső kapcsolatnak az olvasó, a közönség számára is felismerhetőnek kell lennie. Ehhez képest a többi követelmény hiánya (forrásmegjelölés, szöveghűség) már szinte elhanyagolható. Képző- és fotóművészeti alkotásoknál, de ugyanígy előadóművészi teljesítménynél is különösen fennáll a torzítás, a mű egysége sérelmének veszélye.

Az iskolai célú, a cél által indokolt terjedelmű átvétel viszont [Szt. 34. § (2) és (3) bekezdés] az MI esetében is lehet szabad felhasználás, de a lehetőséget korlátozza a forrás és a szerző megjelölésének követelménye és az, hogy az átvétel nem lehet üzletszerű. Hasonló a helyzet a tudományos *kutatási célú* átvétellel is. Az Szt. a kutatóhely fogalmát a 33/A. § (2) bekezdése 2. pontjában határozza meg (közérdekűség, nonprofit jelleg). Az ilyen lehetőséget tágitja az üzletszerűség határainak bizonytalansága. Manapság a tudományos kutatás eredménye egyre inkább, egyre gyorsabban átfordul gazdasági felhasználásba.

Az Szt. új, jogharmonizációs kötelezettséggént bevezetett és annak rendjébe nehezen illeszkedő 34/A. § (1) bek. a) pontja a *kritika vagy ismertetés* céljából való szabad felhasználásról az idézéssel azonos okokból alkalmatlan az MI céljaira. De ugyanígy „a mű felidézése” és „a humor vagy gúny kifejezése” [ugyanezen bekezdés b) pontja a *karikatúra, paródia vagy stílusutánczás* mint szabad felhasználás feltételeiről] ugyancsak nem fedezhető fel az MI tanítási adatkészletei létrehozásakor.

A *könyvtárak, oktatási intézmények, múzeumok és archívumok* számára az Szt. 35. § (4) és (5) bekezdése lehetőséget ad az MI létrehozásánál is a szabad *többszörözésre*: művek és előadások is bevihetők. Kizáró ok viszont a jövedelemszerzési vagy akár közvetett jövedelemfokozási cél, továbbá a könyvként kiadott műveknek csak egyes részei másolhatók át, s ezek és a folyóiratok is csak korlátozott példányszámban. Ez az utolsó feltétel az elektronikus többszörözésnél nem is értelmezhető.

A *fogyatékosággal élő személyek*²⁵ javára és a fogyatékoságukkal összefüggésben készülő MI céljára gyakorlatilag bárki szabadon felhasználhatja, például többszörözheti a műveket és teljesítményeket. Az így előállított, szabadon terjeszthető termékek mennyisége nem haladhatja meg a fogyatékoság által indokolt mértéket. Általános előfeltétel azonban az üzletszerűség hiánya (és persze az alább idézett háromlépcsős teszt alkalmazása) [Szt. 41. § (1) – (1g) bekezdés].

²⁵ Körüket meghatározza az 1998. évi XXV. tv. 4. § a) pont.

Látható, hogy az eddig említett szabad felhasználási tényállások nem vagy alig illenek az MI létrehozásának tipikus körülményeire. A szöveg- és adatbányászat mint szabad felhasználás talán inkább alkalmas lehet az MI létrehozásánál, lásd az Szjt. 35/A. paragrafusát, amely az úgynevezett CDSM-irányelv²⁶ átültetésével született. A szöveg- és adatbányászat „olyan automatizált analitikai módszer, amely információk feltárása céljából digitális formában lévő szövegeket és adatokat elemez”.²⁷

Ennek alapján a többszörözés elsősorban akkor nem engedélyköteles, ha a forrásműhöz való hozzáférés jogszerű. Az Szjt. rendszerében a jogszerűségnek mind a forrásoldalon, mind a letöltői oldalon fenn kell állnia. A forrásoldal MI-fejlesztésnél elsősorban interneten nyilvánossághoz közvetített digitális forrást jelent. A jogszerűséget az engedélykérések teremhetnék meg, vagy pedig a feltételekhez kötött, egyoldalú, ingyenes, általános internetes licencek – például a Creative Commons (CC)-licenszek [Szjt. 45. § (2) bekezdés]. Az MI-gyakorlatban egyik sem elterjedt. A szabad, bárki által folytatható adatbányászat másik előfeltétele „a jogosultak előzetes, megfelelő módon” való, mégpedig gépi eszközzel olvasható tiltakozásának a hiánya. Ez a feltétel ugyan adott, de csak azért, mert a tömeges tiltakozásra a magyar jogban nincs szabály, szervezet és eljárás. Végül az is előfeltétel, hogy a másolat csak az adatbányászat céljából szükséges ideig őrizhető meg. Ez a ma ismert üzleti célú MI-rendszerek jelentős részénél valószínűleg kizáró ok.

Ha túllépünk a nyelvtani értelmezésen, és a jogalkotói szándékot kutatjuk, szembeötlő, hogy a szóban forgó szabad felhasználásra vonatkozik a szakasz (3) bekezdése is: „Az (1) és (2) bekezdés alapján létrejött többszörözött példányokat a felhasználásra jogosított személyek

a) az érintett kutatási együttműködés keretei között, vagy

b) a tudományos mű szakmai értékelése céljából

személyek egy zárt csoportja számára lehívásra hozzáférhetővé tehetik, feltéve, hogy ez a felhasználás jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja. A nyilvánossághoz közvetítés kizárólag az e §-ban meghatározott célhoz szükséges mértékben és ideig állhat fenn.” Jóllehet a törvény indokolása itt hallgat, és értelemszerűen bírói gyakorlat még nincs, e bekezdés beiktatásából arra következtetünk, hogy a szabad adatbányászat kivételét még a jogszerű hozzáférés esetkörében is a kutatási-szakmai értékelési-kritikai esetkörre, és nem a termék-előállítási célú MI-hez felhasználásra szánták.

A tudományos kutatási célú adatbányászat [Szjt. 35. § (2) és (3) bek.] tényállását sem éppen az MI-re szabták. A kutatóhelyek és kulturális örökség-védelmi intézmények²⁸ adatbányászati intézkedésével szemben a jogosultnak nincs előzetes tiltakozási joga, de az itt

²⁶ A digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról szóló, 2019. április 17-i (EU) 2019/790 európai parlamenti és tanácsi irányelv („CDSM-irányelv”) 3. és 4. cikk.

²⁷ Szjt. 33/A. § (2) bek. 3. pont.

²⁸ Kulturális örökségvédelmi intézmény: a nyilvánosan hozzáférhető könyvtár vagy muzeális intézmény, illetve levéltár, vagy közgyűjteménynek minősülő kép-, illetve hangarchívum. Szjt. 33/A. § (1) bek. 2. pont.

említett kivétel szigorúan kutatási célt feltételez. Erősen kérdéses, hogy lehet-e alkalmazott kutatási célú a „termelő”, utánzó termék előállítása.²⁹ Mindenesetre a kutatással előállott tudományos mű további felhasználását a fent idézett (3) bekezdés erősen korlátozza.

Ezen a ponton fel kell idéznünk a szabad felhasználások Szjt. 33. § (2) bekezdésébe foglalt egyik általános feltételét, az úgynevezett háromlépcsős tesztet. Ez valójában a szabad felhasználásoknak mint a jogok korlátainak a korlátja: „A felhasználás a szabad felhasználásra vonatkozó rendelkezések alapján is csak annyiban megengedett, illetve díjtalan, amennyiben nem sérelmes a mű rendes felhasználására és indokolatlanul nem károsítja a szerző jogos érdekeit, továbbá amennyiben megfelel a tisztesség követelményeinek, és nem irányul a szabad felhasználás rendeltetésével össze nem férő célra.” Az MI, különösen a generatív MI társadalmi-üzleti céljai és kibontakozó káros hatásai a kulturális piacra nem tűnnek összhangban állni ezzel a követelménnyel.

4. Szerzői jogi engedélyezés az MI létrehozásához

Minthogy az MI tanulási mintája általában tömeges, a védett művek és teljesítmények e célra történő felhasználásának *egyedi engedélyezése* nem lehetséges. Kivételes az az eset, amikor egy-két műből vagy előadóművészi teljesítményből generálják a mintát további hasonló művek, előadások létrehozásához – ezt elvileg lehetne egyenként engedélyezni.³⁰ Egyébként csak a már említett Creative Commons vagy az Open Source, vagy egyéb, a közkinsbe bocsátást eredményező szerződések vagy egyoldalú nyilatkozatok jöhetnek (majd) szóba forrásként.³¹

Elvileg lenne még egy mód az előzetes engedélyezésre, hiszen a *közös jogkezelés* a hasonló, tömeges engedélyezésekre alakult ki: „egyes szerzői vagyoni jogok és a szerzői jogokhoz kapcsolódó vagyoni jogok több jogosult érdekében és közös javára jogkezelői szervezet által történő gyakorlása és érvényesítése függetlenül attól, hogy azt törvény írja elő vagy az a jogosultak elhatározásán alapul”.³² Jelenleg azonban nincs átfogó törvényi tényállás és ehhez szükséges hatósági felhatalmazás sem Magyarországon, sem külföldön az MI-létrehozáshoz. Nincs közös jogkezelés sem a színpadi, lírai és prózai irodalmi művek, sem a hangfelvételek (ideértve a bennük rögzített előadásokat), sem a filmek többszörözésére.

²⁹ 2014. évi LXXVI. tv. az innovációról, 3. § 2. pont „alkalmazott kutatás: tervezett kutatás vagy kritikus vizsgálat, amelynek célja új ismeretek és szakértelem megszerzése új termékek, eljárások vagy szolgáltatások kifejlesztéséhez vagy a létező termékek, eljárások vagy szolgáltatások jelentős mértékű fejlesztésének elősegítéséhez, amely magában foglalja komplex rendszerek összetevőinek létrehozását, és beletartozhat a prototípusok laboratóriumi környezetben vagy létező rendszerekhez szimulált interfésszel rendelkező környezetben történő megépítése, valamint kísérleti sorozatok gyártása, amennyiben ez az alkalmazott kutatáshoz és különösen a generikus technológiák ellenőrzéséhez szükséges”.

³⁰ *Békes*: i. m. (12), p. 241.

³¹ *Csász*: i. m. (11), p. 76.

³² 2016. évi XCIII. tv. 4. § 7. pont.

Az Sztj. 19. § alapján a nem színpadi zeneművek mechanikai többszörözésére bejegyzett ARTISJUS felhatalmazását – önkéntes közös jogkezelésként – a hangfelvétel mellett kiterjesztették ugyan az egyéb audio- és audiovizuális többszörözésre is, ezt azonban nem az MI-adatbázisba való rögzítésekre szánták.³³ Ehhez a külföldi művek kölcsönös képviseleti szerződéseinek egységes értelmezése is szükséges lenne. Mindenesetre a zeneművek nyilvános előadásának és nyilvánosságához közvetítésének képviseleti jogait kezelő társaságok nemzetközi szervezete, a CISAC 2023. szeptemberi memorandumában készségét fejezte ki, hogy tagtársaságai – nyilván a jogszabályi és képviseleti keretek kiépülése után – megkönynyítsék az engedélyezést.³⁴

Az Sztj. 20. paragrafusában szabályozott úgynevezett *üreshordozó-jogdíj* nyilvánvalóan nem alkalmas a szóban forgó felhasználások legalizálására, mert ez egyrészt a magáncélú másolások kompenzációja, másrészt az ott pontosan körülírt felhasználásokra vonatkozó engedélyezési jogok törvényi engedéllyé való szűkítése. A magyar és a külföldi jogirodalomban vannak elképzelések e jogintézmény, de például a *fizető köztulajdon* jogintézményének is a kiterjesztésére, felhasználására, hogy – nyilván a nemzetközi szerzői jogi háttér megteremtése után – legalább anyagi kompenzációt kapjanak a szerzői és kapcsolódó jogi jogosultak.³⁵

5. Az MI használata mint szerzői jogi felhasználás

Az MI gyakorlati hasznosításának különféle területeiről (ipar, könyvtárügy stb.) már az 1.1. pontban is írtunk. A generatív MI használata során annak elkülönülő produktumai számos szerzői jogi kérdést vetnek fel (l. II. fejezetünket), de az algoritmus/MI használata *elkülönülő teljesítmény nélkül* is kihatással lehet a valódi szerzői jogi alkotások érvényesülésére. Például a rádiók csak komoly szűréssel átesett hangfelvételeket játszanak, így az is reális lehetőség, hogy a digitális piactereken a népszerű művek *aránytalanul* elnyomják a kevésbé népszerűeket. Lesz első osztályú tartalom, és lesz minden más. Csak az kerülhet az első osztály luxusába, vagy épp kerülhet ki onnan, amit az algoritmus akar ott elhelyezni vagy onnan eltávolítani.³⁶

Az MI mint szoftver használatával mélyebb, dogmatikai gond is van. A „szoftverfuttatás” szerzői jogunkban az Sztj. 16. paragrafusa szerinti felhasználás. A szerzői jog hagyományosan azonban a közlés, és nem a funkcionalitás elemeit védi. Az MI felhasználása ezért, ugyanúgy, mint a szoftveré, a szerzői jog dogmatikai határait feszegeti azzal, hogy célja alapvetően még közvetve sem a műélvezet és annak lehetővé tétele, hanem a *gyakorlati haszonszerzés*. Az így előállott ellentmondást a szoftvernél azzal magyarázzuk ki, hogy a szoft-

³³ https://kjk.sztnh.gov.hu/kjk_jogok_szerint.

³⁴ CISAC-memorandum, i. m. (10), p. 3.

³⁵ *Ficsor*: i. m. (2).

³⁶ *Fodor, Kabei, Mezei, Pogácsás*: i. m. (6), válasz a 3.1. kérdésre.

ver érzékelhetővé tételét a szoftver működtetése közben megtörténő egyes hagyományos műfelhasználási mozzanatokban (többszörözés, képernyőn való megtekinthetővé tétel) azonosítjuk. A szoftver használatának lényege azonban, és ez még inkább így van speciális fajtájánál, az MI-nél, nem a különféle felületeinek érzékelése, hanem a működésének eredménye. A dogmatikai ellentmondásokat a szerződéses gyakorlat zavara is mutatja. Az USA-ban „vannak MI-vállalkozások, amelyek felhasználási jogot engedélyeznek az irodalmi és művészeti területre eső produktumok létrehozatalára azzal, hogy a vonatkozó szerzői jogokat (???) fenntartják, de „jogdíjmentes” felhasználást engedélyeznek, vagy a jogokat (???) is átruházzák ellenérték fejében. Példa: az MI „zeneművek” „jogdíjmentes” felhasználását engedélyező „független közös jogkezelők” gyakorlata.³⁷

II. A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA TERMÉKEI ÉS A SZERZŐI JOG

1. Lehetnek-e szerzői művek vagy az Szjt. által védett előadóművészi előadások a generatív MI működésének termékei?

Amint erre a generatív MI fogalmánál már utaltunk, ezek gyakran olyan gondolat kifejtések, amelyek ha természetes személyek hozták volna létre, külső vonásaik szerint szerzői művek vagy előadóművészi teljesítmények lennének. Az MI teljesítményeit „műként” is nyilvánosságra hozhatják, sőt azt bizonyos szerző vagy előadóművész műveként, előadásaként mutathatják be. De az is előfordul, hogy kinyilvánítottan MI-teljesítményként értékesítenek festményeket, képeket vagy akár színpadi látványt is.³⁸ Az MI több műből vagy például egy előadóművész több teljesítményéből a személyiségjegyeket kiemelve mintavételezéssel szintetizálhat egy „művet” vagy egy olyan előadást, amelyet a művész soha nem adott elő.

Grad-Gyenge Anikó – hivatkozva az aleatorikus komponálás példájára – elképzelhetőnek tartja a szerzői/szomszédos jogi elismerést, mondván, hogy „ettől már nem áll olyan távol, ha a szoftver írója az adott műtípus építőkockáinak összeállítási lehetőségeit megnyitja, ... részben elengedve a kreatív döntést, részben viszont abban jelenik meg a kreatív döntése, hogy meghagyja ezeket a lépéseket a szoftver számára”.³⁹ Úgy véljük, ez a felfogás veszélyesen közel van a 19. századi svájci Kummer azon elméletéhez, hogy a műnek nem kell egyénien lennie, elég, ha statisztikailag egyszeri, vagyis elegendő az is, hogy egy eleve meglévő talált tárgyat bemutassanak.⁴⁰

Ahogy ezt az I. fejezet 1.1. és 1.2 pontjában leírtuk, a generatív MI termékeit nem ember, nem szerző hozza létre, hanem a számítópépi program, mégpedig olyan módon, hogy a programozó csak nagy vonalakban látja előre az eredményt. A szerző személyének,

³⁷ Ficsor: i. m. (2).

³⁸ Mezei: i. m. (9).

³⁹ Grad-Gyenge: i. m. (10), p. 343.

⁴⁰ Gerhard Schricker: Urheberrecht Kommentar. Verlag C.H. Beck, München, 1987, zum § 2. 6.

ennek az alapvető feltételnek a hiánya feleslegessé teszi a szerzői és szomszédos jogi védelem további pozitív és negatív feltételeinek a vizsgálatát. Előadóművészi teljesítményként sem lehet az Szjt. szerinti védelem közvetett tárgya az MI-teljesítmény, hiszen az Szjt. háttérét képező nemzetközi egyezmények is csak a szerzői művek előadását ismerik el előadóművészi teljesítményként, amihez képest a cirkuszművészeti és folklórelőadások ki nem terjeszthető kivételek.⁴¹

Ezért azoknak a véleményéhez csatlakozunk, akik szerint a generatív MI ilyen teljesítményei nem lehetnek az Szjt. 1. § (1)–(3) bekezdése szerinti művek vagy a 73–75. § szerinti előadások.⁴²

Az MI terméke tehát alapvetően nem védett *public domain*. Az MI eszközkénti használatával persze lehet műveket is szerezni vagy előadni – de ehhez az eszköz használójának akaratára és előrelátására kell terjedjen az eredményre. Ha ez csak részleges, a folklór teljesítmények vagy nem védett művek átdolgozásához hasonlóan létrejöhet egy olyan teljesítmény, amely csak részben védett. Az arányt például a zenében ilyen esetben a zeneművek közös jogkezelő szervezetei a művet bejelentő felelős nyilatkozata figyelembevételével átdolgozási bizottságok útján szokták meghatározni. Ez azonban már csak az MI-eszközzel készített művek igen nagy száma miatt sem járható út. A magyar zenei közös jogkezelő szervezet, az ARTISJUS ma akár 100%-ban emberi alkotásként is elfogadja az MI-vel – vagy a zenei könyvtárakból vett hangmintákkal – készült művek bejelentéseit.⁴³

Megoszlanak a vélemények arról, hogy a *jövőre nézve* hasznos lenne-e az MI termékeinek mint teljesítményeknek egy új, *sui generis* kizárólagos joggal való védelme.⁴⁴

2. Felhasználói beavatkozás a generatív MI használatára során – prompt

A generatív MI használatának lényeges mozzanata a használó általi finomszabályozás, adatbeviteli technika, amelyet *prompt*nak neveznek. Célja a programfuttatás eredményének befolyásolása: javítása jobb szöveg vagy kép létrehozatala érdekében, a benne levő hibák és gyengeségek elhárítására, egy bizonyos típusú eredmény elérésére. A prompt lehet természetes nyelvi szöveg, kép vagy akármi más – adat, kérdés, kérés, példa –, akár bizonyos stílusú kép vagy bizonyos szerző vagy előadóművész stílusában szöveg-kép-hang létrehozatala. Irányulhat ugyanazon tartalom meghatározott más-más stílusban való kifejtésére is.⁴⁵ A kérdéseket-kéréseket az MI értelmezi, olyan utasításcsomagokra és kulcsszavakra bontja, ami alapján a legnagyobb valószínűséggel meg tudja állapítani, hogy milyen tartalmú ge-

⁴¹ Békés: i. m. (12), p. 58. Fodor, Kabai, Mezei, Pogácsás: i. m. (6), válasz a 4.7. pontra.

⁴² Mezei: i. m. (4) és az általa idézett Daniel Gervais, p. 2; ugyancsak Ficsor: i. m. (2).

⁴³ Az ARTISJUS szíves közlése. 2023. 10. 10.

⁴⁴ Mellette szól például Grad-Gyenge Anikó és Faludi Gábor, ellene Daniel Gervais és Mezei Péter.

⁴⁵ George Lawton: Prompt engineering. Enterprise AI.com (lehívás: 2023. 05. 05.).

neratív tevékenységet is várunk el tőle.⁴⁶ Ez a folyamat sokszor ismétlődik, a sokat „hibázó” MI-t próbálgatásokkal, mintegy folyamatos teszteléssel vezetik rá a kívánt eredményre. Az MI forgalmazók beleértik a használat fogalmába, tehát engedélyezik a prompttal való manipulációt.

Rögtön adódik a kérdés, hogy ez a folyamat vezethet-e *magának az MI-programnak az átdolgozásához*? Az Szjt. 29. paragrafusának értelmében az átdolgozás a mű módosításának, megváltoztatásának az a szélső esete, amikor a változtató, kiegészítő vonások önmagukban is olyannyira lényegiek, hogy megfelelnek az egyéni és eredeti mű követelményének (alkotó jellegűek). Az így létrejött mű együtt tartalmazza az eredeti alkotó személyiségi jegyeit mutató gondolati formákat és az előbb említett újakat.

Amint láttuk, az MI a magyar jogban állhat szerzői jogi (vagy esetenként kapcsolódó jogi) védelem alatt. A fogalom másik elemét képező kérdések-példák azonban csak ritkán lehetnek egyéni-eredeti jellegűek. Maga az angol elnevezés, a „prompt” sugallatot jelent, és nem utasítást, parancsot, mint a „command”. Ez is utal arra, hogy a promptokat betápláló személynek nincs pontos terve a program megváltoztatására – csupán próbálgat. Az alapműre (tehát *nem* a programnak a tanulás után előálló, a fejlesztők által részleteiben nem tervezhető részeire) visszaható átdolgozáshoz azonban – szélső esetektől eltekintve – hiányzik az alkotói-átdolgozói szándék és egyéni, eredeti változtatás. A szándék inkább az MI remélt termékeire irányul. Ez tehát csak az MI egyik lehetséges használati módja.

Az *MI termékei* (működésének eredményei) tekintetében a prompt szintén eleve nem vezethet átdolgozáshoz vagy közös műhöz, ha elfogadjuk, hogy az MI termékei az Szjt. szerint nem lehetnek „művek” vagy „előadóművészi teljesítmények”. Kérdés ugyanakkor, hogy önálló művek létrejöhetnek-e így? A bevitt promptok nyilván széles skálán mozognak, az ötlettől kezdve egészen a teljes gondolat kifejtésig. Az utóbbi helyzet elvileg szerzői művet eredményez. Ekkor az alkotási folyamatban az MI eszközként szerepel, amint ezt az előző pontunk végén leírtuk.

3. Az MI termékei felhasználása

Az eddig kifejtettekből nyilvánvaló, hogy maguk az MI-termékek (működésének eredményei) az Szjt. rendszerében nem értékesülhetnek szerzői műként, adatbázisként vagy előadóművészi teljesítményként. Az MI hasznosítását, és a termékeire vonatkozó jogokat csak kötelmi joggal (szerződésekkel) keletkezett jogokként lehet értékelni, nem pedig mindenki-vel szemben fennálló kizárólagos jogokként.

Esetenként azonban az MI terméke szerzői jogi védelem alatt álló tartalommal is bírhat. Tartalmazhat művet, szomszédos jogi teljesítményt vagy azonosítható mű-, illetve teljesítményrészletet (MI-vel mint eszközzel alkotás, illetve a prompt szélső esetei, l. fentebb). Az

⁴⁶ Csősz: i. m. (11), p. 73.

ilyen MI-teljesítmény nyilvános használata (az MI-szolgáltatás már ez) felhasználás, szerzői jogi engedélyköteles lehet – tehát az Szjt. V. Fejezet alkalmazandó.

Az MI-termékek az emberi intelligencia szinte minden területén nagy lehetőségként, az emberiség hasznára jelennek meg. A szerzői jog szempontjából azonban megmutatkoznak az árnyoldalai is. A gyakorlatban az MI termékeit előállítók mintegy emberi teljesítményként, műként is nyilvánosságra hozzák. Esetenként MI által létrehozott festményt, például a Christie's árverésén, dollárszázerekért adják el.⁴⁷ Egyes MI-szolgáltatók kizárólagos polgári (szabadalmi, szerzői) jogokat vindikálnak maguknak az MI használatával keletkező termékekre is. Ez esetenként a szerzői jogi szerződések egy fajtájaként kialakult Creative Commons-eszközökkel teszik. Az „álművek” zavart, közvetlen károkat okozhatnak például az oktatásban (vizsgakövetelmények megkerülése), de a kulturális javak piacán és a közös jogkezelésben is. Ezek ellen a romboló hatások ellen ma még csak lokális intézkedésekkel lehet harcolni, például az oktatásban a plágiumot és az MI-használatot kimutató szoftverekkel s ehhez kapcsolódó szigorú következményekkel.

Az MI-termékek használata, forgalmazása – ha nem is sért az Szjt.-ben egy-egy felhasználási módra és mű tekintetében garantált konkrét vagyoni jogot – súlyosan befolyásolhatja a szerzők, előadóművészek vagyoni érdekeit. Így a szerző és az előadóművész közösen kezelt vagyoni jogait nyilván sérti, ha egy adott jogdíjfelosztási alaptól alszerzőknek, hamis előadóművészeknek is történik kifizetés. A Ptk. szerinti személyiségi jogokat, de – tartalmilag – az Szjt. 12. § szerinti *névjogot* is sérthet, ha egy személy szerzői jogi védelem alatt álló nagyszámú művéből vagy előadásából új műveket, előadásokat generálnak, és azokat az illető neve alatt hozzák nyilvánosságra. Az Szjt. sajnos szövegszerűen nem terjed ki erre az esetre sem a szerzők, sem az előadóművészek tekintetében. De ugyanígy a Btk.-ban is meg lehetne teremteni a *bitorlás* (384. §) fordított tényállását, hogy az ilyen képhamisítás-szerű esetekre ne csak a csalás tényállása jelentse a – túl általános – védelmet.⁴⁸

III. ÖSSZEGZÉS

A tanulmány tárgya az Szjt. alkalmazása a mesterséges intelligenciára és a generatív mesterséges intelligencia termékeire.

Magát az mesterséges intelligenciát az Szjt. szoftverként és kivételesen adatbázisként kizárólagos jogi védelemben részesíti. Annak eldöntésénél, hogy az MI előállításakor az Szjt. 16–17. paragrafusa értelmében valamilyen szerzői jogi felhasználás történt-e, annak vizsgálata szükséges, hogy vajon került-e azonosítható mű- illetve előadásrészlet az MI-adatbázisába. Ehhez a mintavételi technika esetenkénti alapos elemzése szükséges. A sa-

⁴⁷ <https://www.dezeen.com/2018/10/29/christies-ai-artwork-obvious-portrait-edmond-de-belamy-design/>.

⁴⁸ Békés Gergely: Az MI és az előadóművészet. Előadás a Szerzői Jogi Fórum 2023. május 5-i, a mesterséges intelligenciáról tartott konferenciáján.

bad szöveg- és adatbányászat a magyar jogban az esetek többségében aligha nyújt elegendő mozgásteret az MI-fejlesztőknek – általában nem jogszerű a hozzáférés a forráshoz és a felhasználás az ún. háromlépcsős tesztbe ütközhet. Feltételeit elsősorban a kutatóhelyekre és a kulturálisörökség-védelmi intézményekre szabták. Minthogy az MI tanulási mintája általában tömeges, a védett művek és teljesítmények e célra történő felhasználásának *egyedi engedélyezése* nem lehetséges.

A generatív MI ilyen termékei nem lehetnek az Szjt. 1. § (1) –(3) bekezdése szerinti művek vagy a 73–75. paragrafus szerinti előadások. Az úgynevezett prompteljárással szélső esetben akár szerzői mű is létrejöhet. Az MI lehet eszköz az alkotásban, ha az szándékos eredményre irányul. Az MI-termékek a kulturális piacon és az oktatásban zavarokat és jogsérelmet okozhatnak.

Kiss Zoltán Károly PhD*

A VÉDELEM BÉRE 2. AZ ÉPÍTÉSZETI ALKOTÁSOK ÉS A MŰSZAKI LÉTESÍTMÉNYEK SZERZŐINEK DÍJAZÁSA

1. BEVEZETÉS

A tudomány az alkalmazott művészetek fogalmának több megközelítését ismeri. A legelterjedtebb irányzat a dizájn köré építi fel a definíciót, és a művészi-esztikai igénynek is megfelelő eszközkészítést és gyakorlati rendeltetésű tárgytervezést sorolja ide. Ennek megfelelően tárgykörébe tartozik elsősorban a formatervezés, a belsőépítészet, a plakát- és reklámgrafika, a könyvművészet, a divat, a díszlet- és jelmeztervezés. A művek felől közelítve, olyan műalkotások gyűjtőneve, amelyek más alkotásnak az alárendeltjei, annak díszítő, hangulati stb. részelemei (például épületek díszítését szolgáló szobrok). A művészetelmélet újabban használja erre a *függő művészet fogalmát* azon művészi alkotások összefoglaló elnevezéseként, amely alkotások (szemben az autonóm művészet produkcióival) társadalmi funkcióikat tekintve nem a művészi tükrözés feladatainak betöltésére hivatottak, vagy e feladatokat önmagukban – anélkül, hogy nekik fölérendelt társművészeti alkotások kereteibe illeszkednének – nem képesek betölteni. Idetartoznak tehát mindazok a művek, amelyek kizárólag (mint a díszítőművészet), illetve más, nem esztétikai funkciók betöltése mellett (mint az építőművészet, iparművészet) az emberi környezet megszépítésére, a szépség élményének felkeltésére hivatottak, vagy más alkotások kiegészítéseként (például illusztráció, aláfestő zene), betéteként funkcionálnak.¹ Az épületeket és a műszaki létesítményeket tehát elsősorban nem funkcionalitásuk vagy az alkalmazott művészetek körébe tartozásuk, hanem az alkotójuk szellemi tevékenységéből fakadó egyéni-eredetiségük, valamint a művészi-esztetikai elvárásoknak való megfelelésük emeli be a szerzői jog védőernyője alá.

Cikksorozatunknak az Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2023/5. számában megjelent 1. része a vizuális alkotók legismertebb és a közönséghez, befogadókhoz talán legközelebb álló körének, a képző-, fotó- és iparművészek díjazásának szabályrendszerét és joggyakorlatát járta körbe. Jelen dolgozat a vizuális művészetek közül a méretüket és piaci súlyukat tekintve legnagyobb hatással bíró építészeti alkotásokat és műszaki létesítményeket tervező szerzők díjazásának sajátosságait és joggyakorlatát foglalja össze.

* A szerző a Miniszterelnökség vezető-kormányfőtanácsosa, a Szerzői Jogi Szakértő Testület tagja. A jelen tanulmányban kifejtett gondolatok a szerző saját véleményét tükrözik, azok nem feltétlenül azonosak a fenti intézmények álláspontjával.

¹ http://www.kislexikon.hu/alkalmazott_muveszet.html#ixzz7iux8dq9N (szerk.: Lapoda Multimédia).

2. Az építészeti alkotások tervezőinek díjazása

2.1. Az építészet jogi beágyazottsága

Az építészeti tevékenységek sokfélesége és sokrétősége összetett (településvédelmi, lakhatási, kulturális, gazdasági, kreatív ipari stb.) jogviszonyokat eredményez, amit egyszerre hatnak át a közjog és a magánjog alapvetően eltérő, helyenként mégis összefonódó szabályai. A vizuális művészetek közül az építészet területén kapcsolódnak össze leglátványosabban a tevékenység polgári jogi (tervezési szerződések), közjogi (hatósági engedélyezés, örökségvédelem), büntetőjogi, fogyasztóvédelmi és versenyjogi normái.² A közös pontok ellenére erről a nagy halmazról könnyen leválaszthatók a szerzői jogi szabályok, amelyek megkerülhetetlenek az építészek díjazásának elemzése során.

A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Szjt.) 1. § (2) bekezdésének a legtipikusabb és leggyakrabban előforduló műtípusokat tartalmazó tizenhatos felsorolásának k) pontja szerint szerzői jogi védelem alá tartozik „az építészeti alkotás és annak terve, valamint az épületegyüttes, illetve a városépítészeti együttes terve”. A feltűnően részletes fogalmi attribútummal némiképp ellentétesen az Szjt. vizuális alkotásokra vonatkozó különleges szabályait tartalmazó X. fejezete a „Képzőművészeti, fotóművészeti, építészeti, iparművészeti és ipari tervezőművészeti alkotások, valamint a műszaki létesítmények tervei” címet viseli, azonban ez nem okoz értelmezési vagy alkalmazási zavart a különböző épülettípusok szerzői – az építésztervezők – jogainak elismerésében. Elméleti és joggyakorlati problémát esetleg az vethet fel, hogy az építészeti alkotásoknak nemcsak a szerzői jog által védett tudományos és művészeti karakterük van, hanem részét képezik az épített környezet alakítását és védelmét szolgáló, rendkívül szerteágazó szabályozási környezetnek is.³ Másrésztől kérdéseket vet fel az is, hogy a belsőépítészeti alkotások, valamint a kert- és tájépítészeti alkotások és azok tervei miért nem szerepelnek az Szjt. idézett felsorolásában. Jóllehet ez a szabályozási hiányosság nem kérdőjelezi meg e teljesítmények szellemi alkotás mivoltát és szerzői jogi elismerését, mégis megnehezíti, megnehezítheti a szerzői jogok érvényesítését a művek hasznosításának engedélyezése és a jogosulatlan felhasználások elleni fellépés során.⁴

² Kiss Zoltán Károly: A vizuális művészetek és a jog 2. Az építészet, a fotóművészet és az alkalmazott művészetek jogi szabályozása. NMHH Média tanács Média tudományi Intézet, 2021, p. 75.

³ Ennek alapvető jogforrása az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. törvény (a továbbiakban: Étv.).

⁴ A belsőépítészet és a tájépítészet hazai képviselői hosszabb ideje küzdenek szakterületük szellemi bázisának és jogi pozícióinak megerősítéséért. A hátrányos helyzetet mutatja a két terület feltűnő alulszabályozottsága, a speciális jogszabályok, szakértői állásfoglalások és ítéletek csekély száma, a releváns joggyakorlat hiánya.

A Szerzői Jogi Szakértő Testület (SZJSZT) szakvéleményein nyugvó kommentárok megállapítják, hogy az építészeti alkotás és egyéb műszaki létesítmény mint alkotás fogalma ket-
tős: beletartozik a terv és az épület (műszaki létesítmény) is, továbbá az építészetben szerzői
mű a tér minden egyéni, eredeti alakítása. „Ilyennek minősülnek azok az épületek, műszaki
létesítmények tervei és mindazok a rajzok, a háromdimenziós modellek (vagyis együtt: építé-
szeti művekre vonatkozó alkotások), amelyek alapján ezek az épületek, műszaki létesítmények
létrehozhatók.” „Az egyéni, eredeti vonások megnyilvánulhatnak akár az épület, létesítmény
külsőjében, akár belső képében, illetve az ezekre vonatkozó tervekben is. A szerzői jogi védelem
nem terjed ki az építési technológiára, és a védelem szempontjából az épület céljának sincs
jelentősége.”⁵

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy az egyéni-eredetiségben testet öltő művészeti „ál-
landóval” és a hangsúlyos tulajdonosi, megrendelői pozícióval magyarázható az Szjt. sajátos
szerkezeti felépítése, amely a filmalkotások és más audiovizuális művek, valamint a vizuális
művek bizonyos fajtáinak felhasználására vonatkozó rendelkezéseket foglalja külön feje-
zetekbe (IX. és X. fejezet). Ez a törvényi elhatárolás vitatható annyiban, hogy az Szjt. X.
fejezete döntően az építészeti művek szabad felhasználásának különleges eseteit, valamint
a vizuális művek kiállítására és a követőjogra vonatkozó – szintén csak egy szűkebb mű-
típusra és alkotói körre jellemző – szabályokat gyűjti csokorba. Ily módon a X. fejezetben
nem nevesített vizuális műfajtak felhasználására vagy az Szjt. általános szabályai irányadók,
vagy – jogalkalmazói analógia révén – esetenként a műfajspecifikus szabályok megfelelő
alkalmazására nyílt lehetőségek. Ebből következően az elemzésnek ki kell terjednie arra is,
hogy a tágabb jogszabályi környezet mennyiben van hatással, befolyással az építészethez
kapcsolódó alkotók díjazására, műveik felhasználásának anyagi elismerésére.⁶

Az építészeti díjazásának, tevékenységük anyagi ellentételezésének kérdéskörét bonyo-
lítja, hogy az építészet – a kulturális dimenziók mellett – ezer szállal kötődik a gazdasá-
gi, kreatív ipari és információtechnológiai környezethez, ezek működéséhez. A művészeti
ágak közül az építészet áll legközelebb a tudományhoz, az ipar egyes területeihez, ezáltal az
építész által létrehozott művek vannak a legnagyobb hatással környezetünkre, az építészet
bír a legnagyobb befolyásoló erővel az emberek mindennapi életére. A témával foglalkozó
kutatások szerint az építészet társadalmi méretű fontosságának tudható be az építés egész
folyamatának szigorú, ugyanakkor sokszor változó, állandó viták és kritikák keresztútjében
álló bonyolult szabályokhoz kötése.⁷ Az építészetre vonatkozó, szinte folyamatosan változó
és egyre áttekinthetlenebb – az épületek tervezésével, megvalósításával kapcsolatos te-

⁵ Kiss Zoltán Károly: Kommentár a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvényhez. Wolters Kluwer, Budapest, 2016, CD Jogtár, p. 109.

⁶ Ennek kapcsán kiemelt figyelmet érdemel az Étv. 2018. évi módosításával kikövezett építészeti szerzői jogi reform (az állami vagy tanácsi, önkormányzati tulajdonú tervezővállalatokban létrehozott építészeti-műszaki dokumentációk állami tulajdonba vétele, a nemzeti tervvagyon bevezetése).

⁷ Lásd pl. Balázs Rebeka Dóra: Társadalomformáló építészet és építészetformáló társadalom. Építészfó-
rum, 2021. 08. 26.: <https://epiteszforum.hu/tarsadalomformalo-epiteszet-es-epiteszetformalo-tarsadalom>.

vékenységeket és hatásköröket érintő – jogszabályerdő csak fokozza a szakmai szereplők ambivalens viszonyulását az építészeti „normaerdővel” szemben. Mindez nem vonatkozik az építészeti, tervezési szolgáltatások ajánlott díjszámítására, amely szakmai egyeztetések és egyetértés mentén a Magyar Építész Kamara (MÉK) által kerül elfogadásra és szabályzatban közzétételre.

Az építészetet az is megkülönbözteti a tárgyalkotó művészet egyéb ágaitól, hogy nemcsak kulturális, hanem jelentős anyagi értékkel is bír, és az (épített) környezetbe történő beavatkozással általában visszafordíthatatlan következményeket eredményez. Ez magyarázza az építészeti-műszaki tervezés jogosultsághoz és egyéb feltételekhez kötését. Az építészeti-műszaki tervezési jogosultság megszerzésének, megőrzésének, elvesztésének szabályozása részleteiben a MÉK és a Magyar Mérnöki Kamara (MMK) feladata. Az építésztervezői szakmagyakorlás feltételeinek szigorú előírása mellett a másik kötelező elem a tervezés során végzett munkálatokért és az esetlegesen azokból eredő hibákért, tévedésekért való felelősségbiztosítás.⁸ Ennek okán külön jogszabály kötelezően előírja a legfeljebb 300 m² összes hasznos alapterületű új lakóépület építése esetén az építéssel közvetlen szerződéses kapcsolatban álló építész vagy más szakági tervező által vállalt tervezési és tervezői művezetési tevékenység körében okozott kár megtérítésére a tervezői felelősségbiztosítás megkötését.⁹ Az építészeti díjazásába beépülnek a felelősségbiztosítás díjai is – ilyen tételekkel más művészeti területen eleve nem kell számolni. A felelősségbiztosításnak a tervező esetében fedezetet kell nyújtani:

- 50 millió forint beruházási költségkeretig biztosítási eseményenként legalább 2 millió forintig és állandó felelősségbiztosítás esetében évente, egy adott időszakra kötött felelősségbiztosítás esetében a biztosítás tartamára együttesen legalább 6 millió forintig,
- 50 millió forintot meghaladó, de 100 millió forintot meg nem haladó összegű beruházási költségkeret között legalább 5 millió forintig és állandó felelősségbiztosítás esetében évente, egy adott időszakra kötött felelősségbiztosítás esetében a biztosítás tartamára együttesen 15 millió forintig,
- 100 millió forint feletti beruházási költségkeret esetén legalább 10 millió forintig és állandó felelősségbiztosítás esetében évente, egy adott időszakra kötött felelősségbiztosítás esetében a biztosítás tartamára együttesen 30 millió forintig.¹⁰

Az építés engedélyezése tehát komoly szakértelmet igénylő, számos szakhatóság (esetenként szakértő) bevonását megkívánó, az érdekeltek jogos érdekeinek összehangolását is szolgáló, döntéseiben gyakorlatilag visszafordíthatatlan, felelősségteljes eljárásforma. Az építési engedélyezés, a településtervezés és településfejlesztés összetett joganyaga kevésbé az építész-tervező személyhez fűződő és vagyoni jogaira, sokkal inkább az építési tevékenység

⁸ Embereként még a legfelkészültebb, legtapasztaltabb építész szakemberek is tévedhetnek, hibát követhetnek el munkájuk során, amellyel megszeghetik a műszaki és foglalkozási szabályokat, előírásokat.

⁹ 155/2016 (VI.13.) Korm. rendelet a lakóépület építésének egyszerű bejelentéséről.

¹⁰ Bővebben lásd: https://mek.hu/index.php?link=Kotelezo_tervezoi_felelossegbiztositas2.

településképi, műszaki, technikai és hatósági elemeire fókuszál. Ebből fakadóan az építésügyi szabályozás közjogi (építésügyi hatósági) jellege nem kedvez az alkotói jogok és érdekek megjelenítésének.¹¹ Ezt a szemléletet az építésüggyel kapcsolatos szabályozás szerzői joggal való összhangjának megteremtése törte meg, egyértelművé téve a 2019. január 1-jétől hatályos Étv.- és Szjt.-módosításokig nem szabályozott, korábbi állami vagy önkormányzati tulajdonú jogi személyek által készített tervdokumentáció jogi jellegét (Nemzeti tervvagyon). Külön kormányrendelet tartalmazza az építésüggyel összefüggő szakmagyakorlás feltételeit, amely rögzíti ugyan a tervezési díj elemeit, de az építészeti szolgáltatások ajánlott tevékenységszorzóinak és díjszámítási módozatainak meghatározását a kamarák önszabályozására bízta.¹²

A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvénybe (a továbbiakban: Kötv.) 2015. január 1-jei hatállyal épültek be a nagyberuházásokhoz, vagyis elsődlegesen a bruttó 500 millió forintos értékhatárt meghaladó teljes bekerülési költségű beruházásokhoz kapcsolódó régészeti feladatok ellátásra vonatkozó szabályok.¹³ Ezek rendezik a teljes felületű feltárás költségeinek mértékét¹⁴ és viselését, valamint a kiemelt nagyberuházásokat érintő régészeti hatáskörrel bíró örökségvédelmi szerv – 2022. január 1-jétől a Magyar Nemzeti Múzeum – által ellátandó közfeladatokat. Ez a feladatellátás jelentős többletbevételt biztosít az intézménynek és rajta keresztül a múzeum által foglalkoztatott és megbízott régészeknek, restaurátoroknak és más szakembereknek, ugyanakkor ez a munka – bizonyos kivételektől eltekintve – *nem minősül* szerzői jogi védelmet eredményező *művészeti alkotótevékenységnek*.

2.2. Építészet és szerzői jog

Az építészet, az építési tevékenység sokoldalúságából fakadóan egy építészeti alkotás alkalmas lehet szerzői jogi vagy – szűkebb körben – iparjogvédelmi oltalomra, ha annak törvényi feltételei fennállnak. Az építészeti alkotások többségükben nemcsak funkcionális

¹¹ Ezen nem változtat az sem, hogy jelen kézirat lezárásakor (2023. június 7.) folyamatban volt az építészet-ről szóló törvényjavaslat parlamenti elfogadása. Az új törvény egy átlátható és egységes szabályozást hoz létre az eddigi széttagolt szabályozási rendszer helyett, amely magába foglalja az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. törvényt, a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvényből kikerülő műemlékvédelmi fejezetet, valamint a településképi védelméről szóló 2016. évi LXXIV. törvényt. A korábbi szabályozáshoz képest jelentős újítás például, hogy rögzítésre kerülnek építészeti alapelvek és új szervezettípusok (például helyi építészeti tervtanács) is létrejönnek, miközben a tervezők díjazását illetően csupán a Nemzeti tervvagyon felhasználására és a kamarai díjszabások ajánlott alkalmazására vonatkozó (Étv.-ből átvett) alapvető rendelkezéseket tartalmazza.

¹² 266/2013. (VII. 11.) Korm. rendelet az építésügyi és az építésüggyel összefüggő szakmagyakorlási tevékenységekről.

¹³ 2014. évi CVI. törvény a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény és az azzal összefüggő törvények módosításáról.

¹⁴ Ezek nem haladhatják meg a nagyberuházás teljes bekerülési költségének 1 százalékát, ide nem értve azt az esetet, ha a beruházó ennél magasabb összeg megfizetését vállalja.

célt szolgálnak, hanem tartós, akár több évszázadon át fennmaradó művészeti alkotásokként esztétikus megjelenésükkel és formavilágukkal mindennapi életünk és környezetünk hangulatát is befolyásolhatják. Az építészet körében a szerzői művek megszületését mindig valamilyen építési igény indukálja, a megvalósítás költségei pedig társadalmi méretűek. A szerző a megrendelő–tervező–kivitelező–vevő láncolatban elfoglalt pozíciójából és korlátozott gazdasági erejéből adódóan csak a mű megalkotására (megtervezésére) és első rögzítésére, valamint a megvalósítás felügyeletére alkalmas, a kivitelezés viszont már egy rendkívül tökeigényes és időben elhúzódó folyamat keretei között realizálódik.¹⁵

Az építészetre jellemző sajátosság, hogy az épület megvalósítása és kivitelezése általában egy többszereplős, bonyolult beruházási rendszer és szerződéses hálózat keretében zajlik. A folyamat első lépcsőjeként a megrendelő/beruházó/építtető megrendeli a terveket, amelyeket saját elképzeléseivel kisebb-nagyobb mértékben befolyásolhat. A tervező által elkészített terveket az építtetővel kötött szerződés alapján maga, vagy alvállalkozói útján egy a beruházási folyamatba bekapcsolódó újabb szereplő, a kivitelező valósítja meg. További sajátosság a tervek megváltoztatása a beruházási, építési munkálatok során, ami nem csupán a tervezési és az engedélyezési szakban jelenhet meg, hanem a kivitelezés során is.¹⁶ Ha a terv mindezek ellenére mégis eléri a kivitelezés szakaszát, akkor sem biztos, hogy a megépített épület pontosan a terveknek megfelelően kerül megvalósításra, továbbá a szerzői jogi védelmi idő fennállása alatt is többször jelentkezhet igény az épület átalakítására, korszerűsítésére vonatkozóan.¹⁷ A tulajdonosnak jogában áll ugyanis ingatlanát átalakítani, bővíteni, annak akár a rendeltetését is megváltoztatni, azt akár le is bontani. A szerzői jog a gyakorlatban így módon gyakran ütközik a tulajdonosi joggal, ami konfliktusokhoz, jogvitákhoz vezet. A tulajdonos rendelkezési lehetőségeinek főszabályként az szab határt, hogy az építész engedélye nélkül nem változtathat az épületen oly módon, amely az építész becsületére, hírnevére már sérelmes, illetve amely az épület mint műalkotás lényeges vonásait, voltaképpen a művészi összképet befolyásolja.¹⁸

Az építészeti művek esetében ugyanakkor nemcsak az alkotó és építési szakasz többelémű, hanem a felhasználás is többszereplős: a tervezőn és megrendelőn túlmenően az egyes szerzőtársak (tervezőtársak), munkaviszonyban alkotott művek esetében a munkáltató, az örökösök és jogutódok, más felhasználásra jogosult személyek, az építészeti alkotásokon nyugvó származékos művek szerzőinek, valamint az épület tulajdonosának az érdekei is előtérbe kerülnek. Az építési folyamatban közreműködő személyeket megillető jogok köre

¹⁵ Barta Judit: Az építészeti alkotások és tervek jogi védelmének fejlődése egy színház történetén keresztül. Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politica, 23. évf. 2. sz., 2005, p. 409.

¹⁶ Számos alkotás és terv azonban sokszor el sem jut a megvalósítás fázisáig, például elfogy a támogatás, vagy a megrendelő mégsem készíti (készítteti) el azokat, vagy új helyszínen, alacsonyabb költségekből építi meg az épületet.

¹⁷ Kulcsár Attila: Az építészeti alkotások szerzői joga – És kinek mi köze hozzá? Építészfórum, 2009. 01. 16.: <http://epiteszforum.hu/node/11581>.

¹⁸ Kiss: i. m. (2), p. 46.

és terjedelme mindig érzékeny területe volt a szerzői jognak, amit a magyar szabályozás e tárgyú, 2019. január 1-jétől bevezetett reformjaig a felek közötti bonyolult szerződéses viszonyrendszer elemzéséből lehetett meghatározni.

Az építészeti alkotások szerzői jogi felhasználásának reformját az ebbe szükségessé, hogy az Szjt. 1999. szeptember 1-jei hatálybalépését megelőző időszakban működő állami tervezővállalatok, intézetek keretei között megtervezett építészeti alkotások (főképpen középületek) esetében nem volt delegálva egyetlen állami szervhez sem az állami tulajdonú tervdokumentációkhoz kapcsolódó vagyoni jogok tekintetében a rendelkezési jog gyakorlása. Az elmúlt időszakban több közfeladat ellátására szolgáló építmény felújítására, átépítésére irányuló beruházás megvalósulása húzódott el a még működő (jogutód) tervezőirodák, illetve azok alkalmazottai és a beruházók közötti szerzői jogi jogviták miatt. A helyzet jogszabályi rendezéséig hosszú út vezetett; nem volt egyszerű megteremteni az egyensúlyt a középületek átépítésének közérdeke és az építmények tervezőinek magánérdekei között.¹⁹

A nemzeti filmvagyon és a közszolgálati médiavagyon jogi státuszának megteremtéséhez hasonló szabályozás²⁰ kulcselemeként kimondásra került, hogy a jogutódlással megszűnt állami tulajdonú tervezővállalatokban született tervek és épületek szerzői jogának részét képező felhasználási és vagyoni jog, az ún. Nemzeti tervvagyon az államot illeti meg.²¹ A gyakorlatban ez úgy ment végbe, hogy a megszűnt állami tervezővállalatok rendezetlen jogi sorsú építészeti-műszaki dokumentációi, valamint a privatizációt megelőzően állami pénzeszközök felhasználásával készült épületek építészeti-műszaki dokumentációi az állam 100 százalékos tulajdonában álló Lechner Tudásközpont Nonprofit Kft. (a továbbiakban: Lechner Tudásközpont) részére kerültek átadásra. Ennek az volt a háttere, hogy a rendszerváltást követően a privatizáció folytán jogutódlással átalakult tervezővállalatok egy része tovább őrizte a jogelőd tervtárát, anélkül, hogy jogszerűen megillették volna az ahhoz kapcsolódó szerzői vagyoni jogok. A módosítás meghatározta a Nemzeti tervvagyon körét, amelynek tekintetében az államot mint vagyoni jogi jogosultat illetik az építészeti alkotásokhoz és építészeti-műszaki dokumentációikhoz fűződő vagyoni jogosultságok.²² Természetesen a jogutód számára továbbra is biztosított a privatizáció alatt vagy azt követően készített épí-

¹⁹ Az építészeti alkotásokra, műszaki létesítményekre és azok építészeti-műszaki dokumentációira vonatkozó szerzői jogi szabályozással és joggyakorlattal összefüggő, a társadalmi jogtudatosság növelését célzó átfogó stratégia és megvalósítási program (2020–2023): <https://lechnerkozpont.hu/oldal/epiteszeti-szerzoi-jog-strategia>.

²⁰ Lásd a mozgóképről szóló 2004. évi II. törvény I/A. Fejezetét, valamint a médiaszolgáltatásról és a tömegkommunikációról szóló 2010. évi CLXXXV. törvény 100. §-át.

²¹ 2018. évi CXXXIV. törvény egyes törvényeknek az építészeti alkotásokra, műszaki létesítményekre és azok terveire vonatkozó szerzői jogi szabályozással összefüggő módosításáról.

²² Étv. 2. § 41. Nemzeti tervvagyon: az építészeti alkotásoknak az állam és az önkormányzat tulajdonába tartozó építészeti-műszaki dokumentációi – a honvédelmi, katonai, valamint nemzetbiztonsági célú és rendeltetésű építményeket érintő építészeti-műszaki dokumentációk kivételével –, valamint az azok vonatkozásában az államot és az önkormányzatot a mindenkor szerzői jogi szabályozás alapján megillető szerzői vagyoni jogok.

tészeti-műszaki dokumentációk szerzői jogi védelme. Mivel a Nemzeti tervvagyon részét képezik az önkormányzatok tulajdonában álló tervvagyon elemei is, ezek vonatkozásában az állam csupán gyűjtési és tárolási feladatokat végezhet, ezek tulajdonjoga továbbra is az önkormányzatokat illeti.²³ 2023. január 1-jétől – a kormányzaton belüli feladat- és hatáskörök átrendezésének eredményeként – a Lechner Tudásközpont építésügyi szabályozással és építéshatósági ügyekkel kapcsolatos feladatai az Építési és Közlekedési Minisztériumhoz kerültek át.²⁴

A rendezésnek négy esetkört kellett lefednie attól függően, hogy a tervek 1999. szeptember 1-jét megelőzően vagy azt követően készültek, illetve hogy jogutódlással vagy jogutód nélkül megszűnt tervezővállalatok keretében valósultak meg. Az időkorlátnak azért volt jelentősége, mert az 1999. augusztus 31-éig hatályos régi Szjt. még nem ismerte a vagyoni jogok teljes mértékű átszállásának lehetőségét.²⁵ Az akkori szabályozás ugyanis úgy rendelkezett, hogy ha a mű elkészítése a szerző munkaköri kötelezettsége, és a munkáltató a munkaviszony tartalma alapján a mű felhasználására jogosult, a mű átadása a nyilvánosságra hozatalhoz való hozzájárulásnak minősül, és a felhasználás joga az átadással száll át a munkáltatóra. A munkáltató ezt a jogát a munkaviszony tartalma által meghatározott körben szerezte meg, és csak működési körén belül gyakorolhatta.

Külön kategóriát képeztek/képeznek azok a tervek, ahol a szerző személye nem állapítható meg, és a jogok nem tartoznak a Nemzeti tervvagyon körébe (árva mű).²⁶ A szabályozási reform részeként beiktatott Szjt.-módosítás az építészeti alkotás tulajdonosa számára biztosította, hogy az árva mű felhasználásának engedélye – túlmenve az egyéb más műfajba tartozó árva művek felhasználási jogain – a mű átdolgozásának (átépítésének) vagyoni jogára is kiterjedhessen.²⁷ A törvényhely indokolása hivatkozott az épület tulajdonosa és a szerző közötti jogvitát lezáró BH2005. 427 határozatra, amely szerint a tulajdonosi jogok rendeltetésszerű gyakorlása nem eredményezheti a tervezőnek az építményhez fűződő szerzői joga megsértését. A BDT2010. 2329 határozat szerint továbbá az építmény tulajdonosát megilleti az a jog, hogy a tulajdonában álló épületet átépítse, ennek során külső megjelenését, építészeti kialakítását, rendeltetését módosítsa vagy azt elbontsa.

²³ Lásd a 2018. évi CXXXIV. törvény miniszteri indokolását.

²⁴ Lásd a Lechner Tudásközpont Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság 100%-os állami tulajdonban lévő gazdasági társaság által ellátott egyes feladatok központi költségvetési szerv általi átvételéről, valamint az ezzel kapcsolatos eljárási kérdések rendezéséről szóló 500/2022. (XII. 8.) Korm. rendeletet.

²⁵ 1969. évi III. törvény a szerzői jogról.

²⁶ L. az Szjt. IV/A. Fejezetét.

²⁷ Szjt. 41/B. § (1a) bekezdése.

A rendezési folyamat eredménye táblázatban bemutatva a következő:

kategória	szerzői vagyoni jogok jogosultja	a tervek felhasználásának engedélyezése
1999. szeptember 1-jét megelőzően munkaviszonyban készített tervek, amelyek jogutódlással megszűnt állami vagy tanácsi tulajdonú tervezővállalatok keretén belül készültek	A vagyoni jog a magyar államot illeti meg, kivéve, ha egyértelműen igazolható, hogy az állam a jogutódnak azt kifejezetten átadta. ²⁸	Az Építési és Közlekedési Minisztériumtól kell felhasználási engedélyt kérni.
1999. szeptember 1-jét megelőzően az állami tervezővállalatoknál, munkaviszonyban készített tervek, amelyek jogutód nélkül megszűnt állami vagy tanácsi tulajdonú tervezővállalatok keretén belül készültek.	A felhasználási jog visszaszállt a szerzői vagyoni jogok maradvékával rendelkező tervezőre. ²⁹	A szerzői jogi jogosult az építészeti-műszaki dokumentáció felhasználásáért – eltérő megállapodás hiányában – a Magyar Építész Kamara és a Magyar Mérnöki Kamara közös szabályzatában (Díjszabás) megállapított díjazást követelheti. Ha a jogosult e díj mértékét a felhasználás sajátos körülményeire tekintettel vitatja, akkor bármelyik fél az Szjt. 102. §-a szerinti egyeztetőtestülethez fordulhat. ³⁰
1999. szeptember 1-jét követően, munkaviszonyban készített tervek, amelyek jogutódlással megszűnt állami vagy tanácsi tulajdonú tervezővállalatok keretén belül készültek.	Eltérő megállapodás hiányában a munkáltató személyében bekövetkezett jogutódlás esetén a vagyoni jogok átszállnak a munkáltató jogutódjára. Itt is lehetőség van úgy megállapodni, hogy a jogelőd szervezet tulajdonosa a szerzői vagyoni jogokat nem kívánja értékesíteni. ³¹	A jogosult – az építészeti alkotás és az építészeti-műszaki dokumentáció ismételt, az építészeti-műszaki dokumentáció alapján már megvalósított épülethez kötődő felhasználásért – annak tulajdonosától kérheti a Díjszabásban ajánlott díjakat. A díjtételekkel érintett felhasználások csak a már fennálló épülethez kötődhetnek (például átépítés, ráépítés), vagyis például egy újabb épület felépítésére a tulajdonost külön megállapodás hiányában nem jogosíthatják fel, és csak akkor irányadóak, ha az adott tevékenység szerzői jogi felhasználásnak minősül.

²⁸ Étv. 55/B. §-a.

²⁹ Étv. 55/A. § (2) bekezdése.

³⁰ Ha a jogosult a felhasználáshoz hozzájárult, és az egyeztetőtestület javaslatát a felek nem fogadják el, a jogosult bírósági úton érvényesítheti igényét, amely azonban a felhasználás megkezdését nem akadályozza, feltéve, hogy a felhasználó a Díjszabásában ajánlott díjat letétbe helyezte.

³¹ Étv. 55/A. § (1) bekezdése.

kategória	szerzői vagyoni jogok jogosultja	a tervek felhasználásának engedélyezése
1999. szeptember 1-jét követően, munkaviszonyban készített tervek, amelyek jogutód nélkül megszűnt állami vagy tanácsi tulajdonú tervezővállalatok keretén belül készültek	Állami vagy tanácsi, önkormányzati tulajdonú tervezővállalatok jogutód nélküli megszűnése esetén a jogok a nemzeti vagyon részeként az államot illetik meg (Nemzeti tervvagyon). ³²	A Nemzeti tervvagyonnak az állam tulajdonába tartozó része és az annak kezeléséhez szükséges eszközök vonatkozásában a tulajdonosi jogokat az Építési és Közlekedési Minisztérium gyakorolja, ezért tőle kell felhasználási engedélyt kérni.

2.3. Az Építési és Közlekedési Minisztérium díjszabályzata és a kamarai díjszabások

A reform része volt az építészeti alkotásokkal kapcsolatos, szerzői jogi szempontból lényeges adatokat tartalmazó nyilvántartási rendszer, az Országos Építésügyi Nyilvántartáson (OÉNY) belüli Építészeti Szerzői Jogi Nyilvántartás bevezetése, amely az építésügy naprakész tájékoztatását hivatott segíteni. Ez az adatbázis lehetővé teszi azt is, hogy visszamenőlegesen is lehessen önkéntesen nyilatkozni az építészeti szerzői jogokról. Az építetűt és a tervezőt 2020. január 1-je óta terheli az a kötelezettség, hogy közös nyilatkozatban a nyilvántartás részére átadják az építészeti-műszaki dokumentációhoz, valamint az az alapján megépült építményhez fűződő szerzői vagyoni jogok tulajdonosának vagy tulajdonosainak az adatait.³³ A nyilatkozat megtételét követően a nyilvántartást üzemeltető Építési és Közlekedési Minisztérium (ÉKM) Építésügyi Dokumentációs és Információs Központja megvizsgálja, hogy az építészeti alkotás nem tartozik-e a Nemzeti tervvagyon körébe.

Amennyiben a vizsgálat megállapítja, hogy az építészeti alkotás ebbe a körbe tartozik, az ÉKM visszautasítja a nyilatkozat nyilvánosságra hozatalát, és a nyilatkozatot tevők egyidejű tájékoztatása mellett törli a nyilvántartásból.³⁴ Ha a vizsgálat azzal az eredménnyel zárul, hogy az érintett tervek a Nemzeti tervvagyon körébe tartoznak, akkor a közzététel (például publikáció, oktatás, kutatás, kiállítás) vagy a tervezett beruházás (bővítés, átépítés) vonatkozásában az áttervezésért az ÉKM-től kell felhasználási engedélyt kérni. A felhasználási engedély harmadik fél számára nem ruházható át, azonban az adott beruházáshoz kapcsolódó tervezési tevékenységben részt vevő jogi és magánszemélyek részére átadható.

Közzétételre történő felhasználás esetén a fizetendő szolgáltatási díj dokumentumonként (azaz tervlaponként) 3000 forint. Átépítéshez, bővítéshez történő felhasználás engedélyezése

³² Étv. 55/A. § (3) bekezdése.

³³ Az Étv. 59/B. §-a szabályozza a nyilvántartás részére átadandó adatok körét. Az Építészeti Szerzői Jogi Nyilvántartásról szóló 8/2020. (VI. 26.) MvM rendelet pedig tartalmazza mindazon részletszabályokat, amelyek rögzítik a kötelező és önkéntes nyilatkozattétel eseteit, részletezik a nyilvántartás adataihoz történő hozzáférés körét, illetve előírják a nyilvántartást üzemeltető feladatait, beleértve az adatmódosítás és vita esetén történő eljárás kérdését is.

³⁴ 8/2020. (VI. 26.) MvM rendelet 3. §-ának (3) bekezdése.

esetén a fizetendő felhasználási díj összege függ az építmény típusától, nagyságától (m^2) és a tervezett felhasználás időtartamától. Eszerint például egy igazgatási, szociális, oktatási, kulturális vagy közlekedési célú 101–500 m^2 területű épület átépítésének, bővítésének alapjogdíja 10 évre szólóan 675 000 forint, szakrális épület esetében 1,5 millió forint.³⁵ Az új szabályozás életbe lépését megelőzően a vélt szerzői jogosultak ennél nagyságrendekkel magasabb összegeket követeltek a beruházóktól, ami jogvitákhoz, évekig tartó pereskedéshez vezetett.

Az ÉKM szabályzatát érdemes összevetni a MÉK és az MMK közös, a már megvalósult épületekhez kötődő építészeti alkotás és az építészeti-műszaki dokumentáció ismételt felhasználásának ajánlott díjszámítását tartalmazó díjszabásával.³⁶ Lényeges hangsúlyozni, hogy amikor a felhasználó által a jogosultnak fizetendő díjat a szabályzat szerint kell kiszámítani, a számított díj csak ajánlott, amitől a felek közös megegyezéssel eltérhetnek. Az ismételt felhasználás ajánlott díját az építészeti alkotás és az építészeti-műszaki dokumentáció ismételt felhasználásának időpontjában érvényes, az épület megvalósításához szükséges összes szerzői joggal védett munkarész tervének nettó tervezési díja szerint kell megállapítani.³⁷

A már megvalósult épületek áttervezésének (átdolgozásának) ÉKM-es szabályzatában, illetve a MÉK és az MMK díjszabásában meghatározott felhasználási díjtételeitől élesen el kell választani a MÉK ajánlott díjszabásait az új épületek tervezési és építészeti szolgáltatásairól.³⁸ Mindezek jogszabályi háttere az Étv. felhatalmazása alapján megjelent 266/2013. (VII. 11.) Korm. rendelet, amely meghatározta az építészeti-műszaki tervezési tevékenység ellátásáért felszámítható tervezési díj tartalmát. Ennek ellenére, a rendelet csak a kereteket fogalmazza meg annak rögzítésével, hogy az építészeti-műszaki tervezési tevékenység folytatásához szükséges tervezési szerződés – a Ptk. és az Étv. előírásain túlmenően – tartalmazza a tervezési díj összege mellett az elszámolás és a teljesítésigazolás formáját, módját, a fizetés módját és határidejét, másfelől a tervezési díj elemeinek felsorolását. Eszerint a tervezési díj magában foglalja:

- a közvetlen költségek (ennek keretében a számított munkadíj és a terv tervezési szerződés szerint rögzített felhasználásának szerzői díja),
- a közvetett költségek (ennek keretében a működési költség, anyagjellegű ráfordítás),
- az értékcsökkenési leírás,
- az egyéb ráfordítások,
- a tervezett nyereség együttes összegét.³⁹

³⁵ Lásd az ÉKM Építésügyi Dokumentációs és Információs Központ, valamint az Országos Építésügyi Nyilvántartás Üzemeltetési Szabályzatának 1. és 2. mellékletében: https://www.e-epites.hu/sites/default/files/csatolmanyok/dusz_2023.pdf.

³⁶ <https://mek.hu/index.php?id=45523>.

³⁷ A tervezési alapszolgáltatások díját a szabályzat 1. melléklete szerinti táblázat alapján kell kiszámítani a következő képlet alapján: $\text{díjalap (Ft)} \times \text{díjosztálysorzó} \times \text{díjszázalék} / 100$.

³⁸ Építészeti alkotások ajánlott tevékenységszorzói és díjai: https://mek.hu/index.php?link=dijsszabas_dijsszamitas.

³⁹ 266/2013. (VII. 11.) Korm. rendelet 17. § (1) bekezdésének b) pontja és 18/A. §-a.

Az építészeti és tervezési szolgáltatások ajánlott tevékenységszorzóit és díjait tehát a MÉK Építészeti Alkotások Ajánlott Díjszámítási Szabályzatában találjuk meg. Az ezekben meghatározott óradíjak átalánydíjnak minősülnek, ennek megfelelően teljes mértékben tartalmazzák az építészeti szolgáltatással kapcsolatban és azzal összefüggésben felmerült valamennyi költséget.⁴⁰ A díjtételek tartalmazzák a szolgáltatást végzők bruttó munkadíját, valamint szerzői jogdíját és ezek járulékait is.

Az ajánlott összegek tevékenységi kategóriák és szorzók szerint Ft/mérnökórában, illetve Ft/mérnöknapban kerültek meghatározásra. Eszerint például 2023. évben a kiemelt, vezető építész tevékenység tevékenységszorzója 12-16, ajánlott minimumdíja 47 448 forint/óra + áfa, illetve 379 584 forint/nap + áfa.⁴¹ A számítás kiindulási alapja az adott naptári évre a törvényben meghatározott havi minimálbér. A képlet a díjszámítási szabályzat hivatkozott fejezet „Óradíj” és „Alapóradíj” bekezdése szerint: Ajánlott mérnökóradíj = tevékenységszorzó x (minimálbér x 3) / 176. A MÉK díjszabása kiter a kirívóan alacsony és kirívóan magas árakra, ezzel is orientálva a díjak kalkulációját. A díjszabásban ajánlott díjak 67 százalékánál alacsonyabb díjak (kirívóan alacsony ár) azzal a veszéllyel járnak, hogy azért a tervező már nem tud megfelelő minőséget szolgáltatni, a beruházáslebonyolítót, illetve a műszaki ellenőrt pedig a korrupció veszélyének teszik ki. Az ilyen alacsony árak esetében mindig ajánlott vizsgálni annak indokát. A díjszabásban ajánlott díjak 150 százalékánál magasabb díjak (kirívóan magas ár) pedig felvethetik a korrupció gyanúját. Az ilyen magas árak esetében mindig ajánlott megvizsgálni annak indokát.⁴²

Ettől eltérően alakulnak a családi házak tervezésének árai, amelyek 250 000 és 2 650 000 forint között mozognak. Másként számolva, a bruttó négyzetméterárak 2500 és 6000 forint közé tehetők, az átlagos óradíj pedig 15 000 forint. Egy kis családi ház tervei akár 10-13 óra alatt elkészülhetnek, a nagyobb és összetettebb, valamint üzleti célú ingatlanok rajza ugyanakkor jóval több időt vesz igénybe. A szabadúszó tervezők munkadíja alacsonyabb, mert nekik a bevétel kisebb részét kell a saját költségeik fedezésére fordítaniuk.⁴³

Teljes biztonsággal kijelenthető, hogy az építészet területén is a legfontosabb áralakító tényező a szakmai elismertség; amíg a neves építészek elkérhetik és el is kérik a kamarai díjszámítás szerinti tervezési díjat, addig a kevésbé ismert irodák ennek a töredékéért dolgoznak. Mindettől függetlenül, az új típusú – tevékenységszorzókra és óradíjakra épülő – kamarai díjszámítási ajánlások objektívebb és igazságosabb modellnek tűnnek, mint a 2014 előtti díjszabás, amely a bekerülési összegből, vagyis a megvalósítási árból származtatta a

⁴⁰ Ezek: a munkahelyi ügyviteli és rezsiköltségek, bérköltségek a járulékokkal, banki és adójellegű költségek, bérleti díjak, kommunikációs költségek, közlekedés költségek, képzési és szakmai érdekképviselési költségek, marketingköltségek, amortizáció, valamint az elkészített építészeti alkotás egyszerű felhasználásának díja.

⁴¹ 2022-ben ez a díjtétel még 40 908 forint/óra + áfa, illetve 327 264 forint/nap + áfa volt.

⁴² https://mek.hu/media/files/2021/letoltheto/Idoraforditas_alapjan_szamitott_dij._kiegeszites_-DUL_2021_honlap.pdf.

⁴³ Mennyibe kerül a háztervezés? <https://qjob.hu/blog/articles/haztervezes-arak>.

tervezési díjat. Ennek összege százalékosan csökkent, tízmillió forinttól tízmilliárd forintos bekerülési összegig. A komplett tervezési díj felső határa 10 százalék, az alsó pedig 4,5 százalék volt.⁴⁴

Az építésznek fizetendő díj több részből tevődik össze: míg az építészeti díj csak a tervezést foglalta magába, addig a komplett mérnöki szolgáltatásba a kivitelezés felügyelete, vagyis a tervellenőrzés is beletartozik. A megvalósítás felügyeletének tervellenőri díját az MMK külön díjszabásai tartalmazzák. A korábbi díjtáblázatok az összes tervezési díj 10 százalékában rögzítették az épületek létesítésével kapcsolatos mérnöki szolgáltatások ajánlott díjszabását. A 2021. január 1-jétől érvényes díjszabás már mérnöknapokban határozta meg a díjak összegét, hat külön kategóriában (a kiemelt mérnöktől a segédtervezőig). A kiemelt mérnök kategória napidíja 300 000 forint + áfa, míg a legalacsonyabb kategória díja 66 000 forint/nap + áfa.⁴⁵ Hozzá kell tenni, hogy a tervellenőri tevékenység az elfogadott értelmezés és gyakorlat szerint érintőlegesen nem minősül alkotó- (művészeti) tevékenységnek, így annak eredménye, produktuma nem állhat szerzői jogi védelem alatt sem. Ettől függetlenül, az MMK díjszabása az ajánlott mérnöki napidíj tartalmi elemei között nevesíti az esetlegesen a szerzői joggal kapcsolatosan felmerülő személyi és vagyoni jogok értékét is a szolgáltatást végzők bruttó munkadíja, ezek járuléka, az adók és a vállalkozói nyereség mellett.

Összefoglalva, az építészeti tervezés területén három díjszabást különböztethetünk meg. Az első és talán legfontosabb, leggyakrabban alkalmazott tarifa a MÉK ajánlott díjszabás az új épületek tervezési és építészeti szolgáltatásairól. A tevékenységenként meghatározott, eltérő mértékű óradíjak, illetve napidíjak átalánydíjnak minősülnek. Ezt egészíti ki a MÉK és az MMK közös, a már megvalósult épületekhez kötődő építészeti alkotás és az építészeti-műszaki dokumentáció ismételt felhasználásának ajánlott díjszámítását tartalmazó díjszabás. Az ismételt felhasználás ajánlott díját az építészeti alkotás és az építészeti-műszaki dokumentáció ismételt felhasználásának időpontjában érvényes, az épület megvalósításához szükséges összes szerzői joggal védett munkarész tervének nettó tervezési díja szerint kell

⁴⁴ Említést érdemel, hogy 2028. március 10-én kelt határozatában a Gazdasági Versenyhivatal (GVH) árkartell létrehozásának minősítette a MÉK szabályzataiban található rendelkezéseket. A GVH szerint a MÉK etikai-fegyelmi szabályzatának, díjszámítási szabályzatainak és versenyszabályzat-tervezetének egyes rendelkezései alkalmasak voltak a piaci verseny korlátozására, ezért a köztestületnek ötmillió forint bírságot kellett fizetnie. A versenyhivatal szerint továbbá a kifogásolt rendelkezések alkalmasak voltak az építészek által nyújtott szolgáltatások árának közvetett meghatározására, sőt mesterséges magasan tartására is, hiszen az esetlegesen költséghatékonyabban vagy gyorsabban dolgozó építészek is csak bizonyos szintig mehetek a díjszabás által meghatározott árak alá, azon túl tettük minősített etikai vétségnek minősülhetett. A GVH versenykorlátozásra alkalmasnak tekintette az etikai-fegyelmi szabályzatnak azt a rendelkezését is, amely szerint az építész kizárólag olyan építészeti versenyben vehet részt, amely lebonyolítása során biztosítható – többek között – a feladat mértékével arányos honoráriumérték. A GVH szerint a kamara szabályzatainak szövegéből, illetve a szabályzatok alkalmazásához kapcsolódó szankciórendszerből egyértelműen levezethető volt, hogy annak célja a gyakorlatban érvényesülő díjaknál magasabb tervezői díjak elérése (Vj-201/2005). Lásd: https://www.gvh.hu/sajtoszoba/sajtokozlemenyekek/archiv/2008-as_sajtokozlemenyekek/5126_hu_kartellben_az_epiteszek.

⁴⁵ <https://mernokvagyonok.hu/mernoki-dijszabas/>.

megállapítani. A nettó tervezési díj a tényleges felhasználás mértékével korrigálható, ami azonban 20 százaléknál kevesebb nem lehet. Az egyszeri ismételt felhasználás díja a díjalap 30 százaléka. Végül a harmadik az Építési és Közlekedési Minisztérium külön szabályzata a magyar államot megillető építészeti vagyoni jogok (Nemzeti tervvagyon) felhasználásának díjairól. Az itt megállapított és méltányosnak tekinthető díjak mindenhol fix összegek, ahol a fizetendő felhasználási díj összege függ az építmény típusától, nagyságától (m²) és a tervezett felhasználás időtartamától.

2.4. A díjazás összegének megállapítása építészeti tervek jogsértő felhasználása esetén

A szerzői jogi védelem fennállásának eredetiségkövetelményéből az következik, hogy az építészeti alkotások, valamint azok tervei csak abban az esetben élveznek szerzői jogi oldalt, ha a téralakításban rejlő kreatív gondolatiság fellelhető bennük, még akkor is, ha más képzőművészeti ágakhoz képest a tervezőnek a fizika törvényei és a kötelező jogszabályi műszaki előírások csak jóval szűkebb alkotói mozgásteret hagynak. Az építészeti művek megalkotása és kivitelezése azonban – a terv és a kivitelezett épület sajátos kapcsolata folytán – több munkamozzanatból épül fel, amiből fakadóan előfordulhat, hogy a munkafolyamat egyes elemei (eredményei) védelem alá esnek, míg mások nem. Egy példával érzékeltetve mindezt: ha egy tervező elsődlegesen típustervek alapján dolgozik, akkor az átdolgozott tervdokumentációk vonatkozásában nem beszélhetünk szerzői jogi védelemről, és talán ezzel is összefüggésben az ún. adaptálási díj is nagyjából a fele a tervezési díjnak.⁴⁶ Másfelől viszont nem kizárható ki az sem, hogy az eredetiség szintjét el nem érő tervdokumentációból már szerzői jogi védelmet élvező épület szülessen. Jogviták azonban általában nem ebből, hanem védett építészeti tervek engedély nélküli felhasználásából (átdolgozásából) származnak.

Építészeti mű szerzői jogának megsértése tárgyában indult bírósági ügyben a felperes által egy üzemcsarnok 1–3. ütemének megépítéséhez készített terveket az alperesek (elsődrendű alperes fővállalkozó, másodrendű alperes tervező) a telephely 4. ütemének megépítése során a felperes hozzájárulása nélkül használták fel. A felperes szerzői joga megsértésének megállapítását és gazdagodás címén 5 780 000 forint megtérítésre kötelezését kérte a bíróságtól. Ezen anyagi igényének számítási módjaként a 4. ütemben megvalósult épület becsült beruházási költségéből (1 milliárd forint) és a MÉK díjszabása alapján kiszámolt tervezési díjból (57 800 000 forint) indult ki, a követelt összeg a díjszabás alapján a tervezési díj 10

⁴⁶ Nem állnak fenn az alkotássá minősítés feltételei abban az esetben sem, ha a kiválasztott megoldás az egyetlen kivitelezési és műszaki lehetőség az épület megvalósítására, valamint a felhasznált műszaki elemek összeállításából más építményi struktúra nem következhet (például panelházak esetében). Ebben az esetben az objektív tényezőkön alapuló meghatározottság egyáltalán nem hagy teret az individuális alkotásnak.

százaléka (5 780 000 forint) volt.⁴⁷ Az ügyben kirendelt SZJSZT eljáró tanácsának véleménye szerint az építtetőnek az eredeti tervező engedélyét az épület továbbépítéséhez meg kellett volna szereznie, vagy a továbbtervezéshez a közreműködését kellett volna kérnie. A testület azt is megállapította, hogy a vagyoni hátrány összegének a MÉK díjszabásán alapuló számítási módját elfogadhatónak tartja, annak megjegyzésével, hogy az elsőrendű alperes által 2004. január 22-én aláírt fővállalkozási szerződés szerinti fővállalkozói díj összege nem 1 milliárd forint, hanem 450 millió forint volt.⁴⁸

Az ügyben első fokon eljáró Bács-Kiskun Megyei Bíróság a felperes keresetét csak részben ítélte alaposnak. A bíróság álláspontja szerint ugyanis a felperes által megjelölt becsült beruházási költség a gazdagodás visszatérítése iránti igény összegének meghatározásakor nem vehető figyelembe, mert a felperest az Szjt. 16. §-ának (4) bekezdése alapján a felhasználásra adott engedély fejében a felhasználáshoz kapcsolódó bevétellel arányos díjazás illette volna meg. Mivel a másodrendű alperes a tervezésért 13 687 500 forintot kapott, a bíróság álláspontja szerint a felperesnek igénye ehhez az összeghez igazodóan 1 368 750 forint gazdagodás kiadására lehet. A vagyoni igény tekintetében tehát a felperes keresetét a bíróság nagyobb részt alaptalannak találta, a felperes e körben 24 százalékból lett pernyertes.⁴⁹

Az SZJSZT töretlen gyakorlata szerint már a műszaki részmegoldásokat tartalmazó építészeti vázlatok és látványtervek is részesülhetnek szerzői jogi védelemben. Abban az esetben azonban, ha azok nem érik el azt a szintet, amelynek alapján az épület megvalósítható és kivitelezhető lehetne, vagy nem tartalmazzák azokat az építészeti determinációkat, műszaki és esztétikai elemeket, amelyek egyértelműen meghatároznák az építési folyamat legfőbb irányait, nem az építészeti alkotás terveként, hanem grafikai műként élvezhetik az oltalmat. Ennek szellemében foglalt állást a testület egy rendőrségi kirendelésre készült szakvéleményben annak kimondásával, hogy a feljelentő által készített, önmagukban a korábbi testületi gyakorlat szerint „csak” grafikai műnek minősülő vázlatok, látványtervek szerepe meghatározó volt a későbbi tervezés és kivitelezés során, ezért a feljelentő az elkészült építészeti alkotás tekintetében szerzői személyhez fűződő és vagyoni jogokkal rendelkezik. Az ügyben eljáró tanács az átadott fényképfelvételeknek a látványtervvel és műszaki megoldások vázlataival történő összehasonlítása eredményeképpen megállapította, hogy „a kivitelezés során – illetve nyilvánvalóan azt megelőzően, az engedélyezési terv elkészítésekor – az eredeti mű meghatározhatatlan mértékű megváltoztatására került sor. A csatolt látványtervek, részlettervek az egész épület megvalósítására vonatkozóan nem tartalmazzak

⁴⁷ A felperes arra hivatkozott, hogy a 4. ütem becsült beruházási költsége 1 milliárd forint volt, és ezen díjalapérték alapján a beruházás tervezési díja az „építészeti alkotások és szolgáltatások díjszámítási szabályzata 2003.” 2. számú melléklete alapján 57 800 000 forint. Ezen számítási mód alapján az építészeti és mérnöki összevont szolgáltatások honoráriumai (építészeti, tartószerkezet, épületgépészet, épületvilla-mosság) 1 milliárd forintos díjalapnál ezen összeg 5,78 százaléka, azaz 57 800 000 forint, amelynek 10% százaléka jelölte meg a felperes gazdagodásként.

⁴⁸ SZJSZT-09/2008. Építészeti mű szerzői jogának megsértése.

⁴⁹ 14.P.21.356/2006/53.

teljeskörűen olyan részletezettségű műszaki adatokat, melynek alapján a módosítás mértéke egyértelműen tisztázható lenne.” A módosításra (átdolgozásra) adott engedély hiányát nem kellett értékelni, mivel a változatlan felhasználásra sem történt meg bizonyíthatóan az engedély megszerzése.⁵⁰ A vagyoni hátrány konkrét összegével kapcsolatban a szakvélemény figyelembe vette, hogy a feljelentő anyagi ellenszolgáltatást kapott a látványtervek átadásakor. Bizonyítási eljárást igényel annak tisztázása, hogy az ellenértéket pontosan mire tekintettel (látványtervek elkészítése és felhasználási engedély megadása, a kivitelezés megszervezése, tanácsadás?) kapta a feljelentő. Az eljáró tanács végül megjegyezte, hogy az átadott ellenérték iratokból megismerhető összege (1,4 millió forint) nem tűnik eleve kirívóan alacsony mértékű ellenszolgáltatásnak a látványtervek elkészítéséért és egyes szervezési, tanácsadási feladatok ellátásáért.⁵¹

Egyébiránt a tervezőt megillető díjazással kapcsolatos kérdésekre a Szerzői Jogi Szakértő Testület leggyakrabban azt a választ adja, hogy ez általános gyakorlatának is megfelelően nem tartozik a hatáskörébe. Iránymutatásként több esetben kimondásra került, hogy az Szjt. 16. §-ának (4) bekezdésében foglalt, a felhasználáshoz kapcsolódó bevétellel arányos díjazásra vonatkozó szabály az építészeti alkotások esetében egyáltalán nem, vagy csak nagyon közvetetten alkalmazható. „Az építészeti tervek esetében az egyes résztervek (engedélyezési terv, látványterv, kiviteli terv stb.) elkészítésében és a kivitelezésben való közreműködés (művezetés) is alakíthatják a díj összegét. A díjazás mértékét, vagy részben egyik elemét alkothatja tehát ez utóbbi fázisban a kiviteli költségek százalékában (ezrelékében) meghatározott összeg is. A tervezési szerződésben kikötött tervezési díjat és járulékait a tényleges felhasználónak kell megfizetnie. A tervezési díj mértéke vonatkozásában a Magyar Építész Kamara díjszámítási szabályzata irányadónak tekinthető, de az átdolgozáshoz történő hozzájárulás fejében kérhető díj mértéke az érintett felek megállapodásán múlik.”⁵²

Az ún. Korányi-projekt engedélyezési tervének felhasználása kivitelezési terv elkészítésére és a felhasználási engedély terjedelme tárgyában magánmegkeresésre készült testületi szakvélemény tisztázta, hogy a tervezési szerződés nem tartalmaz semmilyen rendelkezést az elkészült tervek felhasználásával és általában a szerzői/felhasználási jogokkal kapcsolatban, miközben ezek a Ptk. dispozitív rendelkezése szerint is a tervezési szerződés lényeges tartalmi elemének tekinthetők. Az eljáró tanács megjegyezte, hogy „célszerű a megállapodásban nemcsak általánosságban azt rögzíteni, hogy a tervezői díj a terveknek a Korányi projekthez szükséges terjedelmű felhasználásának ellenértékét, és a Tervezőnek a tervek átdolgozásához való hozzájárulásáért járó ellenértéket foglalja magában, hanem azt is, hogy a díj mely része a terv elkészítésének ellenértéke, és mely része a jogdíj az átengedett felhasználási

⁵⁰ A felhasználási engedély megszerzésével – tekintettel az építészeti tervezés és kivitelezés több alkotási fázisból adódó jellegzetességeire – a gyakorlatban ugyanis igen gyakran átdolgozási jogot is szerez a későbbi terv készítője/kivitelezője.

⁵¹ SZJSZT-26/2004. Építészeti látványtervek szerzői jogi oltalma és felhasználása.

⁵² SZJSZT-30/2004, SZJSZT-35/2002, SZJSZT-03/2011.

jog, és az átdolgozáshoz adott engedély ellenében (például 80 százalék a terv elkészítésének díja, 20 százalék jogdíj). A megosztási arányt ahhoz képest lehet meghatározni, hogy milyen mértékű tevékenység ellátása volt szükséges a terv elkészítéséhez, és milyen széles terjedelmű a megrendelő jogszerzése. A megosztást indokolhatja az a megfontolás is, hogy ha kellékszavatossági jogvita keletkezik (hibás terv), elősegítheti a vitás kérdések rendezését, ha tudható, hogy mennyi volt a tevékenység ellenértéke.” Ezeknek a tisztázása annak kapcsán merült fel, ha az ajánlatkérő érvénytelennek nyilvánítja az ajánlatkérő ajánlatát és a közbeszerzési eljárás eredménytelenségéről dönt, akkor milyen úton tudja megszerezni a felhasználási jogokat, hogy eleget tehessen a támogatásra irányuló pályázat támogatási szerződésében foglaltaknak. Az eljáró tanács álláspontja szerint amennyiben az ajánlatkérő (megbízó) a kivitelezési tervek elkészítésére vonatkozó tervezési szerződést a lefolytatott tárgyalásos közbeszerzési eljárás eredménytelensége miatt az ajánlattevő tervezővel nem köti meg, a megbízó részéről szükséges, hogy a tervezővel olyan külön felhasználási szerződést kössön, amely lehetővé teszi a terveknek a későbbi nyílt közbeszerzési eljárásban történő felhasználását és a nyertes pályázóval olyan tervezési szerződés megkötését, amelynek a teljesítése nem sérti a tervezőnek az engedélyezési tervekkel kapcsolatos szerzői jogát. Az engedély megadását a tervező díjazáshoz kötheti. Nincs olyan jogszabály, amely a hozzájárulás fejében kérhető díj mértékére vonatkoznék ebben az esetben. Ez az érintett felek megállapodásán múlik.⁵³

Városrész rehabilitációs programját érintő vállalkozási szerződések értelmezése kapcsán merült fel kérdésként, hogy ha bármely társaságnak vagy szerzőnek a hozzájárulása szükséges egy adott épület átalakításához, akkor jóhiszeműen és tisztességesen jár-e el a megrendelő, ha az áttervezésnek minősülő munkák (tekintettel arra, hogy az eredeti állapot helyreállítását célzó munkák nem valósítanak meg szerzői jogi szempontból felhasználást) tervezési díját és a MÉK honlapján közzétett ajánlást veszi alapul a jogosultaknak járó díjazás kiszámítása céljából, továbbá egy ilyen számításon alapuló díj kielégíti-e az arányosság követelményét. Amennyiben nem, mit kell a megrendelőnek figyelembe vennie az arányosság követelménye betartása érdekében? Az SZJSZT eljáró tanácsa válaszában tisztázta, hogy nincsenek szerzői jogi szabályok a felhasználási engedély megszerzése céljából tett ajánlat tartalmára, így az ajánlatban meghatározott ellenszolgáltatás mértékének meghatározására sem. „Az Szjt. 3. §-a útján alkalmazandó Ptk. alapelvei, így a jóhiszeműség és tisztesség elve irányadó a felhasználási szerződések megkötésére is. Az mindenképpen az ajánlat jóhiszemű és tisztességes megtételét támasztja alá, ha az ajánlattevő nyilvánosan hozzáférhető, összehasonlítható díjmértékekből indul ki. Az arányosság követelményének betartása elsősorban attól függ, hogy milyen mértékű lesz az átdolgozás.” Mivel az ügyben érintett épület rekonstruk-

⁵³ SZJSZT-15/2010. Építészeti alkotás engedélyezési tervének felhasználása kivitelezési terv elkészítésére és a felhasználási engedély terjedelme támogatási szerződés részét képező általános szerződési feltételek alapján.

ciója mind felújítást, mind átdolgozást magában foglal, csak a konkrét tervek ismeretében lehet meghatározni az átdolgozás mértékét.⁵⁴

Repülőtéri terminál és a belső terek terveinek átdolgozása tárgyában indult perben is kérdésként merült fel, hogy az alperes tervezési tevékenysége körében a vagyoni jogok mértéke meghatározásánál a megjelölt díj elfogadható-e, illetve milyen díjszabás alkalmazható? A testületi szakvélemény szerint kötelezően alkalmazandó díjszabás a díjmérték megállapítására vonatkozóan nincs, a jogdíj mértéke minden esetben az érintett felek közötti megállapodás tárgyát képezi. A konkrét ügyben a felperes tervezőirodával korábban munkaviszonyban álló alperes díjszámítása kizárólag a MÉK tervezési díjtáblázatának ajánlásain alapul, ez azonban az akkori általános építészeti gyakorlatban reálisan nem volt elérhető. A teljes megfizetett tervezési díj felperesre eső részéből, a ténylegesen az építészeti tervezésre eső hányadból levonandóak a következők:

- belső terek terveinek díja,
- kiviteli tervek díja, amint a MÉK díjszámítása szerint a kivitelezési tervezés külön szolgáltatás, amelyet következképp bárki elvégezhet.

Az így megmaradó hányad 50 százaléka tekinthető az alperes tiszteletdíjának, mivel ő magánszemélyként már nem számíthatott fel olyan járulékos költségeket, mint a rezsiköltség, a szerkesztők munkabére, biztosítás, tervezési szoftverek stb.⁵⁵

Egy irodaépület építészeti tervének engedély nélküli átdolgozása tárgyában indult perben is a kirendelő törvényszék által feltett kérdések között szerepelt, hogy a felperes építészirodának az áttervezésre vonatkozó árajánlata mennyiben felelt meg a MÉK által javasolt díjszabásnak. Az SZJSZT szakvéleménye előzetesen azt jegyezte meg, hogy a felperes árajánlata mind az építési, mind a kivitelezési tervdokumentáció díját magában foglalta. Nem talált az eljáró tanács olyan peradatot, amely ezt a díjat vagy e díjnak az építési tervdokumentáció elkészítésére eső részét összehasonlíthatóvá tehetné az építési tervdokumentációt jegyző, munkavállaló tervező számára fizetett díjjal. Azt azonban leszögezte, hogy „az Szjt. 30. § (3) bekezdése értelmezése alapján a szolgálati mű szerzőjének csak a felek ilyen irányú megállapodása alapján jár szerzői jogdíj, ha a szolgálati művet a munkáltató maga használja fel”.⁵⁶

Egy városháza tervezett átépítésével kapcsolatban készült szakvéleményében az SZJSZT eljáró tanácsa elsőként azt tisztázta, hogy a megkereső által tervezett átépítés szerzői jogi szempontból átdolgozásnak minősül, hiszen a tervezett változtató, kiegészítő vonások önmagukban is olyannyira lényegiek, hogy megfelelnek az egyéni és eredeti mű követelményének (alkotó jellegűek), és egyúttal az így létrejött mű együtt tartalmazza az eredeti alkotó személyiségi jegyeit mutató gondolati formákat is. A testület tehát nem osztotta a megke-

⁵⁴ SZJSZT-19/12/2002. A P. rekonstrukciójával érintett szerzői jogokra vonatkozó korábbi szerződések értelmezése.

⁵⁵ SZJSZT-11/2013. Tervdokumentáció átdolgozása.

⁵⁶ SZJSZT-47/2014. Építészeti terv engedély nélküli átdolgozása, az építészeti mű sérthetlenségéhez fűződ[ő] jog megsértése építészeti terv átdolgozása.

reső azon álláspontját, amely szerint az eredeti építészeti alkotásból a tervezett átalakítást követően nem maradna fenn egyéni, eredeti jelleget tükröző elem (például az épületegyüttes sziluettjében, városi tömegében fennmarad). *„Bár a megkeresés azt tartalmazza, hogy a megkereső az eredeti terveket nem kívánja felhasználni, egy épület átdolgozása az építészeti alkotás terveinek átdolgozásával kezdődik, ezt követi – már a módosított tervek alapján – magának az építészeti alkotásnak az átdolgozása. Ezért a jogosult által adott átdolgozási engedélynek is kettősnek kell lennie: egyrészt ki kell terjednie magának az eredeti terveknek, másrészt az eredeti tervek alapján létrejött eredeti építészeti mű átdolgozására.”* Az eljáró tanács álláspontja szerint a városháza tervezett korszerűsítése mind a rendeltetésszerű használatához fűződő jogszerű tulajdonosi magánérdekre, mind a városháza és a városkép modernizálása kapcsán megjelenő társadalmi érdekre tekintettel reális tulajdonosi igényként fogható fel. Ez azt jelenti, hogy a vagyoni jog jogosultja az épület átépítésére vonatkozóan a felhasználási engedély megadását nem tagadhatja meg szerzői jogaira való hivatkozással, ugyanis ez a joggal való visszaélés tilalmába ütközne. A felhasználásért méltányos ellenérték követelése ugyanakkor nem visszaélésszerű magatartás a szerzők részéről. A vagyoni jog jogosultja a hozzájárulást arányos, a jóhiszeműség és tisztesség követelményeinek megfelelő díjazást tartalmazó ajánlat esetén nem tagadhatja meg.⁵⁷

A fentebb kiragadott példák, jogesetek is jól szemléltetik a 2000-es évek utáni jogalkalmazás úttörő és iránymutató szerepét az épületek átépítésével, átalakításával összefüggő jogvitákban, az építésztervező személyhez fűződő és vagyoni jogainak elismerésében. Azt is látni kell ugyanakkor, hogy az SZJSZT szakvéleményei és a vonatkozó bírósági ítéletek elsősorban az építész-szerző személyhez fűződő és az épület tulajdonosának tulajdonhoz fűződő jogának összeütközéséből fakadó jogviták feloldására vállalkoztak, vállalkozhattak, mivel az ütközés feloldására – a részletesebben ismertetett, 2019-től hatályos szabályozási reformtól eltekintve – nincs konkrét jogszabályi rendelkezés. A konkrét ügyekben esetről esetre a bíróságok döntenek, mérlegelve és ütköztetve a jogosultak érdekeit, hogy épp mely jogosult joga élvez elsőbbséget, emellett a szakirodalom is keresi a választ. Összefoglalva az e jogesetek kapcsán hozott ítéletek indokolásában leírtakat, az látható, hogy a tulajdonosi igények élveznek elsőbbséget, ha az épület célszerű, zavartalan használata miatt vagy akár közérdekből van szükség az épület megváltoztatására, ilyen esetben a szerzői jogosult túrni köteles az építészeti mű megváltoztatását még akkor is, ha e megváltoztatás adott esetben személyhez fűződő jogait sérti. A szerzői jog gyakorlása nem ütközhet a tulajdonosnak a dolog célszerű, zavartalan használatához fűződő jogával. A tulajdonost megilleti az a jogosultság, hogy a tulajdonában álló épületet, ha annak reális igénye felmerül, átalakítsa, bővítsé, funkcióját, rendeltetését megváltoztassa, vagy ha azt szükségesnek tartja, az épületet lebontsa, illetve teljes egészében átépítse.⁵⁸ Az elmaradt jogdíj vagy a jogsértéssel okozott vagyoni hátrány

⁵⁷ SZJSZT-21/2017. Városháza átépítésével kapcsolatos szerzői jogi kérdések.

⁵⁸ Barta Judit: Építészeti alkotások szerzői jogi védelme és a gazdasági reklámozás némely összefüggései megtörtént esetek kapcsán. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 6. (116.) évf. 6. sz., 2011. december, p. 110–111.

összegének megállapítása is nehéz helyzet elé állította és állítja a jogalkalmazást ezekben az ügyekben – illetékesség hiányában az SZJSZT is vagy kitért az erre irányuló kérdések megválaszolására elől, vagy a díjmértékek vonatkozásában a MÉK díjszámítási szabályzatát tekintette irányadónak hozzátéve, hogy az átdolgozáshoz történő hozzájárulás fejében kérhető díj mértéke az érintett felek megállapodásán múlik.

2.5. A belsőépítészek díjazása

A belsőépítész, valamint a kert- és tájépítész mindig valamennyire alá- vagy mellérendelt szerepet töltött be az építészet mellett, és mindez nemcsak e produktumok jogi védelmének elismerésében, alkotóik szakmai megbecsülésében és elismerésében, hanem díjazásuk formájában és mértékében is megmutatkozik.⁵⁹ Azt ma már senki nem vonja kétségbe, hogy az épület belső megjelenését, kialakítását célzó belsőépítészeti tervek is szerzői jogi védelem alatt állnak. A szerző személyiségéből fakadó egyéni, eredeti vonások megnyilvánulhatnak akár az épület, létesítmény külsejében, akár belső képében, illetve az ezekre vonatkozó tervekben is. *„A belsőépítészeti tervek bonyolultak, a külsőnél sokkal több funkcionális elemet vesznek figyelembe amellet, hogy alapvetően az esztétikum, a kuriozitás a céljuk. Az építészetben szerzői mű a tér minden egyéni, eredeti alakítása.”*⁶⁰ A belsőépítészet „különösségét” jól érzékelteti a tervezési díjak eltérő árképzése is: míg az építésztervezők díja az épület bekerülési költségéhez igazodóan a MÉK ajánlott díjszabására épül, addig a belsőépítészek (és a lakberendezők) általában négyzetméter alapon kalkulálják a tervezési díjat.

Jóllehet a belsőépítész és a lakberendező tevékenysége sok esetben egybekapcsolódik és összemosódik, a lakberendezés mégis külön értelmezendő szakmaként jelenik meg. Röviden és leegyszerűsítve, a belsőépítészeti tervezés lényege a rendelkezésre álló tér kialakítása a megrendelő igényeinek, szokásainak és ízlésének megfelelően, építészeti szaktudás birtokában, az építészeti és statikai előírások ismeretében. A belsőépítészet ennek megfelelően főként szerkezetet, konstrukciót érintő feladatokra fókuszál, falakat, szerkezeteket mozgat, funkciót ad a térnek. Ezzel szemben a lakberendezési tervezés fő feladata a helyiségek dekorálása, berendezése és a tér formákkal, textúrákkal való kitöltése.⁶¹ A belsőépítész-tervezők eltérő árszabással dolgoznak. Ebben közrejátszik a háttértudás és tapasztalat, a klientúra, a referenciák és a földrajzi elhelyezkedés, ahol a munkájukat végzik.

Általánosságban rögzíthető, hogy hazai viszonylatban egy komplett belsőépítészeti tervezési csomag tarifája 15 000 és 30 000 Ft/m² között mozog,⁶² a lakberendező óradíja pedig

⁵⁹ Bővebben lásd: Kiss Zoltán Károly: A belsőépítészet és a tájépítészet szerzői jogi vetületei. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 15. (125.) évf. 5. sz., 2020. október, p. 35–59.

⁶⁰ Kiss: i. m. (2), p. 80.

⁶¹ <https://mullermonika.hu/blog/mi-a-beloepiteszet-es-miben-kulonbozik-lakberendezestol>.

⁶² A legalacsonyabb átlagár: 5-10 000 Ft/m², míg a legmagasabb átlagár: 50–70 000 Ft/m². Ezek az összegek is jól mutatják milyen jelentős eltérések vannak a belsőépítészek árai között.

7000 és 15 000 forint között van, a konzultáció díja alkalmanként 7000 és 25 000 forint közötti összegbe kerül. Természetesen ez mindkét irányban változhat. A pályakezdő lakberendező árai a belépőszinten vagy az alatt alakulnak, ez segít az ügyfélkör kiépítésében, illetve kompenzálja a tapasztalat hiányát, azonban nem jelent kevesebb kreativitást és szépérzékét, ráadásul rendíthetetlen kezdeti lelkesedéssel társul.⁶³

2.6. A kert- és tájépítések díjazása

A kert- és tájépítésszerzők, valamint e szakma művelőinek a belsőépítészethez képest is alacsonyabb társadalmi és művészeti elismerését, elismertségét jól érzékelteti az építészet ezen ágának „masszív” jogalkotási és jogalkalmazási hiánya. Erre vezethető vissza, hogy a szerzői jogot szűken értelmező teoretikusok jogértelmezése szerint a belsőépítészet, a kertépítészet, a településrendezés, valamint az épített környezet kialakítása csupán hordozhat magán olyan individuális jegyeket, amelyek a törvényi feltételeknek megfelelően szerzői jogi oltalmat kellethetnek.⁶⁴ Ez a megközelítés tehát nem minden kertépítészeti alkotást tekint a szerzői jog védelme alatt állónak, csak a különleges egyediséget megtestesítő, megtervezett kertet.

Mindezek fényében különösen érdekes, hogy a MÉK óradíjas építészeti szolgáltatások ajánlott tevékenységsszorzóit és díjait tartalmazó díjszabás személyi hatálya egységesen kiterjed az építészeti, belsőépítészeti, táj- és kertépítészeti, valamint településrendezési szolgáltatásokra.⁶⁵ Ennek ellenére sem állítható, hogy a táj- és kertépítések az épülettervező építésekkel megegyező tarifákkal dolgoznának.

Az ismert és hozzáférhető árjegyzékek alapján kijelenthető, hogy a kerttervezés irányarai lényegesen alacsonyabbak az épülettervezés tarifáinál. Tényként rögzíthető az is, hogy a családi házas környezetbe tervezett kertek tarifái meg sem közelítik a középületek és irodaépületek vagy kulturális létesítmények környezete megtervezésének árait. Amíg a családi házak környezetébe tervezett kertek tarifáira több helyen fellelhetők publikus adatok, addig az intézményi, irodaházi környezet kialakításának díjai többnyire üzleti titkot képeznek, vagy esetleg közbeszerzési tenderekben, pályázati kiírásokban találunk erre vonatkozó adatokat.

Hangsúlyozni kell, hogy a kert- és tájépítések díjszabása is függ a tervező hírnevétől, elismertségétől, továbbá a tervezőiroda lokációjától. A fővárosban, Pest vármegyében, az Észak-Dunántúlon és a Balaton partján az árak eleve 25-50 százalékkal magasabbak.⁶⁶ Példának okáért egy megyei jogú városban tevékenykedő tájépítész-stúdió kerttervezési irányarai családi házas környezetben 2022-ben a következők voltak:⁶⁷

⁶³ Hogyan alakulnak a lakberendező árak? Mit tartalmaz a szolgáltatás? <https://www.novohome.hu/lakberendezo-arak/>.

⁶⁴ Barta: i. m. (15), p. 405–417.

⁶⁵ https://mek.hu/media/files/2023/hatarozatok/oradijas_epiteszeti_szolgaltatasok_2023.pdf.

⁶⁶ <https://www.palkovitskert.hu/kerttervezes-arak/>.

⁶⁷ <http://greenflag.hu/kapcsolat>.

a terv típusa	kiskert (500 m ² alatt)	normál kert (500–1000 m ²)	nagy birtok (1000 m ² felett)
ötletterv (2-3 eltérő vázlat összeállítása alaprajzban)	100 000 Ft	150 000 Ft	200 000 Ft
tanulmányterv (ötletterv szöveges anyaggal kiegészítve)	120 000 Ft	180 000 Ft	230 000 Ft
engedélyezési terv (állapotfelvétel, fakivágási és favédelmi terv, zöldfelületi terv, tereprendezési terv, kertépítészeti terv, műszaki leírás, hatósági előírások teljesítése)	150 000 Ft	200 000 Ft	250 000 Ft
kiviteli terv (engedélyezési tervnél felsorolt tételek, kitzúzési terv, növénykiültetési terv, burkolatépítési terv, részletrajzok, árazatlan költségkiírás)	200 000 Ft	240 000 Ft	300 000 Ft
egyéb szaktanácsadás (tervezői költségbecslés, látványrajzok stb.)	10 000 Ft/óra	10 000 Ft/óra	10 000 Ft/óra

A parkok, terek, közterületek megújításának, átalakításának tervezési díjai – szoros összefüggésben azzal, hogy ezek magasabb szerzői jogi védelmi szinttel rendelkeznek, mint a családi házak kerttervei – a fenti tarifáktól jelentősen eltérnek, hiszen ezeknél sok egyéb körülménynek (például a terep sajátosságai, a megbízó speciális igényei, építési és örökségvédelmi hatóságok előírásai) is meg kell felelni a tervkészítés során. Elég itt a Budavári Palota kertjeinek fejlesztésére utalni, ahol a tervezési és kivitelezési munkáknak szorosan illeszkedniük kell a Nemzeti Hauszmann Programban meghatározott célkitűzésekkel és koncepcióval.⁶⁸ Éppen ezért az ilyen típusú kertek tervezési díjait teljesen más alapon számítják ki.

⁶⁸ A várlejtőkön és a Vár területén belül elhelyezkedő zöldfelületek, a várkertek és az ezekhez kapcsolódó fogadóterek, felvezetőutak és panorámasétányok fejlesztésének célja a természeti és kultúrtörténeti értékek megőrzése mellett az, hogy az itt élők kényelmesen sétálva, rendezett kertekben tölthessenek fel, és az idelátogatók is otthonosan érezhessék magukat. Bővebben lásd: <https://nemzetihauszmannprogram.hu/nemzeti-hauszmann-program-strategia-2022.pdf>.

3. Műszaki létesítmények tervezőinek díjazása

3.1. A műszaki létesítmények jogi védelme

A műszaki létesítmények terveinek Szjt.-ben nevesített szerzői jogi védelme e művek megóvására irányuló törekvésekre vezethető vissza, élesen elhatárolva a műszaki létesítményben esetlegesen testet öltő műszaki megoldást – mint találmányt – védő kizárólagos jogtól, a műszaki megoldások, formai kialakítások és az áruk vagy szolgáltatások megkülönböztetésére alkalmas iparjogvédelem körébe tartozó szabadalomtól. A két védelmi rezsim lefedettsége viszonylag jól megkülönböztethető, és nem okoz zavart a műszaki létesítmények jogi védelmének biztosításában, ellenben esetenként továbbra sem egyértelmű az építészeti alkotás és a műszaki létesítmény elhatárolása, továbbá annak eldöntése, hogy csak az építménytípusú, vagy a kisebb méretű műszaki eszköznek minősülő berendezések tervei állnak szerzői jogi védelem alatt.

A belsőépítészet és a tájépítészet alkotóinak szerzői jogi kérdéseivel foglalkozó szakirodalomban gyakran megjelenő vélemény, hogy méltányosabb anyagi elismerésüket egyfelől erősítené ezeknek a műtípusoknak a beemelése az Szjt. 1. § (2) bekezdésének felsorolásába, másfelől az alkotói kör kötelező kamarai tagságának előírása a szakmai tevékenység gyakorlásának garantálásával, e művek (belsőépítészeti alkotások, épített kertek) szerzői jogi státuszának megkérdőjelezhetetlenné tételével.⁶⁹ Ilyen igény a műszaki létesítmények alkotói részéről azért nem merül fel, mivel e műtárgyak tervezői általában nem igényelnek az építészeti alkotások védelmi szintjéhez hasonló személyhez fűződő és vagyoni jogokat. Ennek ellenére a műszaki létesítmények sokkal inkább az épületekkel, valamint az iparművészeti és ipari tervezőművészeti alkotásokkal mutatnak rokonságot, mint a képzőművészet tárgyaival.

Az épületekkel való rokonság abban gyökerezik, hogy az építménytípusú műszaki létesítmények létrehozását is külön szakértelmet igénylő tervezés előzi meg (amely tervek szintén szerzői jogi védelem alatt állnak), továbbá a létesítmények egy műpéldányban öltenek testet, és felhasználásuk, praktikusan üzembe helyezésük a tulajdonjog átruházását is magában foglaló építési-szerelési szerződéssel valósul meg. Az iparművészettel való párhuzam pedig abban mutatható ki, hogy a sorozatgyártott műszaki alkotások használati funkcióval is rendelkeznek, továbbá megfelelhetnek egyes iparjogvédelmi oltalmak követelményeinek. Élesen elválik tehát a műszaki létesítmények terveinek szerzői jogi védelme a műszaki létesítményben esetlegesen testet öltő műszaki megoldást – mint találmányt – védő kizárólagos jogtól, az iparjogvédelem körébe tartozó szabadalomtól.⁷⁰

⁶⁹ Kiss: i. m. (58), p. 59.

⁷⁰ Lásd a találmányok szabadalmi oltalmáról szóló 1995. évi XXXIII. törvény 1. §-ának (2) bekezdését.

A régi Szjt. még különbséget tett a csak rokonjogi védelmet élvező építészeti, mérnöki és egyéb műszaki vagy szerkezeti tervek, rajzok és vázlatok,⁷¹ valamint a szerzői jogi védelem alatt álló műszaki létesítmények és azok tervei között.⁷² A hatályos szerzői jogi törvény – szemben a régi Szjt.-vel – már nem biztosít külön kategóriába tartozó védelmet a szerzői alkotómunkával rokon más tevékenységek eredményei, azaz az alkotásnak nem minősülő fényképek, ábrák, műszaki rajzok, tervek, térképek, szemléltetőképek stb. számára. Ha ezek a műfajták megfelelnek az eredetiség követelményének, akkor ezekben a kifejezési formákban is keletkezhetnek szerzői jogi védelmet élvező alkotások.

„A műszaki létesítmények jogi védelméről és jogértelmezéséről és jogalkalmazási zavart okoz, hogy az Szjt. az építészeti alkotások esetében mind a tervre, mind az épületre is kiterjeszti a szerzői jogot, míg műszaki létesítmény esetén kizárólag annak tervét említi.”⁷³ Ennek azért van jelentősége, mert napjainkban egyes műszaki létesítmények külső megformálása, kialakítása – azok funkcionalitását meghaladva – képző- vagy építőművészeti alkotásnak is tekinthető. A joggyakorlat nem egységes ennek megítélésében, de a hozzáférhető jogesetektől, ítéletektől az a következtetés szűrhető le, hogy a bíróságok többnyire a törvényszövegből következő, csak a műszaki létesítmények terveit elismerő védelmet ismerik el.⁷⁴ Az építészeti alkotás és a műszaki létesítmény elhatárolása mellett a másik nyitott kérdés a műszaki létesítmények szűkebb vagy tágabb körű értelmezése, vagyis annak eldöntése, hogy csak az építményjellegű és méretű, vagy a kisebb, műszaki eszköznek, berendezésnek minősülő műtárgyak terveinél is fennállhat szerzői jogi védelem.

A fentebb vázolt kételyek és dilemmák még nehezebbé, szinte lehetetlenné teszik a műszaki létesítményeket tervezők díjazására vonatkozóan bármiféle általános tipológia, kalkuláció vagy díjszabás kimunkálását, ilyen nem is létezik. A bíróságok esetről esetre hoznak döntéseket, különböző szempontokat (az eszköz előállításának költsége, többszörözhetősége, kereskedelmi hasznosíthatósága stb.) mérlegelve a tervezők díjazásának, illetve a műveik jogsértő felhasználásával okozott vagyoni hátrány mértékének megállapításánál.

⁷¹ A rokonjogi védelem tartama a megjelenés vagy nyilvánosságra hozatal évét követő tizenöt év volt. A védelem alatt álló fényképet, ábrát, műszaki rajzot, térképet, szemléltetőképet vagy -eszközt és -filmet csak készítőjének hozzájárulásával és nevének feltüntetésével lehetett felhasználni.

⁷² A szerzői jogról szóló 1969. évi III. törvény végrehajtásáról szóló 9/1969. (XII. 29.) MM rendelet 32. § (2) Műszaki alkotásként az olyan műszaki létesítmény terve részesül szerzői jogi védelemben, amely az épület fogalmi körébe nem tartozó, önálló, eredeti, műszaki alkotás (például közúti híd, vízi erőmű) terve, vagy valamely ipari üzem (üzemrész) teljes gépi berendezésének eredeti egységes megoldása.

⁷³ Kiss Zoltán Károly: Műszaki létesítmények terveinek szerzői jogi védelme. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 16. (126.) évf. 2. sz., 2021. április, p. 25.

⁷⁴ Barta Judit: Az építészeti és műszaki alkotások és terveiket érintő egyes szerzői jogi kérdések a 21. századi Magyarországon. Acta Univ. Sapientiae, Legal Studies, 2017. 2. sz., p. 233.

3.2. A műszaki létesítmények tervezőit megillető díjak

Műszaki létesítmények terveinek felhasználása tárgyában készült szakvélemények visszatérő megállapítása, hogy az e tárgyban megkötött szerződésekben a felek pontatlanul vagy nem minden részletre kiterjedően határozzák meg a teljesítendő feladatot, az elkészítendő mű jellegét, paramétereit vagy az átadásra kerülő felhasználási módozatok körét, terjedelmét. Ilyen esetekben sokszor az sem állapítható meg, hogy milyen szolgáltatásra vonatkozik a szerződés, az átadott tervdokumentáció jogi oltalom alatt áll-e, és ha igen, milyen jellegű ez az oltalom (szerzői jogi, know-how vagy egyéb, nem nevesített szellemi alkotás).⁷⁵ Ez rámutat a műszaki létesítmények terveire vonatkozó felhasználási szerződések legvitatottabb tartalmi elemeinek egzakt és minden részletre kiterjedő megfogalmazásának fontosságára. Ezek: az elkészítendő mű leírása, az átadásra kerülő felhasználási módozatok köre, terjedelme, átruházhatósága.⁷⁶

Gokartpályarajz harmadik személynek történő engedély nélküli átadása tárgyában készült első szakvéleményében az SZJSZT annak alátámasztására helyezte a hangsúlyt, hogy a pályarajz kialakítása önálló tervezői döntések sorát igényelte, ezért annak egyedisége, eredetisége és ebből következően azon a szerzői jogi védelem fennállása egyértelműen megállapítható. Nem lehetett kizárni azonban, hogy az átadott pályarajz a későbbiekben szerzői jogi szempontból is minősíthető felhasználás (például átdolgozás) alapjául szolgált, de ennek valószínűsítésére az SZJSZT nem vállalkozott.⁷⁷ A jogszerzés módjának ismerete hiányában a testület az egy évvel később e tárgyban született újabb szakértői véleményében is csak azt rögzítette, hogy ha a vállalkozó rendelkezett a pályarajz feletti rendelkezési joggal, akkor a harmadik személynek történő átadására a felek közötti szerződés rendelkezései irányadóak. Továbbment viszont az újabb szakvélemény a pályarajz esetleges átdolgozása kérdésének vizsgálatában és annak tisztázásában, hogy a kötelezettségszegés haszonszerzés végett vagy vagyoni hátrányt okozva valósult-e meg. Az eljáró tanács – amennyiben a felhasználás jogosulatlansága beigazolódik – figyelembe veendő szempontnak tartotta, hogy az engedélyköteles felhasználások az Szjt. 16. § (4) bekezdése szerint díjkötelesek, és az ügy irataiból „nem látta alátámaszthatónak, hogy a szerzői jogok jogosultja a – vélelmezhetően egyébként is jogosulatlan – átdolgozás után díjazást kapott volna”.⁷⁸

Acélszerkezetes építési rendszerű csarnokok látványtervének engedély nélküli felhasználása, átdolgozása tárgyában történt bírósági kirendelésre az SZJSZT eljáró tanácsának véleménye szerint az alperesi módosítások az eredetire épülő új műveket nem hoztak létre, tehát a felperesi művek többszörözéséről (és nem átdolgozásáról) van szó. A látványtervek felhasználása miatti díjazás (gazdagodás) tekintetében az SZJSZT nem tudott általános fo-

⁷⁵ Lásd pl. SZJSZT-30/2006. Ipari beruházásokhoz készített tervek felhasználása.

⁷⁶ Kiss: i.m. (72), p. 32.

⁷⁷ SZJSZT-31/2006. Gokart pályarajz szerzői jogi védelme.

⁷⁸ SZJSZT-12/2007. Gokart pályarajz szerzői jogi védelme.

gódzót adni a bíróság részére. Mivel a HUNGART díjszabása képző-, ipar- és fotóművészeti művek másodlagos felhasználására vonatkozik, az nem használható építészeti alkotások és műszaki létesítmények terveinek versenytárs általi felhasználása esetén. Ebben az esetben a jogsértéssel elért gazdagodást⁷⁹ a bíróság az eset egyedi körülményeitől függően tudja felmérni. *„Objektív jogsértés esetén a szerző vagyoni igényeinek legalsó határa az elmaradt jogdíj. Ha a jogsértő gazdagodása ezt a mértéket meghaladja, a különbözet is követelhető.”*⁸⁰

Városi csapadékvíz-elvezetés, vízjogi létesítési engedélyezési terv felhasználása tárgyában készült szakvéleményében az SZJSZT megállapította, hogy az adott műszaki létesítmény terve a jogvédelem fennálláshoz szükséges egyéni-eredeti jelleg követelményének megfelelően. *„A tervdokumentáció nem csupán egészében áll a szerzői jog védelme alatt, annak egyes részei egyéni-eredeti jellegükönél fogva önmagukban is a védelem tárgyai (tipikusan ezek az egyes tervek, illetve az azokhoz kapcsolódó műszaki leírás).”* A testület már korábbi, tervdokumentáció átdolgozásával kapcsolatos szakvéleményében kifejtette,⁸¹ hogy a gyakorlatban az engedélyezési tervek alapján kidolgozott kiviteli tervek nem tekinthetők szerzői jogi értelemben vett átdolgozásnak, ugyanis a kiviteli terv készítése során az engedélyezési tervben rögzített fő paraméterektől érdemben eltérni nem lehet. Amennyiben a megbízó és a tervező között létrejött szerződések nem tartalmaztak az engedélyezési tervek felhasználására vonatkozóan konkrét rendelkezéseket, amelyekből a felhasználási jog terjedelme megállapítható, a tervező (mint szerző) terveinek bizonyított felhasználása esetén a megbízótól további jogdíjra jogosult.

A szakvélemény hivatkozott a tervezési és mérnöki szolgáltatások megrendelésére vonatkozó speciális szabályokat tartalmazó jogszabályra, melynek értelmében az ajánlatkérő a tervezővel kötött szerződésben előírja, hogy az elkészített tervekkel kapcsolatosan korlátlan és kizárólagos felhasználási jogokat szerez, a tervező pedig nyilatkozik ezen felhasználási jogok átruházásáról a tervezési szerződésben meghatározott erre vonatkozó díj ellenében. Ha az ajánlatkérő rendelkezik végleges építési vagy létesítési engedéllyel, a további tervezésre irányuló közbeszerzési eljárásban biztosítania kell, hogy a nyertes ajánlattevő jogdíj fizetése nélkül legyen jogosult az eljárás során rendelkezésére bocsátott terveknek az általa elvégzendő tervezési feladathoz szükséges továbbtervezésére, átdolgozására.⁸² A testületnek sem volt tudomása kötelezően alkalmazandó díjszabásról a díjmérték megállapítására vonatkozóan, ugyanakkor utalt a Magyar Mérnöki Kamara mérnöki tevékenysége ajánlott díjszabására.⁸³ Erre tekintettel a jogdíj mértéke minden esetben az érintett felek közötti megállapodás tárgyát képezi. Az eljáró tanács álláspontja szerint az engedélyezési tervekkel

⁷⁹ Szjt. 94. § (1) bekezdésének e) pontja.

⁸⁰ SZJSZT-17/2017. Acélszerkezetes építési rendszerű csarnokok.

⁸¹ SZJSZT-24/2007/1. Tervdokumentáció átdolgozása.

⁸² Az építési beruházások, valamint az építési beruházásokhoz kapcsolódó tervezői és mérnöki szolgáltatások közbeszerzésének részletes szabályairól szóló 322/2015. (X. 30.) Korm. rendelet 7. § (1)–(2) bekezdése.

⁸³ Lásd: 44. lj.

kapcsolatosan megkötött korábbi szerződésekben meghatározott megbízási díjból kell kiindulni az esetlegesen fizetendő jogdíj meghatározásánál, ezen szerződésekben meghatározott megbízási díj 10-30 százaléka alapulvételével. Az eljáró tanács azonban rögzítette, hogy kizárólag azokat a szerződéseket lehet figyelembe venni, amelyek a hatályos vízjogi létesítési engedély megadása során felhasználásra került tervek alapján készültek.⁸⁴

ZÁRÓGONDOLATOK

Összehasonlítva az építészeti alkotások tervezőinek díjazását, díjkalkulációit a műszaki létesítmények tervezőinek díjaival megállapítható, hogy jelentős különbségek vannak a két szerzői kör díjazása között mind a díjmegállapítás módjában, mind a díjösszegek mértékében. Az összevetést az is nehezíti, hogy az építészeti alkotások és a műszaki létesítmények tervezői díjai nagyban függenek a tervező (-iroda) ismertségétől, továbbá az építmény méretétől, földrajzi elhelyezkedésétől, bonyolultságától és még számtalan tényezőtől. Mindezekről függetlenül az egyértelműen rögzíthető, hogy az építészeti szolgáltatások mérnöki napidíjai minden tevékenységi kategóriában 15-20 százalékkal magasabbak a műszaki létesítmények tervezésének napidíjainál.

Mindkét szerzői kör számára létfontosságú kérdés a tervezői díjak határidőben történő kiegyenlítése, ami a korábbi építőipari láncartozások, körbetartozások időszakában jelentős probléma volt. A kamarák már huzamosabb ideje küzdenek azért, hogy a szakhatóságok a létesítési, bontási, átalakítási stb. engedélyek kiadását ne csak az eljárási díjak befizetéséhez kössék, hanem annak megfelelő igazolásához is, hogy az engedélyes a tervezői díjat a tervező részére kifizette.⁸⁵ A tervezői díjak szabályszerű megfizetésének lehetőségét a 266/2013. (VII. 11.) Korm. rendelet teremtette meg: a tervező a területileg illetékes kamarának bejelentheti, ha egy másik kamarai tag (gazdasági társaság kamarai tagsággal rendelkező vezetője) nem fizette ki a jogszerű díját. Ezt igazolni lehet bírósági végzéssel, közokiratba foglalt kötelezettségvállalással, teljesítési igazolással, Teljesítésigazolási Szakértői Szerv szakvéleményével. A területi kamara felszólítja a fizetésre kötelezettet, hogy 60 napon belül igazolja a kifizetés tényét, és ha ennek nem tesz eleget, az adós jogosultságát a kamara mindaddig felfüggeszti, amíg a kiegyenlítés meg nem történik.⁸⁶ Ez a szabály meggyorsíthatja a kamarai tagok közötti díjfizetés rendezését, de nem segíti elő az építető vagy a kivitelező oldalán fennálló díjtartozások rendezését. Ezt továbbra is a hagyományos jogorvoslati eszközökkel (kártérítési per, felszámolási eljárás, büntető feljelentés) lehet kikényszeríteni.

⁸⁴ SZJSZT-13/2019. Városi csapadékvíz-elvezetés, vízjogi létesítési engedélyezési terv felhasználása.

⁸⁵ Weinreich Zoltán: Hogyan jussunk hozzá a tervezői díjunkhoz? Lásd: <https://innorail.hu/hogyan-jussunk-hozza-a-tervezoi-dijunkhoz/>.

⁸⁶ 266/2013. (VII. 11.) Korm. rendelet 46. §-a.

SZÓCIKKEK AZ IJOTEN INTERNETES JOGTUDOMÁNYI ENCIKLOPÉDIA SZERZŐI JOG ÉS IPARJOGVÉDELEM ROVATÁBÓL

Grad-Gyenge Anikó

SZERZŐI JOGI KIVÉTELEK ÉS KORLÁTOZÁSOK*

1. A SZERZŐI JOGI KIVÉTELEK ÉS KORLÁTOZÁSOK ÁLTALÁBAN

A szerző személyhez fűződő és vagyoni jogai kizárólagos, engedélyezési jellegű jogok, de a tulajdonjoghoz hasonlóan nem érvényesülnek korlátok nélkül. A különböző egyéb jogos érdekek (különösen a közérdek, mások alaptörvényben biztosított jogai, pl. a művészeti és az információs szabadság, az oktatás vagy a kulturális élet szabadsága) kikényszerítik, hogy a közönségnek a szerzői művekhez való hozzájutása ne minden esetben legyen a szerző döntésének kiszolgáltatva. Ezt a jogi szabályozás többféle eszközzel is segíti, amelyek révén – kivételes jelleggel – akkor is jogszerű lehet a felhasználás, ha a szerző nem adott engedélyt a felhasználásra.

A szerzőt megillető kizárólagos jogokat érintő *belső*, azaz magában a szerzői jogi rendszerben szabályozott *korlátok* a következők:

- szabad felhasználások,
- egyedi engedélyezéstől független díjigények,
- kényszerengedélyek,
- jogkimerülés,¹
- védelmi idő (→védelmi idő).²

Bár szokás a *(kötelező) közös jogkezelést* is a szerzői jog korlátjaként értelmezni, a joggyakorlás ezen módja az olyan esetekben van előírva, amelyekben egyébként az adott jog gyakorlása nem vagy csak nagy költségekkel lenne megoldható, ilyen módon pedig nem

* A tanulmány a nyílt hozzáférésű IJOTEN Internetes Jogtudományi Enciklopédia (szerk. Jakab András és Fekete Balázs) Szerzői jog és iparjogvédelem rovatának (rovatszerkesztő: Grad-Gyenge Anikó, Pogácsás Anett) önálló szócikként is megjelenik. Az IJOTEN szócikkeinek létrehozását és széles körű elérhetőségét az SZTNH a folyóiratban való közléssel is támogatja. Az enciklopédia elérhetősége: www.ijoten.hu.

¹ A jogkimerülés intézményének magyar, uniós és nemzetközi szintű összefoglalását l. *Mezei Péter*: Copyright Exhaustion. Cambridge University Press, Cambridge, Egyesült Királyság / Anglia, New York (NY), Amerikai Egyesült Államok, 2022, p. 250.

² *Grad-Gyenge Anikó*: A védelmiidő-irányelv módosításáról szóló szabályok átültetése a magyar jogba. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 7. (117.) évf. 4. sz., 2012. augusztus, p. 16–34; *Gyenge Anikó*: Érted haragszom, nem ellened – néhány gondolat a védelmi idő meghosszabbításáról. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 4. (114.) évf. 1. sz., 2009. február, p. 5–23.

indokolt korlátként tekinteni rá, hanem éppen az egyetlen, gyakorlatban működőképes lehetőségként a jog gyakorlására.³

A szerzői kizárólagos rendelkezési jogok terjedelmét korlátozzák a szerzői jogi szabályozáson kívüli, ún. *külső korlátok* is, ezek többek között a következők lehetnek:

- a szerző érdekével szemben a mű természetes személy felhasználójának védelmet biztosító adatvédelmi szabályok (pl. a felhasználói személyes adatok védelme a szerzői adatszolgáltatási igénnyel szemben);
- a szerzői monopoljogra épülő szerződési szabadságot korlátozó versenyjogi korlátok;
- az eredeti műpéldány polgári jogi tulajdonosát megillető dologi jog;
- a kulturális örökség-védelmi célból a művel kapcsolatos rendelkezési jogok korlátozása (feltéve, hogy a védelmi idő még nem telt el).⁴

A korlátok egy jelentős része nemzetközi egyezmények, illetve uniós jogforrások által meghatározott keretek között került megállapításra, bár ezen eszközök rendszerint széles mozgásteret hagynak a regionális, illetve nemzeti szabályozók számára, hogy saját kulturális, szociális és gazdasági adottságaikhoz igazodó szabályozást vezessenek be.

A *nemzetközi és uniós jogi terminológia* a fent bemutatott szerzői jogi korlát kifejezést nem ismeri, az idetartozó jogintézményeknek nem alakult ki átfogó szabályozási fogalma, így elméleti konstrukciónak tekinthető.

A nemzetközi egyezményekben, valamint az uniós jogforrásokban a szerzői és szomszédos jogi *kivételek és korlátozások* (exceptions and limitations, Ausnahmen und Beschränkungen) kifejezés jelenik meg átfogólag, azonban e fogalmaknak a hivatkozott források szintén nem adnak definíciót. Ebbe a körbe mindenesetre a szabad felhasználások és az engedélyezési jog nélküli díjigények tartoznak.

A *kapcsolódó jogi jogosultak* [a nemzetközi jogban az előadóművészek, hangfelvétel-előállítók, rádió- és televíziószervezetek, filmelőállítók, az uniós jogban az előzőeken kívül az adatbázis-előállítók, a sajtókiadványok kiadói, az editio princeps (a szerzői jogi védelem ideje alatt nyilvánosságra nem került, de ezt követően nyilvánosságra hozott művek)] jogosultjai, illetve egyes tagállamokban, ahol ezeket bevezették a nem eredeti fotók előállítói, a tudományos kiadások kiadói] kizárólagos jogai tekintetében az a szabályozási szempont is érvényesül, hogy azok korlátozásai jellemzően belesimulnak a szerzői jogokat érintő korlátozásokba.⁵ Azaz ha egy hangfelvételben védett szerzői mű előadását rögzítették, a szerző, az előadóművész és a hangfelvétel-előállító jogai azonos terjedelmű korlátozással érintettek. Ellenkező esetben ugyanis a kivétel vagy korlátozás kedvezményezettjei nagyfokú jogbi-

³ A téma átfogó elemzését l: *Hajdú Dóra: A törvény által előírt közös jogkezelés a magyar és a francia szerzői jogban. Médiatudományi Intézet, Budapest, 2016, p. 237.*

⁴ *Faludi Gábor: A szerzői jog és iparjogvédelem egyes belső alkotmányos korlátjai. Jogtudományi Közlemény, 61. évf. 7–8. sz., 2006, p. 280–291.*

⁵ Római Egyezmény 15. Cikk (2) bekezdés, WPPT 16. Cikk (1) bekezdés, Infosoc-irányelv 5. cikk, CDSM-irányelv 3–7. cikk, Szjt. 83. § (2) bekezdés.

zonytalanságba kerülnének. A nemzeti szabályozók igyekeznek elkerülni azt, hogy a különböző jogosultak jogainak korlátozása eltérő terjedelmű legyen.

2. A KIVÉTELEK ÉS KORLÁTOZÁSOK NEMZETKÖZI SZABÁLYOZÁSÁNAK RENDSZERE

A szerzői és szomszédos jogi nemzetközi szerződések általános szabályozási elve, hogy a szerzők és más jogosultak számára minimumjogokat biztosítanak. Vagyis az adott szerződés szerződő partnerei a többi szerződő partner jogosultjai számára legalább az adott szerződésben biztosított kizárólagos jogok, díjigények szabályozását vállalják. Ez a kötelezettségvállalás a biztosított jogok tartalmát azonban egyáltalán nem határozza meg, így további rendelkezés nélkül igencsak eltérő hatállyal biztosíthatnák az egyes országok a vonatkozó jogokat a szerződő partnerek jogosultjai számára. Ennek szabnak határt többek között a nemzetközi szerződésekben meghatározott kivételek és korlátozások, amelyek az adott joghoz, jogokhoz rendelten rögzítik, hogy az milyen feltételek mentén korlátozható. Ilyen módon a kivételekre és korlátozásokra vonatkozó rendelkezések végső soron a minimumjogok maximális korlátozásait állapítják meg, biztosítva azt, hogy az adott kizárólagos jog maga minden szerződő államban érintetlen maradjon. A kivételek és korlátozások földrajzi hatálya igazodik a jogok földrajzi hatályához is: az alább bemutatásra kerülő első és második generációs nemzetközi egyezmények alapján területiális hatályúak.

A szerzői jogi nemzetközi szerződési hálózat legrégebbi, multilaterális tagja a Berni Unió Egyezmény (a továbbiakban: BUE), amely a fentiek szerint először alkalmazta a minimumjogok elvét.⁶ A BUE 1886-os elfogadása óta számos alkalommal került módosításra, jelentős részben amiatt, mert a technológiai fejlődés újabb és újabb módokon tette lehetővé a művek közönséghez való eljuttatását, és emiatt a szerző engedélyezési jogainak kiterjesztése e felhasználásokra is indokoltá vált. Az egyes kizárólagos jogokhoz kapcsolódóan a különféle célok elérése érdekében különböző szabályozási módszerekkel rögzíti a BUE a megengedett kivételeket és korlátozásokat. Ennek elsősorban az az oka, hogy a tagok körének bővülésével az idő előrehaladtával szükségessé vált felülvizsgálatok során különféle módokon tudott konszenzus születni a szabályokról.

A kivételek és korlátozások legnagyobb hatású szabályozási és gyakorlatot orientáló eszköze az ún. háromlépcsős teszt, amelyet a BUE a többszörözési jog tekintetében alkalmazott elsőként.⁷ Eszerint a többszörözési jogot a szerződő államok csak egyes kivételes esetekben korlátozhatják, feltéve, hogy ez nem sérelmes a mű rendes felhasználására, és indokolatlanul nem károsítja a szerző jogos érdekeit. Más jogok tekintetében a BUE ennél a keretsza-

⁶ Az irodalmi és a művészeti művek védelméről szóló 1886. szeptember 9-i Berni Egyezmény. Jelenleg Magyarországon a Párizsban, az 1971. évi július hó 24. napján felülvizsgált szövege van hatályban. 5. Cikk (1) bekezdés.

⁷ BUE 9. cikk (2) bekezdés.

bálynál jóval konkrétabban meghatározza, hogy melyek azok a feltételek, amelyek fennállása esetén a kivétel vagy korlátozás bevezethető (konkrét kivételek, korlátozások). Továbbá egyes kivételek és korlátozások magában a szerződésszövegben nem kerültek szabályozásra, viszont a szerződéshez kapcsolódó, annak értelmezéséhez kötelezően alkalmazandó előkészítő dokumentációból (*travaux préparatoire*) levezethetők.

A 2bis Cikk (2) bekezdése lehetővé teszi előadások, szónoki beszédek és más nyilvánosan elhangzott azonos jellegű művek sajtóban való közlését, rádióban való sugárzását, vezetékes közvetítését.

A 10. Cikk (1) bekezdésében szabályozott idézés (ideértve a sajtószemle céljára történő idézést is) a brüsszeli felülvizsgálat alkalmával került be a szövegbe, bár az az eredeti szöveghez kapcsolódó előkészítő dokumentumok és az 1928-as római konferencia dokumentumai alapján is egyértelmű, hogy ezt mindig is olyan cselekménynek tekintették, amely kívül esik a szerző kizárólagos engedélyezési jogán.⁸ Ez egyébként az egyetlen korlátozás, amely kötelező jellegűnek tekinthető: az összes többi bevezetése a nemzeti jogalkotó mérlegelésére van utalva.⁹

A 10. Cikk (2) bekezdése az oktatási célú illusztrációként való felhasználás céljára történő korlátozásról kezdettől fogva szerepel a BUE-ben (korábban 8. Cikként).

A 10bis Cikk (1) bekezdése az újság- és folyóiratcikkek felhasználásáról más médiában (sajtófigyelés) szintén már a BUE eredeti szövegében is megjelent olyan módon, hogy az ilyen típusú átvételt az eredeti újság kizárhatta, kivéve a politikai párbeszédet, a napi híreket és a vegyes tényeket tárgyaló cikkeket érintő átvételeket. Ez az igen tág korlátozás csak a későbbi felülvizsgálatok alkalmával szűkült a mai hatályú szabályra.

A 10bis Cikk (2) bekezdése az aktuális eseményekről való beszámolókhöz szükséges rövid műfelhasználásokat teszi lehetővé, ezt a szabályt is a brüsszeli felülvizsgálat vezette be, de végső szövegét a stockholmi felülvizsgálati konferencia alkalmával nyerte el.

A 11bis Cikk (3) bekezdése szerinti, a saját műsor ideiglenes rögzítésére és archívumokban való megőrzésére vonatkozó korlátozás igénye a brüsszeli felülvizsgálat alkalmával merült fel annak tisztázására, hogy a sugárzási engedély magába foglalja-e a felvétel (rögzítés) ugyanezen célra való engedélyezését is.

⁸ L. részletesen *Ficsor Mihály*: The Law of Copyright and the Internet. The 1996 WIPO Treaties, their Interpretation and Implementation. Oxford University Press, Oxford, 2002, 5.09.

⁹ A szabály kötelező jellege mellett foglal állást *Herman Cohen Jehoram*: Restrictions on Copyright and their Abuse. E.I.P.R., 2005. 10. sz., p. 360. kötelező jellegét érdemben csak egyetlen megfontolás teszi kérdésessé, méghozzá az, hogy a BUE sehol sem zárja ki azt a lehetőséget, hogy a nemzeti jogok magasabb szintű védelmet biztosítsanak a jogosultaknak (azaz kevesebb korlátozást engedjenek a nemzeti jogban). *Ficsor*: i. m. (8), 5.11., *von Lewinski és Ginsburg* arra hajlik, hogy a korlátozás kötelező. L. *Silke von Lewinski*: International Copyright Law and Policy. Oxford University Press, Oxford, 2008, 5.163. *Jane Ginsburg, Samuel Ricketson*: International Copyright and Neighbouring Rights. The Berne Convention and Beyond. Oxford, 2005, 13.95.

A 13. Cikk (1) bekezdése szabályozza a zenemű hangfelvételének többszörözésére vonatkozó kényszerengedélyt.

Végül ebben a körben kell említeni a fejlődő országok számára biztosított, a fordítási és a többszörözési jog tekintetében bevezethető kényszerengedélyeket, amelyeket az egyezmény törzsszövege nem tartalmaz, de az egyezmény függelékében szerepelnek, és így az egyezmény szerves részét képezik [függelék II. Cikk (1) bekezdés és III. Cikk].

Mindezeket túl az ún. kisebb fenntartások doktrínája (minor reservations doctrine) szerint nyitva állnak a BUE tagországai számára a nyilvános előadás és a nyilvánossághoz közvetítés jogára vonatkozó korlátozási lehetőségek is, amelyek nem közvetlenül az egyezmény szövegéből, hanem a BUE egyes szövegeit előkészítő munkabizottságok anyagaiból vezethetők le. Ezek a korlátozások a 11. Cikk (1) bekezdésében, a 11bis, a 11ter, a 13. és a 14. Cikkben meghatározott jogok korlátozását teszik lehetővé vallási, katonai és oktatási célokra.¹⁰ Ficsor Mihály szerint a kisebb fenntartások listája nem tekinthető kimerítőnek, a szabályok legfeljebb úgy értelmezhetők, hogy a megengedhető kisebb kivételek dimenzióját határozzák meg, és az analógia jóhiszemű alkalmazásával ezekhez hasonló más korlátozások bevezetése sem jelenti a BUE sérelmét. Vagyis mindaddig, míg csekély gazdasági jelentősége van egy korlátozásnak, más célból is bevezethető.¹¹

Ezt a kört tovább bővíti a stockholmi felülvizsgálati konferencia I. Főbizottságának jelentése, amelynek alapján legitimnek tekinthető a fordított művek felhasználásával kapcsolatban valamennyi, az eredeti művek tekintetében megengedett korlátozás. Ebből következően a 2bis Cikk (2) bekezdése, a 9. Cikk (2) bekezdése, a 10. Cikk (1) és (2) bekezdése, a 10bis Cikk (1) és (2) bekezdése lehetőséget ad a mű fordításban való felhasználására is. A fordítások tekintetében alkalmazandó korlátozást a kisebb fenntartásokkal együtt beleértett kivételként (implied exemptions) lehet közös megnevezés alá sorolni.¹²

A BUE-nak az Amerikai Egyesült Államok egészen 1989-ig nem volt tagja. Ennek részben az volt az oka, hogy az amerikai fair use-rendszer nem tűnt összeegyeztethetőnek a BUE szabályaival.¹³ Az amerikai szabályozás ugyanis a kivételek és korlátozások tekintetében elsősorban egy általános feltételrendszert biztosít, amelynek teljesülését a bíróságok vizsgálják az egyes felhasználásokkal kapcsolatban. Ezen túlmenően azonban az USA szerzői jogi törvénye több, a kontinentális jogrendszerekben ismert korlátozást vagy kivételt is elismer.¹⁴ Ugyanakkor az amerikai jogban általában érvényesülő precedensrendszer tudja

¹⁰ Részletesen a kisebb fenntartások doktrínájáról l. *Ficsor*: i. m. (8), 5.63–5.65.

¹¹ *Von Lewinski* osztja ezt a véleményt. *Von Lewinski*: i. m. (9), 5.202.

¹² Records of the Intellectual Property Conference of Stockholm, June 14, 1967. WIPO, Geneva 1967, p. 1165; *Ficsor*: i. m. (8), 5.67; *Martin Senfleben*: Grundprobleme des urheberrechtlichen Dreistufentests. GRUR International, 2004. 3. sz., 24. lj.

¹³ *Mezei Péter*: Mitől fair a fair? Szerzői művek felhasználása a fair use-teszt fényében. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 3. (113.) évf. 6. sz., 2008. december, p. 26–68.

¹⁴ US Copyright Act § 108–122.

orientálni a jogkeresőket abban, hogy mi megengedett szabad felhasználásként és mihez kell a jogosultakat megkeresniük.

A nemzetközi szerződési rendszer második generációs elemei az 1994-ben elfogadott WTO TRIPS (a továbbiakban: TRIPS),¹⁵ valamint az 1996-ban elfogadott WIPO CT (a továbbiakban: WCT),¹⁶ amelyek a szerzői jogi nemzetközi szerződési háló további meghatározó elemei, és új megközelítést alkalmaztak. E szempontból két legfontosabb közös pontjuk, hogy a BUE szabályainak követését kötelezővé teszik a saját jogosultjaik számára,¹⁷ ezáltal egyrészt a nem BUE-tagállamok számára is előírva azok alkalmazását, másrészt a BUE-ban bevezetett háromlépcsős teszt szabályozási megoldását teszik általános szabályozási eszközzé a kivételek és korlátozások tekintetében.

A TRIPS 9. Cikke beemeli a BUE szabályait a TRIPS-megállapodás szövegébe, ami lehetővé teszi, hogy a kereskedelmi egyezményhálózat tagjai valamennyien közös alapokon építsék szerzői jogi rendszerüket. Ennek köszönhetően az a vegyes kivételi és korlátozási rendszer, amely a BUE fejlődése során jött létre, a WTO tagjai számára is irányadóvá vált. Figyelemmel arra, hogy a BUE-nak nem volt vitarendezési fóruma és eljárásrendje, a TRIPS azonban a WTO vitarendezési rendszerét alkalmazza, ilyen módon megoldódott az is, hogy a vitarendezési mechanizmusba a BUE rendelkezései is bekerülhessenek.

A WTO vitarendezési eljárásában immár több ügyben is foglalkoztak szerzői jogi kérdésekkel, viszont mindeddig egyetlen ügy folyt a háromlépcsős teszt értelmezésében.¹⁸ Az említett ügyben az Európai Unió indított eljárást az USA ellen, amely szerint az USA túllépte a háromlépcsős teszt kereteit akkor, amikor a hangfelvételek nyilvános szórakozóhelyeken való közvetítése tekintetében igen széles hatályú kivételeket állapított meg. Az ügy megegyezéssel zárult.¹⁹

A TRIPS 13. cikke továbbá az általa nemzetközi szinten először szabályozott jogok tekintetében általánossá tette a háromlépcsős teszt alkalmazását, azaz nem egy konkrét joghoz kötötten alkalmazta a kivételek, korlátozások tekintetében. E szabályozás nyomán a háromlépcsős teszt általános formulává vált a nemzetközi jogban, majd ennek nyomán az uniós jogban is.

A WCT részben hasonló megoldást követ, mint a TRIPS. Maga is rögzíti 1. Cikke (4) bekezdésében, hogy tagjai számára a BUE anyagi jogi rendelkezései is kötelező erővel bírnak, vagyis beemeli a WIPO szerződési rendszerébe a BUE előírásait. Továbbá szintén kimondja

¹⁵ A szellemi tulajdonjogok kereskedelmi aspektusairól szóló, Marrakesh-ben 1994. április 15-én aláírt egyezmény. Magyarországon kihirdette az 1998. évi IX. törvény.

¹⁶ A Szellemi Tulajdon Világszervezetének 1996. december 20-án Genfben aláírt Szerzői Jogi Szerződése. Magyarországon kihirdette a 2004. évi XLIX. törvény.

¹⁷ Kivéve a TRIPS esetében a személyhez fűződő jogokra vonatkozó 6bis cikket.

¹⁸ A WTO előtt folyt szerzői jogi ügyek listája: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/dispu_subjects_index_e.htm?id=I1#selected_subject.

¹⁹ DS160 United States — Section 110(5) of US Copyright Act: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds160_e.htm.

10. Cikke (1) bekezdésében, hogy az általa elsőként biztosított jogok tekintetében a háromlépcsős tesztet kell alkalmazni, valamint 10. Cikke (2) bekezdésében, hogy a BUE-ből a fentiek szerint beemelt kivételek és korlátozások is a háromlépcsős teszt alapján vezethetők csak be. A WCT 10. Cikkéhez fűzött közös nyilatkozat rögzíti azt is, hogy azok a kivételek és korlátozások, amelyek az analóg világban alkalmazhatók, irányadók a digitális világban is, amennyiben megfelelnek a háromlépcsős teszt feltételeinek.

Mindezidáig a WIPO VIP-szerződése²⁰ az utolsó a multilaterális szerzői jogi tárgyú nemzetközi egyezmények sorában. Harmadik generációs egyezménynek kell tekinteni abból a szempontból, hogy immár nem elsősorban a szerzői jogi jogosultak jogaira és azok védelmének fokozására koncentrál és ezekhez viszonyítva határozza meg az adott jog alóli kivételeket és korlátozásokat, hanem ezen túlhaladva egyes sérülékeny társadalmi csoportok, a vakok, gyengénlátók és más, olvasási képességükben korlátozott személyek művekhez való hozzáférést kivétel vagy korlátozás útján kívánja biztosítani. A WIPO VIP kizárólag egy kivétel vagy korlátozás bevezetésének feltételrendszerét határozza meg.

A VIP a szerzői és szomszédos jogi többszörözési, terjesztési és nyilvánossághoz közvetítési jog korlátozására, az alóli kivételek és korlátozások bevezetésére ad felhatalmazást a szerződő országoknak azzal a céllal, hogy az érintett személyek művekhez és más teljesítményekhez való hozzáférése könnyebbé váljon. A WIPO VIP ezen túlmenően bevezet egy olyan kölcsönös elismerési rendszert, amelyben a minősített személyek (jellemzően olyan szervezetek, amelyek egyébként is az érintett csoportokat segítik) felhasználási cselekményei nyomán az adott műpéldányok más szerződő országokban is szabadon hozzáférhetőek legyenek. Ezáltal pedig túllép azon, hogy a kivételek és korlátozások mindig csak az adott országban megengedett kivételeknek vagy korlátozásoknak minősüljenek, hanem ilyen módon egy nemzetközi hálózatot hoz létre. Ebben úgy kapcsolja össze a szerzői jogi rendszereket, hogy azok egy része már nem a nemzeti döntéshozó hatáskörében van. Ezáltal a kivétel bevezetése kevésbé a nemzeti szükségletekre reflektál, hanem elismer egy, a szerzői jogi jogosultakéval szemben beazonosítható igényt globális szinten, vagy legalábbis a WIPO szerződő országainak szintjén.

A nemzetközi jogi szabályozás jelentős fordulatot hajtott végre az elmúlt két évtizedben: egyrészt a diplomáciai folyamatok középpontjába kerültek a felhasználói érdekek, másrészt a szélesebb közönség igényei. Ennek köszönhetően fokozott figyelem hárul a kivételek, korlátozások szabályozására. Így jöhetett létre olyan nemzetközi egyezmény, amely elsősorban egy kedvezményezett csoport érdekeinek érvényesülésére fókuszál. Ez a történelmi pillanat pedig egybeesik azzal is, amikor a nemzetközi szerzői jog is elrugaszkodik a territorialitás

²⁰ A WIPO 2013. június 27-én Marrákesh-ben elfogadott szerződése a vakok, látáskárosultak és olvasási képességükben másként korlátozott személyeknek a nyilvánosságra hozott szerzői művekhez való hozzáférése megkönnyítéséről.

doktrínájától, és elkezdődik a megoldás(ok) keresése a határokon átívelő felhasználások egyszerűsített jogosítására.

3. A KORLÁTOZÁSOK UNIÓS JOGI HÁTTERE

A nemzeti jogok jellemzően a nemzetközi szerződések adta keretek között alakították ki a kivételek és korlátozások rendszerét. Az európai uniós szerzői jogi szabályozás a '90-es évektől kezdve formálódik csupán, de kezdettől vannak kivételekre, korlátozásokra vonatkozó szabályok.

A szerzői jogi tárgyú irányelvek között első szoftverirányelv²¹ egy sajátos műtípusra vonatkozó szabályokat vezetett be: bár a szoftverirányelv elfogadása idején a fent bemutatott nemzetközi szerződések közül csupán a BUE volt hatályban, az irányelvet úgy kellett megalkotni, hogy ennek az akkor már több mint százéves szerződésnek a keretein ne lépjen túl. Az EK akkori tagállamai mind tagjai voltak a BUE-nak, még ha az EK maga nem is. Mivel azonban a műtípus felhasználási módjai sajátosnak tekinthetők, ezért a biztosított vagyoni jogokhoz kapcsolódó kivételek és korlátozások is sajátosak: részben követik az általános kivételeket és korlátozásokat, részben azonban – a nemzetközi keretek között – új típusúnak tekinthetők. A szoftverirányelvben biztosított kivételek egy részét szerződésben ki lehet zárni,²² más részük kifejezetten a jogszerű felhasználók számára megengedett csupán, ami jellemzően a szoftver felhasználására szerződéses úton feljogosított személyeket foglalja magában.²³ Ezt a szabályozási megoldást követi a később elfogadott adatbázis-irányelv is.²⁴

A kivételek és korlátozások koncepcionális, átfogó szándékú harmonizációját a 2001/29/EK irányelv kezdte meg,²⁵ amely kimerítő(nak szánt) felsorolást tartalmazott a szerzői és szomszédos jogi jogosultakat illető többszörözés, terjesztés és nyilvánossághoz közvetítés joga tekintetében.²⁶ Ezt a szándékot azonban jelentősen gyengítette az, hogy az irányelv lehetővé tette a tagállamok számára azt, hogy a kis jelentőségű kivételekre tekintettel az online közege nem alkalmazott szabályozásaikat fenntartsák.²⁷ Szintén nem segítette a kivételek és korlátozások azonos módon való szabályozását, hogy az irányelv egy „étlapot” kínált a tagállamoknak, amelyről szabadon válogathatták össze a saját nemzeti rendszerekbe beillesztendő kivételeket és korlátozásokat. Ez alól egyetlen kivétel van: a műszaki megoldások miatt szükséges ideiglenes többszörözés szabadságát a tagállamoknak kötele-

²¹ A Tanács 91/250/EGK irányelve (1991. május 14.) a számítógépi programok jogi védelméről.

²² 5. cikk (1) bekezdés.

²³ 5. cikk (2) és (3) bekezdés, 6. cikk.

²⁴ Az Európai Parlament és a Tanács 96/9/EK irányelve (1996. március 11.) az adatbázisok jogi védelméről, 6. és 9. cikk.

²⁵ Az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve (2001. május 22.) az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról.

²⁶ 5. cikk (1)–(4) bekezdés.

²⁷ 5. cikk (3) bekezdés o) pont.

zően biztosítania kell.²⁸ Továbbá a szabályozás végső soron amiatt sem teljes harmonizációt végzett, mivel a tagállamok számára a kivételek, korlátozások tekintetében a szélső kereteket adta meg, igaz, magasabb védelmi szinten, mint a nemzetközi szerződések. Ezt az értelmezést az Európai Bíróság az alábbi három ügyben is megerősítette.

A Pelham-ügyben²⁹ a Bíróság a Kraftwerk együttes *Metall auf Metall* című számának hangfelvételéből kivett hangminta engedély nélküli felhasználása kapcsán járt el. Ebben az ügyben a Bíróság a kizárólagos jog korlátozásának azzal az indokolással szabott gátat, hogy a tagállamok szabályozási hatásköre nem terjed ki arra, hogy nemzeti jogukban (a hangfelvétel-előállítók engedélyezési joga tekintetében) az Infosoc-irányelv 5. cikkében meghatározottakon túlhaladó kivételeket és korlátozásokat állapítsanak meg. Az említett felhasználást a nemzeti jogban szabaddá minősítő kivételi lehetőség pedig nincs a 2001/29/EK irányelvben.³⁰

E nyomon továbbhaladva az EUB a korlátozott terjesztésű dokumentumok sajtóban történő kiszivárogtatásáról szóló Funke Medien (Afghanistan Papiere)-ügyben³¹ kimondta, hogy az Infosoc-irányelvben foglalt kizárólagos jogok anyagi jogi tartalma tekintetében az irányelv teljes körű harmonizációt előírányzó intézkedésnek minősül. Ezzel szemben az irányelv 5. cikkében hozzá kapcsolt kivételek és korlátozások nem minősülnek a bennük foglalt kivételek vagy korlátozások terjedelme tekintetében teljes körű harmonizációt előírányzó intézkedésnek, vagyis ezek tekintetében a tagállamoknak van mozgástere. Mindazonáltal arra a kérdésre, hogy EU Alapjogi Chartájának 11. cikkében biztosított tájékozódási szabadság és sajtószabadság az irányelvben előírt kivételeken és korlátozásokon túlmenően igazolhat-e eltérést (kivételt, korlátozást) a szerző kizárólagos többszörözési és nyilvánosságához közvetési joga alól, a Bíróság nemleges választ adott. Eszerint az irányelvbeli kivételek és korlátozások saját maguk, kizárólagosan szolgálják az Alapjogi Charta érvényesülését, ezért nem lehet ezeken túlhaladni. Így azonban a nemzeti bíróságok feladata is arra szorul vissza, hogy az adott ügy körülményeinek összességére tekintettel alakítsák ki

²⁸ 5. cikk (1) bekezdés.

²⁹ A C-476/17. sz. Pelham GmbH, Moses Pelham, Martin Haas kontra Ralf Hütter, Florian Schneider-Esleben-ügyben 2019. július 29-én hozott ítélet.

³⁰ Caterina Sganga: A Decade of Fair Balance Doctrine, and How to Fix It: Copyright Versus Fundamental Rights Before the CJEU from Promusicae to Funke Medien, Pelham and Spiegel Online. European Intellectual Property Review, 2019. 1. sz.; Christoph Geiger, Elena Izyumenko: The Constitutionalization of Intellectual Property Law in the EU and the Funke Medien, Pelham and Spiegel Online Decisions of the CJEU: Progress, but Still Some Way to Go! International Review of Intellectual Property and Competition Law, 51. évf. 3. sz., 2020, p. 282–306; Thom Snijders, Stijn van Deursen: The Road Not Taken: The CJEU Sheds Light on the Role of Fundamental Rights in the European Copyright Framework. A Case Note on the Pelham, Spiegel Online and Funke Medien decisions. International Review of Intellectual Property and Competition Law, 50. évf. 2019, p. 1176–1190; Bernd J. Jütte, João P. Quintais: Advocate General Turns down the Music: Sampling Is Not a Fundamental Right under EU Copyright Law. European Intellectual Property Review, 41. évf. 10. sz., 2019, p. 654–657.

³¹ A C469/17. sz. Funke Medien NRW GmbH kontra Bundesrepublik Deutschland-ügyben 2019. július 29-én hozott ítélet.

a védett érdekek közötti egyensúlyt, amely – miközben tiszteletben tartja azok szövegét és fenntartja hatékony érvényesülését – teljes mértékben összhangban van az Alapjogi Charta által biztosított alapvető jogokkal. Eszerint a nemzeti bíróságok (továbbá az EUB) értelmezési, kiegyensúlyozási feladata az irányelv keretein belülre szorul. Ilyen módon nemcsak a kizárólagos jog terjedelme van uniós szinten meghatározva, hanem a kivételek és a korlátozások legtágabb terjedelme is – a legszűkebb terjedelmüket pedig a tagállamoknak a többi alapjogra is tekintettel kell kialakítani.³²

Mindezidáig utolsóként az EUB a Spiegel Online-ügyben foglalkozott a kérdéssel, amely egy politikai szereplő szerző később számára hátrányossá vált cikke közzétételével kapcsolatban folyt.³³ Ebben a Bíróság kimondta, hogy az irányelvvel ellentétes az olyan nemzeti szabály, amely arra az esetre korlátozza az e rendelkezésben előírt kivétel vagy korlátozás alkalmazását, amikor a védett mű napi eseményekről szóló tudósítás céljából történő felhasználására vonatkozó előzetes engedély kérésére észszerűen nincs lehetőség. A Bíróság arra hivatkozott, hogy ez utóbbi kritérium olyan módon szűkíti tovább az irányelvben foglalt tudósítási célú kivétel hatályát (és szélesíti ezáltal a szerző rendelkezési jogát), amely az irányelvben egyrészt nem szerepel, másrészt nem indokolhatóan korlátozza a művekhez való ilyen célú hozzáférést, ezáltal ténylegesen akadályozza a tájékozódási szabadság érvényesülését. Nem az volt a kifogás tárgya, hogy a nemzeti szabályozás olyan megszorítást emelt be, amelyet az irányelv nem szabályozott, hanem az, hogy az túl szigorú kritériumnak bizonyult, mert így már nem volt teljesíthető a szabályozás alapjogi megfelelése az információs szabadság tekintetében. Ez azt is jelenti, hogy a szerző kizárólagos jogának szűkítése kivétel vagy korlátozás bevezetésével egyes esetekben nemcsak lehetőség, hanem akkor, ha a vele szemben álló alapjog másként nem tud érvényesülni, akár jogalkotási kényszerré is válhat. Ez pedig az ilyen és az ehhez hasonló helyzetekben akár oda is vezethet, hogy a jogalkotónak mérlegelnie kell, hogy valamennyi szempontra tekintettel elégségesen korlátozta-e a kizárólagos jog érvényesülését, és a kizárólagos jog szűkre szabott korlátozása során nem „védte-e túl” a jogosultat, vagy szélesítenie kell-e a korlátozás hatályát a kiegyensúlyozottság érdekében.

A WIPO VIP-szerződését az uniós tagállamok felé közvetítő irányelv módosította a 2001/29/EK irányelv vonatkozó rendelkezését, és kötelezővé tette a vakok, látássérültek és más, olvasási képességükben korlátozott személyek műérzékelésének könnyítését kivétel útján. Az, hogy az adott kivétel kötelezően bevezetendő lett a tagállamok számára, korábban nem volt bevett harmonizációs eszköz. Mivel az átültetés kiterjedt a minősített szerve-

³² Ansgar Kaiser, Stefan Scheuerer: The Impact of Fundamental Rights on European Copyright Law: Opinion on the CJEU Decisions C-516/17 "Spiegel Online" and C-469/17 "Funke Medien". GRUR International 2019, p. 1153–1160; Alan Hui, Frédéric Döhl: Collateral Damage: Reuse in the Arts and the New Role of Quotation Provisions in Countries with Free Use Provisions after the ECJ's Pelham, Funke Medien and Spiegel Online Judgments. International Review of Intellectual Property and Competition Law, 52. évf. 2021, p. 852–892.

³³ A C516/17. sz. Spiegel Online GmbH kontra Volker Beck-ügyben 2019. július 29-én hozott ítélet.

zetek tevékenységére is,³⁴ ezért az irányelvi harmonizáció kiegészült egy rendelettel is, ami a szerzői jog területén mindezidáig szintén nem volt jellemző jogalkotási eszköz.

A CDSM-irányelv az európai uniós jogalkotásba a szabad felhasználások tekintetében követte a WIPO VIP átültetését szolgáló szabályozási módszert, mivel egyes kivételek bevezetését kötelezően előírta a tagállamok számára. Ez erősen abba az irányba mutat, hogy a Bizottság a kivételek kötelező szabályozását tekinti az általános eszköznek. Figyelemmel arra, hogy a CDSM-irányelv korábban már szabályozott területeken haladt tovább a harmonizációban, arra a következtetésre lehet jutni, hogy a tagállamok jogrendszerei már jelentős fokú hasonlóságot mutatnak, így nem okoz jelentősebb érdeksérelmet a kötelező harmonizáció sem. A CDSM-irányelv a távoktatás,³⁵ az archívumi megőrzés³⁶ és a tudományos célú adatbányászat³⁷ területén vezetett be kötelezően átültetendő kivételt. (Megemlíthető még a tartalommegosztó platformszolgáltatók kötelezettségeit rendező cikk, amely egyes, már a 2001-es irányelvben szabályozott kivételek tekintetében is tartalmaz rendelkezést, de ez nem vezet be új szabad felhasználást, viszont egyesek bevezetését kötelezővé teszi a tagállamok számára.³⁸) Az Európai Unió az adatbányászon kívüli esetekben a korábban, a 2001/29/EK irányelvben már részben elvégzett harmonizációt fejlesztette tovább.

Az uniós jogban az elmúlt húsz évben reneszánsza zajlott a kivételek, korlátozások szabályozásának. A 2001-es átfogónak szánt harmonizációt bőven meghaladva mára nem csupán a hagyományos értelemben vett kivételek és korlátozások további szabályozására került sor, hanem az egyéni engedélyezés – közös jogkezelés Szküllája és Karúbdisze közti újabb hajóutak is feltárultak, amelyeknek köszönhetően egyrészt alternatív eszközökkel tágult a gyakorolható jogok köre, másrészt a szerzői fókuszba kevésbé tartozó újabb területek kerültek be a kivételek, korlátozások körébe – jelentősen emelve így az uniós szintű jogbiztonságot is.

4. EGY JÓ PÉLDA A KIVÉTELEK NEMZETI RENDSZERÉRE: A MAGYAR SZABÁLYOZÁS

A magyar szabályozásban a kivételek és korlátozások átfogó megnevezése a szabad felhasználás.³⁹ A szabad felhasználások a törvényben meghatározott feltételek teljesülése esetén már azelőtt jogdíjfizetési kötelezettség alól kivett (szabad) hozzáférést biztosítanak a közön-ség számára a műhöz, hogy annak védelmi ideje lejárt volna. Ha a törvény egy felhasználást

³⁴ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2017/1563 rendelete (2017. szeptember 13.) a szerzői és szomszédos jogi védelemben részesülő egyes művek és más teljesítmények hozzáférhető formátumú példányainak a vakok, látáskárosultak és nyomtatott szöveget egyéb okból használni képtelen személyek érdekét szolgáló, határokon átnyúló, az Unió és harmadik országok közötti cseréjéről, (6) preambulumbekkezdés.

³⁵ 5. cikk.

³⁶ 6. cikk.

³⁷ 3. cikk.

³⁸ 17. cikk (7) bekezdés.

³⁹ Sztj. 33. § (1) bekezdés.

szabadnak nyilvánít, akkor nem szükséges a szerzőtől engedélyt kérni a felhasználáshoz, és a felhasználónak nem kell érte díjat sem fizetnie.⁴⁰ A szabad felhasználások alapvetően a szerző vagyoni jogait korlátozzák, de egyesek ezek közül csak speciális, személyhez fűződő jogi előírások érvényesülése mellett megengedettek. A szabad felhasználások ma már különböznek aszerint is, hogy kizárhatja-e őket a jogosult, vagy sem, továbbá vannak olyanok, amelyekhez vagyoni kompenzáció társul, és olyanok, amelyek esetében ez nincs előírva, illetve általánosak, és műfaj vagy a felhasználás funkciója szerint kötöttek. A szabad felhasználásoknak elsőbbségük van a szerződéses rendelkezésekhez képest is, azaz főszabály szerint szerződéses úton nem lehet kizárni a szabad felhasználások érvényesülését.⁴¹ Ez alól csak azok az esetek jelentenek kivételt, amikor ezt a törvény kifejezetten lehetővé teszi.

A szabad felhasználás lehetővé tétele a közönség, a felhasználók szabadságát, alapjogainak gyakorlását biztosítja, akár a szerző eminens érdekeinek érvényesülésével szemben is. Az oktatás, a művelődés és a tudományos kutatás szabadsága, valamint a szabad információhoz jutás – többek között – négy olyan kiemelkedően fontos cél, amelyek a szerző jogainak korlátozását indokolhatják. Ha az adott felhasználás nem sorolható be pontosan a szabad felhasználásra vonatkozó szabályok alá, akkor a szerző engedélyét kell kérni a megvalósításhoz, ellenkező esetben ugyanis jogsértő lesz. Annak eldöntése, hogy az adott cselekmény szabad felhasználásnak minősül-e, vita esetén a bíróság feladata.⁴²

Az egyes szabad felhasználásokra vonatkozó, közvetlenül meghatározott feltételeken kívül (pl. idézés esetén az átvevő mű jellege és célja által indokolt terjedelemben és az eredetihez híven kell történnie a felhasználásnak, továbbá a forrást és a szerzőt is meg kell nevezni) egy általános tesztnek is meg kell felelni ahhoz, hogy a felhasználás ténylegesen szabadnak minősüljön.⁴³ Az ennek való megfelelést tehát mindig együtt kell vizsgálni a speciális feltételek fennállásával.

E teszt szerint:

- a szabad felhasználás nem lehet sérelmes a mű rendes felhasználására;
- nem károsíthatja indokolatlanul a szerző jogos érdekeit;
- meg kell felelnie a jóhiszeműség és tisztesség követelményének, és
- nem lehet a szabad felhasználás rendeltetésével össze nem férő célja.⁴⁴

E feltételrendszer a szerző biztosítása és a közönség szabadságának gátja, amit egy ötödik, általános tilalom foglal össze, újabb akadályt állítva a szabad felhasználások „elburjánzásá”, a megengedő bírói gyakorlat elé: a szabad felhasználásra vonatkozó rendelkezések nem értelmezhetők kiterjesztően.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Szjt. 33. § (4) bekezdés.

⁴² BH2004.18.; BH2002.759.

⁴³ Szjt. 33. § (2)–(3) bekezdés.

⁴⁴ Gyenge Anikó: A szerzői jogok korlátozásának általános szabályai: a háromlépcsős teszt értelmezése. Jogtudományi Közlöny, 61. évf. 5. sz., 2006, p. 171–185; Gyenge Anikó: Szerzői jogi korlátozások és a szerzői jog emberi jogi háttere. HVG-Orac, Budapest, 2010.

Az Sztj. négy transzformatív szabad felhasználást ismer, amelyek során a mű vagy a mű egy része más műbe illesztve kerül felhasználásra. Ezek az idézés, az átvétel, az oktatási célú átdolgozás és a paródia, karikatúra, stílusutánzás. A többi szabad felhasználás során a mű vagy a mű egy része önmagában kerül felhasználásra.

Az első transzformatív és egyben legalapvetőbb, legrégebbi kivétel az idézés. Az Sztj. szerint a mű részletét – az átvevő mű jellege és célja által indokolt terjedelemben és az eredetihez híven – a forrás, valamint az abban megjelölt szerző megnevezésével bárki idézheti.⁴⁵ Az idézés mint szabad felhasználás a művészeti és a tudományos élet szabadságát hivatott szolgálni, hiszen e jogintézmény nélkül szinte elképzelhetetlen lenne egy tudományos munka elkészítése, de az idézés engedélykötelessége a művészeti alkotások esetében is komoly fennakadásokat okozhatna. (Minden egyes hivatkozott szerzőtől a külön-külön való engedélyszerzés szinte több időt venne el, mint maga az érdemi alkotófolyamat, ami korlátozná a vitatás, a kritika lehetőségét is.) Ahhoz azonban, hogy az idézés szabad felhasználásként jogszerű legyen, szükséges a forrás és a szerző megnevezése – ennek elmaradása esetén az idézés engedélyhez kötött, ha pedig ez hiányzik, akkor az idézés jogsértő (ezek elmaradása a felhasználást plágiumszerűvé is teszi).⁴⁶ Csak abban az esetben beszélünk idézésről, ha az idézet maga is védelem alatt áll, emiatt ha csak adatok, tények átvételére kerül sor, nincs idézés. Ugyanakkor elvárható a forrás feltüntetése, de nem szerzői jogi, hanem szakmai szokások, morális elvárások alapján. Nem tartoznak az idézés körébe a keresőmotor által listázott *thumbnail*ek (kicsinyített képek) vagy a *snippetek* (szöveges művek kis részletei) sem. A zeneipari *sampling* eljárás azonban felveti a kérdést, hogy a korábbi zenemű felvételéből származó hangminta felhasználása idézés-e, amire az általános szabályok alapján kell a választ megadni. Az Európai Bíróság a Painer- (vagy másképp: Natascha Kampusch-⁴⁷) ügyben értelmezte az idézés szabadságát, megállapítva, hogy nem történik jogsértés, ha a nyomozó hatóságok a bűnüldözési célú felhasználás során nem tüntetik fel a portré szerzőjének nevét, ha az egyébként olyan nyilvános forrásból származik, ahol a szerző neve eredetileg sem volt feltüntetve. Más esetben azonban nem lehet eltekinteni a szerző nevének feltüntetésétől.⁴⁸

A második transzformatív kivétel az átvétel.⁴⁹ Nyilvánosságra hozott irodalmi vagy zenei mű, film részlete vagy kisebb terjedelmű ilyen önálló mű, továbbá képzőművészeti, építészeti, iparművészeti és ipari tervezőművészeti alkotás képe, valamint fotóművészeti alkotás szemléltetés érdekében iskolai oktatási célra, valamint tudományos kutatás céljára a forrás és az ott megjelölt szerző megnevezésével a cél által indokolt terjedelemben átvethető, feltéve, hogy az átvevő művet nem használják fel üzletszerűen. Átvételnek minősül a mű olyan

⁴⁵ Sztj. 34. § (1) bekezdés.

⁴⁶ SZJSZT-5/2004: Átvételek jogszerűségének kérdése.

⁴⁷ A C-145/10. sz., az Eva-Maria Painer kontra Standard Verlags GmbH és társai-ügyben 2011. december 11-én hozott ítélet.

⁴⁸ Békés Gergely, Mezei Péter: A sampling megítélése a magyar és a nemzetközi szerzői jogban. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 5. (115.) évf. 6. sz., 2010. december, p. 5–32.

⁴⁹ Sztj. 34. § (2)–(3b) bekezdés.

mértékű felhasználása más műben, amely az idézést meghaladja. Azt, hogy az idézés és az átvétel között hol húzódik a határ, általában nem a felhasználás terjedelme, hanem az egyéb feltételek teljesülése alapján lehet eldönteni. Az oktatási és a tudományos ismeretterjesztési célra történő átvétel, illetve a művek tankönyvvé vagy segédkönyvvé alakításának szabaddá tétele közvetve a szerzői jognak az oktatás szabadsága, közvetlenül pedig az az általi korlátozását jelenti, hogy a diákok a kultúrát minél kevesebb akadályoztatással ismerhessék meg. Ez a szabad felhasználás elsősorban a szöveggyűjtemények, válogatások létrehozását segíti elő. Ugyanakkor az átvevő mű többszörözése és terjesztése csak akkor szabad, ha ez nem üzletszerűen történik. Abban az esetben tehát, ha pl. a szöveggyűjteményt a kiadó nem költségáron árusítja, hanem annál magasabb árat kér érte, a felhasználáshoz engedélyt kell kérni, és a szerzőnek jogdíjat kell fizetni.

Nem szükséges a szerző engedélye az átvevő mű többszörözéséhez és terjesztéséhez, ha a) azt az irányadó jogszabályoknak megfelelően tankönyvvé vagy pedagógus-kézikönyvvé nyilvánítják, és a címdoldalon feltüntetik az iskolai célt, illetve b) iskolai oktatás céljából az iskolai oktatás helyszínén történő digitális formában, elektronikus eszközön történő felhasználásához, illetve biztonságos elektronikus hálózaton keresztül történő nyilvánosság-hoz közvetítéséhez, feltéve, hogy e felhasználásokra nem üzletszerűen kerül sor. Az utóbbi esetkörbe tartozó felhasználást úgy kell tekinteni, hogy az átvevő művet felhasználó oktatási intézmény székhelye szerinti tagállamban valósul meg. Ez utóbbi esetben nincs szükség a tankönyvvé minősítésre sem. A felsőoktatásban nincs tankönyvminősítési eljárás, de a felsőoktatási intézmények belső szabályai rendezhetik azt, hogy miként minősülhet egy mű tankönyvnek.

Az oktatás kreativitását segíti az a szabad felhasználás, amelynek alapján a mű iskolai oktatási célra iskolai foglalkozás keretében – beleértve a biztonságos elektronikus hálózaton keresztül tartott foglalkozást – átdolgozható.⁵⁰ Az átdolgozott mű felhasználásához az eredeti mű szerzőjének engedélye is szükséges, kivéve az iskolai foglalkozás körében történő előadást, illetve az oktatásra használt zárt hálózatban való nyilvánossághoz közvetítést. Eszerint a szabad felhasználás az iskolai foglalkozás részeként, tantermi körülmények között történhet, de például a mű interneten való megosztása már megköveteli a szerző hozzájárulását.

További transzformatív jellegű szabad felhasználás a paródiacélú kivétel.⁵¹ A művet a forrás és az ott megjelölt szerző feltüntetésével kritika vagy ismertetés céljából, illetve a mű felidézése, valamint humor vagy gúny kifejezése útján, karikatúra, paródia vagy stílus-utánpótlás (*pastiche*) céljából bárki felhasználhatja. A felhasználás során az eredeti műből való átvétellel a cél által indokolt terjedelemben kerülhet sor.

⁵⁰ Szjt. 34. § (4) bekezdés.

⁵¹ Szjt. 34/A. §.

Az Európai Bíróság a Deckmyn-ügyben megállapította, hogy „a paródia lényeges jellemzője egyrészt egy létező mű felidézése, bemutatva ugyanakkor az e műtől való érzékelhető eltéréseket, másrészt a humor vagy a gúny kifejezése. Az e rendelkezés értelmében vett paródia fogalma nem függ olyan feltételektől, amelyek szerint a paródiának eredeti, sajátos jellegről kell tanúskodnia, amely különbözik a parodizált eredeti műtől való érzékelhető eltérések bemutatásától, ésszerűen az eredeti mű szerzőjétől eltérő személynek kell legyen tulajdonítható, magára az eredeti műre kell irányulnia, vagy meg kell jelölnie az eredeti mű forrását.”⁵²

E szabad felhasználásnak egyelőre a magyar jogban nincs kialakult gyakorlata. A korábbi esetjogból kiemelkedik az ún. Superman-ügy (más forrásokban: Stróman-ügy), amelyben a bíróság – az SZJSZT vonatkozó véleményét „aggálytalannak” minősítve mindegyik eljárás szakaszban – úgy döntött, hogy a paródia addig engedélyköteles tevékenység, amíg a fentihez hasonló módon nem kerül bevezetésre erre vonatkozó kivétel a magyar jogba.⁵³

A nem transzformatív kivételek köre a magyar jogban (és általában minden jogrendszerben) sokkal szélesebb. E körben meghatározó a magáncélú többszörözés, amelynek szabálya szerint természetes személy magáncélra készíthet másolatot a műről, feltéve, hogy az jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja, és a felhasználással érintett műhöz jogszerűen fért hozzá.⁵⁴ Ez a rendelkezés nem vonatkozik az építészeti műre, a műszaki létesítményre, a szoftverre és a számítástechnikai eszközzel működtetett adatbázisra, valamint a mű nyilvános előadásának kép- vagy hanghordozóra való rögzítésére – tehát ezeknél a műtípusoknál nem megengedett a magáncélú másolatkészítés sem.⁵⁵

Az SZJSZT 17/2006 szakértői véleménye értelmében a nemzetközi, a közösségi és a hazai szerzői jogi szabályozásból az következik, hogy a jogellenes magáncélú másolás nem megengedett sem szabad felhasználásként, sem pedig a jogdíjigényre való korlátozás alapján. Az eljáró tanács megjegyezte továbbá, hogy (i) a jogellenes forrásból történő magáncélú másolásra tekintettel nem indokolt a felhasznált kép- és hanghordozókra kivetett jogdíjigény csökkentése (főleg nem annak kizárása); (ii) a jogellenes forrásból való másolással megvaló-

⁵² A C201/13. sz., a Johan Deckmyn, a Vrijheidsfonds VZW kontra Helena Vandersteen, Christiane Vandersteen, Liliana Vandersteen, Isabelle Vandersteen, Rita Dupont, az Amoras II CVOH, a WPG Uitgevers België-ügyben 2014. szeptember 13-án hozott ítélet.

⁵³ SZJSZT-07/2019: Képregényfigura karakterelemeinek engedély nélküli felhasználása, Fővárosi Törvényszék 3.P.23.174/2018/26. Fővárosi Ítéletábrla 8.Pf.20.424/2019/5; *Ujhelyi Dávid: A politikai paródia célját szolgáló felhasználások szerzői jogi megítélése*. In Medias Res, 2022. 1. sz.: <https://media-tudomany.hu/2022/07/28/a-politikai-parodia-celjat-szolgalo-felhasznalasok-szerzoi-jogi-megitelese/>; Faludi Gábor: A paródia a szerzői jogban. In: *Kóhidi Ákos, Keserű Barna Arnold* (szerk.): Tanulmányok a 65 éves Lenkovich Barnabás tiszteletére. Eötvös József Könyv- és Lapkiadó Bt., Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, Budapest, Győr, 2015, p. 94–120.

⁵⁴ Sztj. 35. § (1) bekezdés. L. ehhez a témához még különösen: *Mezei Péter: A fájlcseré-dilemma. A perek lassúak – az internet gyors*. HVG-Orac, Budapest, 2012.

⁵⁵ A magyar bíróságok több ügyben is kimondták, hogy szoftver esetében akár egy másolati példány készítése is megvalósíthat jogsértést, BH2003.101.; EBH2002.616.

sított jogsértés miatti kártérítési igény érvényesítése esetén figyelembe kell venni, hogy a felhasznált kép- és hanghordozókat milyen díjigény terhelte. Idekapcsolódik még a 36/2007/1. számú SZJSZT-döntés is, amely kimondta, hogy az előfizetői *set-top-box* egységen belül elhelyezett PVR alkalmazása esetén az előfizető által végzett műsorrögzítési tevékenység a hatályos Szjt. 35. § (1) bekezdése értelmében szabad felhasználásnak minősül, amennyiben az előfizető természetes személy, és a többszörözés egyébként megfelel a magáncélú másolás és a szabad felhasználás valamennyi követelményének. A network PVR alkalmazása esetén – tehát, ha a szolgáltató saját központi szerverén különít el minden előfizető számára egy-egy, a szolgáltató által meghatározott kapacitású tárterületet, amelyhez csak az adott előfizető, azonosítást követően férhet hozzá – a tárhelyen való műsorrögzítés nem minősülhet magáncélú másolásnak és ily módon szabad felhasználásnak, ugyanis ebben az esetben a másolat elkészítésében a szolgáltató aktívan és folyamatosan közreműködik, és teljes mértékben irányítása alatt tartja a másolási folyamat elvégzéséhez szükséges komplex technikai-műszaki folyamatot.

Az Európai Bíróság a C-433/20. ügyben⁵⁶ kimondta, hogy többszörözésnek minősül a szerzői jogi védelem alatt álló művek biztonsági másolatainak magáncélú készítése egy olyan szerveren, amelyen a felhőalapú számítástechnikai szolgáltatás nyújtója tárhelyet bocsát a felhasználó rendelkezésére. Mindazonáltal nem sérti az uniós jogot az a tagállami szabályozás, amely a felhőalapú számítástechnikai tárhelyszolgáltatás nyújtóit nem kötelezi méltányos díjazás megfizetésére a szerzői jogi védelem alatt álló művek biztonsági másolatainak természetes személyek – e szolgáltatások felhasználói – általi, magáncélra, kereskedelmi célt közvetlenül vagy közvetve sem szolgáló, engedély nélküli készítése címén, amennyiben e szabályozás a jogosultak részére méltányos díjazás megfizetését írja elő.

Kulturális örökségvédelmi és oktatási intézmény is másolatot készíthet a műről szabadon, ha az jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja, és:

- tudományos kutatáshoz vagy archiváláshoz szükséges;
- nyilvános könyvtári ellátás vagy a dedikált terminálon való hozzáférhetővé tétel céljára készül;
- megjelent mű kisebb részéről, illetve újság- vagy folyóiratcikkről belső intézményi célra készül;
- iskolai oktatás célját szolgáló felhasználáshoz szükséges.⁵⁷

A kulturálisörökség-védelmi és az oktatási intézmény definícióját maga az Szjt. adja meg.⁵⁸ A kulturálisörökség-védelmi intézmény az általa tudományos kutatáshoz vagy archiváláshoz előállított másolatot kutatóhely és más kulturálisörökség-védelmi intézmény részére, az iskolai oktatás célját szolgáló felhasználás céljára előállított másolatot oktatási

⁵⁶ C433/20. sz., az AustroMechana Gesellschaft zur Wahrnehmung mechanischmusikalischer Urheberrechte Gesellschaft mbH kontra Strato AG-ügyben 2022. március 24-én hozott ítélet.

⁵⁷ Szjt. 35. § (4) bekezdés.

⁵⁸ Szjt. 33/A. § (2) bekezdés.

intézmény részére jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgáló módon szabadon terjesztheti.

A kulturális örökség-védelmi és az oktatási intézmények gyűjteményeinek részét képező művek az ilyen intézmények helyiségeiben ezzel a céllal üzembe állított számítógépes (ún. dedikált) terminálok képernyőjén tudományos kutatás vagy egyéni tanulás céljára a nyilvánosság egyes tagjai számára szabadon megjeleníthetők, és ennek érdekében – külön jogszabályban meghatározott módon és feltételekkel – a nyilvánosság említett tagjaihoz szabadon közvetíthetők, ideértve a nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tételt is, feltéve, hogy az ilyen felhasználás jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja.⁵⁹ Az Sztj. végrehajtási rendelete lehetővé teszi a gyűjtemények zárt láncú összekapcsolását, azonban nem engedi meg a hálózaton keresztül a többszörözést.⁶⁰ A TU Darmstadt-ügyben az EUB rávilágított, hogy az ilyen módon történő hozzáférhetővé tétellel a magáncélú másolást csak akkor lehet összekapcsolni, ha a nemzeti jog biztosítja a többszörözés tekintetében a megfelelő díjazást a jogosultak számára.⁶¹ Vagyis ha az érintett terminálokról technológiailag lehetséges a magáncélú másolatok letöltése, akkor azokat szükséges lefedni az üreshordozó-díjjal. Ez a magyar jogi szabályozásban nem megoldott. Mindazonáltal ez számos könyvtár gyakorlatában megjelenik tevékenységként, amit szerencsés lenne megfelelő szabályozás alá terelni.

A művek egyes sajátos oktatási célokra is szabadon többszörözhetők. Könyvként kiadott mű egyes részei, valamint újság- és folyóiratcikkek az iskolai oktatás céljára egy-egy iskolai osztály létszámának megfelelő, illetve a köz-, a szak- és a felsőoktatási vizsgákhoz szükséges példányszámban többszörözhetők, az érintett tanulók, hallgatók részére terjeszthetők, és az oktatási intézmény biztonságos elektronikus hálózatán keresztül szemléltetés érdekében számukra lehívásra hozzáférhetővé tehetők.⁶² Ez a szabad felhasználás akkor nyújthat segítséget, ha az oktatáshoz egyébként rendelkezésre álló tankönyvek, szöveggyűjtemények nem tartalmazzák az adott forrást. A jogszerű többszörözés mennyiségét – legalábbis a papíralapú többszörözés esetén – a vizsgán részt venni szándékozók száma határozza meg.

A digitális technológia által szükségszerűen megkövetelt, de önálló gazdasági jelentőséggel nem bíró többszörözések szabad felhasználások, ha a mű járulékos vagy közbenső – a felhasználásra irányuló műszaki folyamat elválaszthatatlan és lényeges részét képező, önálló gazdasági jelentőség nélküli – időleges többszörözéseként valósulnak meg, ha ennek a többszörözésnek kizárólag az a célja, hogy lehetővé tegye az átvitelt harmadik személyek

⁵⁹ Sztj. 38. § (5) bekezdés.

⁶⁰ 117/2004. (IV. 28.) Korm. rendelet a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény 38. §-ának (5) bekezdésében szabályozott szabad felhasználás esetében a nyilvánosság egyes tagjaihoz való közvetítés és a számukra történő hozzáférhetővé tétel módjának és feltételeinek meghatározásáról.

⁶¹ A C-117/13. sz., a Technische Universität Darmstadt és az Eugen Ulmer KG-ügyben 2014. szeptember 11-én hozott ítélet.

⁶² Sztj. 35. § (5) bekezdés.

között hálózaton, köztes szolgáltató által vagy a műnek a szerző által engedélyezett, illetve e törvény rendelkezései alapján megengedett felhasználását.⁶³

A belső intézményi célokra történő másolás, az iskolai célokra történő többszörözés, valamint az ideiglenes többszörözés szabad felhasználássá minősítése szintén olyan korlátozások, amelyek alapvetően a felhasználók kultúrához való hozzáféréseinek joga biztosításaként értelmezhetők. Ugyanakkor ezeknek a cselekményeknek a törvényben körülhatárolt feltételektől eltérő megvalósítása a szerző engedélyét igényli.

A CDSM-irányelv átültetésével két adatbányászati kivétel került be a szabad felhasználások körébe.⁶⁴ (Szöveg- és adatbányászatnak minősül minden olyan automatizált analitikai módszer, amely információk feltárása céljából digitális formában lévő szövegeket és adatokat elemez.) Az első szerint szabad felhasználás a műveken végzett szöveg- és adatbányászathoz szükséges többszörözés, ha a felhasználással érintett műhöz jogszerűen fértek hozzá, a jogosult a szabad felhasználás ellen előzetesen, megfelelő módon – az elektronikus úton nyilvánosan hozzáférhetővé tett tartalom esetében géppel olvasható formában – nem tiltakozott, és a szöveg- és adatbányászathoz szükséges másolatok megőrzésére kizárólag a szöveg- és adatbányászat céljából szükséges ideig kerül sor. Ez a tág szabad felhasználás végső soron az ipari, üzleti adatbányászatot is lehetővé teszi. (E kivétel bevezetését a CDSM-irányelv nem írta elő kötelezően, de a magyar jogalkotó az átültetése mellett döntött.)

A második szerint szabad felhasználás a kutatóhelyek és a kulturális örökség-védelmi intézmények által műveken tudományos kutatás céljából végzett szöveg- és adatbányászathoz szükséges többszörözés, feltéve, hogy a felhasználást végző személy az érintett műhöz jogszerűen fért hozzá, a szabad felhasználás keretében létrejött másolatok megfelelő biztonsági szinten vannak tárolva, és megőrzésükre tudományos kutatás céljából kerül sor. E kivétel bevezetését a CDSM-irányelv kötelezően előírta a tagállamok számára.⁶⁵

Mindkét esetben a létrejött többszörözött példányokat a felhasználásra jogosított személyek az érintett kutatási együttműködés keretei között vagy a tudományos mű szakmai értékelése céljából személyek egy zárt csoportja számára lehívásra hozzáférhetővé tehetik, feltéve, hogy ez a felhasználás jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja. A nyilvánossághoz közvetítés kizárólag az itt meghatározott célhoz szükséges mértékben és ideig állhat fenn.

A közönség tájékozódását szolgáló kivételek igen széles körben megengedettek a véleménynyilvánítás, valamint az információs szabadság minél jobb érvényesülése céljából. Nyilvánosan tartott előadások és más hasonló művek részletei, valamint politikai beszédek

⁶³ Sztj. 35. § (6) bekezdés. C-5/08. sz., az Infopaq International A/S kontra Danske Dagblades Forening-ügyben 2009. július 16-án hozott ítélet (Infopaq I.) és C-302/10. Infopaq International A/S kontra Danske Dagblades Forening-ügyben 2012. január 17-én hozott ítélet (Infopaq II.).

⁶⁴ Sztj. 35/A. §.

⁶⁵ 3. cikk.

tájékoztatás céljára – a cél által indokolt terjedelemben – szabadon felhasználhatók.⁶⁶ E kivétel valamennyi felhasználási módra vonatkozik, figyelemmel arra, hogy a szabályozás nem korlátozza be ezeket. Ilyen felhasználás esetén a forrást – a szerző nevével együtt – fel kell tüntetni, hacsak ez lehetetlennek nem bizonyul. Az említett művek gyűjteményes kiadásához azonban a szerző engedélye szükséges, mivel az már túlmutat a fent említett szabadságjogok elsőbbségén.

Napi eseményekhez kapcsolódó, időszerű gazdasági vagy politikai témákról megjelentetett cikkek vagy e témákról sugárzott művek a sajtóban szabadon többszörözhetők, nyilvánossághoz közvetíthetők – ideértve a nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tételt is –, feltéve, hogy a szerző nem tett az ilyen felhasználást megtiltó nyilatkozatot. Ilyen felhasználás esetén a forrást – a szerző nevével együtt – fel kell tüntetni. Ha azonban a szerző tiltó nyilatkozatot tesz, akkor attól kezdve a sajtótermék csak a jogosult kifejezett engedélyével szemlélhető.⁶⁷ A 2004-ben bevezetett, felhasználást megtiltó nyilatkozat lehetővé teszi a sajtótermékek jogosultjai számára, hogy döntsenek arról, engedik-e szemlézni a sajtóterméket, vagy azt teljesen kizárják, esetleg a szabad felhasználás megtiltása mellett konkrét felhasználóknak, a velük kötött szerződés keretei között teszik ezt lehetővé.

Az audiovizuális médiaszolgáltatásban bármely képzőművészeti, fotóművészeti, építészet, iparművészeti vagy ipari tervezőművészeti alkotás díszletként szabadon felhasználható. Ilyen felhasználás esetén a szerző nevének feltüntetése sem kötelező. A kifejezetten díszlet és jelmez céljára készült műveknek a televíziós műsorszolgáltatásban való felhasználásához a szerző engedélye és nevének feltüntetése szükséges, hiszen ezek esetében ez a felhasználás a mű jellemző felhasználásának minősül.⁶⁸ A díszlet felhasználásának szabadsága nem vonatkozik tehát például a színházi előadásokra, de a filmekben való felhasználásra sem: e körben a felhasználás engedélyhez kötött.

Egyes művek az időszerű, napi eseményekről való tájékoztatás céljára – a cél által indokolt terjedelemben – szabadon felhasználhatók. Ilyen felhasználás esetén a forrást – a szerző nevével együtt – fel kell tüntetni, hacsak az lehetetlennek nem bizonyul.⁶⁹ Abban az esetben azonban, ha a művel kapcsolatban a közzététel az időmúlás miatt elveszti a napi eseményekről való aktuális tájékoztatás jellegét, szükséges gondoskodni arról, hogy a felhasználás szűnjön meg.

Az Sztj. a nyilvános előadás engedélyezésére vonatkozó kizárólagos jog alól is biztosít kivételeket. Öt esetben ezt a szabad felhasználás kedvezményezettjei a következő feltételekkel végezhetik:

⁶⁶ Sztj. 36. § (1) bekezdés.

⁶⁷ Sztj. 36. § (2) bekezdés. SZJSZT-11/2007: Cikkek szerzői jogi védelme.

⁶⁸ Sztj. 36. § (3) bekezdés.

⁶⁹ Sztj. 37. §.

- színpadi mű esetében műkedvelő művészeti csoportok előadásán, kiadott szöveg vagy jogosan használt kézirat alapján, feltéve, hogy ez nem ütközik nemzetközi szerződésbe;
- iskolai oktatás céljára és iskolai ünnepélyeken;
- szociális és időskori gondozás keretében;
- vallási közösségek vallásos szertartásain és vallásos ünnepségein;
- magánhasználatra, valamint alkalmoszerűen tartott zártkörű összejövetelen (a törvény nem definiálja a zártkörűséget, de kimondja, hogy – többek között – ilyen a gazdálkodó szervezetek, továbbá a gazdálkodó szervezetnek nem minősülő jogi személyek által kizárólag tagjaik, tisztségviselőik, munkavállalóik részére rendezett összejövetel is).

Egy esetben viszont részesülhetnek díjazásban a közreműködők: a nemzeti ünnepeken tartott ünnepségeken. E felhasználás ilyen módon lényegében egy díjazáshoz kötött felhasználás, mivel értelemszerűen minden szerzői és szomszédos jogi jogosult közreműködőnek számít, függetlenül attól, hogy a színpadon személyében megjelenik-e vagy sem.⁷⁰

A terjesztési jog körében szabályozott nyilvános haszonkölcsönzési jog (és a hozzá kapcsolt díjigény) alól jelent kivételt, hogy az országos szakkönyvtárak a mű egyes példányait szabadon haszonkölcsönbe adhatják.⁷¹ Ez alól kivételt képez a szoftver és a számítástechnikai eszközökkel működtetett adatbázis, mivel ezek nyilvános haszonkölcsönzése a jogosult engedélyével lehetséges csak (ezt a jogukat a jogosultak pedig inkább tiltó, mint megengedő tartalommal gyakorolják). Az országos szakkönyvtárak egyébként igen szűk körét a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény 3. melléklete határozza meg.

Az Sztj.-be nemrég, a magyarországi rendkívül gazdag, ám nem igazán jó állapotban lévő építészeti örökséggel kapcsolatban felmerülő aktuális felújítási, építési tevékenységek (jellemzően a felújítás és a helyreállítás) szerzői jogi megsegítésére bevezetett új szabad felhasználás kifejezetten az építészeti alkotások tekintetében biztosítja, hogy valamely épület helyreállítása céljából építészeti alkotás vagy annak terve, továbbá az építészeti alkotás rajza és az azt tartalmazó mű a szerző hozzájárulása és díjazás nélkül többszörözhető és a nyilvánosság számára lehívásra hozzáférhetővé tehető.⁷² Helyreállítás az újjáépítés, valamint az építészeti alkotás rendeltetészerű és biztonságos használatra alkalmassá tétele érdekében végzett felújítási tevékenység az építmény, építményrész eredeti építészeti kialakításának megtartása mellett.⁷³

⁷⁰ A szabályozás kritikáját l. Gyenge Anikó: Első oldal. Infokommunikáció és Jog, 2019. június: <https://infojog.hu/portfolio-item/72-szam-2019-junius/>.

⁷¹ A könyvtári kölcsönzések szabadsága mellett l. Bodó Balázs, Gyenge Anikó: A könyvtári kölcsönzések után fizetendő jogdíj közgazdasági szempontú elemzése: www.ingyenebed.hu.

⁷² Sztj. 68. § (3) bekezdés.

⁷³ Részletesebben: Grad-Gyenge Anikó: Szerzői jogi útmutató az építészeti gyakorlat számára. MMA-MMKI, 2021, p. 66–67.

Az Sztj. 41. § (1)–(1g) bekezdései tág (a konkrét felhasználási mód megjelölése nélküli, tehát minden felhasználási módra vonatkozó) szabad felhasználást biztosítanak a fogyatékos személyek számára is annak érdekében, hogy a fogyatékoságuk ne akadályozza őket a műélvezetben.⁷⁴ Ilyen felhasználás lehet jellemzően: a) a mű hozzáférhető formátumú példányának az olvasási képességet érintő fogyatékosággal élő kedvezményezett személy kizárólagos használatára történő előállítás akár a kedvezményezett személy, akár valamely, az ilyen személy nevében eljáró személy vagy jogosított szervezet által, feltéve, hogy a hozzáférhető formátumú példány alapjául szolgáló műhöz a hozzáférhető formátumú példány előállítója jogszerűen jutott hozzá; b) a jogosított szervezet által az olvasási képességet érintő fogyatékosággal élő kedvezményezett személyek vagy más jogosított szervezetek számára hozzáférhető formátumú példányok terjesztése és nyilvánossághoz közvetítése, ideértve az oly módon történő hozzáférhetővé tételt is, amikor a nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választják meg.

Ez a szabad felhasználás sem lehet üzletszerű tevékenység, és kizárólag a fogyatékosággal összefüggő igények kielégítését szolgálhatja, valamint nem haladhatja meg az e cél által megkívánt mértéket.⁷⁵ Tehát bármennyire is könnyebben hozzáférhető például egy irodalmi mű hangoskönyv formátumban a vakok számára, a hangoskönyv készítése általában nem esik szabad felhasználás alá, csak igen szigorú megszorítások mellett. Ez a szabad felhasználás jelentős mértékben átalakult a WIPO-nak a vak, a látáskárosult és az olvasási képességükben akadályozott személyeknek a kiadott szerzői művekhez való könnyebb hozzáféréséről szóló Marrakesh-i Szerződésének implementálása során. Ilyen új szabály, hogy a Magyarországon letelepedett jogosított szervezet a lehívásra hozzáférhetővé tételt az EU bármely tagállamában letelepedett jogosított szervezet vagy az olvasási képességet érintő fogyatékosággal élő kedvezményezett személy számára szabadon végezheti. De ennek a fordítottja is lehetséges: a Magyarországon letelepedett jogosított szervezet és az olvasási képességet érintő fogyatékosággal élő kedvezményezett személy a hozzáférhető formátumú példányt az EU más tagállamában letelepedett jogosított szervezettől szabadon megszerezheti.⁷⁶ A bármely EU-tagállam és harmadik országok közti cserére az EU vonatkozó rendeletében foglalt, Magyarországon közvetlenül hatályosuló szabályok irányadók.⁷⁷

⁷⁴ L. Munkácsi Péter: Marrakesh miracle avagy Marokkótól Lillafüredig egyenesen? Konferencia-előadás, Magyar Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Egyesület, 2018. november 23. Lillafüred.

⁷⁵ Grad-Gyenge Anikó: Szabad felhasználások a látáskárosultak művekhez való jobb hozzáférése érdekében. In: Pogácsás Anett (szerk.): *Querendo et creando*. Ünnepi kötet Tattay Levente 70. születésnapjára. Szent István Társulat, Budapest, 2014, p. 219–242.

⁷⁶ Részletesebben: Boytha György, Grad-Gyenge Anikó: A hatályos szerzői és szomszédos jogi sokoldalú szakegyezmények. In: Gyertyánfy Péter (szerk.): *Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez*. Wolters Kluwer, 2020, p. 69–80.

⁷⁷ Az Európai Parlament és a Tanács 2017/1563 rendelete (2017. szeptember 13.) a szerzői és szomszédos jogi védelemben részesülő egyes művek és más teljesítmények hozzáférhető formátumú példányainak a vakok, látáskárosultak és nyomtatott szöveget egyéb okból használni képtelen személyek érdekét szolgáló, határokon átnyúló, az Unió és harmadik országok közötti cseréjéről.

Szabad felhasználás segíti a bírósági, továbbá a közigazgatási vagy más hatósági eljárásban való felhasználást akkor, ha a művet bizonyítás céljára, a célnak megfelelő módon és mértékben használják fel.⁷⁸ A bizonyítási eljárások legpontosabb módon való lefolytatásának közérdeke indokolja azt, hogy ilyen esetekben a szerző ne tudja korlátozni a mű hozzáférhetőségét. Ez kiegészíti azt az Sztj. hatályára vonatkozó rendelkezést, amely szerint a bírósági vagy hatósági határozatok, a hatósági vagy más hivatalos közlemények és az ügyiratok és más hasonló rendelkezések nem védettek. Tehát ha a mű ilyen irattá minősül, az egyáltalán nem védett, ha pedig a mű nem minősül az eljárás iratának, de bizonyítás céljára felhasználják (akár tárgyi bizonyítékként, akár más bizonyítási eszközként), az szabad felhasználásnak minősül – az eljárás szempontjából azonos módon, vagyis nem kell a szerző engedélyét kérni hozzá.

Végül az Országgyűlés törvényhozási feladata, valamint az ezzel összefüggő országgyűlési képviseleti feladatkörhöz tartozó tevékenységek ellátása céljából a mű e célnak megfelelő módon és mértékben szabadon felhasználható, ha a felhasználás a jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja. E szabad felhasználás 2014 tavaszán került be az Sztj.-be,⁷⁹ a nemzetközi és az uniós normákkal összefüggő értelmezése még várat magára, de tág megfogalmazása miatt mindenképp indokolt tisztázni, hogy a kedvezményezettje vajon maga az Országgyűlés vagy az egyes képviselők, továbbá hogy hol van a határa a felhasználásnak, azaz mely esetekben történik meg a feladatkörhöz tartozó tevékenység ellátása, és mikor terjed túl ezen a felhasználás. A törvényhez fűzött indokolás maga is utal arra, hogy a 2001/29/EK irányelv 5. cikk (3) bekezdés e) pontjában rögzített szabály, amely az ilyen rendelkezések bevezetését lehetővé teszi, „az itt biztosított lehetőség csupán a parlamenti eljárásokra utal, nem pedig az azokkal összefüggő, tágran megállapított szakmai munkára és a képviselők valamennyi feladatkörére”.

5. AZ ÁRVAMŰ-FELHASZNÁLÁSOK KÖRÉBEN ENGEDETT SZABAD FELHASZNÁLÁS

Az Sztj. az árva művek tekintetében a IV/A. fejezetben külön szabályozott, kettős rezsimet alkalmaz: egyes felhasználások az SZTNH-nál szerzhető hatósági engedély alapján kerülnek jogosításra, mások pedig szabad felhasználás alá esnek.⁸⁰ Mindkét rezsím alá tartozó

⁷⁸ Sztj. 41. § (2) bekezdés.

⁷⁹ 2014. évi XIV. törvény az Országgyűlésről szóló 2012. évi XXXVI. törvény és azzal összefüggő egyéb törvények módosításáról 84. §.

⁸⁰ *Grad-Gyenge Anikó*: Elárvult jog nevelőszülőt keres. *Magyar Jog*, 56. évf. 3. sz. 2009. április, p. 160–172; *Grad-Gyenge Anikó*: Magyar árvák valahol Európában. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 7. (117.) évf. 6. sz., 2012. december, p. 28–50; *Grad-Gyenge Anikó*: Újra az árva művekről. *Infokommunikáció és Jog*, 8. évf. 45. sz., 2011, p. 119–124; *Legeza Dénes*: Segítsük az árvákat. Útmutató az árva művek egyes felhasználásaihoz. *Iparjogvédelmi és Szerzői jogi Szemle*, 7. (117.) évf. 5. sz., 2012. október, p. 23–58; *Tarr Péter*: Árva művek a szerzői jogban. *Ügyvédek Lapja*, 48. évf., 6. sz., 2009, p. 28–30; *Mezei Péter*: The New Orphan Works Regulation of Hungary. *IIC – International Review of Intellectual Property and Competition Law*, 2014. 8. sz., p. 940–952: <https://ssrn.com/abstract=2443701> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2443701>.

felhasználások tekintetében azonos módon kerül megállapításra, hogy mi minősül árva műnek, továbbá az is, hogy ezt milyen módon kell megállapítani és adminisztrálni. Ezek a szabályok szubszidiárius módon alkalmazandók: csak akkor jönnek számításba, ha a felhasználási engedély más úton (szerzői jogosítással, közös jogkezelés útján vagy más szabad felhasználás igénybevételével) nem szerezhető meg.

Az árva művé minősítés alapvető feltétele, hogy a leendő felhasználó vagy a szabad felhasználás kedvezményezettje által az ismeretlen helyen tartózkodó vagy ismeretlen jogosult felkutatására az adott helyzetben általában elvárható gondossággal, jóhiszeműen elvégzett jogosultkutatás nem vezetett eredményre, vagyis a felhasználó eleget tett a gondos keresés követelményének. A polgári jog itt alkalmazott általános felróhatósági klauzulája igen rugalmas szabály, tartalma esetről esetre tölthető ki. Ha az árva műnek tekintett mű vagy teljesítmény jogosultja vagy az ő tartózkodási helye ismertté válik, a saját jogai tekintetében bármikor megszüntetheti a mű vagy teljesítmény árvamű-jogállását, és a további felhasználást illetően gyakorolhatja jogait, azaz helyreáll a szerzői jog gyakorlásának rendje.

A szabad felhasználás kedvezményezettjei a kulturálisörökség-védelmi és az oktatási intézmények, valamint a közszolgálati médiaszolgáltató rádió- és televízió-szervezetek gyűjteményei vagy archívumai, még hozzá azért, mert ezek stratégiai szerepet játszanak a kultúra megőrzésében. A szabad felhasználás hatálya alá a szöveges művek tartoznak, valamint a mozi-, az audiovizuális, valamint az audioalkotások. A törvény ugyan „hangfelvételekről” ír, mivel az egész szakasz az árva művekről szól, ez alatt nyilván a hangfelvételen rögzített audioalkotásokat is kell érteni. Végül idetartoznak a közszolgálati médiaszolgáltató rádió- vagy televíziószervezet által 2002. december 31-ig előállított és az archívumában található hangfelvételek, filmalkotások és más audiovizuális művek.

Az intézmények alapvetően két felhasználási módon hasznosíthatják az árvának minősülő műveket: nyilvánossághoz közvetítéssel vagy többszörözéssel – ez utóbbi esetben csak digitalizáció, hozzáférhetővé tétel, indexálás, katalogizálás, megőrzés vagy felújítás céljára. A szabad felhasználás a gyűjtemény intézményi állományának részét képező művekre és teljesítményekre terjed ki. Ide értelemszerűen azok tartoznak, amelyek a gyűjtőkörnek megfelelően kerülnek a gyűjtemény intézményi állományába, de nem képezik részét azok az alkotások és teljesítmények, amelyek csak ideiglenesen találhatók meg ott. A művek és más teljesítmények továbbá csak közérdekű feladat teljesítésére használhatók fel. A kedvezményezett intézmény felhasználhatja a művet vagy teljesítményt bevételszerzésre, de a bevételét kizárólag az ilyen felhasználások megvalósításával felmerülő költségei fedezésére fordíthatja, vagyis nem finanszírozhat belőle más tevékenységet. E költségek körébe tartozhatnak a jogosultaknak járó jogdíjak is.

A kedvezményezett intézmény sem végezhet szabad felhasználást gondos keresés lefolytatása nélkül. Erről nyilvántartást kell vezetnie, továbbá az SZTNH felé elektronikus úton adatot kell szolgáltatnia, amit az továbbít az Európai Unió Szellemi Tulajdoni Hivatalának (European Union Intellectual Property Office, EUIPO) az általa vezetett, nyilvánosan hoz-

záférhető egységes online nyilvántartásban történő rögzítés céljából, ami egyébként a felhasználás megkezdésének (jogszerűségének) feltétele. Az Szjt. bevezette az árvamű-irányelv 4. cikkében rögzített kölcsönös elismerési elvet. Ennek értelmében az irányelv rendelkezéseivel összhangban bármely EGT-tagállamban árva műnek tekintett mű vagy hangfelvétel Magyarországon is annak tekintendő, amiből következően a kedvezményezett intézmény jogosultkutatás nélkül szabadon felhasználhatja, feltéve, hogy az saját gyűjteménye vagy archívuma részét képezi.

6. A KERESKEDELMI FORGALOMBAN NEM KAPHATÓ MŰVEKRE VONATKOZÓ SZABAD FELHASZNÁLÁS ÉS AZOK JOGKEZELÉS ÚTJÁN VALÓ ENGEDÉLYEZÉSE

A CDSM-irányelv átültetése nyomán az Szjt. önálló szabályozási rezsimet alakított ki a kereskedelmi forgalomban nem kapható művek és más teljesítmények egyes felhasználásainak lehetővé tétele érdekében.⁸¹ Az a mű vagy más, védelem alatt álló teljesítmény minősül kereskedelmi forgalomban nem kaphatónak, amelyről a kereskedelmi forgalomban léteire vonatkozóan az adott helyzetben általában elvárható gondossággal végzett vizsgálat alapján vélemezhető, hogy a szokásos kereskedelmi csatornákon keresztül a nyilvánosság számára nem hozzáférhető. A mű vagy szomszédos jogi védelem alatt álló teljesítmény nem tekinthető kereskedelmi forgalomban nem elérhetőnek, ha a mű vagy a szomszédos jogi védelem alatt álló teljesítmény egyéb változata – ide nem értve a mű átdolgozását – a kereskedelmi forgalomban hozzáférhető.

A szerzők és a szomszédos jogi jogosultak képviselőiben a kulturálisörökség-védelmi intézmények gyűjteményének állandó részét képező, kereskedelmi forgalomban nem elérhető mű nem kereskedelmi célú többszörözésének, terjesztésének és nyilvánossághoz közvetítésének engedélyezésére és az ennek fejében fizetendő díj mértékére vonatkozóan közös jogkezelő szervezet köt szerződést a kulturálisörökség-védelmi intézménnyel, kivéve ha a szerző vagy a szomszédos jogi jogosult tiltakozó nyilatkozatot tett.

Nem szükséges a szerző vagy a szomszédos jogi jogosult engedélye a kereskedelmi forgalomban nem elérhető mű többszörözéséhez és nyilvánossághoz közvetítéséhez, továbbá a szoftver átdolgozásához és terjesztéséhez, amennyiben a felhasználás kulturálisörökség-védelmi intézmények által a gyűjteményének állandó részét képező, kereskedelmi forgalomban nem elérhető mű elérhetővé tételét célozza, feltéve, hogy a felhasználás során a szerző vagy a szomszédos jogi jogosult neve – ha ez lehetséges – feltüntetésre kerül, a nyilvánossághoz közvetítés nem kereskedelmi céllal fenntartott honlapon valósul meg, és a felhasználni

⁸¹ *Legeza Dénes*: A kereskedelmi forgalomban nem elérhető szerzői művek szabályozásának fejlődése – Mária Teréziától a DSM irányelvig. In *Görög Márta, Mezei Péter* (szerk.): *Innovatív társadalom – innovatív szellemi tulajdonvédelem*. Iurisperitus, Szeged, 2020, p. 24–42.

kívánt műtípus tekintetében a kizárólagos jog gyakorlására reprezentatív közös jogkezelő szervezet nem rendelkezik az érintett jogok gyakorlására vonatkozó engedéllyel és hatályos díjszabással. A felhasználás ellen a szerző vagy a szomszédos jogi jogosult bármikor – akár a felhasználás megkezdését követően is – tiltakozhat. A felhasználást a tiltakozást követően észszerű időn belül be kell fejezni. A szabad felhasználást a kulturálisörökség-védelmi intézmény székhelye szerinti tagállamban történő felhasználásnak kell tekinteni.

KÜLFÖLDI HÍREK AZ IPARJOGVÉDELEM TERÜLETÉRŐL

Amerikai Egyesült Államok

2023. március 19-én az Amerikai Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága (Supreme Court, SC) egyhangú döntést hozott az *Amgen* kontra *Sanofi*-ügyben, amelyben értelmezte a kielégítő kinyilvánítás törvényi követelményét.

Tények

Az ügy olyan antitestekre vonatkozott, amelyek segítenek csökkenteni a kis sűrűségű lipoproteinek (low density lipoprotein, LDL) koleszterinszintjét. Az Amgen 2014-ben olyan szabadalmakat szerzett, amelyek a következőkre képes antitestek „teljes nemzetségét” igényelték:

- a kilences típusú proprotein-konvertáz-szubtilizin/kexin (PCSK9) specifikus aminosav-maradékainak megkötését; és
- a PCSK9 LDL-receptorokhoz való kötődésének blokkolását.

A szabadalmi hivatalhoz benyújtott beadványa részeként az Amgen azonosította 26 olyan antitest aminosav-szekvenciáját, amelyek a fenti két funkciót látják el. Ezen túlmenően az Amgen csak két módszert ajánlott fel a szakembereknek más olyan antitestek előállítására, amelyek a PCSK9-et a leírtak szerint megkötik és blokkolják. Nem sokkal azután, hogy megkapta szabadalmait, az Amgen beperelte a Sanofit egy konkurens PCSK9-gátló gyógyszerére mint bitorlóra hivatkozva.

A Sanofi azt válaszolta, hogy az Amgen leírásai nem teszik lehetővé a szakember számára a két igényelt funkciót ellátó antitestek teljes körének előállítását és felhasználását. A Sanofi azzal érvelt, hogy a szóban forgó szabadalmak potenciálisan több millió, a két funkciót ellátó, nem nyilvánosságra hozott antitestet igényeltek, és az ezen antitestek előállítására szolgáló, két nyilvánosságra hozott módszer a tudósok számára a próba-hiba módszert igényelte. A körzeti bíróság (District Court) egyetértett ezzel, és arra a következtetésre jutott, hogy a szóban forgó igénypontok nem voltak kinyilvánítva, amit a kerületi bíróság (Federal Circuit, FC) megerősített.

* A szerző hálás köszönetét nyilváníttja Molnár Imre szabadalmi ügyvivő úrnak a szöveg gondos lektorálásáért.

Döntés

Az alsóbb fokú bíróságokkal egyetértve az SC megállapította, hogy az Amgen nem tette lehetővé mindazt, amit állított, még akkor sem, ha észszerű mértékű kísérletezést engedett meg. A bíróság megállapította, hogy az Amgen az antitestek funkciója által meghatározott egész osztályának monopolizálására törekedett, és olyan módszereket írt elő a nyilvánosságra nem hozott antitestek előállítására és felhasználására, amelyek „alig többre rúgnak két kutatási feladatnál”. A bíróság kiemelte, hogy az első módszer pusztán az Amgen saját próba-hiba módszerét írta le a funkcionális antitestek megtalálására, míg a második nem jelentett többet, mint az antitestek összetevőinek vak helyettesítését, ami „a technika jelenlegi állása mellett bizonytalan kilátású” eljárás. A bíróság továbbá megjegyezte, hogy egy kellően kinyilvánított igénypont nem kényszeríti a szakembert fáradságos kísérletezésre.

Az Amgen három alternatív érvet hozott fel álláspontja alátámasztására, amelyeket a bíróság nem talált megalapozottnak.

- Az Amgen először is azt állította, hogy az FC tévedett, amikor összekeverte azt a kérdést, hogy egy találmányt kinyilvánítanak-e, azzal a kérdéssel, hogy mennyi időbe telhet a szakembernek egy széles oltalmi körű igénypontban foglalt minden egyes megoldás megvalósítása. Válaszul a bíróság azzal érvelt, hogy az FC világossá tette, miszerint nem tekinti döntőnek az egyes megoldások megvalósításához szükséges összesített időt és erőfeszítést.
- Az Amgen ezután azzal érvelt, hogy az FC megemelte a funkciójuk által meghatározott megoldások egész nemzetségét felölelő igénypontok engedélyezésének határát. A bíróságot ez ismét nem győzte meg, és úgy találta, hogy az FC döntése összhangban van a precedenssel és a Kongresszus azon irányelvével, hogy minél többet állít egy fél, annál többet kell alátámasztania.
- Végül az Amgen arra figyelmeztetett, hogy a megerősítés azzal a kockázattal jár, hogy „megsemmisíti az áttörést jelentő találmányok ösztönzését”. Itt a bíróság megállapította, hogy a feltalálók ösztönzése és annak biztosítása, hogy a nyilvánosság teljes mértékben részesüljön az innovációkból származó előnyökből, a Kongresszus hatáskörébe tartozik.

A bíróság azzal zárta mondandóját, hogy megerősítette a Kongresszus azon megítélését, amely szerint „ha egy feltaláló sokat követel, de csak keveset tesz lehetővé, akkor a nyilvánosság nem részesül az alku előnyeiből”. A bíróság véleménye azonban máshol világossá tette, hogy ez nem egy egyértelmű szabály.

Ez nem jelenti azt, hogy a leírásnak mindig részletesen meg kell adnia, hogyan lehet egy igényelt osztályon belül minden egyes megoldást megvalósítani és használni. Bizonyos esetekben az általános tulajdonságok közlése megbízhatóan képessé teheti a szakembert arra, hogy az összes igényelt terméket előállítsa és felhasználja, nem csak azok egy részhalmazát.

Ennek megfelelően az engedélyezés továbbra is olyan jogi kérdés marad, amelyet az egyes esetek konkrét tényállása alapján kell értékelni.

Brazília

A Brazil Szabadalmi Hivatal bejelentette, hogy mindössze 2 év alatt kíván szabadalmakat engedélyezni.

Az általa 2023. május 25-én összehívott online találkozón a fő nemzeti tanulmányi és szellemi tulajdon-jogokkal foglalkozó szakemberek szövetségeinek képviselőit az INPI elnöke és a szabadalmi biztos tájékoztatta a kormány terveiről, hogy a szabadalmak megadásának határidejét a szabadalmi bejelentés benyújtásától számított 2 évre csökkentik Brazíliában.

A szövetségek üdvözlötték a célkitűzést, és megvitatták a vonatkozó technikai kérdéseket, beleértve az ipari tulajdonról szóló 1996. 05. 14-i 9.279. sz. törvény 32. és 33. szakaszával kapcsolatos kérdéseket.

A 33. szakasz legfeljebb 36 hónapos határidőt biztosít a bejelentőnek a vizsgálat kérelmezésére. Más szóval, a bejelentők ezen előjogának megőrzésére az lenne a megoldás, ha célként határoznák meg, hogy a szabadalmi hivatal érdemi határozatát a vizsgálat iránti kérelemről – és nem a bejelentés benyújtásától – számított 2 éven belül kell kiadni, tekintettel arra, hogy a bejelentők már most is előre, a szabadalmi bejelentéssel együtt kérhetik a vizsgálatot, és ez változatlanul megmaradna.

A korai vizsgálat különösen azon vállalatok számára fontos, amelyek szeretnék és igénylik, hogy szabadalmi bejelentésüket minél hamarabb megadják. Az érdemi döntés meghozatalának átlagos késedelve a 2022-ben kiadott szabadalmakkal mérve a vizsgálat iránti kérelem benyújtásától számítva 49 hónap volt, azaz valamivel több mint 4 év, így ennek a határidőnek 2 évre csökkentése már jelentős javulást jelentene.

Egy másik aggály a 32. szakaszból ered, amely kimondja, hogy a szabadalmi bejelentések önkéntes módosítására csak a vizsgálat kérésének benyújtásáig van lehetőség. Ez azt jelenti, hogy minél hamarabb kéri a vizsgálatot, annál rövidebb az az időszak, amikor a bejelentő önkéntes változtatásokkal módosíthatja bejelentését.

Összefoglalva, annak ellenére, hogy az egyesületek üdvözlik és támogatják az INPI-tervet, vannak még megoldásra váró gyakorlati kérdések, és lehetséges, hogy a szabadalmi bejelentések braziliai feldolgozásának felgyorsítása érdekében a szellemi tulajdonról szóló törvény módosítására tesznek majd javaslatot.

Egyesült Királyság

Az Oxfordi Egyetem a felsőbb bíróságnál (High Court) pert indított egy nyári iskolákat szervező cég ellen az egyetem nevének a tevékenységükkel kapcsolatos használata miatt. A londoni felsőbb bírósághoz benyújtott iratokban az egyetem azt kéri, hogy az Oxford Royale Academyt működtető Oxford Programst kötelezze üzleti nevükből az Oxford szó eltávolítására.

Az „Oxford” szót általában az Oxfordi Egyetemmél hozzák összefüggésbe. Valószínűleg ez az egyik olyan pont, amellyel maga az egyetem érvel az Oxford Programs ellen indí-

tott védjegybitorlási perben. Az Oxford Programs az Oxford Royale és az Oxford Royale Academy kifejezést használta az Oxfordban tinédzsereknek és felnőtteknek kínált tanfolyamok széles skálájával kapcsolatban. Weboldalukon az Oxfordi Egyetem különböző képei mellett azt állítják, hogy tanfolyamaik „az egyetemi élet hiteles ízelítőjét” nyújtják. Azoknak azonban semmi közük nincs az Oxfordi Egyetemhez.

A védjegy alapvető funkciója, hogy garantálja a kínált áruk és szolgáltatások azonosságát, és a védjegyek még akkor is védelmet élveznek a tisztességtelen előnyökkel szemben, ha az eredet összetévesztése nem áll fenn. Ezt szem előtt tartva nem teljesen meglepő, hogy a világ egyik legtekintélyesebb egyeteme aggódik, és lépéseket tesz a szóban forgó védjegyek oktatási szolgáltatásokkal kapcsolatos használata ellen.

Az Oxfordi Egyetem néhány bírósági jogorvoslatot kér, többek között azt, hogy a bíróság tiltsa el az alperest az Oxford Royale és az Oxford Royale Academy megjelölés használatától, valamint hogy a „www.oxford-royale.com” és a „www.oxford-royale.co.uk” doménneveket ruházzák át az egyetemre.

Érdekes lesz látni, hogy a bíróság úgy ítéli-e meg, hogy az Oxford Royale, Oxford Royale Academy és Oxford Programs megjelölés használata az „Oxford” szó beiktatása miatt alkalmas a fogyasztók megtévesztésére.

Egységes Szabadalmi Bíróság (Unified Patent Court, UPC)

A) Az Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle előző számában már hírt adtunk arról, hogy sajtóbejelentések szerint Milánó ad otthont az Egységes Szabadalmi Bíróság Központi Osztálya harmadik részlegének.

Ez a bejelentés az olasz, valamint a francia és a német kormány között létrejött megállapodást követően történt.

Az UPC-megállapodás korábban azt jelezte, hogy a központi részleg három része Párizsban, Londonban és Münchenben fog székelni, és hogy London lesz illetékes a kémiai, kohászati és „emberi szükségletekkel” kapcsolatos ügyekben. A brexitet és az UPC-megállapodás Egyesült Királyság általi ratifikálásának visszavonását követően folyamatos tárgyalások folytak a londoni bíróság helyettesítőjének helyéről.

A milánói bíróság hatáskörei megerősítésre várnak. A jelenlegi állás szerint a korábban Londonhoz rendelt hatásköröket ideiglenesen Párizs és München között osztották fel. E két részleg hatáskörei ismertek, és a következők:

- (A) Emberi szükségletek
- (B) Műveletek elvégzése; szállítás
- (C) Kémia; kohászat
- (D) Textil; papír
- (E) Rögzített építmények
- (F) Gépészet; világítás; fűtés; fegyverek; robbantás

(G) Fizika

(H) Villamosság.

A párizsi és a milánói bíróság egyes hatáskörökön osztozni fog egyelőre ismeretlen módon.

Még nem jelentették be, hogy a milánói bíróság mikor nyitja meg kapuit; valószínűnek tűnik azonban, hogy ez csak 2024. június 1-jét követően történik meg.

B) Az UPC 2023. június 1-jei megnyitása körüli izgalmak közepette egy valamivel gyakorlatiasabb bejelentés is történt.

Franciaország, Németország és legutóbb Olaszország most már hivatalosan is az angol nyelvet is a helyi részlegeik előtti eljárások elfogadott nyelveként jelölte meg. Ez azt jelenti, hogy a felperesek – bizonyos kivételektől eltekintve – az elsőfokú bitorlási kereseteket – amennyiben úgy kívánják – angol nyelven nyújthatják be ezeknél a helyi részlegeknél.

Emlékeztetőül, az UPC Elsőfokú Bírósága (ahol az eljárást kezdetben megindítják) számos helyi és regionális részlegből, valamint egy központi részlegből áll. A bitorlás miatt indított kereseteket a bitorló cselekmény helyétől és az alperesek lakóhelyétől vagy székhelyétől függően a központi vagy valamelyik helyi/regionális részleg előtt lehet előterjeszteni, ami azt jelenti, hogy bizonyos körülmények között a felperesnek lehetősége van a helyszín megválasztására. A bejelentés azt jelenti, hogy mostantól valamennyi helyi és regionális részleg ajánlhatja az angolt az eljárás nyelveként. A központi részleg előtti eljárások továbbra is arra a nyelvre korlátozódnak, amelyen a szabadalmat megadták. Az elsőfokú eljárás nyelve egyben bármilyen későbbi fellebbezés alapnyelve is lesz.

Az új bíróság harmonizációjának fokozása mellett a bejelentés valószínűleg kedvező fogadtatásra talál az új rendszer számos potenciális felhasználója, különösen az ázsiai és az amerikai felhasználók körében, és egy újabb előny annak az új bíróságnak a javára, amely azt reméli, hogy a szabadalmi jogviták első számú globális helyszínévé fogják igénybe venni.

Európai Szabadalmi Hivatal (ESZH, European Patent Office, EPO)

A) A T 0500/20. sz. ügyben az ESZH fellebbezési tanácsa a kinyilvánítás elégséges voltát tárgyalta egy szélturbinával kapcsolatos, azaz mechanikai találmányra vonatkozóan. A felszólaló a nem kielégítő kinyilvánítással érvelt, többek között arra hivatkozva, hogy a módszer nem alkalmas a rotorlapátok szélső rezgéseinek észlelésére és csillapítására a szélturbina egyes részeinek sajátfrekvenciájához közeli frekvenciatartományban.

A tanács úgy döntött, hogy a találmányt kellően kinyilvánították, és hangsúlyozta, hogy a jelen ügghöz hasonló esetekre igen magas bizonyítási teher vonatkozik, amelyben az ellenérdekű félnek vagy 1. bizonyítania kell, hogy az igényelt elképzelés nem működik, mert nem éri el a kívánt hatást vagy ellentmond a természeti törvényeknek, és/vagy 2. bizonyítania kell, hogy az igényelt találmányból hiányzik egy fontos szempont, amely megakadályozza

a szakembert a találmány megvalósításában. Nem elegendő azonban annak bemutatása, hogy van olyan nem működő megvalósítás, amely az igénypontok hatálya alá tartozik. A szabadalmat az engedélyezett formában tartották fenn.

Vezérmotívum

„Indokolás 3.6. Az olyan igényelt találmányok esetében, amelyek nem paraméterértékek vagy összetételek tartományát érintik, hanem egy készülék vagy egy módszer általános szerkezeti vagy funkcionális jellemzőiben kifejezett fogalomra irányulnak, nem elegendő a hiányosság bizonyításához egy olyan, az igénypont oltalmi köre alá eső példa elképzelése, amely nem működik, mert nem vagy nem teljes mértékben éri el az igényelt hatást, így ezért a találmány nem lenne kellően feltárva az igénypont teljes terjedelmében.”

A találmány háttere

A szabadalom egy szélturbinára irányul, amely egy irányváltást szabályozó rendszert és egy eljárást tartalmaz a szélérőmű irányváltási szögének szabályozására. A szabályozórendszer és az eljárás célja a rotorlapátok szélének nemkívánatos lengéseit csillapítani vagy megszüntetni. A vezérlőrendszer észlelheti a lapátszélek nemkívánatos rezgéseinek jelenlétét, és válaszul megváltoztathatja a géptörzs irányváltási szögét az ilyen rezgések csillapítása vagy megszüntetése érdekében.

A kinyilvánítás elégtelensége

A felszólaló a találmány kinyilvánításának elégtelenségével érvelt. A tanács megcáfolta valamennyi érvét, és kifejtette, hogy véleménye szerint szakembernek miért nem okozna nehézséget a találmány megvalósítása. Külön hangsúlyt fektetett az „észlelőeszközök” kinyilvánításának elégséges voltára, valamint arra, hogy ezek az eszközök képesek a találmány által megkövetelt módon észlelni egy vagy több lapát szélirányú rezgéseit.

A feltaláló azzal érvelt, hogy az érzékelőeszközök nem mindig képesek pontosan érzékelni a szélek rezgéseit. Ha a peremirányú rezgések frekvenciája közel van a turbina valamely más alkatrészének rezonanciafrekvenciájához, a rezgő alkatrész torzíthatja a peremirányú rezgés érzékelését. A fellebbezési tanács elismerte, hogy lehetséges ilyen helyzet előfordulása. Ezért bizonyos frekvenciák esetében – elméletileg – a szabályozási módszer nem adna kielégítő eredményeket. Mint arra előbb utaltunk:

„A félnek kell: 1. az alapelveken nyugvó, szükség esetén bizonyítékokkal alátámasztott, meggyőző érvekkel bizonyítani, hogy az igényelt elképzelés nem működik, mert semmilyen mértékben nem éri el a kívánt hatást, vagy valóban ellentétes a természet törvényeivel; vagy 2. bizonyítani, hogy a bejelentésből hiányzik a tájékoztatás az igényelt találmány valamely fontos szempontjára vonatkozóan, amely nélkül a szakember nem tudja az igényelt találmányt indokolatlan megterhelés nélkül megvalósítani.” (3.6. indokolás)

A tanács azonban nem gondolta, hogy a bejelentő a találmányt nem nyilvánította ki kellő mértékben. Megjegyezte, hogy: „a nem működő vagy nem ideálisan működő megvalósítások elszigetelt esetei nem fontosak a kellő kinyilvánítás szempontjából, tekintettel a leírásban feltüntetett számos elképzelhető és megvalósítható változatra (3.5 indokolás)”.

A tanács továbbá azt az általános megjegyzést tette, hogy nem szerencsés, ha a közlés kielégítő voltának értékelésére vonatkozó, főként a kémia területén kidolgozott megközelítést a mechanika területén tévesen alkalmazzák. Sajnálatos, hogy ez egyre gyakrabban fordul elő a mechanikában, ahol nem elegendő a kielégítő kinyilvánítás bizonyításához egy olyan példa megadása, amely az igénypont oltalmi körébe tartozik, de nem működik, mert nem éri el teljes mértékben vagy egyáltalán nem éri el az igényelt hatást.

A tanács megállapította, hogy a jelen ügyszámhoz hasonló esetben a kielégítő kinyilvánítás hiányának sikeres alátámasztásához a korábbiakban említett nagyon magas bizonyítási teher szükséges.

Mint hogy ebben a helyzetben egyiket sem alkalmazták, arra a következtetésre jutott, hogy a találmányt kellő mértékben kinyilvánították.

A fellebbezési tanács határozata

A tanács az összes igénypontot újnak és feltalálói tevékenységen alapulónak találta, ezért a fellebbezést elutasította, és a szabadalmat továbbra is megadottnak tekintette.

B) 2023. január 23-án az Európai Szabadalmi Hivatal fellebbezési tanácsa meghozta a T 0169/20 sz. ügyben az újdonság és a feltalálói tevékenység hiánya miatt kifogásolt mosószer tartályra vonatkozó határozatát. A szabadalmas azzal érvelt, hogy az igénypont csak a leírás által alátámasztott konkrét fázisból levezetett feltalálói lépés értelmezése lehet. A tanács elutasította ezt az értelmezést, és úgy határozott, hogy az Európai Szabadalmi Egyezmény (ESZE) 84. cikkének rendelkezései szerint a leírás felhasználható az igénypontok tárgyának meghatározásához, de csak akkor, ha az pontosításra szorul, és ha a leírt találmány megfelel az igényeltnek, de nem használható a találmány tárgyának megváltoztatására.

C) 2023. május 24-én közzétették az Európai Szabadalmi Hivatal fellebbezési tanácsainak 2022. évi jelentését, amely angol, francia és német nyelven érhető el.

A fellebbezési tanácsok szerkezeti reformját követően a tanácsok elnöke ötéves célokat fogalmazott meg, hogy a folyamatban levő ügyek számát 7000 alá csökkentsék, és 2023-ra az ügyek 90%-át 30 hónapon belül elintézzék. A teljes személyzet elkötelezettségének köszönhetően a tanácsok e célkitűzések közül az elsőt már 2022-ben megvalósították. Rekordszámú, 3576 fellebbezési ügyet intéztek el, és a folyamatban levő ügyek számát 2022 végére 6216-ra csökkentették. Emellett a 30 hónapnál régebbi, folyamatban levő ügyek száma 26,1%-kal csökkent 2021-hez képest. További jelentős csökkenés várható 2023-ban.

A papírpazarlás csökken azzal, hogy a fellebbviteli ügyek digitális másolataival dolgoznak, a szén-dioxid-kibocsátás pedig a szóbeli tárgyalások videokonferencia útján történő megtartásával. 2022-ben a tagok munkairatainak 55%-át elektronikusan állították elő, a szóbeli tárgyalások 71%-át pedig videokonferencián bonyolították le. A fellebbezési tanácsok továbbá 2022-ben átfogó sokszínűségi és befogadási stratégiát fogadtak el, amely többek között az interkulturális tudatosságról, a neurodiverzitásról, a tudattalan előítéletekről és a mikroagressziókról szóló műhelyfoglalkozásokat tartalmaz.

A határozatok minősége továbbra is kiemelt cél maradt. A fellebbezési tanácsok esetjogának 2022-ben megjelent 10. kiadása naprakész áttekintést nyújt a vonatkozó ítélkezési gyakorlatról annak rendszerezett összefüggésében. A korábbi évekhez hasonlóan 2022-ben is fontos szerepet játszott a más bíróságok bíráival megvalósított csereprogram és az eszmecserék a felhasználói közösség küldöttségeivel.

D) 2023. június 29-én az Európai Szabadalmi Hivatal (ESZH) bejelentette, hogy a 3.3.03. számú műszaki fellebbezési tanács a T 438/19. számú ideiglenes határozattal három kérdést terjesztett a Bővített Fellebbezési Tanács elé. Az előterjesztés G 1/23 számon van függőben, és az előterjesztett kérdések arra vonatkoznak, hogy egy forgalomba hozott terméket ki kell-e zárni a technika állásából, ha annak összetétele vagy belső szerkezete a szakember számára nem elemezhető és nem ismételhető meg indokolatlan megterhelés nélkül.

Az előterjesztés a 2626911 sz. európai szabadalommal kapcsolatos eljárásból származik, amelyben az 1. igénypont napelemek kapszulázó anyagaként használható anyagra vonatkozik, amely etilén/alfa-olefin kopolimert tartalmaz. Annak eldöntése, hogy a megadott 1. igénypont tárgya feltalálói tevékenységet tartalmaz-e, végső soron attól függött, hogy az ENGAGE® 8400 (kereskedelmi forgalomban kapható) terméket a szabadalom hatálybalépése előtt a nyilvánosság számára hozzáférhetővé tették-e. A kérdésre a válasz nemleges, vagyis az ENGAGE® 8400 nem volt elérhető a szabadalom hatálybalépésének időpontja előtt.

Eddig annak eldöntésében, hogy egy termék mint olyan a nyilvánosság számára hozzáférhetővé vált-e, a G1/92. sz. ügy volt irányadó, ahol a Bővített Fellebbezési Tanács a következő véleményt adta.

„1. Egy termék kémiai összetétele akkor tekinthető a technika állásának, ha a termék mint olyan a nyilvánosság számára hozzáférhető, és a szakember által elemezhető és megismételhető, függetlenül attól, hogy az összetétel elemzésére konkrét okok azonosíthatók-e vagy sem.

2. Ugyanez az elv értelemszerűen vonatkozik bármely más termékre is.”

A műszaki fellebbezési tanács a T 438/19. sz. ügyben azonban a következő álláspontot képviselte:

„A G 1/92 sz. sz. határozat az elmúlt 30 év során a fellebbezési tanácsok eltérő értelmezéseire adott okot, ami jogbizonytalanságot eredményezett annak megítélése során, hogy egy kereskedelmi forgalomban kapható termékkel kapcsolatban mi minősül a technika ál-

lásának az EPC 54. cikkének (2) bekezdése értelmében. Ez azt eredményezi, hogy számos kérdést a Bővített Fellebbezési Tanács elé kell terjeszteni egyrészt a jog egységes alkalmazásának biztosítása érdekében, másrészt alapvető fontosságú jogi kérdések felmerülése miatt. Az a döntés, hogy egy, a bejelentési napot megelőzően forgalomba hozott termék milyen feltételek mellett képezi a technika állását, továbbá a bejelentési nap előtt közzétett, a termék összetételére vonatkozó részleges információk az ESZE 54. cikkének (2) bekezdése értelmében fontosak a jelen ügy kimenetelének meghatározása szempontjából, mert egy ilyen termék felhasználásának lehetősége a feltalálói tevékenység elemzése során döntő fontosságú. Ezen túlmenően a G 1/92 sz. ügy eltérő értelmezései számos esetben jelentős gyakorlati értékkel bírnak, amint ezt a fent említett különböző határozatok is mutatják, és a pusztán elméleti jelentőség kizárt.”

Ezen okok miatt a műszaki fellebbezési tanács úgy döntött, hogy a következő kérdéseket terjeszti a Bővített Fellebbezési Tanács elé:

„1. Az európai szabadalmi bejelentés bejelentési napja előtt forgalomba hozott termék az ESZE 54. cikkének (2) bekezdése értelmében kizárható-e a technika állásából pusztán azért, mert összetételét vagy belső szerkezetét a szakember ezen időpont előtt nem tudta indokolatlan terhelés nélkül elemezni és reprodukálni?

2. Ha az 1. kérdésre adott válasz nemleges, akkor a bejelentési napot megelőzően a nyilvánosság számára hozzáférhetővé tett, az említett termékre vonatkozó műszaki információ (pl. műszaki anyag nem szabadalmi vagy szabadalmi irodalom közzététele révén) az ESZE 54. cikkének (2) bekezdése értelmében a technika állásának tekinthető-e, függetlenül attól, hogy a termék összetételét vagy belső szerkezetét a szakember az említett nap előtt indokolatlan terhelés nélkül tudta elemezni és reprodukálni?

3. Ha az 1. kérdésre adott válasz igenlő, vagy a 2. kérdésre adott válasz nemleges, milyen szempontok alapján kell eldönteni, hogy a termék összetétele vagy belső szerkezete a G 1/92 vélemény értelmében indokolatlan megterhelés nélkül elemezhető és reprodukálható volt-e vagy sem? Különösen eldöntendő kérdés, hogy szükséges-e, hogy a termék összetétele és belső szerkezete teljes mértékben elemezhető és azonos módon reprodukálható legyen?”

Egyelőre nem tudni, hogy mikor várható válasz a Bővített Fellebbezési Tanácstól.

E) 2023. március 1-jén hatályba léptek az ESZH új vizsgálati iránymutatásai.

Ez hatással van a szabadalmi bejelentések vizsgálati gyakorlatára és ezáltal a szabadalmi ügyvivők munkájára mind a szabadalmi bejelentések megfogalmazása, mind szabadalmazhatóságuk ESZH előtti vitatása során. Az alábbiakban összefoglalunk néhányat az iránymutatások frissítése által bevezetett legfontosabb változások közül.

A hibás bejelentési dokumentumok javítása

Az ESZH módosította iránymutatását, és új szakaszt (A-II-6) iktatott be a hibásan benyújtott bejelentési dokumentumok vagy azok részeinek kijavítási eljárásáról. Az Európai Sza-

badalmi Egyezmény 56a szabályát a Szabadalmi Együtműködési Szerződés (PCT) 20.5bis szabálya fényében vezették be. Ez a szabály lehetővé teszi a bejelentő számára, hogy a bejelentés helytelenül benyújtott részeit pótolja, például ha a bejelentés benyújtásakor a rajzokat összetévesztették egy másik bejelentés rajzaival. Ily módon a bejelentő megakadályozhatja, hogy a leírás, az igénypontok vagy a rajzok helytelenül benyújtott részeit közzétegyék.

Az iránymutatásoknak az ESZH általi módosítása biztosítja, hogy a bejelentők teljes mértékben kihasználhassák a PCT 20.5bis szabályának előnyeit, és a hibás részek közzétételétől való félelem nélkül javíthassák ki bejelentési dokumentumaikat.

Általában a szabadalmi bejelentést a bejelentéskor megvizsgálják annak megállapítása érdekében, hogy a bejelentési nap érvényesen igényelhető-e. Ha e vizsgálat során az ESZH megállapítja, hogy a leírást, az igénypontokat vagy a rajzokat (vagy azok részeit) nyilvánvalóan hibásan nyújtották be, felhívja a bejelentőt a helyes dokumentumok benyújtására (lásd A-II-5). A bejelentő meghatározott határidőn belül az 56a vagy az 56. szabály szerint járhat el. Változatként a bejelentő az eredeti bejelentési naptól számított két hónapon belül saját kezdeményezésére (az ESZH felhívása nélkül) is benyújthatja a leírás, az igénypontok vagy a rajzok (részleges) helyesbítését.

A bejelentő számára fontos tudni, hogy a bejelentési napot nem igazítják a helyesbített dokumentumok beérkezésének napjához. Az A-II-6.4. pont tartalmaz egy gyakorlati megjegyzést: ha a bejelentő a bejelentési dokumentumokat (vagy azok részeit) a bejelentési nap után javítja, a bejelentési nap nem módosul, feltéve különösen, hogy a helyes bejelentési dokumentumokat (vagy azok részeit) a vonatkozó határidőn belül nyújtják be, a bejelentés elsőbbséget igényel, és a helyes bejelentési dokumentumokat az elsőbbségi bejelentés teljes egészében tartalmazza.

A szóbeli eljárás formája

Az iránymutatás egy másik módosítása a szóbeli eljárás formáját érinti. Míg egy ideig a szóbeli eljárást az ESZH helyiségeiben is meg lehetett tartani, mostantól az általános szabály az, hogy a szóbeli eljárást videokonferencia útján kell megtartani. Csak kivételes esetekben, amikor ez komoly okok miatt nem lehetséges, tartható a szóbeli eljárás az ESZH helyiségeiben.

Ez a változás minden bejelentő számára azonos lehetőségeket biztosít függetlenül attól, hogy hol tartózkodik. Különösen a külföldről érkező kérelmezőknek nem kell többé nagy távolságokat megtenniük, ami azt jelenti, hogy a szóbeli eljáráshoz kevesebb időre lesz szükség. Meg kell jegyezni, hogy a videokonferencia-forma előnyben részesül mind a vizsgálórészelek előtt, mind az *inter partes* felszólalási eljárásokban.

Korábbi nemzeti előjogok

A vizsgálati eljárás kapcsán egy új C-IV-7.2. szakaszt vezettek be. Ez egyike azon kevés szakasznak az iránymutatásban, amely tükrözi az Egységes Szabadalmi Bírósággal össze-

függésben az új egységes szabadalmi rendszert. Az új vizsgálati iránymutatásban azért sincs szinte semmi az UPC-ről, mert az iránymutatás elsősorban a szabadalom megadása előtti eljárásokkal foglalkozik, míg az egységes szabadalmi rendszer és az UPC olyan ügyeket tárgyal, amelyek csak a szabadalom megadása után válnak időszerűvé.

Az iránymutatás eme szakaszában rámutatnak arra, hogy tekintettel arra, hogy az UPC előtti eljárásokban a bejelentők számára fontosak a vonatkozó nemzeti jogok, az elbíráló a megadás szakaszában a szerződő államokból származó nemzeti bejelentéseket és szabadalmakat is bevonja a végső kutatásba, amennyiben azok szerepelnek az ESZH adatbázisaiban.

Az iránymutatás egy másik, a jövőbeli egységes szabadalmi rendszert és az UPC-t tükröző szakasza az E-VIII. irányelv, amely a felszólalási eljárások gyorsított kezelésével foglalkozik. Amennyiben egy európai szabadalom bitorlása miatt indított kereset van folyamatban az UPC vagy valamely szerződő állam nemzeti bírósága előtt, a felszólalási eljárásban részt vevő fél kérheti a gyorsított eljárást. Az ESZH akkor is felgyorsítja a felszólalási eljárások elbírálását, ha az UPC, egy nemzeti bíróság vagy egy szerződő állam illetékes hatósága arról tájékoztatja, hogy bitorlási per van folyamatban.

Szekvencialistázás

A frissített vizsgálati irányelvek megerősítik, hogy a szekvencialistát tartalmazó bejelentéseknek, beleértve a megosztott bejelentéseket is, meg kell felelniük a WIPO ST.26 szabványnak. Ez különösen a megosztott bejelentés szekvencialistáját illetően (A-IV-5.4) azt jelenti, hogy a megosztott bejelentés szekvencialistáját az (átalakított) ST.26 formátumban kell csatolni, még akkor is, ha az alapbejelentést a korábbi ST.25 WIPO-szabvány szerint nyújtották be. A frissített iránymutatás kifejezetten kimondja, hogy a közzététel tartalma a bejelentő felelőssége, valamint hogy az alapbejelentés szekvencialistáját nem csatolják önműködően a részleges bejelentési dokumentumokhoz, ha azok nem felelnek meg az ST.26 formátumnak.

Ez a frissítés aggályokat váltott ki a bejelentők körében, hogy azokban az esetekben, amikor az ST.25 szekvencialista kevesebb információt tartalmaz, mint az ST.26 szekvencialista, kénytelenek lehetnek helytelenül kibővíteni a szekvencialistát és ezáltal a bejelentést. Ezért fontos, hogy ezeket a kérdéseket időben tisztázzák, mielőtt a megosztott bejelentést benyújtják.

Megfelelés a leírás és az igénypontok között

Az a kérdés, hogy az igénypontoknak és a leírásnak milyen mértékben kell megfelelniük egymásnak, régóta vita tárgya a bejelentők és az ESZH között. A frissített vizsgálati iránymutatások hangsúlyozzák, hogy a leírásban a már igényelt megvalósításokat is úgy kell megjelölni, mint amelyek nem tartoznak a találmányhoz.

A frissített iránymutatás (F-IV-4.3) szerint egyrészt az olyan kifejezések, mint „közzététel”, „példa”, „szempont” önmagukban nem feltétlenül jelentik azt, hogy ami ez után következik, az kívül esik az önálló igénylés oltalmi körén. Másrészt a „megvalósítás” vagy

„találmány” kifejezés egyszerű helyettesítése az említett kifejezések valamelyikével nem lenne elegendő azon megvalósítások azonosításához, amelyek már nem tartoznak egy független igénypont oltalmi körébe. Ehelyett olyan kifejezéseket kellene használni, amelyek egyértelműen azonosítják, hogy a megvalósítás már nem tartozik a független igénypont oltalmi köre alá (pl. az alábbi szavakkal: „nem tartozik az igénypont oltalmi körébe”, „nem a bejelentett találmányban foglaltak szerint” vagy „az igénypont oltalmi körén kívül esik”).

Ez nagy teret enged az értelmezésnek és a vitának, hogy a bejelentést elolvasó és annak tartalmát felfogó szakember mit ért valójában a találmányon, annak tudatában, hogy a tényleges oltalmi kört az igénypontok határozzák meg. Egy olyan jellemzőt, amely nyilvánvalóan nem tartozik az igénypontok oltalmi körébe, és amelyet a leírás például „megvalósításként” említ, később nem lehet tévesen úgy tekinteni és értelmezni, mintha mégis a találmányhoz tartozna.

Azt a tényt, hogy a leírás és az igénypontok közötti megfelelés követelménye meglehetősen ellentmondásos, jól tükrözi a fellebbezési tanácsok e kérdéssel kapcsolatos, egyre inkább eltérő ítélkezési gyakorlata.

F) A klinikai vizsgálatok hatása az újdonságra

Az emberi felhasználásra szánt gyógyszerekkel végzett klinikai vizsgálatokról szóló új 536/2014/EU rendelet (Clinical Trials Regulation, CTR) 2022. január 31-én lépett teljes körűen hatályba.

Elődjéhez, a klinikai vizsgálatokról szóló irányelvhez (Clinical Trials Directive, CTD) hasonlóan a CTR is számos kihívást jelent. Szabadalomjogi szempontból a klinikai vizsgálatokra vonatkozó követelmények, amelyek célja a nyilvános átláthatóság és a klinikai vizsgálatokban résztvevők biztonságának biztosítása, hátrányosan érinthetik a klinikai vizsgálat tárgyát képező gyógyszer képletének védelme érdekében benyújtott szabadalmak érvényességét.

Az ESZH műszaki fellebbezési tanácsa egy nemrég hozott határozatában (2022. december 2., T 0670/20. sz. ügy) foglalkozott egy készítményre vonatkozó szabadalom újdonsággal kapcsolatos támadásával, amely azon alapult, hogy a készítményt tartalmazó tablettákat a klinikai vizsgálat során a titoktartási korlátozásokkal nem kötött betegek számára kiosztották. Egy korábbi ügyben a műszaki fellebbezési tanács (2011. július 7., T 7/07. sz. ügy) úgy ítélte meg, hogy az ilyen magatartás nyilvános használatnak minősülhet. A T 0670/20. sz. ügyben azonban más következtetésre jutott.

A protokoll betartása és a gyógyszerekkel való elszámoltathatóság biztosítása kulcsfontosságú
A tanács úgy ítélte meg, hogy a vizsgálatban résztvevők „különleges kapcsolatba” léptek a vizsgálatot végzőkkel, amikor vállalták, hogy a biztosított gyógyszert az utasításoknak megfelelően használják, és a fel nem használt gyógyszert visszaadják. Megállapította továbbá,

hogy a szóban forgó klinikai vizsgálatot a vonatkozó iránymutatásnak (Guidelines for Good Clinical Practice, GGCP) megfelelően végezték, amely kifejezetten megköveteli az előírt vizsgálati terv betartását és a gyógyszerekkel való elszámoltathatóság biztosítását. Ennyiben az érintett vizsgálóknak figyelemmel kellett kísérniük a fel nem használt tabletták beteg általi visszaszolgáltatását. A tanács tehát nem tekintette a betegeket a nyilvánosság tagjainak a számukra biztosított tabletták tekintetében.

Meg kell jegyezni, hogy a tanács annak ellenére jutott erre a következtetésre, hogy a vizsgálatban résztvevők nemhogy nem tartoztak titoktartási kötelezettség alá, de még arra is bátorították őket, hogy a klinikai vizsgálatban való részvételüket beszéljék meg orvosukkal, családtagjaikkal vagy barátaikkal. Ezt úgy tekintették, mint ami lehetővé teszi a betegek tájékozott döntését a vizsgálatban való részvételről, és ezért szükséges a GGCP-nek való megfeleléshez.

A (szerződéses) büntetés hiánya lényegtelen

A műszaki fellebbezési tanács úgy ítélte meg, hogy a vizsgálatban résztvevők és a vizsgálatot végzők közötti „különleges kapcsolatot” nem rontja sem a betegekre vonatkozó titoktartási kötelezettség hiánya, sem a (szerződéses) szankciók hiánya arra az esetre, ha a betegek nem tartanak be a fel nem használt tabletták használatára és visszaküldésére vonatkozó utasításokat. Az a pusztán kockázat, hogy a betegek nem tartják be az utóbbiakat – amit a szabadalom érvényességét támadó fél nem is próbált érvényesíteni – nem befolyásolta a tanács azon következtetését, hogy a vizsgálat résztvevői nem voltak a nyilvánosság tagjai.

Ennyiben a tanács megkülönböztette ezt az ügyet a T 7/07-es ügytől, ahol úgy ítélte meg, hogy a gyógyszerek elszámoltathatósága nem volt biztosított, mert a szponzor „elvesztette az ellenőrzést” a gyógyszerek felett, minthogy nem minden fel nem használt gyógyszert küldtek vissza.

Megjegyzések

A gyógyszerfejlesztésben résztvevők – szabadalomjogi szempontból is – jól teszik, ha gondosan átgondolják és dokumentálják klinikai vizsgálataik felépítését, azt, hogy a klinikai vizsgálat alatt álló gyógyszert hogyan adják ki a betegeknek, és ezt hogyan ellenőrzik.

A legutóbbi döntés azt mutatja, hogy az GGCP-iránymutatások betartása – a betegek és a vizsgálók részéről is – segíthet megelőzni az újdonságrontó felfedést a klinikai vizsgálat során. A meglevő ítélkezési gyakorlat azonban azt is bizonyítja, hogy a fellebbezési tanácsok értékelése az egyedi eset részletein múlhat. A legfrissebb döntés tehát nem garantálja a jogbiztonságot a kérdésben.

Az Európai Unió Bírósága (EUB, Court of Justice of the EU, CJEU)

A) Az Európai Unió Bírósága 2023. június 22-én hatályon kívül helyezte az EU Törvényszékének (General Court of the EU, GC) az Európai Gyógyszerügynökséghez (European Medicines Agency, EMA) benyújtott forgalomba hozatali engedély iránti kérelem tudományos értékelésében részt vevő szakértők pártatlanságára vonatkozó ítéletét.

Az ügy hátterében az EMA-nak egy myeloma multiplex kezelésére szánt, ritka betegségek közé sorolt készítményre vonatkozó forgalomba hozatali engedély megadásának elutasításáról szóló határozata áll. A felperes az elutasítást a GC előtt megtámadta, amely a kérelem tudományos értékelésében részt vevő két tudományos szakértő, az Onkológiai Tudományos Tanácsadó Csoport (Oncology Scientific Advisory Group, SAG) tagjainak összeférhetlensége miatt megsemmisítette az EMA határozatát.

A GC különösen úgy ítélte meg, hogy a két szakértő esetleg elfoglalt lehetett, mert egy olyan egyetemi kórház alkalmazottai voltak, amely egy sejtterápiás központot irányított, és amely maga is megfelelt a „gyógyszeripari vállalat” kritériumainak, ahogyan azt az EMA tudományos bizottságok tagjai és szakértők versengő érdekeinek kezelésére vonatkozó politikája meghatározza.

Németország és Észtország fellebbezését követően az EUB hatályon kívül helyezte a GC ítéletét, és arra a következtetésre jutott, hogy az egyetemi kórházakat az EMA tudományos bizottsági tagok és szakértők versengő érdekeinek kezelésére vonatkozó politikájának értelmezése során kutatási szervezetként, nem pedig gyógyszeripari vállalkozásként kell kezelni.

A bíróság szerint e kórházak kizárása a gyógyszeripari vállalat fogalmából segít egyensúlyt teremteni a pártatlanság követelménye és a lehető legmagasabb színvonalú tudományos tanácsadás igénye között. Ezen egyensúly elérése érdekében az EMA számára lehetővé kell tenni, hogy az egyetemi kórházak személyzetéhez tartozó személyeket szakértőként nevezhessen ki.

A bíróság a továbbiakban azzal érvelt, hogy az összes egyetemi kórházi szakértő általános kizárása az EMA tudományos értékelésében való részvételből azon az alapon, hogy e kórházakban egy vagy több olyan személy működik, akikre tekintettel a kórház gyógyszeripari vállalatnak minősülhet, azzal a kockázattal járna, hogy bizonyos tudományterületeken – különösen a ritka betegségek gyógyszerei vagy a fejlett terápiák tekintetében – hiányoznának a részletes orvosi ismeretekkel rendelkező szakértők. Kizárólag azon szervezetek által foglalkoztatott személyek, amelyek maguk is megfelelnek a „gyógyszeripari vállalat” kritériumainak, nem vehetnek részt a forgalomba hozatali engedély iránti kérelmek tudományos értékelésében.

Az ítélet jó hír az EMA számára, mert – miként az ítélet is megállapítja – az egyetemek és egyetemi kórházak munkatársai jelentik a legfontosabb részét annak a szakértői hálózatnak, amelyre az EMA támaszkodik a gyógyszerek forgalomba hozatali engedélye iránti kérelmek elbírálásakor.

B) Az EUB a nemzeti bíróságok által hozzá benyújtott, az európai védjegyrendelet 9. cikke (2) bekezdésének értelmezésére vonatkozó kérdésekben döntött, nevezetesen arról, hogy egy online piaci platform üzemeltetője maga is védjegyhasználónak tekinthető-e, még akkor is, ha csak harmadik fél eladók kínálnak e platformon e védjeggyel ellátott árukat.

Christian Louboutin egy francia luxuscipő- és kiegészítő-tervező, akinek legismertebb termékei a magas sarkú női cipők. Az 1990-es évek közepe óta ezeket a cipőit piros színű külső talppal látja el (l. ábra). Ezt a színt a magassarkú cipő talpán alkalmazva többek között Benelux védjegyként, 2016. május 10. óta pedig uniós védjegyként lajstromozták.

Miután korábban már több jogi eljárásba is belekeveredett piros talpú cipőinek védelmével kapcsolatban, Louboutin ismét egy különösen érdekes ügy kezdeményezője, ezúttal több Amazon-vállalat ellen. A jogvita az online piaci platformok üzemeltetőinek felelősségét érinti a harmadik felek által a platformjukon elkövetett védjegybitorlásért.

Az Amazon olyan online áruházakat üzemeltet, amelyekben olyan árukat árusít, amelyeket közvetlenül, azaz saját nevében kínál, illetve közvetve azáltal, hogy harmadik fél eladók számára is értékesítési platformot biztosít. A harmadik felek által kínált áruk szállítását vagy maguk az eladók, vagy az Amazon intézheti, amely aztán az árukat elosztóközpontjaiban tárolja és elszállítja a vásárlóknak.

Az Amazon weboldalain továbbá rendszeresen megjelennek a piros talpú cipők hirdetései, amelyek olyan árukra vonatkoznak, amelyeket állítólag a Louboutin beleegyezése nélkül hoztak forgalomba. Louboutin azt állította, hogy az Amazon harmadik felek online piactereként betöltött szerepe, valamint a platformján ezzel összefüggésben a piros talpú cipőkkel ellátott lábbelik hirdetése révén megsértette védjegyjogait. Az Amazon ezzel szemben vitatta, hogy a védjegy használata neki tulajdonítható, azt állítva, hogy nem tehető felelőssé egy megjelölés harmadik fél eladók által az online piacon történő használataért.

A CJEU 2022. december 22-én hozott ítéletében válaszolt a luxemburgi kerületi bíróság (Tribunal d'arrondissement de Luxembourg) és a brüsszeli cégbíróság (Tribunal de l'entreprise francophone de Bruxelles) előzetes döntéshozatalra előterjesztett kérdéseire,

amelyek lényegében arra vonatkoztak, hogy egy piaci platform üzemeltetője maga használ-e és milyen körülmények között védjegyet az európai védjegyrendelet 9. cikkének (2) bekezdése értelmében.

A CJEU megállapította, hogy a védjegyrendelet 9. cikkének (2) bekezdését úgy kell értelmezni, hogy bizonyos körülmények között egy online piacteret magában foglaló online értékesítési weboldal üzemeltetője úgy tekinthető, mintha maga használna egy megjelölést, még akkor is, ha csak harmadik fél eladók kínálnak e megjelöléssel ellátott árukat.

Ez a helyzet akkor áll fenn, ha az említett honlap jól tájékozott és észszerűen figyelmes felhasználója kapcsolatot állapít meg az említett üzemeltető szolgáltatásai és a szóban forgó megjelölés között, ami különösen akkor áll fenn, ha az ilyen felhasználónak az a benyomása támadhat, hogy az üzemeltető maga forgalmazza az e megjelöléssel ellátott árukat.

E tekintetben a következő tényeket tekintették fontosnak.

- Az üzemeltető egységes módszert alkalmaz az ajánlatok bemutatására, és mind a saját maga által értékesített árukra vonatkozó hirdetéseket, mind a harmadik fél által kínált árukra vonatkozó hirdetéseket megjeleníti;
- saját logóját mint elismert forgalmazó helyezi el minden ilyen reklámon;
- saját logóját mint híres elosztó helyezi el az összes ilyen hirdetésen; és
- harmadik fél eladóknak kiegészítő szolgáltatásokat kínál, amelyek többek között az áruk tárolásából és szállításából állnak.

A fentiekre tekintettel a CJEU szerint még egy jól tájékozott és észszerűen figyelmes felhasználó számára is nehéz lehet elkerülni azt a benyomást, hogy az üzemeltető a saját nevében forgalmazza az említett harmadik eladók által eladásra kínált árukat.

A CJEU-nak az online piactér üzemeltetőjének felelősségéről szóló ezen határozata új követelményeket állapít meg, amelyek megkönnyíthetik a védjegyek online piaci platformokon történő érvényesítését. Mostantól kezdve az uniós tagállamok bíróságainak ezeket a követelményeket kell alkalmazniuk döntéseikben. Ami a Louboutin-ügyet illeti, azt visszautalták a luxemburgi és a belgiumi bírósághoz, hogy azok döntsenek.

Az Európai Unió Törvényszéke

A) Az Európai Unió Törvényszéke 2023. március 8-án hozta meg a T-372/21. sz. ügyben (*Sympatex Technologies GmbH* kontra *Európai Unió Szellemi Tulajdoni Hivatala és Liwe Española, SA*) döntését, amely a védjegy lajstromozott formáktól eltérő tényleges alaki használatára vonatkozik. A döntés helybenhagyta az EU Szellemi Tulajdoni Hivatala (European Union Intellectual Property Office, EUIPO) fellebbezési tanácsának megállapításait az európai uniós védjegyéről szóló, 2017. június 14-i, 2017/1001/EU sz. európai parlamenti rendelet 18. cikke (1) bekezdésének *a*) pontján alapuló felszólalással összefüggésben, amely kifogásolja a védjegy használatát a lajstromozottól eltérő alakban. Nevezetesen, a GC megállapította, hogy ha a használt megjelölés formája csak kisebb részletekben tér el a lajst-

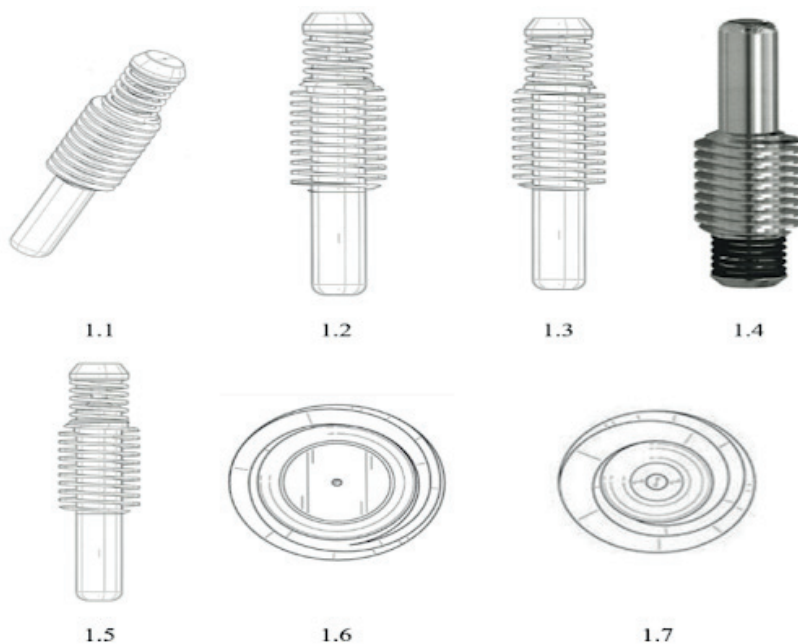
romozottól, az érintett közönség a két megjelölést nagyjából azonosnak fogja érzékelni, és ezért nem lehet változtatásra hivatkozni.

A GC pontosította, hogy a megjelölés minden egyes alkotóelemének (mind a használt, mind a lajstromozott formában) megkülönböztető és uralkodó jellemzőit meg kell vizsgálni az értékeléshez.

B) Az összetett tárgyak olyan alkotóelemei, amelyek a tárgy „rendes használata” során nem láthatók, nem élveznek formatervezésiminta-oltalmat Európában. De mi minősül egy összetett tárgy alkotórészének? A GC egy nemrégiben hozott ítélete némi felvilágosítást nyújt erről.

Az összetett tárgyak alkotóelemei nem részesülhetnek formatervezésiminta-oltalomban Európában, ha a „rendes használat során” nem láthatók. Az ezzel kapcsolatos kérdéssel, hogy pontosan mi minősül egy összetett tárgy alkotórészének szemben egy különálló tárggyal, a GC nemrégiben foglalkozott a *B&Bartoni* kontra *EUIPO* ügyben.

2011-ben a *Hypertherm, Inc.* uniós formatervezésiminta-oltalmi bejelentést nyújtott be az EUIPO-nál az alábbi képeken látható hegesztőpisztoly-elektrodokra (l. ábra).

2017-ben a *B&Bartoni spol. s.r.o.* (Bartoni) törlési kérelmet nyújtott be e formatervezési minta ellen. A kérelem fő érve az volt, hogy az elektród az összetett tárgy (a hegesztőpisztoly-)

toly) alkotórésze, amely a pisztoly rendes használata során nem látható. Az EUIPO Megsemmisítési Osztálya egyetértett ezzel, és az elektród formatervezési mintáját megsemmisítette.

A fellebbezés során azonban az EUIPO fellebbezési tanácsa nem értett ezzel egyet, hanem azt állapította meg, hogy az oltalom alatt álló elektród nem képezi az összetett tárgy (a hegesztőpisztoly) alkotórészét. A Bartoni fellebbezett a határozat ellen a GC-nél.

A GC ítélete

A GC 2023. márciusi ítéletében egyetértett az EUIPO fellebbezési tanácsával. Először is az uniós formatervezésiminta-oltalmi rendelet azon rendelkezésére hivatkoztak, amely kimondja, hogy egy összetett termék alkotórésze csak akkor tekinthető újnak és egyedi jellegűnek, ha a tárgy szokásos használata során látható marad. A bíróság szerint ez a rendelkezés korlátozza a jogosult jogait, ezért szűken kell értelmezni, hogy a lehető legkisebbre csökkentsék a formatervezési minták oltalmának kizárását.

Ezenkívül azt a kérdést, hogy egy termék „összetett termék alkotórészének” tekintendő-e, eseti alapon, egy sor lényeges tényező alapján kell értékelni. A bíróság a következő tényeket találta fontosnak ebben az ügyben az önálló tárgyak és az alkotórészek közötti különbségtétel során.

- Azt is mérlegelni kell, hogy a másik tárgyba beépített termék fogyasztási cikk-e. Ha a termék eltarthatósági ideje rövid, mert a kiterjedt használat miatt folyamatos cserére szorul, ez arra utalhat, hogy fogyóeszközzel van szó, és ezért különálló terméknek minősül. A fellebbezési tanáccsal egyetértve a GC megállapította, hogy az elektródot gyorsan fogyasztják, használják és kicserélik, ezért fogyóeszköznek és így különálló terméknek kell tekinteni.
- Az, hogy egy termék eltávolítható-e anélkül, hogy szétszerelnék azt a tárgyat, amelynek részét képezi. A bíróság szerint, ha ez lehetséges, és/vagy ha ezt a terméket a végfelhasználók rendszeresen és egyszerűen cserélni kívánják, akkor a terméket inkább különálló terméknek kell tekinteni, semmint egy másik tárgy alkotórészének.
- Az, hogy mindkét tárgy (maga az összetett tárgy és az abba beépített termék) külön-külön értékesíthető-e. A bíróság szerint egy elem nélküli zseblámpa megvásárlásakor a vásárló valószínűleg nem fogja azt a következtetést levonni, hogy ez a zseblámpa elromlott vagy hiányos. Ez fontos kritérium, amely azt jelzi, hogy ez a termék (jelen esetben az elektród) nem képezi egy másik tárgy alkotórészét.
- Az összetett tárgyakba beépített termékek felcserélhetők-e egymással. A GC megállapította, hogy a szóban forgó elektród kicserélhető egy másik elektródra. Ezenkívül különböző típusú fáklyákhoz is használhatnák az adott elektródot. Ez a felcserélhetőség jó jelzője annak, hogy a szóban forgó termékek más tárgyak alkotóelemei, vagy azoktól elkülönültek-e.

A GC döntésének legfontosabb tanulságai

Ez az ítélet fontos iránymutatást nyújt annak értékeléséhez, hogy a más tárgyakba beépített termékeket e tárgyak alkotórészeinek vagy különálló tartozékoknak kell-e tekinteni.

Ugyanakkor továbbra sem szabad elfelejteni, hogy a GC nem adott olyan szigorú szabályokat, amelyeket a hasonló jogvitákban alkalmazni kell. Azt, hogy egy formatervezésimintátólalmi termék egy másik tárgy alkotórésze vagy különálló tartozéka-e, továbbra is eseti alapon kell eldönteni, figyelembe véve a bíróság által ebben az ügyben kidolgozott általános iránymutatásokat.

C) A GC 2023. június 7-én megerősítette a BATMAN logó megkülönböztetőképességét, amelyet a DC Comics 1998. február 2-án lajstromoztatott védjegyként az EUIPO-nál.

2019. január 21-én a *Commerciale Italiana S.r.l.* és egyetlen részvényese kérelmet nyújtott be az EUIPO-nál a DC Comics által lajstromoztatott uniós védjegy törlése iránt. A kérelem a nizzai osztályozás 25. és 28. osztályába tartozó árukra vonatkozott, amelyek a Batman-figurához (denevér ovális körben) kapcsolódó kiegészítőket tartalmaztak. A törlési kérelem indoka a védjegy megkülönböztetőképességének állítólagos hiánya és a védjegy lajstromozásának időpontjában fennálló leíró jellege volt.

Az EUIPO Törlési Osztálya a törlési kérelmet 2020. május 21-én teljes egészében elutasította. A felperes 2020. július 14-én fellebbezést nyújtott be az EUIPO-nál a határozat ellen. Az EUIPO fellebbezési tanácsa azonban szintén elutasította a fellebbezést.

A tanács egyetértett a törlési osztály érvelésével, amely szerint a felperes által benyújtott bizonyítékok alapján a Batman karaktert mindig is a kiadójával, azaz a *DC univerzummal* (DC) hozták összefüggésbe. A felperes nem bizonyította, hogy a megtámadott védjegy bejelentésekor a Batman-logó más szöveghez kapcsolódott volna, vagy hogy azt a szóban forgó áruk piacán a kiadó engedélyének hiányában is használták volna.

A fellebbezési tanács ezért arra a következtetésre jutott, hogy a fogyasztók felismerik e megjelölés forrását, és azt a DC megkülönböztetőképességének tekintik.

A fellebbező a határozattal szemben megsemmisítés iránti kérelmet nyújtott be a GC-nél.

A GC a fellebbező keresetét értékelve az EUIPO fellebbezési tanácsával azonos következtetésre jutott.

Ahhoz, hogy egy uniós védjegy az uniós védjegytvény 7. cikk (1) bekezdésének *b)* pontja értelmében megkülönböztetőképességgel rendelkezzen, alkalmasnak kell lennie alapvető funkciójának betöltésére, azaz az érintett áruk eredetének azonosítására. A védjegy azonban a 7. cikk (1) bekezdésének *c)* pontja értelmében e funkció betöltésére alkalmatlannak tekinthető, ha az érintett áruosztályban csak az áruk általános jellemzőinek megjelölésére szolgál.

A GC megállapította, hogy a vitatott védjegy alkalmas az ütköző áruk eredetének megjelölésére, mert csak olyan árukra vonatkozik, amelyek kapcsolatba hozhatók a DC-vel. A fellebbező által benyújtott bizonyítékok azt sem támasztották alá, hogy a „denevérlogó” a

szóban forgó áruk tekintetében pusztán leíró funkciót töltött be; legfeljebb azt bizonyította, hogy a Batman-figura világszerte ismert.

Ezenfelül az a tény, hogy egy kitalált karaktert a vitatott védjeggyel ellátott jelmezzel társítottak, nem jelenti azt, hogy e védjegy az ilyen áruk jellemzőire vonatkozó információt közvetít.

A GC azt is megállapította, hogy a vitatott védjegy az érintett közönség számára a Batman-figurára utal. A fellebbezők állításával ellentétben azonban az a tény, hogy e védjegy egy kitalált karakterhez kapcsolódik, önmagában nem zárja ki, hogy e védjegy a hozzá kapcsolódó áruk eredetére is utaljon. Ezenfelül a GC álláspontja szerint a fellebbező által benyújtott bizonyítékok nem elegendők annak bizonyítására, hogy a vitatott védjegy lajstromozása iránti kérelem benyújtásának időpontjában az érintett közönség nem társította a Batman-figurát a DC-vel, vagy hogy e védjegyet más kereskedelmi eredettel társították.

Továbbá az a tény, hogy a vitatott védjegyet szokásosan ruházati cikkeken és jelmezeken helyezik el, nem teszi azt megkülönböztetőképeség nélkülivé, mert a felperes nem bizonyította, hogy az érintett közönség számára a védjegy még ruházati cikkeken és jelmezeken elhelyezve sem azonosítja az árukat a DC-től származónak.

A vizsgált döntés azt mutatja, hogy az uniós jog szempontjából az a tény, hogy egy kitalált szereplő szerzői jogi oltalom alatt áll, nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a hozzá kapcsolódó megkülönböztető jel a védjegy jog által is védett legyen.

Valójában a két oltalom egymás mellett létezik, tekintettel az általuk követett különböző funkciókra. Azt gondolhatnánk, hogy a DC éppen ezért kívánta 1998-ban lajstromoztatni a Batman alakjához kapcsolódó védjegyet, noha már szerzői jogi oltalmat élvezett a képregényeinek főszereplőjét jelentő figura tekintetében.

Izrael

Izraelben felszólalást lehet benyújtani egy elfogadott védjegy lajstromozásával szemben. Ez történt a 313874. sz., PIT BOSS izraeli védjegybejelentéssel a 11. áruosztályban roston és grillen sült húsok számára, amelyet az *Ohev Zion Ltd.* vállalat azzal az indokkal támadott meg, hogy összetéveszthetően hasonlít a saját lajstromozott TM 334923 védjegyükhöz, valamint más okokból, többek között azért, mert a kérelmezett védjegy leíró jellegű, és a kereskedelemben általánosan használt. A felszólaló védjegye egy stilizált védjegy, amelynek szövege „The Boss Electrics and Kitchen”, a 7., 8., 9. és 11. áruosztályban háztartási elektronikai cikkek tekintetében.

Az érvelés

A felszólaló azzal érvelt, hogy a „pit” szó a „barbeque pit” kifejezéshez kapcsolódik, amely „olyan árkot jelent, amelyben fát vagy szenet égetnek a grillezéshez”. A felszólaló továbbá azzal érvelt, hogy a „boss” szó jelentése „felelős”, és így a bejelentett védjegy jelentése „a

grillért felelős személy”. Ezért a felszólaló azzal érvelt, hogy a bejelentett védjegy kizárólag a kereskedelemben az áruk megjelölésére vagy leírására használt szavakból áll, ami ellentétes a védjegyrendelet 11. szakaszának (10) bekezdésével, és ezért nem alkalmas lajstromozásra.

A cáfolat

A hivatalvezető egyetértett azzal, hogy a PIT BOSS jelentése „a grillért felelős”; azzal azonban nem értett egyet, hogy a PIT BOSS védjegy az árukra nézve leíró jellegű, és hogy a fogyasztó az áruk valamely tulajdonságára közvetlenül utaló kombinációként fogja fel. A hivatalvezető továbbá megjegyezte, hogy a „boss” szónak önmagában nincs jelentése a grillekre vonatkozóan, ezért a PIT BOSS kifejezés nem két leíró szó olyan kombinációja, amely leíró kombinációt hoz létre, ahogyan azt a felszólaló állította.

Abszurd asszociáció

Ezen túlmenően a felszólaló azzal érvelt, hogy a „pitmaster” az angol nyelvben ismert kifejezés „olyan személyre, aki felügyeli a grillgödörben végzett sütést: egy profi vagy képzett grillsütő”. Kijelentették, hogy a „boss” a „master” szinonimája, ezért a PIT BOSS kifejezést a szakmában általánosnak kell tekinteni, és szabadon kell hagyni a köztulajdonban. A hivatalvezető egyetértett azzal, hogy a két szó szinonim lehet, de elutasította azt az érvet, hogy ez azt eredményezi, miszerint a PIT BOSS kifejezés a szakmában szokásos kifejezésnek minősül. A hivatalvezető kijelentette, hogy „a felszólaló érvelésének [a szavak felcserélésének] elfogadása e tekintetben abszurditáshoz vezetne”.

Rosshiszemű érvek visszautasítása

Ami a felszólaló azon érvelését illeti, hogy a bejelentett védjegy összetéveszthetően hasonlít a felszólaló védjegyéhez, a hivatalvezető megállapította, hogy ez az érvelés rosshiszemű volt. A felszólaló védjegyének vizsgálata során a kérelmezett védjegyet (PIT BOSS) a felszólaló védjegyével állították szembe, és a felszólaló az elutasítás leküzdése érdekében azzal válaszolt, hogy a két védjegy között nincs vizuális, hangzásbeli és/vagy fogalmi hasonlóság. A hivatalvezető megrovásban részesítette a felszólaló ügyvédjét, mondván, hogy a felszólalás kezdeményezése azon az alapon, hogy a két védjegy összetéveszthetően hasonló, közvetlenül ellentmond a felszólaló észrevételeinek a vizsgálat során, és egy peres fél ilyen magatartása elfogadhatatlan. A hivatalvezető javaslatának megfelelően a felszólaló visszavonta a felszólalást a két védjegy közötti fogyasztói összetéveszthetőségre hivatkozva. A felszólalás azonban továbbra is állt azon az alapon, hogy a bejelentett védjegy az árukra nézve leíró jellegű.

Elutasított felszólalás

A hivatalvezető azonban nem állapította meg, hogy a „boss” szó a kereskedelemben használt általános szó, és a „pit”-hez való hozzáadása nem teszi azt az árukra nézve leíróvá; ezért

a két szó kombinációját nem találta leírónak. A hivatalvezető elutasította a felszólalást, és engedélyezte a két védjegy együttes létezését a lajstromban.

Lehetséges tanulságok

Az utóbbi években az Izraeli Védjegy hivatal meglehetősen szigorú mércét fogadott el a szóvédjegyek megkülönböztetőképességének meghatározásakor, és talán ezért hitte a felszólaló, hogy erős ügye van. A fentiek szerint azonban a hivatalvezető úgy ítélte meg, hogy a PIT boss kellően megkülönböztető, és lajstromozható.

Japán

Japánban elfogadták a tisztességtelen verseny megelőzéséről szóló törvény részleges felülvizsgálatáról szóló törvényjavaslatot, és az elfogadott jogszabályt 2023. június 14-én 51. számú törvényként kihírdették. Ez a törvény bevezeti a védjegy jogi hozzájárulás jogintézményét, amely a 2023. június 14-től számított legfeljebb egy éven belül, kormányrendeletben meghatározandó időpontban lép életbe.

Mit jelent a hozzájárulás a védjegy jogban?

A hozzájárulás jogintézményének bevezetése a japán védjegy jogba lehetővé teszi egy másik fél korábban lajstromozott, de még hatályos védjegyével azonos vagy ahhoz hasonló védjegy lajstromozását, amennyiben a korábban lajstromozott védjegy tulajdonosa ehhez kifejezetten hozzájárul (hozzájáruló nyilatkozat / Declaration of Consent).

A hozzájárulás jogintézménye bevezetésének okai

A hozzájárulás lehetőségének korábbi bevezetését az azonos vagy hasonló védjegyek oltalmának egymás melletti egyidejű fennállás (koegzisztencia) miatti eredet-összetévesztéssel kapcsolatos aggályok hátráltatták. Alternatívaként a védjegybejegyzési kérelemnek a védjegy jogosultra történő átruházása, valamint a védjegy jogok bejegyzését követően a védjegy jogok átruházásáról szóló szerződés megkötése állt rendelkezésre. Mindez azonban bonyolult eljárásokkal jár, például a védjegy jogosulttal folytatott tárgyalásokkal, nem szólva az idő- és költségigényességről. Ugyanakkor számos tengerentúli ország és régió már bevezette a hozzájárulási rendszert, amely lehetővé teszi a több országra vonatkozóan érvényes hozzájárulási megállapodások (Consent Agreement) megkötését, de Japánban soha nem volt ilyen rendszer, ami esetenként nagyobb kihívást jelentett a védjegy lajstromozási eljárás során.

E probléma megoldása érdekében vezeti be Japán védjegy jogába a hozzájárulás jogintézményét, amely lehetővé teszi egy másik személy korábban bejegyzett védjegyével azonos vagy ahhoz hasonló védjegy lajstromozását még akkor is, ha mindkét védjegyet a korábban lajstromozott védjegy jogosultjának hozzájárulásával jelentették be.

Azonban még a korábban lajstromozott védjegy jogosultjának hozzájárulása esetén is fennáll az eredet-összetévesztés veszélye, ezért a hozzájáruló nyilatkozat által lehetővé tett védjegylajstromozást feltételeesen elfogadhatóként kezelik. Ha a vizsgálati eljárás során megerősítést nyer, hogy nem áll fenn az eredet-összetévesztés veszélye, a lajstromozást követően a fogyasztók érdekeit azáltal védik, hogy lehetővé teszik az összetévesztés megakadályozását célzó jelzés kérését vagy a jogosulatlan használat törlésére irányuló eljárás kérelmezését.

Kanada

A bíróság engedélyezte egy feltaláló hozzáadását egy folyamatban lévő peres eljárás tárgyát képező szabadalomhoz

A *Regeneron Pharmaceuticals, Inc.* kontra *Kanada (AG)*-ügyben (2023 FC 768) a Szövetségi Bíróság helyt adott a Regeneron kérelmének, hogy engedélyezze egy feltaláló hozzáadását a folyamatban lévő peres eljárás tárgyát képező megadott szabadalmához. A bíróság elégedett volt annak bizonyításával, hogy a feltaláló kihagyása figyelmetlenségből vagy tévedésből történt, és nem késleltetési céllal.

Bár a Regeneron nem nyújtott be a már megnevezett feltalálóktól származó eskü alatti nyilatkozatokat, a bíróság megjegyezte, hogy ez nem volt követelmény, és hogy a bizonyítékok mérlege a kérelem elfogadásának kedvezett. A bíróság például úgy vélte, hogy a kanadai és az amerikai szabadalmi hivatal ugyanezt a feltalálói módosítást fogadta el rokon szabadalmi bejelentésekkel kapcsolatban.

Végül a bíróság megállapította, hogy a kérelem elfogadása nem befolyásolná harmadik felek jogait, mert a folyamatban lévő peres eljárásban részt vevő felek értesültek a kérelemről, és nem kértek beavatkozást.

Német Szövetségi Köztársaság

A) Jó hír a modelljátékgyártóknak: más védjegyének használata részletes modelljátékokon nem minősül védjegybitorlásnak.

A gyerekszobában vagy egy modelljátékgyűjtő hobbiszobájában megtalálhatók az ismert gyártók – például az *Opel* – autóinak másolatai, valamint a logisztikai cégek – például a *Dachser* – által az eredetiben üzemeltetett teherautók és raktárak másolatai. Az ezeken a modelljátékokon található márkák rendszeresen megegyeznek az eredeti modelleken találhatóakkal. Egyes esetekben a modelljátékok maguktól a nagy példaképek cégeitől származnak, más esetekben a nagy példaképek és a modelljátékgyártók között együttműködési/licencmegállapodások vannak életben.

De mi történik akkor, ha egy modelljátékgyártó engedély nélkül a nagy példaképek védjegyeit ragasztja a modelljátékra?

Az azonos megjelölés azonos árukon történő használata nem minősül védjegybitorlásnak a részlethű modelljáték-autók esetében.

A védjegyek modelljátékokon való használata már az ítélkezési gyakorlat tárgyát képezte, és eljutott a legfelsőbb fokra. A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság (Bundesgerichtshof, BGH) például többéves pereskedés után 2010-ben úgy döntött, hogy az OPEL BLITZ logó modelljátékokon való elhelyezése a konkrét esetben nem minősül védjegybitorlásnak (BGH, 2010. január 14-i ítélet).

Egy modelljátékgyártó egy Opel modellt hűen megvalósított, és a valódi modellhez hasonlóan a hűtőrácsra is felragasztotta az Opel-villámot. Az Opel autógyártó OPEL BLITZ védjegye alapján, amely nemcsak a „nagy” autókra, hanem a játékautókra is védett, keresetet nyújtott be ez ellen. A helyzet tehát úgynevezett kettős azonosságról szólt – a megjelölés és a termék (játék) azonos volt. Azt gondolhatnánk, hogy ez egyértelműen a védjegybitorlás esete.

Ám nem így történt: a kerületi bíróság még az Európai Bíróságot is beidézte. A bíróság kimondta, hogy védjegybitorlás csak akkor áll fenn, ha a játkjárművön történő használat a játékként bejegyzett védjegy fő funkcióját sérti. Ez azt jelenti, hogy az Opel csak akkor tilthatja meg az OPEL BLITZ védjegy használatát, ha a célközönség azt feltételezi, hogy a játkjármű az Opel autógyártótól származik.

Az alsóbb fokú bíróságokhoz hasonlóan a BGH is arra a következtetésre jutott, hogy a modelljátékokra erősített OPEL BLITZ feliratot a fogyasztók az eredeti Opel-modell hű másolataként fogják fel, de nem a modelljáték eredetére utaló jelzésként. Továbbá az OPEL BLITZ-nek a modellautón való használata nem rontotta a minőséget, a reklám-, kommunikációs vagy befektetési funkciót. Az azonos közismert megjelölés más árukon történő használata sem minősül védjegybitorlásnak a teherautó- és raktármodellek esetében.

A BGH már akkori határozatában is utalt arra, hogy nem történt védjegybitorlás, mint-hogy az OPEL BLITZ közismert védjegy. A BGH ismét megerősítette a modelljátékgyártók jogait (BGH, 2023. január 12-i ítélet).

A jelen ügyben egy modelljátékgyártó a *Dachser* logisztikai vállalat teherautóját és raktárát utánozta, és a DACHSER FOOD LOGISTICS vagy DACHSER védjegyet alkalmazta rajtuk.

A Dachser ezt kifogásolta, mert védjegyvoltalommal rendelkezett a DACHSER (szó/kép) és a DACHSER FOOD LOGISTICS (szó/kép) megjelölés tekintetében, amelyek csak a logisztikai és szállítási ágazatba tartozó áruk és szolgáltatások tekintetében állnak oltalom alatt, a modelljátékok tekintetében azonban nem. Az OPEL BLITZ-ügytől eltérően az azonosság alapján történő védjegybitorlást már kizárták. Továbbá nem állt fenn az összetévesztés veszélye, hiszen egyrészt a játékok, másrészt a logisztikai és szállítási ágazatban szereplő áruk és szolgáltatások nem hasonlítanak egymáshoz.

Ugyanakkor egy közismert védjegy megkülönböztetőképességének és jó hírnevének kihasználása és károsítása miatt bekövetkezett védjegybitorlás is szóba jöhetett. A BGH megerősítette a védjegybitorló használatot, azaz a közismert védjeggyel azonos vagy ahhoz

hasonló megjelölés használatát, amely kihasználja a közismert védjegy megkülönböztető-képességét vagy jó hírnevét. A védjegybitorlás azonban a tisztességtelen használat hiánya miatt meghiúsult. Így nem lehetett szó védjegybitorlásról, ha a védjegyet a megfelelő helyen helyezték el a hűen lemásolt játékautón, és nem történt más kísérlet a közismert védjegy jó hírének reklámcélú felhasználására. A BGH ezt – az OPEL BLITZ-ügyben hozott határozathoz hasonlóan – itt is a részletes másolatok évtizedes szokásával indokolta a modelljátégyártásban.

Engedélyezett

- Azonos védjegy elhelyezése részletes modelljátékokon, feltéve, hogy a korábbi védjegyet azonos árukra lajstromozták.
- Azonos vagy hasonló közismert védjegy elhelyezése a részlethű modelljátékokon eltérő áruk/szolgáltatások vonatkozásában, amennyiben elegendő a cégazonosság szempontjából meghatározó formatervezési jegyek átvétele.

Tiltott

Azonos vagy hasonló védjegy elhelyezése olyan modelljátékokon, amelyek nem részlethűek, pl.

- a modell alakja eltér az eredetitől, pl. fantáziaautókon való elhelyezés,
- gyengébb minőségű utángyártás,
- a reprodukált védjegy eltérő kialakítása, pl. módosított védjegy vagy más helyen történő elhelyezés,
- további védjegyek hozzáadása, pl. a játékgyártó védjegyének kiemelkedő helyen történő elhelyezése.

Átvitel más esetkörökre, például online játékokra

Meglátjuk, hogyan fejlődik tovább az ítélkezési gyakorlat a modelljátékok védjegyoltalma terén. Érdeklődéssel várható továbbá az is, hogy a fent említett elvek milyen mértékben lesznek átültethetők más helyzetekre.

Az online játékok és az egyre növekvő metaversenyek területén egész valós világokat hoznak létre valódi épületekkel és egyéb tárgyakkal, amelyeken az eredeti védjegyek is megjelennek. Itt is az lesz a döntő tényező, hogy a használat pontosan hogyan történik, és hogy az sérti-e a védjegy funkcióit. A metaverzumban található digitális termékek védjegyoltalma is egyre fontosabbá válik.

A lényeg az, hogy általában célszerű jogi tanácsot kérni, mielőtt mások védjegyeit használnánk – függetlenül a szövegösszefüggéstől.

B) Az „Emmentaler” (ementáli) csupán egy sajtípus neve, és nem értelmezhető földrajzi eredetmegjelöléseként. Az EUB 2023. május 24-i ítéletében (T-2/21. sz. ügy) foglalkozott ezzel a kérdéssel.

Számos élelmiszer egy adott régióhoz való tartozásáról ismert. Ilyen például a görögországi fetasajt, a kölni Kölsch, a brandenburgi Spreewälder Gurken vagy az észak-olaszországi Grana Padano. Ezek az elnevezések ezért általában különleges oltalom alatt is állnak, például úgynevezett földrajzi eredetmegjelölésként.

A fogyasztók azonban nem minden terméknévről gondolnak azonnal egy konkrét származási helyre. Mi a helyzet például az „Emmentaler”-rel? Az eredeti név a svájci Emmentalból származik, de vajon tudatában vannak-e ennek a fogyasztók – vagy az emmentált inkább csak egy egyszerű fajtanévként értelmezik?

A peres felek közötti jogvitát az váltotta ki, hogy egy svájci érdekképviselő, az *Emmentaler Switzerland*, az EMENTALER szóvédjegy uniós védjegyként történő lajstromozását kérte az EUIPO-nál. Az EUIPO a bejelentést azzal az indokkal utasította el, hogy a szóvédjegy pusztán egy sajt fajta leírása. Sikertelen fellebbezést követően a védjegybejelentő keresetet nyújtott be az EUB-hez.

Milyen felfogás érvényesült a tagállamokban az „Emmentaler” tekintetében?

A jogvita középpontjában az a kérdés állt, hogy az „Emmentaler” szómegjelölés a „sajttermékre” vonatkozóan tisztán leíró jellegű-e [az EU védjegyrendeletének 7. cikke (1) bekezdésének c) pontja]. Ez a helyzet akkor áll fenn, ha a megjelölés a kereskedelemben a típus vagy a minőség megjelölésére szolgálhat. Ekkor ugyanis nem alkalmas arra, hogy a megjelölt termékeket megkülönböztesse a hasonló termékektől.

E kérdés megítélése szempontjából fontos, hogy már az is elegendő, ha a kizáró ok csak egy uniós tagállamban áll fenn. Az elbírálás mércéje mindig az a közönség, amelyhez a bejelentés tárgyát képező védjeggyel érintett áruk vagy szolgáltatások szólnak. Mivel sajtot minden végfogyasztó vásárol, a nagyközönséget kellett figyelembe venni. Ebben az értelemben az EUIPO úgy vélte, hogy az „Emmentaler” kifejezést az Európai Unió számos tagállamában egy lyukacsos keménysajtípus megjelöléseként értelmezik. A fogyasztók számára a származási régiónak nincs jelentősége.

A szótárak, irányelvek és jogszabályok szokásos fogalommeghatározásai

Az EUIPO többek között a német *Duden* meghatározására hivatkozott. E meghatározás szerint az „Emmentaler” a következőket jelöli: „teljes zsírtartalmú svájci sajt, amelynek lyukai cseresznye nagyságúak, íze pedig a dióbéléhez hasonló”.

Az EUB egyetértett az EUIPO-val abban, hogy ez egy sajtípus leírása. Igaz volt, hogy a meghatározás a „svájci sajt” kifejezéssel az eredetre való utalást is tartalmazta. A meghatározás vonatkozó része azonban magát a sajtot írta le anélkül, hogy a földrajzi eredetre vonatkozóan konkrét kijelentéseket tett volna.

Az elsőfokú bíróság az EUIPO által hivatkozott „Codex Alimentarius”-t is megfelelő megjelölésnek tekintette. Az Egyesült Nemzetek Szervezete által kiadott, az élelmiszerbiztonságra és az élelmiszertermékek minőségére vonatkozó szabványgyűjteményben az „Emmentaler” sajtfajtaként szerepel. Ez a leírás fontos szempont volt az értékelés szempontjából, még akkor is, ha a Codex Alimentarius egyébként nem tartalmaz kötelező szabályokat a védjegyeljárásra vonatkozóan.

Végezetül – az elsőfokú bíróság véleménye szerint helyesen – hivatkoztak a német sajtrendeletre, amelyben az „Emmentaler” „standard fajtának” minősül. Mindezek a bizonyítékok arra utalnak, hogy az érintett közönség hogyan értelmezi az „Emmentaler” megjelölést.

Az Emmentaler termelése a különböző tagállamokban

Az EUIPO központi érve az volt, hogy az „Emmentaler” elnevezésű sajtot az EU különböző tagállamaiban állítják elő, nem csak Svájcban. Többek között a német Szövetségi Élelmiszeri és Mezőgazdasági Minisztérium és a német érdekképviselések egybehangzó észrevételeit használták fel, amelyek szerint 2016-ban csak Németországban mintegy 135 000 tonnát állítottak elő. Ebből 55 000 tonnát közvetlenül Németországban értékesítettek.

Ez is lényeges körülmény volt az elsőfokú bíróság számára. Az ítélkezési gyakorlat ugyanis is elismeri, hogy egy bizonyos megnevezés alatt történő előállítás és forgalmazás anélkül, hogy ezt a megnevezést a termék eredetére utaló módon használnák, fontos releváns jelzés lehet annak megítélése során, hogy ez a megnevezés időközben általánossá vált-e.

Ellenérvként a védjegy bejelentője egy régi, Svájc és Németország közötti megállapodásra hivatkozott, amely szerint a Németországban előállított sajtot csak akkor lehet „Emmentaler” néven értékesíteni, ha az előállítás országát is feltüntetik (pl. „Emmentaler Deutschland”). Az EUB véleménye szerint azonban ez a megállapodás nem lényeges a fogyasztói megítélés szempontjából. Az egyetlen döntő tényező az volt, hogy a célközönség hogyan találkozott a megjelöléssel. A fogyasztók általában nem gondolkodnak azon, hogy a sajt forgalmazása esetleg sért-e egy megállapodást. A német fogyasztók mindenesetre az „Emmentaler”-t úgy értelmezik, hogy az egy sajtfajtát jelent.

Az „Emmentaler” megjelölés leíró jellegére utalnak az EU és Svájc között 2009-ben folytatott tárgyalások is. Ekkor tárgyaltak a földrajzi árujelzők jegyzékéről, amely több svájci eredetű sajtnévet is tartalmazott. Többek között az „Emmentaler” is felkerült volna erre a listára. Az EU azonban azon az állásponton volt, hogy az „Emmentaler” pusztán egy általános kifejezés, amelynek használata nyitva kell álljon az EU tagállamai előtt. Svájc és az EU végül úgy döntött, hogy az „Emmentaler” nem kerül fel a listára.

Az elsőfokú bíróság szerint a fent említett jelzések összességükben alátámasztják azt a következtetést, hogy az „Emmentaler” valóban egy tisztán leíró jellegű megjelölés. Különösen a német közönség számára az EUIPO helyesen állapította meg, hogy az „Emmentaler”-t egy sajtfajta megjelöléseként fogják érteni. A védjegybejelentés elutasítása ezért helyes volt.

Kollektív védjegybejelentés nem lehetséges

A védjegybejelentő azonban egy második érveléssel próbálkozott. Az EU védjegyrendelete 74. cikkének (2) bekezdése akkor is lehetővé teszi a védjegyoltalmat, ha kizáró ok áll fenn, feltéve, hogy a bejelentést kollektív védjegyként nyújtják be. A gyűjtő- vagy tanúsító védjegyek abban különböznek más típusú védjegyeiktől, hogy szükség van védjegyalszabályra. Az alapszabály megszabja azokat a feltételeket, amelyek mellett a védjegyet az egyesület tagjai használhatják. A kollektív védjegyek tipikus példái ezért a minőségi védjegyek.

Az „Emmentaler” mint gyűjtővédjegy lajstromozását azonban megtagadták. Az EUB elismerte, hogy a védjegyrendelet 74. cikkének (2) bekezdése a leíró megjelölésekre vonatkozó könnyítést tartalmaz. A norma azonban kifejezetten csak az olyan megjelölésekre vonatkozik, amelyek a kereskedelemben az áruk vagy szolgáltatások földrajzi eredetének megjelölésére szolgálhatnak.

Az előzetesen összegyűjtött bizonyítékok azonban egyértelműen kimutatták, hogy az „Emmentaler” nem szolgálhat a kereskedelemben pontosan egy földrajzi eredet megjelölésére, hanem csupán egy sajtípus megjelöléseként értelmezhető.

Következésképpen az „Emmentaler” sem földrajzi árujelzőként, sem védjegyként nem részesülhet oltalomban.

Ettől eltekintve az „Emmentaler” mint svájci sajt nem teljesen védtelen. Van néhány Emmentaler-védjegy, bár nem az egész európai piacra vonatkozóan, és csak más szóelemeikkel kapcsolatban. Valószínűleg túl késő van a szó páneurópai oltalmához, különösen azért, mert ezt a sajtot már akkor is gyártották Svájcban kívül, amikor még egyáltalán nem létezett védjegyjogszabály. Végül is az allgäui „Emmentaler” és a francia „Emmental de Savoie” és „Emmental français est-central” sajt földrajzi árujelzővel védett. Majd meglátjuk, hogy a svájciak a jövőben követik-e a példát hasonló szóösszetételekkel.

Olaszország

Az olasz legfelsőbb bíróság úgy ítélte meg, hogy a híres *Tic Tac doboz* alakja is védhető és érvényesíthető. A döntés vitathatatlanul nem meglepő, mert az olasz legfelsőbb bíróság megerősítette az olaszországi alsóbb fokú bíróságok megállapításait. A jövőben azonban a döntésnek valószínűleg jelentős következményei lesznek az édességgyártókra és a márkatalajdonosokra nézve az élelmiszer- és itálágazat szélesebb körében.

A *Ferrero S.p.A.* (Ferrero) a TIC TAC cukorkák gyártója. Ezeket a mentolos cukorkákat átlátszó, kis műanyagdobozokban árúsítják, amelyeknek fedele felcsapható. A termékdoboz formájának oltalma érdekében a Ferrero világszerte több területen is lajstromoztatta a 3D védjegyeket, többek között az ábrán látható uniós védjegyként, valamint Olaszországban nemzeti védjegyként.

2017-ben a Ferrero védjegybitorlás és tisztességtelen verseny miatt eljárást indított Olaszországban a *Mocca Spol. S.R.O.* (Mocca) ellen. A Mocca egy másik édességgyártó, amely egy nagyon hasonló formájú, kisméretű, négyszögletes alakú és átlátszó dobozban árúsított édességtermékeket.

Első fokon a Torinói Bíróság 2019. november 12-én kelt ítéletében a Ferrero javára döntött. A bíróság megállapította, hogy a Mocca által a BLIKI védjeggyel forgalmazott termék a Ferrero tulajdonában lévő TIC TAC 3D védjegy bitorlását jelenti, és emellett tisztességtelen versenyt valósít meg. A bíróság a Mocca által történő folyamatos forgalmazást és értékesítést tiltó végzést hozott, és az alábbiakat állapította meg:

- Az olasz bíróságok rendelkeznek joghatósággal az ügy elbírálására, minthogy a Ferrero két olasz védjegyet érvényesített, függetlenül az alperesek állampolgárságától, lakóhelyétől vagy tartózkodási helyétől.
- A Ferrero bizonyította, hogy a Mocca Olaszországban forgalmazta a BLIKI termékeket.
- A TIC TAC alakvédjegyek érvényesek voltak, és a doboz alakja nem volt szükséges a műszaki eredmény eléréséhez.
- A szóban forgó forma újdonságának hiánya miatt sem forgott fenn semmisségi ok.
- Fennállt az összetévesztés valószínűsége, mert a versengő megjelölések azonosak vagy hasonlóak voltak, és az ebből eredő tisztességtelen gazdasági előny a közismert TIC TAC védjegyek hírnevének kihasználásából eredt.
- A Mocca Olaszországban „szolgai utánzással” és a termékek összetéveszthetőségével tisztességtelen versenyt valósított meg.

Talán nem meglepő, hogy a Mocca a határozat ellen fellebbezett. A Torinói Fellebbviteli Bíróság 2021. február 17-én kelt döntésével elutasította a fellebbezést, és helybenhagyta a Torinói Bíróság döntését. A Mocca ezt követően fellebbezett az olasz legfelsőbb bírósághoz.

Az végül elutasította a Mocca fellebbezését, és helybenhagyta az olaszországi alsóbb fokú bíróságok döntését. Megállapította, hogy a TIC TAC doboz alakja csak egy a sok alak közül, amelyet egy doboz kaphat, de ugyanígy a doboz nem olyan alak, amely egy technikai probléma pusztá megoldását jelenti, ami kizárná a védjegyoltalomból. A bíróság megismételte az e területre vonatkozó uniós ítélkezési gyakorlatot is, amely ismételtén megerősítette, hogy egy termék alakját ábrázoló megjelölés alkalmas védjegyoltalomra, feltéve, hogy az:

- grafikusan reprodukálható, és
- alkalmas arra, hogy megkülönböztesse egy vállalkozás termékét vagy szolgáltatását más vállalkozások termékeitől vagy szolgáltatásaitól.

Ha azonban a védjegy alakja hasonlít arra az alakra, amelyet a szóban forgó termék a legvalószínűbben fel fog venni, valószínű, hogy az alakot megkülönböztetőképesség nélkülinek fogják tekinteni. A bíróság felidézte, hogy az EUB a Rubik-kockából álló 3D-s uniós védjegyet érvénytelennek ítélte a kocka minden egyes oldalán megjelenő, azt 9 azonos méretű, négyzet alakú elemre osztó úgynevezett rácsszerkezete miatt, amely műszaki funkciót lát el, mert biztosítja magának a kockának a függőleges és vízszintes sávjai egyes elemeinek a forgását, így a kocka egy 3D-s kirakós rejtvenyjátékot alkot. A Nestle és a Linde ügyében hozott korábbi EUB-döntésekre is hivatkozva megállapította, hogy a törvény kizárja a lényeges jellemzőiben műszaki eredményből álló megjelölés érvényes lajstromozását, mert a használathoz közérdek fűződik, amely kizárja a műszaki megoldások monopolhelyzetét.

Az olasz legfelső bíróság döntése az alaki védjegyek oltalmazhatóságával kapcsolatos ítélezési gyakorlat további fejlődését jelenti az EU-ban. Miközben a döntést az élelmiszer- és itálágazatban tevékenykedő márkatulajdonosok üdvözölhetik, az arra is ösztönözheti a bejelentőket, hogy több védjegybejelentést nyújtsanak be termékeik csomagolásának formájára és mintájára. A félreértések elkerülése érdekében az ágazatban működő márkatulajdonosoknak egyértelműbb iránymutatásokra és követelményekre van szükségük.

Az ítélet egyik érdekes pontja az, hogy a szóban forgó termék formájához hasonló alakzatból álló megjelölés valószínűleg nem rendelkezik megkülönböztetőképességgel. Ez vitathatóan megnehezíti a márkatulajdonosok számára a védjegy lajstromozását, de a termékformákra és csomagolásokra vonatkozó 3D lajstromozás megszerzésének előnyei és a harmadik felekkel szembeni érvényesíthetőség azt jelzi, hogy a termékformára vonatkozó sikeres védjegybejelentés valódi értékkel bír a márkatulajdonosok számára.

Spanyolország

A Legfelsőbb Semmítőszék (Tribunal Supremo, TS) ítélete, amely helyt ad a *Garrigues* által benyújtott semmítőszéki fellebbezésnek, kimondja a kizárólag egy csupasz palack alakjából álló háromdimenziós védjegy lajstromozásának érvényességét, még akkor is, ha az műszaki elemeket tartalmaz.

A kizárólag háromdimenziós alakzatokból és különösen a palackokból álló védjegyek természetüknél fogva fennálló sajátosságai az érvényességükhöz szükséges követelmények alkalmazására is vonatkoznak. Valamennyi palack logikusan műszaki funkciót tölt be, és valamennyi rendelkezik bizonyos, e funkció által előírt közös elemekkel, amelyekben nincs helye túlzott eltéréseknek. Ez már a múltban is arra készítette a TS-t, hogy az oltalom alatt álló palackok érvényességéről döntsön (mint például a *Freixenet Carta Nevada*- vagy a *Cointreau*-ügyben), és a közelmúltban, 2023. július 19-én hozott ítéletében ismét erre kényszerítette a jól ismert asztúriai almaboros palackkal kapcsolatban.

A bíróság elemezte a szóban forgó palack valamennyi jellemzőjét, és megállapította, hogy ezek nem kizárólag a műszaki eredményre való törekvésnek tulajdoníthatók, hanem egy-

részt az egyedi és sajátos megjelenésnek, amely lehetővé teszi, hogy a fogyasztó az asztúriai természetes almaborral hozza kapcsolatba, másrészt hozzájárul a termék különleges képességeinek kiemeléséhez, amit az asztúriai almaborgyártók által évek óta alkalmazott használat erősít. Mindezek alapján a TS úgy véli, hogy a védjegy nem tartozik a védjegy törvényben előírt tilalmak hatálya alá, ami mindazonáltal arra készítette az alsóbb fokú bíróságokat, hogy azt érvénytelennek nyilvánítsák.

Az ügy háttere: az asztúriai almaboros palackot, az úgynevezett „vasformás” palackot 1880-ban tervezték az Asztúriában előállított természetes almabor palackozására, és azóta kizárólag erre a célra használják, néhány évvel ezelőttig mindenféle címke nélkül. Több mint egy évszázaddal később, amikor a palack egyszerű palackból az asztúriai természetes almabor valódi megkülönböztető jelképévé vált, az Asztúriai Almaborszövetség, amely a fő termelőket tömöríti, a Spanyol Szabadalmi és Védjegy hivatalnál (Oficina Española de Patentes y Marcas, OEPM) háromdimenziós védjegyként lajstromoztatta.

Évekkel később a szövetség tudomására jutott, hogy egy másik autonóm közösségben *Sidra S* néven egy termelő az általa előállított természetes almabort a lajstromozott palack felhasználásával forgalmazza. Tekintettel arra, hogy a termelő nem volt hajlandó beszüntetni a használatot, a szövetség pert indított ellene védjegyjogainak megsértése miatt.

A *Sidra S* megtámadta a keresetet, és a védjegy törlésére hivatkozott a 2001. december 7-i 17/2001. sz. védjegy törvény 5. cikk (1) bekezdésének *a)*, *b)* és *e)* pontjában előírt abszolút törlési okokra hivatkozva. A felperes különösen arra hivatkozott, hogy a palack nem felel meg a védjegyoltalomhoz szükséges követelményeknek, mert kizárólag az almabor tartósítását és kiöntését elősegítő műszaki elemekből áll, és nem rendelkezik megkülönböztetőképeséggel. Röviden azt állította, hogy a palack nem szolgálja a termék megkülönböztetését.

Mind a Santanderi 1. számú Kereskedelmi Bíróság, mind a Cantabria Tartományi Bíróság által hozott ítélet részben helyt adott a *Sidra S*. által felhozott érveknek, és a szövetség által lajstromozott palack védjegyét érvénytelennek nyilvánította a védjegy törvény 5. cikke (1) bekezdésének *b)* és *e)* pontja alapján.

A TS döntése

A TS a két bíróság ítéletét hatályon kívül helyezte 2023. július 19-én hozott döntésével, amely az EUB rendelkezésével összhangban meghatározza a védjegy törvény 5.1. cikk *b)* és *c)* pontjában foglalt tilalmak egybeesésének megítélése során követendő követelményeket a háromdimenziós védjegyek esetében. Konkrétan kettős elemzést végzett.

1. *A védjegy törvény 5. cikke (1) bekezdésének e) pontjában foglalt tilalom egybeesése a háromdimenziós védjegyekben: a termék műszaki eredmény eléréséhez szükséges alakja*

Kiindulópontként emlékeztetni kell arra, hogy a védjegy törvény 5. cikkének *e)* pontja, amely megfelel a 2015/2436 irányelv 4. cikke (1) bekezdés *e)* pontjának és a 2017/2001 uniós védjegyrendelet 7. cikke (1) bekezdés *e)* pontjának, megállapítja, hogy „a kizáró-

lag ... az áru műszaki eredmény eléréséhez szükséges alakjából álló megjelölések” nem lajstromozhatók védjegyként.

A TS az EUB 2017. május 11-i (C-421/15 *Yoshida Metal Industry*-ügy) és 2020. április 23-i (C-237/10 *Gomboc*-ügy) ítéletében foglalt tanítás alapján megállapítja, hogy ez a tilalom a kizárólag egy műszaki eredmény eléréséhez szükséges áru alakjából álló megjelölésekre vonatkozik, vagyis azokra, amelyek pusztán egy műszaki megoldást tartalmaznak, és amelyek védjegyként történő lajstromozása monopolhelyzetet biztosítana tulajdonosának, és akadályozná harmadik fél versenytársak általi használatát.

Annak megítéléséhez, miszerint ez a tilalom vonatkozik-e egy háromdimenziós védjegyre, meg kell határozni a megjelölés lényeges jellemzőit, és ellenőrizni kell, hogy ezek mindegyike kizárólag és szükségszerűen megfelel-e az áru műszaki funkciójának.

A „vasformás” palack három lényeges jellemzővel rendelkezik (megvastagított csonka száj, női láb alakú nyak és szájnegyed alakú váll), amelyek, bár műszaki funkciót töltenek be (a kiöntés megkönnyítése), nem felelnek meg szükségszerűen és kizárólagosan olyan műszaki megoldásnak, amelynek más vállalkozások általi használatát a védjegy lajstromozása akadályozná.

Nem ez a műszaki funkció a fő oka a forma kialakításának. Nem olyan jellemzőkről van szó, amelyek kizárólag vagy elsősorban egy műszaki eredménynek tulajdoníthatók, hanem egy olyan forma megjelenéséről, amely az asztúriai természetes almabor hagyományos palackjának megjelenését képviseli, és tájékoztatja a fogyasztót a termék eredetéről, minthogy az asztúriai almaborgyártóktól származik.

Sem a fogyasztó, sem a vállalkozó nem a jellemzőinek műszaki funkciója miatt keresi ezt a palackot, hanem azért, mert megjelenése és egyedisége lehetővé teszi, hogy az asztúriai természetes almaborral társítsák.

2. A védjegytvörvény 5. cikk (1) bekezdés b) pontjában foglalt tilalom egybeesése: a megkülönböztetőképesség hiánya, amely a „másodlagos jelentés” intézményének igénybevételével kiküszöbölhető [védjegytvörvény 51. cikk (3) bekezdés]

Az ítélet, bár elismeri, hogy nehéz bizonyítani az áru alakjából álló védjegy megkülönböztetőképességét, mint például egy üveg esetében, egyértelművé teszi, hogy annak megkülönböztetőképessége nem tagadható elvont módon, ahogyan azt a tartományi bíróság tette.

Így a TS egy korábbi ítéletét felelevenítve emlékeztet arra, hogy egy „csupasz” palack önmagában kevés vagy nagyon kevés megkülönböztetőképességgel rendelkezhet, de ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy kívül esik a védjegy jog oltalmán, mert a használat révén megkülönböztetőképességet szerezhet.

Ahhoz, hogy egy védjegy megkülönböztetőképességgel rendelkezzen, el kell térnie a kereskedelmi szokásoktól, de nem kell, hogy lényegesen eltérjen. Az a fontos, hogy az átlagos fogyasztó a terméket elemzés és különösebb figyelem nélkül megkülönböztesse a más vállalkozások által forgalmazott termékektől.

Ezért a termék használata, ami a bíróság értelmezése szerint a „vasformás” palack esetében megtörtént, hozzájárult ahhoz, hogy a termék megkülönböztetőképességét oly módon emelje ki, hogy a természetes almabor átlagfogyasztója a palackot így látva képes legyen megkülönböztetni a vállalkozás eredetét, azaz az Asztúriai Almaborszövetséggel kapcsolatban álló vagy általa engedélyezett asztúriai almaborgyártóktól származó természetes almabort.

Ezen értelmezési szempontokat a jelen ügyre alkalmazva a TS arra a következtetésre jutott, hogy a „vasformás” palack nem tartozik e tilalmak egyikének hatálya alá sem, és következképpen védjegyként történő lajstromozása érvényes.

A szövetség által háromdimenziós védjegyként bejegyzett palackkal lényegében megegyező csomagolás Sidra S általi használata azt jelenti, hogy a Sidra S megsértette a védjegyet, ezért a bíróság kötelezte a Sidra S-t, hogy hagyjon fel a jogsértő cselekmények elkövetésével, vonja ki a forgalomból a „vasformás” csomagolással forgalmazott palackokat, térítse meg az okozott kárt, és tegye közzé az ítélet összefoglalóját egy országos napilapban, a honlapján és a közösségi hálókön.

Svédország

A) Az itt tárgyalt ügyben a svéd Szabadalmi és Piaci Fellebbviteli Bíróság további iránymutatást adott a kiegészítő oltalmi tanúsítványról (Supplementary Protection Certificate, SPC) szóló uniós rendelet 3. cikke *b*) pontjának alkalmazásával és a „termék” fogalmával kapcsolatban. A bíróság értékelésében arra a következtetésre jutott, hogy egy termék nem jogosult kiegészítő oltalmi tanúsítványra, ha jellemzőinek összefoglalójában kifejezetten segédanyagként van feltüntetve. A bíróság azt is megállapította, hogy a forgalomba hozatali engedély iránti kérelemben nem szereplő bizonyítékok nem vehetők figyelembe annak meghatározásakor, hogy mely termékek szerepelnek az adott forgalomba hozatali engedélyben.

A kérelmező a trastuzumab és a rekombináns humán hialuronidáz termékre vonatkozóan kérte a kiegészítő oltalmi tanúsítvány megadását. A herceptin szubkután gyógyszerre vonatkozó hivatkozott forgalomba hozatali engedély szerint a trastuzumabot hatóanyagként, a rekombináns humán hialuronidázt pedig a segédanyagok egyikeként határozták meg. A kérelmező továbbá kifejtette, hogy a rekombináns humán hialuronidáz döntő szerepet játszott a terápiás hatás szempontjából, mert lehetővé tette a trastuzumab szubkután beadását.

A Svéd Szellemi Tulajdoni Hivatal és a Szabadalmi és Piaci Fellebbviteli Bíróság elutasította a kérelmet, mert nem volt megállapítható, hogy a kérelmező teljesítette-e az EU SPC-rendelet 3. cikkének *b*) pontjában foglalt követelményt. A bíróság megállapította, hogy nem bizonyított, hogy a rekombináns humán hialuronidáz önmagában olyan klinikai hatással rendelkezik, amely a forgalomba hozatali engedélyben szereplő terápiás javallatok körébe tartozik. A kérelmező fellebbezett a határozat ellen.

A bíróság előtt a fő kérdés az volt, hogy a rekombináns humán hialuronidáz hatóanyag-nak vagy adjuvánsnak tekinthető-e a hivatkozott forgalomba hozatali engedély alapján. Az EUB állandó ítélkezési gyakorlatára hivatkozva a bíróság tisztázta, hogy különbséget kell tenni a „hatóanyag” és az „adjuváns” között, ahol az adjuváns nem tekinthető hatóanyag-nak. A bíróság továbbá megállapította, hogy nem adható SPC olyan hatóanyagra, amelynek hatása nem tartozik a forgalomba hozatali engedély szövegében szereplő terápiás javallatok körébe.

Értékelése során a bíróság megállapította, hogy sem a termék jellemzőinek összefoglalója, sem a forgalomba hozatali engedély nem szolgáltatott bizonyítékot arra, hogy a rekombináns humán hialuronidáz önmagában – azaz a forgalomba hozatali engedélyben szereplő terápiás javallatra önmagában – hatást fejt ki az emlőrákra. Ehelyett a rekombináns humán hialuronidázra mindenütt segédanyagként hivatkoztak. Következésképpen a bíróság szerint a rekombináns humán hialuronidáz nem volt hatóanyag. Ezzel a következtetéssel a trastuzumab és a rekombináns humán hialuronidáz sem tekinthető hatóanyag-kombinációnak.

A bíróságnak alkalma nyílt arra is, hogy tisztázza, miszerint a termék vagy hatóanyag azonosítása során kizárólag a forgalomba hozatali engedély alapjául szolgáló dokumentáció a fontos. A kérelmező által hivatkozott, a rekombináns humán hialuronidáz rákra gyakorolt hatásaira vonatkozó további bizonyítékokat ezért nem lehetett figyelembe venni.

Ez a határozat az első alkalom, hogy a Svéd Szabadalmi és Piaci Fellebbviteli Bíróság alkalmazta az EU SPC-rendelet 3. cikkének *b)* pontját, és ezáltal további fényt derített az EU SPC-rendelet 1. cikkének *b)* pontjában szereplő „termék” fogalmának összetett megkülönböztetésére. Bár ez a határozat nem oldja meg az SPC-kkel kapcsolatos összes kérdést, hasznos emlékeztető arra, hogy a forgalomba hozatali engedély alapjául szolgáló dokumentáció döntő fontosságú a „termék” fogalmának az EU SPC-rendelet szerinti értékelése szempontjából.

B) A svéd Szabadalmi és Piaci Bíróság elutasította az 1. ábrán látható, enyhén stilizált „G” betűből álló védjegy lajstromozását.

1. ábra

Ez az ítélet jól szemlélteti, hogy ha egy félnek sikerül egy egybetűs ábrás védjegyet lajstromoztatnia egy alapotívummal, akkor szélesebb oltalmat élvez, és nagyobb mértékben képes megakadályozni az utóbbi védjegy lajstromozását, mintha egy jobban stilizált (és jobb megkülönböztetőképeségű) egybetűs védjegyet tartana fenn.

A felperes svéd védjegybejelentést nyújtott be a G védjegyre. A Svéd Szellemi Tulajdoni Hivatal a bejelentést a 2. ábrán látható kilenc korábbi, G betűből álló védjegybejelentéssel való összetéveszthetőségre hivatkozva elutasította.

2. ábra

A kérelmező a Szabadalmi és Piaci Bíróságnál fellebbezett e határozat ellen.

Döntésében a bíróság először megállapította, hogy a fogyasztók érintett köre a nagyközönség, vagyis az átlagos mértékben tájékozott és észszerűen figyelmes fogyasztók.

A bíróság ezt követően megállapította, hogy a G védjegy, valamint a hivatkozott védjegyek kozmetikai és/vagy bőrápoló termékeket fednek le. Ezért a bíróság megállapította, hogy a termékek azonosak, vagy legalábbis hasonlóak.

A bíróság ezután a G védjegy és a korábbi védjegyek közötti hasonlóság értékelésére tért ki. Az ütköző védjegyek hangzásilag és fogalmilag megegyeztek a G védjeggyel, ezért a bíróság úgy találta, hogy a hasonlóság kizárásához jelentős különbségnek kell lennie a védjegyek ábrás elemeiben.

Először is a bíróság összehasonlította a G védjegyet a 3. ábrán látható védjegyekkel.

Az elsőfokú bíróság egyetértett a felperessel abban, hogy a G védjegy egy nyíllal végződik, és hogy a hivatkozott védjegyek egyike sem tartalmaz nyilat. Az elsőfokú bíróság azonban úgy találta, hogy a G védjegy és a 3. ábrán látható védjegyek közötti csekély különbségek nem ellensúlyozzák a védjegyek közötti hasonlóságokat. Összességében a bíróság úgy ítélte meg, hogy a G védjegy hasonlít a 4. ábrán bemutatott korábbi védjegyekhez.

3. ábra

4. ábra

A bíróság úgy találta, hogy a 4. ábrán látható öt hivatkozott védjegy nagyobb és olyan mértékben stilizált, hogy azok a G védjeggyel képest eltérő összbnyomást keltenek. Az elsőfokú bíróság úgy ítélte meg továbbá, hogy nem áll fenn annak a veszélye, miszerint a fogyasztók érintett körében az a benyomás keletkezik, hogy a korábbi védjegyek tulajdonosai és a felperes között kereskedelmi kapcsolat áll fenn.

Az elsőfokú bíróság általánosságban külön megjegyezte, hogy mind a G védjegy, mind az ütköző védjegyek az átlagosnál kisebb megkülönböztetőképességgel rendelkeznek, következésképpen korlátozott oltalmat élveznek. Ennek oka az volt, hogy valamennyi védjegy egyetlen betűt tartalmazott, amely csak enyhén stilizált volt.

Következésképpen a bíróság megállapította, hogy a G védjegy és a hivatkozott védjegyek közül négy között fennállt az összetévesztés valószínűsége, míg a fennmaradó öt védjegy megkülönböztethetőbb ábrás elemeket tartalmazott, és ezért nem minősültek a G védjegyhez megtévesztően hasonlóknak. A bíróság kifejezetten megerősítette, hogy figyelembe vette a korábbi védjegyek korlátozott oltalmi körét.

A döntés jogerőre emelkedett.

Megjegyzés

Ez a döntés ismét rámutat arra, hogy az erős védjegyjogok a védjegy kiválasztásával kezdődnek. A eredendően megkülönböztetőképességű védjegy kiválasztása gyakran több erőfeszítést és nagyobb befektetést igényel a lajstromozás kérelmezése és a jogok érvényesítése során, mert a jogosultnak gyakran a használat révén fokozott megkülönböztetőképességet kell bizonyítania.

Az úgy kimenetele azonban közvetve azt is hangsúlyozza, hogy a védjegyjogosultak számára milyen értéket képvisel az alapmintás ábrás védjegyek szóvédjegyváltozatainak védjegyjogosultsága, mivel ezek szélesebb körű oltalmat biztosítanak. Amennyiben a szóvédjegy korábbi lajstromozások miatt nem áll rendelkezésre, a felek megpróbálhatják a szóvédjegy ábrás változatának lajstromozását elérni.

A mesterséges intelligencia jövője a gyógyszeriparban

A mesterséges intelligencia (MI, artificial intelligence, AI) forradalmasítja a gyógyszeripart és a biotechnológiát. A nagy adathalmazok alapján történő előrejelzésekre vonatkozó páratlan képessége elősegíti a betegségek megértését, javítja a diagnosztika sebességét és pontosságát, felgyorsítja a gyógyszerkutatásokat, és javítja a klinikai vizsgálatokat. Az MI gyors fejlődése miatt a vállalatok számára minden eddiginél fontosabb, hogy megvédjék szellemi tulajdonukat.

Az MI mint diagnosztikai eszköz

Az MI hatékony diagnosztikai eszköz. Gyorsan képes elemezni a valós adatokat, és olyan finom változásokat és mintákat is felismerhet, amelyeket az emberek esetleg nem vesznek észre. Egy tanulmányban a kutatók azt tesztelik, hogy a mesterséges intelligencia képes-e egy nemzeti egészségügyi szolgálat adatait elemezve jobban megjósolni a rákos betegség kimenetelét, mint a jól képzett radiológusok. Hasonlóképpen egy tanulmány azt vizsgálja, hogy az MI képes-e CT-felvételeket elemezni a vérrögök diagnosztizálása érdekében, re-

mélve, hogy a CT-felvételekből olyan információkat is ki tud szűrni, amelyeket az orvosok esetleg nem látnak.

Az MI nem egyszerűen a laboratóriumi adatok elemzésének eszköze. Új diagnosztikai módszereket is kidolgozhat, és korábban nem észlelt összefüggéseket találhat a betegségek diagnosztizálásához vagy előrejelzéséhez.

Az MI és a gyógyszerkutatás

Az MI óriási erővel rendelkezik ahhoz, hogy a meglevő adatok felhasználásával új terápiás jelölteket azonosítson, sőt, akár tervezzon is. Az MI például képes megjósolni a kis molekulájú gyógyszerek szerkezet–funkció összefüggéseit, új célpontokat azonosítani, és molekuladinamikai vizsgálatokkal szűrni a jelölteket. Hasonlóképpen a fehérjék szerkezetét és működését is megjósolhatja, hogy új terápiás jelölteket azonosítson. Ez csak néhány módja annak, ahogyan az MI javítja a gyógyszerkutatást.

Ezek a képességek közvetlenül több és jobb terápiát eredményeznek alacsonyabb költségek mellett. Egy nemrégiben készült elemzés szerint a gyógyszerfejlesztés terén az MI által vezérelt szerényebb fejlesztések is 50 további terápiát eredményezhetnek 10 év alatt, ami 50 milliárd dolláros lehetőséget jelent. Az MI egyes területeken 20-40%-kal csökkentheti a preklinikai költségeket.

A vállalatok nagy összegeket fektetnek be, hogy megragadják ezt a lehetőséget. Az MI-alapú gyógyszerkutatásba történő harmadik fél általi befektetések 2021-ben meghaladták az 5,2 milliárd dollárt. Eközben a gyógyszeripari és biotechnológiai vállalatok milliárdokat fektetnek be a belső MI-képességek fejlesztésébe, és olyan vállalatok, mint az *Alphabet* és az *Nvidia*, a gyógyszerkutatásba is belevágtak.

Az MI a klinikai vizsgálatokban

Az MI óriási lehetőséget kínál arra, hogy csökkentse az új gyógyszerek piacra dobásához szükséges 10-15 év időtartamot és több mint 1 milliárd dollár nagyságrendű költségeket, ahol az utóbbiak nagy részét a klinikai vizsgálatok teszik ki. A magas költségek ellenére sok klinikai vizsgálat sikertelen. A II. fázisú készítmények egyharmada nem jut el a III. fázisba, a III. fázisú készítmények egyharmada pedig nem kapja meg a végleges hatósági jóváhagyást.

Az MI csökkentheti a klinikai vizsgálatok idejét és költségeit, és növelheti a sikerességi arányt. Az elektronikus egészségügyi nyilvántartások és az orvosi szakirodalom tanulmányozásával javíthatja a résztvevők kiválasztását. Az MI javíthatja a betegek nyomon követését, biomarkerek segítségével pontosabban követheti a betegség előrehaladását, és javíthatja a biztonságossági és hatékonysági adatok elemzését. Olyan mintákat is találhat az adatokban, amelyeket az emberek nem vennének észre, és így új célpontokat vagy kezeléseket hozhat létre.

Az MI-alapú találmányok szabadalmazásának stratégiái

A hatékony igényfelmérési stratégiák segíthetnek leküzdeni az MI-alapú találmányokra vonatkozó szabadalmak megszerzésével kapcsolatos kihívásokat.

Az Egyesült Államokban a legfelsőbb bíróság *Alice*-ügyben hozott döntése és a szabadalmi törvény azt követő, 101. cikke szerinti ügyek megnehezítették a szoftverekkel és számítógépekkel megvalósított találmányokra vonatkozó szabadalmak megszerzését. Az *Alice* két részből álló tesztje szerint azok az állítások, amelyek egy szabadalomra nem jogosult elvont ötletre, természeti törvényre vagy természeti jelenségre „irányulnak”, csak akkor szabadalmazhatók, ha olyan „feltalálói felismerést” tartalmaznak, amely elegendő az alapul szolgáló ötlet vagy természeti törvény átalakításához.

Azoknak a vállalatoknak, amelyek MI-vel működő rendszereket vagy szoftvereket kívánnak szabadalmaztatni, olyan igénypontokat kell megfogalmazniuk, amelyek a hagyományos technológiához képest egyértelműen technológiai fejlesztést tükröznek, a fejlesztést részletező leírással. A hagyományos számítástechnika, a pusztán adatgyűjtési vagy -feldolgozási lépések megemlézése vagy az igénypontoknak egy felhasználási területre (pl. rákdiagnosztika) való korlátozása nem elegendő az *Alice*-tesztnek megfelelő „feltalálói ötlet” megadásához.

Hasonlóképpen, a legfelsőbb bíróság *Mayode*-döntése és utódai megnehezítették a diagnosztikai módszerek szabadalmazását. Az MI-alapú diagnosztikát szabadalmaztatni kívánó vállalatoknak olyan igénypontokat kell megfogalmazniuk, amelyek vagy a mögöttes MI fejlesztését tükrözik, vagy a diagnosztikai lépések kimenetén alapuló kezelési lépést tartalmaznak. Az ilyen kezelési lépések olyan „feltalálói ötletet” biztosíthatnak, amely az alapul szolgáló adatelemzést „lényegesen többé” alakítja át, mint bármely alapul szolgáló elvont ötlet vagy természeti jelenség.

Európában más megfontolások érvényesek a diagnosztikai módszerekre vonatkozó igénypontokra. Az Európai Szabadalmi Egyezmény 53. cikkének c) pontja kizárja a szabadalmazhatóságból a diagnosztikai igénypontokat, ha azokat emberi testen hajtják végre, vagy ha azok az adatgyűjtés, a szabványértékekkel való összehasonlítás, egy tünet azonosítása és diagnózisfelállítás valamennyi lépését tartalmazzák. E kizárás elkerülése érdekében a vállalatok megfogalmazhatnak olyan igénypontokat, amelyek a mögöttes MI-rendszerre irányulnak, vagy amelyek elkerülik a diagnózis felállításának vagy a páciensről való mintavételnek a lépését. Megjegyzendő azonban, hogy az Európai Szabadalmi Hivatal egyértelművé tette, hogy a diagnosztikai módszerre vonatkozó kizárás nem kerülhető el olyan lépés elhagyásával, amely a bejelentett találmány megvalósításához elengedhetetlen.

Az MI-alapú találmányokat szabadalmaztatni kívánó vállalatoknak minden joghatóságban ügyelniük kell arra, hogy elkerüljék a feltalálói joggal kapcsolatos problémákat. A legtöbb joghatóságban, beleértve az ESZH-t és az Egyesült Államok Szabadalmi és Védjegyhivatalát (United States Patent and Trademark Office, USPTO) is, csak emberek lehetnek feltalálók. A vállalatoknak ezért az emberi feltalálók hozzájárulására irányuló igénypon-

kat kell megfogalmazniuk, és meg kell fontolniuk, hogy az MI létrehozásában részt vevő kutatókat is fel kell-e sorolniuk.

A vállalatok elkerülhetik az elégtelen kinyilvánítás miatti elutasításokat is, ha bejelentésük elegendő leírást tartalmaz annak bizonyítására, hogy a feltalálók a bejelentett találmány teljes terjedelmével rendelkeztek, és hogy egy szakember számára lehetővé teszik a találmány indokolatlan kísérletezés nélküli gyakorlatba vételét.

Értékes adatok és üzleti titkok védelme

Végezetül a gyógyszeripari és biotechnológiai vállalatok számára létfontosságú, hogy azonosítsák és megvédjék értékes adataikat és üzleti titkaikat. A fehérjekönyvtáraktól kezdve a sajátos vegyületek előállítási módszeréig kutathatják az információkat MI-rendszerekkel új terápiák megtalálása vagy a betegségek jobb megértése érdekében.

Ezen adatok védelme szilárd biztonsági intézkedéseket igényel, beleértve az üzleti titkok megjelölését, a hozzáférés korlátozását, az alkalmazottak titoktartási képését, digitális biztonsági intézkedések alkalmazását, valamint annak biztosítását, hogy a harmadik féllel kötött megállapodások a partnereket hasonló titoktartási intézkedések alkalmazására kötelezzék.

Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy az MI legnagyobb előrelépései a gyógyszeriparban és a biotechnológiában még váratnak magukra. Azok a vállalatok, amelyek stratégiailag védik szellemi tulajdonukat, sikeresek lehetnek, és kihasználhatják az MI kínálta lehetőségeket.

VÁLOGATÁS A SZERZŐI JOGI SZAKÉRTŐ TESTÜLET SZAKVÉLEMÉNYEIBŐL

MAKRÓ ÉS MAKRÓ ALAPJÁUL SZOLGÁLÓ ALGORITMUS SZERZŐI JOGI MEGÍTÉLÉSE

SZJSZT-12/2021

A megkereső törvényszék által feltett kérdések

1. *Határozza meg, hogy szerzői jogi szempontból (Szjt. 1. §) milyen műnek minősül a 22. sz. irathoz mellékelt adathordozón rendelkezésre álló műszaki tanulmányban leírt, illetve Excel fájlban makróként végrehajtható számítás (a továbbiakban úgy is, mint számítási lépéssorozat, képlet, algoritmus) önmagában!*
2. *Szerzői jogi oltalom alatt áll-e önmagában a műszaki tanulmányban leírt, illetve Excel fájlban makróként végrehajtható számítás?*
3. *A fenti műszaki tanulmány, illetve Excel fájl felhasználásának minősül-e az abban feltárt, illetve abból kinyerhető számításnak az alperes által használt PLC, illetve DCS folyamatirányító rendszerbe való bevitele (beimplementálása) és azokban a tömegáram-mérő által szolgáltatott adatok kiértékelésére való alkalmazása?*
4. *Az alperesnek átadott Excel fájl számítógépes program alapján megállapítható-e, hogy az nem „makrórögzítés” funkcióval rögzített, „makróindítás” funkcióval meg sem hívható, nem végrehajtható megoldás, hanem VBA programnyelven (forráskódban) íródott egyedi Sub eljárások rendszere, és hogy a kiértékelő számítás – az egyedi eszköztárból vagy a mérési adatok beírásával – csak ezen eljárásokból meghívható módon hajtható végre, s az így megalkotott, a szoftver szerves részét képező algoritmusnak a felhasználása a szerző engedélyétől függ-e?*

Az eljáró tanács szakértői véleménye

1. Tekintettel arra, hogy a Szerzői Jogi Szakértő Testület (SZJSZT) szervezetéről és működéséről szóló 156/1999. (XI. 3.) Korm. rendelet 8. § (1) bekezdése szerint „a Szakértő Testület nevében az eljáró tanács a feltett kérdések és a benyújtott iratok alapján alakítja ki a szakértői véleményt, a tények megállapítására nem végez külön bizonyítást, nem tart helyszíni szemlét ...”, az eljáró tanács a megkereséshez csatolt iratok alapján alakította ki szakvéleményét.
2. A rendelet 6. § (1) bekezdése alapján az eljáró tanács külső szakértő közreműködésével járt el.

3. Az eljáró tanács megállapította, hogy a részére átadott Excel fájl csak korlátozottan volt megvizsgálható, mivel az annak részét képező makrók jelszóval voltak védettek, a per iratai ugyanakkor a makrókhoz tartozó jelszót nem tartalmazták. A Szerzői Jogi Szakértő Testület ezért 2021. május 3. napján a kirendelő törvényszékhez fordult a makrókhoz tartozó jelszavak beszerzése érdekében. A törvényszék iránymutatásának megfelelően az SZSZT a jelszó átadása érdekében ezt követően a felperes jogi képviselőjét kereste meg. Az említett jelszót a felperes ügyvezetője közvetlenül bocsátotta az eljáró tanács rendelkezésére 2021. május 14. napján.
4. A kirendelés a vizsgálat tárgyaként műszaki tanulmányt határozott meg. A törvényszék által megjelölt cím megegyezik azzal a címmel, amely az Artisjus Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület által 1999. június 10. napján kiállított tanúsítványon szerepel címként.¹ Az említett tanúsítvány szerint a „műszaki tanulmány (leírás)” műfajú mű 9 oldal terjedelmű. Maga a dokumentum azonban a 22. számú irathoz csatolt DVD-lemezen nem volt egyértelműen azonosítható. A „12_14_2012_44_43.pdf” elnevezésű fájl két részből áll, amelynek első elemének terjedelme – a címlappal együtt – 24 oldal. Második része 3 oldal terjedelmű, önálló sorszámozással rendelkezik (a továbbiakban együttesen: „27 oldalas tanulmány”). A „12_14_2012_45_01.pdf” elnevezésű fájl egy 9 oldal terjedelmű írás (a továbbiakban: „9 oldalas tanulmány”). A 9 oldalas tanulmány terjedelme megegyezik az Artisjus által kibocsátott tanúsítványon megjelölt tanulmány terjedelmével.
5. A periratok között fellelhető volt a Szerzői Jogi Szakértő Testület SZJSZT-19/2019 szakvéleménye, amely tárgya, vagyis címe szerint az a dokumentum, amelyet a törvényszék a jelen eljárásban is meg kívánt vizsgáltatni. Mivel a Szerzői Jogi Szakértő Testület elnöke jelen eljárásban a 19/2019 számú ügyben eljáró tanácstól eltérő összetételű tanácsot jelölt ki, a jelen ügyben eljáró tanács arról nem tudott meggyőződni, hogy a címében hasonló dokumentumok azonosak voltak-e. Az SZJSZT-19/2019 számú szakvélemény 2. oldala – a jelen ügyben eljáró tanácshoz hasonlóan – feltüntette az eltérő címekből fakadó beazonosítási nehézségeket. Az említett szakvélemény a 26. oldal terjedelmű „műszaki tanulmány” tekintetében megállapította, hogy az egyéni, eredeti jelleggel rendelkező, tehát szerzői jogi oltalom alatt álló műnek minősül. Az eljáró tanács ezzel együtt azt is jelzi, hogy a 19/2019 számú szakvélemény a „műszaki tanulmány” terjedelmét 26 oldalban határozta meg, míg a jelen ügyben eljáró tanács számára átadott „12_14_2012_44_43.pdf” elnevezésű fájl a címlappal együttesen 27 oldal hosszúságú.

¹ 22. számú irathoz csatolva.

Ad 1.

- 6.1. A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Szjt.) 1. § (1) bekezdése szerint a szerzői jogi oltalom tárgya irodalmi, tudományos és művészeti alkotás lehet. A szerzői jogi oltalom műfajfüggetlen, azaz az irodalom, a művészet és a tudomány valamennyi alkotására kiterjed, függetlenül attól, hogy a törvény az adott műfajt megnevezi-e vagy sem.
- 6.2. A szerzői jogi oltalom fennállása szempontjából elsőként azt kell vizsgálni, hogy a mű a szerző szellemi tevékenységéből fakad-e, vagyis egyéni, eredeti jelleggel rendelkezik-e. A jelen ügyben olyan körülmény nem merült fel, amely szerint akár a 9 oldalas tanulmányt, akár a 27 oldalas tanulmányt ne a felperes ügyvezetője alkotta volna meg. A 9 oldalas tanulmány esetén e tényt az Artisjus által kiállított tanúsítvány is igazolja, amennyiben a két dokumentum, azok címének nem jelentős eltérése ellenére is azonosnak tekinthető. Az egységesnek tekinthető joggyakorlat szerint a mű *egyéni jellegűnek* akkor tekinthető, ha a szerző számára rendelkezésre áll alkotói játéktér, ekként az alkotás végső formáját külső körülmények nem determinálják, hanem azt az alkotó a személyiségéből fakadó egyedi döntésekkel határozhatja meg. Az eljáró tanács megítélése szerint mind a 9 oldalas tanulmány, mind a 27 oldalas tanulmány (a továbbiakban együttesen: tanulmányok) esetében elmondható, hogy azok egyéninek tekintendők, mivel külső körülmények nem határozták meg alapvetően a számítás magyarázatát képező dokumentumokat. A szerző – a műfajhoz igazodó módon – szabadon formálhatta a számítási lépések magyarázatául szolgáló szöveget, amely végül a tanulmányok, mint írásművek formájában testesült meg.
- 6.3. A szerzői jogi oltalom vizsgálata szempontjából a következő lépés annak elemzése, hogy a mű nem tartozik-e az Szjt. 1. § (4)–(7) bekezdése által meghatározott valamely esetben, mert ez akkor is kizárná a jogi oltalmat, ha egyébként a mű egyéni, eredeti jelleggel rendelkezne. A tanulmányok esetén is felmerül az Szjt. 1. § (6) bekezdése szerinti eset, mivel mindkét dokumentum nagy mennyiségben tartalmaz matematikai műveletet, illetve egy matematikai műveletekkel is leírható eljárást. Mivel azonban a tanulmányok nem csak ilyen elemeket tartalmaznak, illetve az ilyenek nem minősülő részek esetén is megállapítható az egyéni, eredeti jelleg, e részek a teljes tanulmányok egészének védelmét nem befolyásolják.
- 6.4. Az eljáró tanács megállapítja, hogy mind a 9 oldalas tanulmány, mind pedig a 27 oldalas tanulmány *egésze* az Szjt. 1. § (2) bekezdés *a*) pontja szerinti, szerzői jogi oltalom alatt álló szakirodalmi műnek minősül.
- 6.5. A tanulmányok egésze szakirodalmi műként tehát szerzői jogi oltalom alatt áll, ebből azonban nem következik az, hogy a tanulmányok bármely részének felhasználása is engedélyköteles lenne. Az Szjt. 16. § (1) bekezdése szerint a szerzői jogi oltalom ugyan a teljes művön kívül annak azonosítható részére is kiterjed, ez sem eredményezi azonban a szerzői jogi oltalom korlátlanágát. Az azonosítható részek esetén is vizsgálandó,

hogy a részlet önmagában alkalmas-e önálló gondolat hordozására, vagyis önmagában teljesíti-e szerzői jogi oltalom feltételeit.

- 6.6. Az eljáró tanács megállapítja, hogy a tanulmányok nagy mennyiségű olyan részt is tartalmaznak, amelyek az Szjt. 1. § (6) bekezdése szerinti ötlet, elv, elgondolás, eljárás, működési módszer vagy matematikai művelet körébe tartoznak, így *önmagukban* nem állhatnak szerzői jogi oltalom alatt. E részek akkor is a szerző engedélye nélkül hasznosíthatók, ha azok a tanulmányoknak egyébként a szerzői jogi oltalom feltételeit nem teljesítő, de a tanulmányok részeként beazonosítható részét képezik.
- 6.7. Az eljáró tanács megvizsgálta az Excel fájlban található makrót is. A Szerzői Jogi Szakértő Testület korábban már foglalkozott a makrók szerzői jogi oltalmával SZJSZT-24/2005 számú szakvéleményében. E szakvélemény azt állapítja meg, hogy „a makró-programozás *jellemzően* olyan mértékben szűkíti a makró-programozó alkotói szabadságát, hogy azonos célfunkció végül is csak azonos megoldással valósítható meg. Ennek megfelelően a makró-programozás útján létrehozott makró-kódok olyan mértékben kötöttek a funkcionalitáshoz, illetve olyan mértékben támaszkodnak a kód elkészítésének meglévő környezetére (a Microsoft programcsaládra), hogy jellemzően nem rendelkeznek az Szjt. 1. §-ának (3) bekezdésében meghatározott egyéni, eredeti jelleggel, így szerzői jogvédelemben nem részesülhetnek, a Szjt. szempontjából tehát szoftvernek, számítógépi programalkotásnak sem minősülnek.” (Kiemelés a jelen ügyben eljáró tanácstól.) Az említett 24/2005 sorszámú szakvélemény – a konkrét esethez igazodó módon – abból indult ki, hogy a makrórögzítő alkalmazása alapvetően determinálja a makró kódját.
- 6.8. A jelen ügyben eljáró tanács azonban azt állapítja meg, hogy a vizsgálandó makrót nem az Excel program makrórögzítő funkciójával hozták létre, az egyéni jellegűnek tekintendő, a makró ugyanis természetes személy által írt Visual Basic for Applications forráskódot tartalmaz. Az eljáró tanács azt is megállapítja, hogy a makró alkotója számára megfelelő alkotói játéktér állt rendelkezésére a makró elkészítésekor. Az eljáró tanács ebből következően azt is megállapítja, hogy a makró az Szjt. 1. § (2) bekezdés c) pontja szerinti, szerzői jogi oltalom alatt álló számítógépi programalkotásnak minősül. Az eljáró tanács jelzi, hogy a 24/2005 sorszámú és a jelen szakvélemény megállapítása között még csak elvi ellentmondás sem feszül, sőt azok azonos elvi alaphoz indultak ki, egymást erősítő következtetésre jutottak. Az eljáró tanács jelzi, hogy e következtetése a vizsgált makró tekintetében a SZJSZT-19/2019 számú szakvélemény következtetésével megegyezik.
- 6.9. Az eljáró tanács megállapítja, hogy – az Szjt. 1. § (6) bekezdése szerint – a matematikai műveletek nemcsak a tanulmányok, hanem a makró részeként sem állnak szerzői jogi oltalom alatt.

6.10. Az eljáró tanács megjegyzi, hogy elméletileg felmerülhetne az is, hogy a tanulmányok az Excel makró mint számítógépi programalkotáshoz tartozó dokumentumként álljanak védelem alatt. Az Európai Bíróság a SAS Institute kontra World Programming -ügyben (C-406/10) foglalkozott a számítógépi programalkotásokhoz készített dokumentumok védelmével. Az EUB ítélete 36. pontjában azt állapította meg, hogy a dokumentáció csak akkor áll szoftverként védelem alatt, ha előkészítő jellegű abban az értelemben, hogy az „előkészítő munka jellegénél fogva későbbi fázisában számítógépi programot eredményezhet”. Jelen ügyben erről nincs szó. A tanulmányok – ha azok egyáltalán a makró elkészítését megelőzően készültek – ugyan a makróban testet öltő gondolatot, tudományos megközelítést rögzítik, azonban önmagukban a tanulmányok még egy felkészült programfejlesztő számára sem teszik lehetővé a szoftver elkészítését.

Ad 2.

- 7.1. Az Sztj. 1. § (6) bekezdése szerint „valamely ötlet, elv, elgondolás, eljárás, működési módszer vagy matematikai művelet nem lehet tárgya a szerzői jogi védelemnek”.
- 7.2. A fent idézett jogszabályból következően önmagában az elgondolás, eljárás, működési módszer vagy matematikai algoritmus formájában felírt számítás akkor sem áll szerzői jogi oltalom alatt, ha az egyébként a szerzői jogi oltalom alatt álló tanulmányok részét vagy a vizsgált makró által végrehajtott számítást képezi. Ebből következően maga a „számítás” a szerzőtől való engedélykérés nélkül, a szerző számára való díjfizetés nélkül hasznosítható bárki számára.
- 7.3. Bár az eljáró tanács kompetenciáját meghaladja a kérdés vizsgálata, a tanács mégis jelezni kívánja, hogy egyes iparjogvédelmi oltalmi formák a szerzői jognál e tekintetben szélesebb védelmet biztosíthatnának (biztosítottak volna megfelelő időben történő bejelentés esetén) a felperes számára.

Ad 3.

- 8.1. Nem minősül engedélyköteles felhasználásnak a tanulmányokban feltárt, illetve abból kinyerhető – önálló szerzői jogi védelmet nem élvező – számításnak szoftverben történő implementálása. E tekintetben az implementációt végző vállalkozás számára lényegében a szerzői jogi kötöttséget az jelenti, hogy az említett számítást tartalmazó tanulmányokhoz jogszerűen kell hozzájutnia, a hozzáférés érdekében például nem többszörözheti a tanulmányokat engedély nélkül. A periratok alapján azonban megállapítható, hogy alperes jogszerűen rendelkezett a tanulmányok műpéldányával, így a tényállás alapján nem merül fel a tanulmányokkal kapcsolatosan a szerzői jogi jogellenes felhasználás kérdése.

- 8.2. A számítási módszertan megismerésének módja a makró, illetve annak szerzői jogi értelemben vett felhasználása viszonyában is vizsgálendő. Az Szt. 59. § (3) bekezdése szerint „aki a szoftver valamely példányának felhasználására jogosult, a szerző engedélye nélkül is megfigyelheti és tanulmányozhatja a szoftver működését, továbbá kipróbálhatja a szoftvert annak betáplálása, képernyőn való megjelenítése, futtatása, továbbítása vagy tárolása során abból a célból, hogy a szoftver valamely elemének alapjául szolgáló elgondolást vagy elvet megismerje”. A jelen ügyben megállapítható volt, hogy a makró jogszerű használatára az alperes jogosult volt, ekként a szoftver funkcionalitását vizsgálhatta, megismerhette, ebből jogszerűen szerzett olyan ismereteket, amelyeket más szoftver fejlesztése során használt fel.
- 8.3. Az EUB már hivatkozott SAS-ügyben hozott ítéletében arról is rendelkezett, hogy a számítógépi program funkcionalitása nem minősül a program kifejezési formájának, és ekként nem részesül a szoftverirányelv² értelmében a számítógépi programok szerzői jogi védelmében. Mivel az alperes a makró megismerhette, szerzői jogi szempontból annak sem volt (vagy lett volna) jogi akadálya, hogy a makró funkcionalitását egy másik programban reprodukálják mindaddig, amíg ez a reprodukció nem igényelte az eredeti program szolgai másolását. Másként megfogalmazva, a felperes által leírt számításnak a makróban testet öltő *egyedi implementációjának* felhasználása engedélyköteles, azonban a számítás az eredeti szoftver felhasználása nélkül is elvégezhető, és ez utóbbi engedélyköteles szerzői jogi felhasználást nem valósít meg.
- 8.4. Az eljáró tanács a periratok alapján arra utaló jelet nem azonosított, hogy az alperes által készített szoftver a makró bármely – számításnak nem minősülő – elemét hasznosította, felhasználta volna. Ezen a módon alperes a makró funkcionalitását szerzői jogi felhasználás nélkül hasznosította újra.

Ad 4.

- 9.1. Az eljáró tanács megállapítja, hogy az Excel fájl nem az MS Excel program „makró-rögzítés” funkciójával került rögzítésre. Önmagában ebből ugyan szerzői jogi következtetés nem lenne levonható, de az eljáró tanács korábban már megállapította, hogy a makró egyéni, eredeti jellegű számítógépi programalkotásként szerzői jogi oltalmat élvez.
- 9.2. Miként az eljáró tanács korábban már rögzítette, a szerzői jogi oltalom egyetlen műfaj esetén sem terjed ki az Szt. 1. § (4)–(7) bekezdése szerinti tartalmi elemekre. Ez a megállapítás a számítógépi programalkotásokra is igaz, ekként önmagukban a program részét képező matematikai műveletek akkor is kívül esnek a jogi védelmen, ha egyébként azokat egy számítógépi programalkotásban hasznosították. Másként: nem

² Az EUB a 91/250 irányelv alapján hozta meg döntését, ugyanakkor a ma hatályos 2009/24/EK irányelv e tekintetben nem hozott változást.

minősül engedélyköteles felhasználásnak, ha az alperes, miután megismerte a felperes által írt program működési elveit, az abban alkalmazott matematikai módszereket, e tudását egy új szoftver megvalósítására hasznosítja. Mindaddig, amíg a két szoftver között az összefüggés pusztán az azonos funkcionalitás és a matematikai számítás módja, nem szükséges az eredeti szoftver jogosultjától szerzői jogi engedélyt kérni. Sem a program funkcionalitása – az EUB C406/10. számú ügyben hozott ítélete által megerősítetten –, sem a programban megvalósított matematikai művelet – az Szjt. 1. § (6) bekezdése alapján – nem áll szerzői jogi oltalom alatt.

Dr. Kabai Eszter, a tanács elnöke

Dr. Békés Gergely, a tanács előadó tagja

Dr. Somkutas Péter, a tanács szavazó tagja

Dwornik Marek, külső szakértő

Összeállította: Barsvári Tímea

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

Daniel Offenbartl-Stiegert, Lasse Weinmann: The End of "Plausibility"? (A „hihetőség” vége?) Lexology, 2023. június 27.

Az ESZH Bővített Fellebbezési Tanácsa elé utalt G 2/21. sz. ügy annak tisztázására irányult, hogy a feltalálói tevékenységre hivatkozó műszaki hatás bizonyítására felhasználhatók-e és milyen körülmények között utólag közzétett adatok. Különösen azt kérdezték, hogy szükséges-e, hogy a műszaki hatás legalább hihető, vagy legalábbis ne valószínűtlen legyen az eredetileg benyújtott bejelentés alapján.

Most úgy tűnik, hogy G 2/21. sz. határozatában a tanács elveti a feltalálói tevékenység hihetőségének fogalmát, és ehelyett új tesztet vezet be a műszaki hatások tekintetében, amely kihívásokat és lehetőségeket jelent a szabadalom jogosultjai és a felszólalók számára.

Az ügy háttere

A feltalálói tevékenységnek az ESZH által történő értékelését a „probléma-megoldás megközelítés” szabályozza, amely az objektív műszaki probléma megfogalmazásához a legközelebbi technika állása alapján a műszaki hatásra támaszkodik. E megközelítésnek köszönhetően a feltalálói tevékenység szempontjából az a kérdés, hogy egy műszaki hatásra lehet-e hivatkozni, gyakran döntő jelentőségű.

A G 2/21 döntés alapjául szolgáló ügyben a feltalálói tevékenység attól függött, hogy a szabadalmas kizárólag a közzététel utáni bizonyítékokra támaszkodva hivatkozhatott-e két vegyület állítólagos szinergetikus hatására.

A kérdést előterjesztő fellebbezési tanács tanács a publikálás után közzétett bizonyítékokra vonatkozó ítélezési gyakorlat három irányzatát azonosította.

1. Először is figyelembe vette a szavahihetőségi követelményeket teljes egészében elutasító esetjogot (erre „szavahihetőség nélküli” megközelítésként hivatkozva). Különösen azt kérdezte, hogy megengedhető-e a nyilvánosságra hozott bizonyíték önműködő figyelmen kívül hagyása, ha a technikai hatás kizárólag ettől függ, és így kivételt képez-e a bizonyítékok szabad értékelésének elve alól (1. kérdés). A kérdést előterjesztő tanács úgy vélte, hogy ha nincs ilyen kivétel, és erre a kérdésre nemleges választ adnak, akkor a hihetőségi követelményeket általánosságban el kell utasítani, azaz a „nincs hihetőség” megközelítést kell alkalmazni.

Alternatív megoldásként, ha az 1. kérdésre pozitív válasz adható, a tanács azt kérdezte, hogy a következő hihetőségi akadályok alkalmazhatók-e közzététel utáni bizonyítékként.

2. A tisztán spekulatív bejelentések vagy szabadalmak megkülönböztetése érdekében azoktól, amelyek hiteles műszaki közzétételt tartalmaznak, egyes tanácsok az „ab initio

(kezdettől) hihetőségi” mércét alkalmazták, azaz az utólag közzétett bizonyítékokra csak akkor lehet hivatkozni, ha a műszaki hatást a bejelentés benyújtásakor legalábbis hihetővé teszik, például kísérleti adatokkal (2. kérdés).

3. Más tanácsok egy látszólag enyhébb „ab initio valószínűtlenségi” mércét alkalmaztak, amely szerint az utólag közzétett bizonyítékokat csak akkor lehet figyelmen kívül hagyni, ha a szakembernek a szabadalom bejelentési napján jogos oka lett volna kételkedni az állítólagos műszaki hatásban (3. kérdés).

Döntés

A Bővített Fellebbezési Tanács két választ ad, amelyek a feltett kérdésekre vonatkoznak, de nem tartják be azok szerkezetét.

1. A szabadalmi bejelentő vagy a szabadalom jogosultja által az igényelt tárgy feltalálói jellegének elismerése érdekében hivatkozott műszaki hatás bizonyítására benyújtott bizonyítékok nem hagyhatók figyelmen kívül kizárólag azon az alapon, hogy a hatás alapjául szolgáló bizonyítékok a perbeli szabadalom bejelentési napja előtt nem voltak nyilvánosak, és azokat a bejelentési nap után nyújtották be.

2. A szabadalmi bejelentő vagy a szabadalom jogosultja a feltalálói tevékenység tekintetében hivatkozhat műszaki hatásra, ha a szakember a közismert általános ismeretek birtokában és az eredetileg benyújtott bejelentés alapján az említett hatást úgy vezeti le, mint amelyet a műszaki tanítás magában foglal, és amelyet ugyanaz az eredetileg nyilvánított találmány testesít meg.

1. válasz – A bizonyítékok szabad értékelését kell alkalmazni

Az első válasz szerint nincs kivétel a bizonyítékok szabad értékelésének elve alól pusztán azon az alapon, hogy a bizonyítékot utólag tették közzé. Ez a válasz az 1. kérdésre vonatkozik. A határozat indokolása továbbá általánosabban is megállapítja, hogy a bizonyítékok szabad értékelésének elve általánosan alkalmazandó (55–56. indokolás).

E válasz alapján a 2. és 3. kérdésre szigorúan véve nem kellett volna válaszolni, mert a kérdést előterjesztő tanács e kérdéseket a bizonyítékok szabad értékelésének elve alóli kivételtől tette függővé, amit a Bővített Fellebbezési Tanács elutasított.

A Bővített Fellebbezési Tanács azonban úgy döntött, hogy ennek ellenére egy második választ is ad, amelyben felvázolja, hogy milyen körülmények között lehet az ilyen utólag közzétett bizonyítékokra támaszkodni. Úgy tűnik tehát, hogy bár a Bővített Fellebbezési Tanács szerint egyetlen bizonyítékot sem lehet teljesen *figyelmen kívül hagyni* (1. válasz), mégis úgy tűnik, hogy a bizonyítékok további értékelése során a műszaki hatásra (és az azt alátámasztó bizonyítékokra) a feltalálói tevékenység tekintetében *támaszkodni lehetne* attól függően, hogy ez a műszaki hatás megfelel-e a megadott követelményeknek (2. válasz).

Úgy tűnik tehát, hogy a Bővített Fellebbezési Tanács álláspontja szerint az a kérdés, hogy lehet-e hivatkozni vagy sem egy állítólagos műszaki hatásra és az azt alátámasztó, utólag benyújtott bizonyítékokra, nem igényel kivételt a bizonyítékok szabad értékelésének elve alól. Ezt az elvet inkább általánosan kell alkalmazni, és meg kell határozni, hogyan kell alkalmazni a műszaki hatásokra és a vonatkozó bizonyítékokra (59. indokolás).

2. válasz – A technikai hatásra való hivatkozás kritériumai

Második válaszában a Bővített Fellebbezési Tanács meghatározza azokat a követelményeket, amelyeknek teljesülniük kell ahhoz, hogy egy műszaki hatásra lehessen hivatkozni. Ezek a követelmények azonban viszonylag homályosak és meglehetősen elvontak, amint ezt még a Bővített Fellebbezési Tanács is elismerte (95. indokolás), ezért nagyon érdekes lesz látni, hogy a kérdést előterjesztő tanács valójában mit fog tenni az iránymutatással.

Fontos, hogy a Bővített Fellebbezési Tanács második válasza nem hivatkozik semmilyen „hihetőségi” szabványra, és úgy tűnik, eleve elutasítja a feltalálói tevékenységre vonatkozó hihetőségi követelmény fogalmát. Ehelyett egy olyan tesztet ad meg, amelynek nincs kialakult értelmezése. Úgy tűnik, a szándéka az volt, hogy szorosan ragaszkodjon az Európai Szabadalmi Egyezményhez, és elkerülje egy további „különálló jogi fogalom” bevezetését a hihetőségre vonatkozóan az európai szabadalmak érvényessége terén (92. indokolás). A Bővített Fellebbezési Tanács e megközelítését befolyásolhatta az a tény, hogy a határozat meghozatalában nem vettek részt a klasszikus „biotechnológiai” (3.3.04 és 3.3.08) tanácsok tagjai, akik a hihetőséggel kapcsolatos esetjog nagy részét megalkották.

E tekintetben az is figyelemre méltó, hogy a Bővített Fellebbezési Tanács két tagja (P. Gryczka és F. Blumer) korábban részt vett egy olyan határozat meghozatalában, amely teljes mértékben elutasította a hihetőség fogalmát („no plausibility” megközelítés), T 2371/13.

A G 2/21-es határozat fényében az ESZH feltalálói tevékenységről szóló jövőbeli határozatai valószínűleg nem fogják többé használni a „hihetőség” jelszót. A Bővített Fellebbezési Tanács magyarázatainak hiánya és a kialakult ítélkezési gyakorlattól való eltérés miatt azonban a második válasz jelentős értelmezési – és jogbizonytalansági – teret hagy. Ezt korábban több ESZH-szakember is kritizálta. Az alábbiakban ezért részletesebben tárgyaljuk, hogy a gyakorlati szakemberek és a döntéshozó szervek hogyan alkalmazhatják a G 2/21-es határozatot.

Rugalmas, kétlépcsős teszt, amely összeegyeztethetővé teszi az eltérő esetjogot?

Úgy tűnik, hogy a Bővített Fellebbezési Tanács második válasza egy kétlépcsős tesztet javasol, amint ezt az „és” kötőszó is tükrözi („... az említett hatást a műszaki tanítás által felölelt és ugyanazon eredetileg nyilvánosságra hozott találmány által megtestesített hatásként vezetné le”).

- A Bővített Fellebbezési Tanács néhány (bár homályos) utalást ad a teszt alkalmazási módjára vonatkozóan.
- A Bővített Fellebbezési Tanács jelzi, hogy meggyőződött arról, miszerint a korábbi – látszólag eltérő – fellebbezési tanács valamennyi határozatának eredménye ugyanaz lenne, ha a tesztet alkalmazták volna (71–72. indokolás). Más szavakkal a Bővített Fellebbezési Tanács nyilvánvalóan úgy véli, hogy tesztje lehetővé teszi ezen látszólag eltérő határozatok eredményeinek „összeegyeztetését”.
- A Bővített Fellebbezési Tanács hangsúlyozza, hogy a teszt alkalmazásakor feltétlenül figyelmet kell fordítani az „egyes esetek fontos körülményeire” (95. indokolás). Azt gondolhatnánk, hogy ez egy felesleges kijelentés. Mindazonáltal mégis figyelemre méltó, mert nyilvánvalóan kifejezi a tanácsnak azt a nézetét, hogy a teszt rugalmasabb és alkalmazkodóbb a különböző esetek eltérő körülményeihez, mint a korábbi (eltérő) hihetőségi normák.
- A tanács leszögezi, hogy a feltalálói tevékenység műszaki hatásra való támaszkodásának követelményei enyhébbek, mint a nyilvánosságra hozatal elégséges voltának követelményei (77. indokolás).

Mit jelenthet tehát ez a teszt, és hogyan lehetne összhangba hozni az eltérő ítélkezési gyakorlat eredményeivel?

A teszt első lépése annak megállapítására irányul, hogy a szakember „levezetheti-e” a hatást úgy, hogy azt „a műszaki tanítás lefedi”. Első pillantásra ez egy meglehetősen engedékeny követelménynek tűnik, amely összhangban van a meglevő ítélkezési gyakorlattal, amely kimondja, hogy a műszaki hatások akkor vehetők figyelembe, ha nem változtatják meg a találmány jellegét, és szorosan kapcsolódnak az eredeti problémához. Egy ilyen engedékeny értelmezéssel összhangban a „levezetés” szót a T 31/18. sz. határozatban (2.5.2. indokolás) is úgy használták, hogy az azt sugallja, hogy nem szükséges a műszaki hatás kifejezett említése, azaz elegendő lehet a hatás beleértett levezethetősége a legközelebbi korábbi technika állásához viszonyítva.

Ezzel szemben a teszt második lépését („levezethető ... ugyanazon eredetileg kinyilvánított találmány által megtestesítettként”) nagyobb kihívásnak tűnik értelmezni. Ezt a lépést talán további akadályként vezették be, hogy kizárják az erősen spekulatív találmányokat.

E lépés részleteire visszatérve, az „ugyanazon ... találmányra” való hivatkozás ismét emlékeztet a találmány jellegére vonatkozó, fent említett ítélkezési gyakorlatra. Másrészt azáltal, hogy a második lépcsőben ugyanarra az „eredetileg kinyilvánított” találmányra hivatkoznak, úgy tűnik, hogy a második lépcsőben is utalnak az ESZE 123. cikkének (2) bekezdésére, vagyis az eredeti kinyilvánításra és a hozzáadott tárgyra. Az ilyen értelmezéssel összhangban figyelemre méltó, hogy az „ugyanaz a találmány” szavakat használja az elsőbbségre vonatkozó 87. cikk (1) bekezdésében is, és korábban ebben az összefüggésben eredeti kinyilvánítási követelményként értelmezték. Nem tűnik azonban világosnak, hogy miért és hogyan kell az eredeti kinyilvánítási követelményeket a feltalálói tevékenység mű-

szaki hatásainak értékelése során alkalmazni, és/vagy hogy az ESZE egyéb követelményeit „bele kell-e olvasni” a teszt második lépésébe. A teszt második lépésének értelmezése ezért különös kihívást jelent majd az ESZH szakemberei és a fellebbezési tanács tagjai számára.

Ezért csábító a találgatás, hogy a G 2/21 teszt hogyan egyeztetheti össze a látszólag eltérő esetjog eredményeit. A következő gondolatok érdekesek lehetnek:

A T 1329/04 határozatban (amely az „*ab initio* hihetőségnek” adott igazat) a fellebbezési tanács úgy ítélte meg, hogy a bejelentett fehérje, a GDF-9 nem oldotta meg azt a technikai problémát, amely szerint ez a fehérje a TGF- β szupercsalád egy újabb tagja. A benyújtott bejelentés csupán egy papíralapú nyilatkozatot tartalmazott, de nem nyilvánított ki olyan adatokat, amelyek a GDF-9 esetében a TGF- β szupercsalád műszaki hatásait bizonyították volna. A hatás a hatálybalépés napján kétséges volt, mert a GDF-9 nem rendelkezett a TGF- β szupercsalád más tagjainak néhány fontos szerkezeti jellemzőjével.

Ebben az esetben a kérdéses hatást említették, és így levezethető volt, hogy a műszaki tanítás „magában foglalta” (első lépés).

A hatás ennek ellenére különböző lehetséges okok miatt nem felelhet meg legalább a teszt második lépésének: először is, mind az igényelt GDF-9-et, mind az állítólagos műszaki hatást a megvalósítások listájából választották ki. Formalista szempontból azzal lehet érvelni, hogy ez a kétszeres kiválasztás ellentétes az ESZH által alkalmazott „két lista elvével”, és így nem felel meg a teszt „eredeti közzététel” követelményének, vagyis annak, hogy a műszaki hatás nem vezethető le ugyanazon „eredetileg kinyilvánított” találmány által megtestesítve.

Másik lehetőségként úgy lehetne tekinteni, hogy a spekulatív jellegre tekintettel feltalálói tevékenységre volt szükség ahhoz, hogy a tényleges időpontban az állítólagos hatás a gyakorlatban megvalósítható legyen. Következésképpen a hatás úgy tekinthető, mint ami a bejelentési nap után létrehozott új találmányra utal – ahelyett, hogy az „ugyanazon eredetileg bejelentett találmány” által megtestesítettésként levezethető lenne. Egy ilyen megközelítés összhangban lenne az ESZH-nak a nyilvánosságra hozatal elégséges voltára vonatkozó ítélkezési gyakorlatával, amely megköveteli, hogy az igényelt találmány feltalálói tevékenység gyakorlása nélkül is megvalósítható legyen a gyakorlatban.

Hasonló érvelés alkalmazható *mutatis mutandis* a T 488/16 („dasatinib”-) ügyre (amely szintén az „*ab initio* hihetőséget” támogatja), ahol a bejelentett vegyület csak egy volt a milliónyi más, állítólag fehérje-tirozinkináz-gátló hatású vegyület közül. A benyújtott kérelem egy papírra írt homályos állítást tartalmazott, amely szerint a példaként említett vegyületeknél műszaki hatást figyeltek meg (4.5. indoklás), de több száz ilyen vegyület volt. A tanács megállapította, hogy (4.9. indoklás):

„... nem elfogadható egy általános formula felállítása, amely vegyületek millióit fed le, ... és a szakember olvasó fantáziájára vagy a jövőbeli vizsgálatokra bízva annak megállapítását, hogy melyik vegyület melyik kinázt gátolja ...”.

Az ilyen „jövőbeli vizsgálatok” feltalálói tevékenységet igényelhetnek, és így ellentétesek lehetnek a G 2/21 teszttel.

A fenti esetek jelentősen eltérnek a T 578/06. sz. határozat alapjául szolgáló esettől (amely az „*ab initio* valószínűtlenség” megközelítést részesíti előnyben). Ebben az ügyben a kérelmező a szomatosztatin vagy egy szomatosztatin-agonista orvosi felhasználását igényelte transzplantált izolált hasnyálmirigy-szigetsejteket kapó emberi beteg kezelésére. A benyújtott kérelem műszaki hatásként említette e sejtek túlélésének meghosszabbítását, de ezt nem bizonyította. A feltalálói tevékenységet a Bővített Fellebbezési Tanács elismerte, mert nem volt olyan bizonyíték, amely kétségbe vonta volna a műszaki hatást.

Ebben az esetben a műszaki hatás egyértelműen le volt írva a bejelentésben, és a bejelentés műszaki tanítása (első lépés) által „átfogottnak” kell minősülnie. Továbbá, mivel nem voltak kétségek az aktában, és nem történt erősen spekulatív kiválasztás, a hatásnak át kell mennie a G 2/21 teszt második lépésén, minthogy gyakorlati megvalósítása például nem igényel feltalálói készséget. Hasonlóan lehetne érvelni például a T 31/18 határozat alapjául szolgáló ügyben is előnyben részesítve a „nem valószínűsíthető” megközelítést.

Kikötések és tilalmak

Hol tartunk mindezek után?

Bár továbbra is jelentős bizonytalanság övezi azt, hogy az ESZH döntéshozó szervei pontosan hogyan fogják alkalmazni a G 2/21 követelményeket, egy dolog meglehetősen biztos: a Bővített Fellebbezési Tanács nyilvánvaló szándéka az, hogy a feltalálói tevékenységre hivatkozva észszerű mértékű spekulációt tegyen lehetővé a műszaki hatások tekintetében, ugyanakkor megakadályozza az erősen spekulatív találmányokat, különös tekintettel az eset egyedi körülményeire.

A kérelmezők a következőket vehetik figyelembe:

A találmányt (vagy azt, amit szubjektíven és észszerűen találmányként lehet felfogni) mind a találmány meghatározásához szükséges szerkezeti jellemzők, mind a találmányhoz kapcsolódó műszaki hatás(ok) tekintetében megalapozottan kell ismertetni.

A bejelentőknek továbbá a műszaki hatás(oka)t olyan műszaki részletességgel kell kifejteniük, hogy a szakember számára ne legyen kétséges a műszaki hatás kifejtése a műszaki „tanítás” által, és a találmány által is megtestesítve.

A találmány (vélt) műszaki hatását továbbra is a legbiztonságosabb a már benyújtott bejelentésben szereplő kísérleti adatokkal alátámasztani, különösen, ha azok a technika jelenlegi állása alapján kétségesek voltak. A kísérleti adatok beillesztése nemcsak a feltalálói tevékenység, hanem a kinyilvánítás elégséges volta szempontjából is tanácsos. A Bővített Fellebbezési Tanács szerint ugyanis az elégséges kinyilvánítás megkövetelheti, hogy a műszaki hatás a benyújtott bejelentésből kiindulva is hihető legyen. Ez a feltalálói tevékenységre vonatkozó követelménytől eltérő elégséges követelmény a korábbi „*ab initio* hihetőség”

követelménye szinonimájának tűnik, és legalább az orvosi javallatot tartalmazó igénypon-
tokra vonatkozó állításokra vonatkozhat (77. indokolás).

Végül a bejelentőknek meg kell próbálniuk elkerülni a spekulatív megvalósítások és állítólagos (nem bizonyított) műszaki hatások indokolatlanul hosszú listáit, amelyek miatt a bejelentés vagy a szabadalom megbukhat a G 2/21 teszten.

A felszólalóknak és az ellenérdekű feleknek figyelmet kell fordítaniuk az ügy körülmé-
nyeire. Például ha azt lehet állítani, hogy a közismert általános ismeretek és a benyújtott
bejelentés alapján kétségek merültek fel a műszaki hatással kapcsolatban, amelyeket a be-
nyújtott bejelentés műszaki tanítása nem tudott eloszlatni, ez a szabadalom jogosultjai/be-
jelentői számára kihívást jelenthet a G 2/21 teszt teljesítése kapcsán.

Hasonlóképpen, ha egy igényelt megvalósítás műszaki hatása eredetileg erősen speku-
latív módon került nyilvánosságra, és a megvalósítások és azok állítólagos hatásainak hosszú
listájába volt rejtve, ez segíthet a szabadalmak és bejelentések megtámadásában.

A G 2/21 sz. ügy megváltoztatja az ESZH feltalálói tevékenységre vonatkozó érvelésének
módját. Ebben a tekintetben hamarosan megjelenik az első nyomkövető mérföldkőnek szá-
mító határozat. Az ügyintéző tanács 2023. július 28-ra tűzte ki az ügy szóbeli tárgyalását, és
most adta ki előzetes véleményét, amely két előzetes értelmezést nyújt a G 2/21-ről. Az első
értelmezés vagy az *ab initio* hihetőségi megközelítést, vagy az *ab initio* valószínűtlenségi
megközelítést részesíti előnyben (4.1. pont), míg a második a műszaki hatás levezethetősé-
gére összpontosít a bejelentés benyújtáskori állapotából, és így a hihetőségi normákat teljes
mértékben elutasítja (4.2. pont). A fellebbezési tanács azonban többek között megállapítja,
miszerint „lehetséges, hogy maguk a felek is támogatni fogják a G 2/21 további értelmezé-
seit” (5.1. pont), ami arra utal, hogy a tanács még nem alakított ki határozott véleményt a
G 2/21 valamelyik konkrét értelmezéséről. Az így született döntés további gondolatokat fog
ébreszteni

Dr. Palágyi Tivadar

Rosan Slits: No monkey business: Banksy trademark not filed in bad faith (Semmi majomkodás: Banksy védjegye nem rosszhiszeműen lett lajstromozva). Novagraaf Team, 2022. december 27.

Az EUIPO Törlési Osztálya 2021 tavaszán rosszhiszeműsége hivatkozva érvénytelennek nyilvánította a Banksy MAJOM képére (1. ábra) vonatkozó védjegy lajstromozását. 2022 októberében ezt a Banksy védjegyről szóló határozatot mind a rosszhiszeműség hiánya, mind a kép megkülönböztetőképessége alapján hatályon kívül helyezték.

1. ábra

Ha a névtelen brit utcai művészetre gondolunk, a Banksy név ugrik be elsőként. Ez a befolyásos aktivista művész ingyenesen letölthetővé teszi műveit az internetről, de a kereskedelmi célú felhasználást kifejezetten tiltja.

Bár Banksy híres mondása szerint „a szerzői jog a veszteseké”, egyre inkább a szellemi tulajdon-joghoz fordul a kereskedelmi felhasználás megakadályozása érdekében. 2009-ben létrehozta a Pest Control Office-t (PCO), hogy hitelesítse a műalkotásokat, és az EU Szellemi Tulajdoni Hivatalánál (EU Intellectual Property Office, EUIPO) lajstromoztassa a képek európai védjegyjogait. A névtelenség megőrzésére irányuló törekvése azonban további kihívást jelent a szellemi tulajdon-jogok lajstromozása és érvényesítése szempontjából.

Banksy védjegyvitája

Korábban Banksynak volt egy vitája a *Full Colour Black* brit üdvözlőkártya-gyártó céggel, amely Banksy néhány híres művét a művész engedélye nélkül ábrázolta üdvözlőkártyáin.

Bár a PCO 15 uniós védjegybejelentést nyújtott be Banksy egyes műalkotásainak oltalma érdekében, ezek közül hét lajstromozás ellen törlési keresetet nyújtottak be. Az egyik ügyet felfüggesztették, de a fennmaradó hat lajstromozást az EUIPO Törlési Osztálya megsemmisítette azzal az indokkal, hogy Banksy a megjelölést soha nem szándékozott ténylegesen védjegyként használni. A bejegyzés célja inkább a szerzői jogi korlátozások kijátszása volt,

hogy megakadályozza a jelzés mások általi használatát és így a „rosszhiszeműség” megál-
lapítását.

2. ábra

Különösen a „Gross Domestic Product”, egy Banksy-árakat bemutató terem 2019-es megnyitását (lásd a 2. ábrát) tekintették annak elismeréseként, hogy a művésznek valójában nem állt szándékában a műalkotást eredetvédjegyként használni. Banksy „a szerzői jog a lúzereknek való” kijelentése azt sugallta továbbá, hogy bármit, amit a nyilvánosság előtt ábrázolnak, bárki szabadon, engedély nélkül felhasználhat. Végül a Full Colour Black azzal érvelt, hogy Banksy művét már széles körben használják a kereskedelembe, és nem tett semmit annak érdekében, hogy ezt megakadályozza.

A PCO most sikeresen megtámadta az első ilyen törlési határozatot.

Rosszhiszeműség az uniós védjegyjog alapján

A *Lindt & Sprüngli* kontra *Hauswirth*-ügyben hozott ítéletet követően az Európai Unió Bírósága (EUB) mind a *Koton*-, mind a *Sky* kontra *Skykick*-ügyben hozott ítéletében tovább értelmezte a rosszhiszeműség fogalmát. A bíróság a *Koton*-ügyben úgy ítélte meg, hogy a védjegybejelentést akkor nyújtják be rosszhiszeműen, ha fontos és egybehangzó bizonyítékok azt mutatják, hogy a bejelentő nem a versenyben való tisztességes részvétel érdekében nyújtotta be a bejelentést, hanem azzal a szándékkal, hogy harmadik felek érdekeit a tisztességes gyakorlattal ellentétes módon sértse, vagy hogy kizárólagos jogot szerezzen a védjegy funkcióitól (különösen az eredetmegjelöléstől) eltérő célokra.

A *Sky* kontra *Skykick*-ügyben az EUB úgy ítélte meg (a *Koton*-ügyhöz hasonlóan), hogy egy cselekmény rosszhiszemű, ha a kérelmező a tisztességes gyakorlattal összeegyeztethetetlen módon kívánja sérteni harmadik felek érdekeit. Például rosszhiszemű egy védjegybejelentés, ha a bejelentő a védjegyet ténylegesen nem akarja használni a megjelölt áruk vagy szolgáltatások tekintetében. Ugyanez a helyzet akkor is, ha a bejelentő – akár konkrét harmadik személy megjelölése nélkül is – kizárólagos jogot kíván szerezni a védjegy funkciói által lefedett céloktól eltérő célokra. Ugyanakkor önmagában annak megállapítása, hogy a bejelentő a bejelentés időpontjában nem folytatott a bejelentésben megjelölt áruknak és szolgáltatásoknak megfelelő gazdasági tevékenységet, nem elegendő a rosszhiszeműség megállapításához. Ha a védjegy alapvető funkcióinak megfelelő használatára irányuló szándék csak a védjegybejelentésben megjelölt bizonyos áruk vagy szolgáltatások tekintetében hiányzik, akkor a bejelentés csak e meghatározott áruk vagy szolgáltatások tekintetében minősül rosszhiszeműnek.

Roszhiszeműnek minősülnek-e a Banksy védjegybejelentései?

A fellebbezés során a fellebbezési tanács a törlési osztálytól eltérő álláspontra helyezkedett, mert sajátosan azon a véleményen volt, hogy elvileg nincs akadálya annak, hogy ugyanazt a megjelölést mind a szerzői jog, mind a védjegyjog révén védjék. Pusztán az a tény, hogy a szerzői jogi oltalom nehézkes és időben korlátozott, nem jelenti azt, hogy a védjegyoltalom igénylése önműködően a védjegyjoggal való visszaélésnek minősül. A védjegyek lajstromozására ugyanis akár azért is sor kerülhetett, hogy megakadályozzák e megjelölések mások általi használatát. Ez a védjegylajstromozás egyik szokásos célja, és önmagában nem minősül azonnal rosszhiszeműségnek, feltéve, hogy a kérelmező a jogos tulajdonos.

Annak megítélésekor, hogy a védjegyhasználat ilyen célú volt-e, a tanács hangsúlyozta, hogy a védjegyjogosult szabadon dönthet az újonnan lajstromozott védjegy használatának időpontjáról. A jelen ügy körülményeire tekintettel nem lehetett feltételezni, hogy soha nem állt szándékában a védjegyek használatát, illetve harmadik személyek számára a védjegyek licencjogosultjaként történő használatának engedélyezése.

Végül a fellebbezési tanács nem tekintette bizonyítottnak a Banksy-féle művészeti alkotások harmadik felek általi jelentős kereskedelmi használatát, hozzátéve, hogy ez az érv inkább a megjelölés megkülönböztetőképességének értékelésére, mint a rosszhiszeműség megállapítására alkalmas.

Dr. Palágyi Tivadar

Stanislas Dehaene: A rugalmas agy. Miért tanulunk hatékonyabban, mint a gépek? Typotex, 2022, Test és lélek sorozat; ISBN: 9789634931867

„Kezdjétek tanítványaitok alaposabb tanulmányozásán; mert egész bizonyos, hogy nem ismeritek őket eléggé...” – Jean-Jaques Rousseau: *Emil vagy a nevelésről* (1762)

„Furcsa és szinte mehökkentő dolog, hogy ismerjük az emberi test minden zugát, katalogizáltuk a bolygó összes állatát, leírtuk és elkereszteltük az összes fűszalat, ugyanakkor a pszichológiai technikákat évszázadok óta meghagytuk a maguk empirizmusában, mintha kisebb jelentőségűek lennének a kuruzslók, az állattenyésztők vagy a földművesek technikáinál” – Jean Piaget: *La pédagogie moderne* (Modern pedagógia, 1949)

– a könyv két mottója.

Agyunk a laikus számára felfoghatatlanul bonyolult és sűrű rendszer. A tudomány állása szerint nagyjából 86 milliárd idegsejtet tartalmaz, és – Dehaene szavait idézve – ezek között „ezerbillió összeköttetést.” Méretét tekintve nyilvánvaló, milyen óriási e rendszer elemeinek sűrűsége, ami a számuk nagyságán messze túl is nehezíti a vizsgálatát. Az agy működésének – egyebek közt a tanulás agyi folyamatainak – modern kutatása a tudomány egyik legnehezebb és legfontosabb területe.

Kezdjük ezúttal a remek, mindig megbízható tudományos és magasszintű ismeretterjesztő könyvek kiadója, a *Typotex ajánlójával*: „Az elmúlt harminc évben jelentős előrelépés történt az agy rugalmasságának és a tanulás alapjainak megértésében. Agyunk születésünktől fogva olyan tehetséggel rendelkezik, amelyet még a legjobb mesterségesintelligencia-szoftver sem képes utánozni: ez a tanulás hatékonysága. (Óvatosan! A materializmus keretei között semmi sem szól az ellen, hogy a technológiák fejlődésével a mesterséges intelligencia utóléri, s túl is szárnyalhatja az agy képességeit. Erre még visszatérünk, és a könyv angol nyelvű kiadásának címe végén ott is szerepel: '...Jelenleg' – Osman P.) A csecsemők gyorsabban és mélyebben tanulnak, mint a mai legerősebb gépek. Ez a figyelemre méltó képesség pedig tovább fokozható az iskoláztatással. Az oktatás megsokszorozza agyunk amúgy is jelentős képességeit – de lehet-e javítani rajta? *Stanislas Dehaene francia agykutató, kognitív pszichológus segít megértenünk azokat a szabályokat, amelyek alapján agyunk memorizál és megért, vagy éppen ellenkezőleg, felejt és téveszt.* Multidiszciplináris nézőpontból – felhasználva a kognitív tudományokból és a neurobiológiából, valamint a mesterséges intelligencia és az oktatás kutatásából eredő adatokat – mutatja be gyerekek és felnőttek tanulási folyamatait. E könyv segítségével beható ismereteket szerezhetünk (intuitív) tanulási folyamatokról, hogy agyunk lehetőségeit és saját kognitív működésünket alaposabban megismerjük és kihasználjuk.” (Kiemelések a recenzió szerzőjétől.)

Eredeti francia címe pontosabban adja vissza a mondandót: Tanulni! Az agy képességei kihívás elé állítják a gépeket. Az angol kiadás címe: Hogyan tanulunk: miért tanulnak az agyak jobban, mint bármilyen gép..... jelenleg.

Tanulni pedig a legjobbaktól, tehát „íme bizonyság...” az alábbiakban:

A *Tudományok Pápai Akadémiája* (The Pontifical Academy of Sciences, Vatican City): Dehaene igen alapos, 300 szónál nagyobb ismertetéssel mutatja be: (az akadémia gyökerei, a honlapján olvashatók szerint, „1603-ban alapított Accademia dei Lincei-hez nyúlnak vissza, amely a világ legelső kizárólag tudományos akadémiája volt.”)

Prof. Stanislas Dehaene, kinevezés 2008. június 9., szakterülete kísérleti kognitív pszichológia, címe professzor. Az ismertetés felettébb impozáns, hosszú felsorolást ad a különböző országokból kapott magas díjaiból, kitüntetéseiből és akadémiai tagságaiból, amelyek így igencsak nagy tudományos megbecsülést tanúsítanak. Ezt követi tudományos kutatási tevékenységének, eredményeinek és felfedezéseinek hasonlóképp impozáns, hosszú összegzése, amelyben természetesen megjelenik a legmodernebb vizsgálati technológiák alkalmazása. Innen egyetlen részt emelünk ki: „2005 szeptemberében a párizsi Collège de France (alapította 1530-ban I. Ferenc király) újonnan létrehozott Kísérleti Kognitív Pszichológia Intézetének vezetőjévé nevezték ki egyetemi tanári rangban. Kutatási területe a specifikus kognitív funkciók – beszéd, számolás, érvelés – agyi alapjainak vizsgálata, a legmodernebb eszközök és módszerek széles körével.” (<https://www.pas.va/en/academicians/ordinary/dehaene.html>)

The Royal Society:

Bemutakozása: „Kezdetekink természettudósok és orvosok 1660-as 'láthatatlan kollégiumában' vannak. Ma mi vagyunk az Egyesült Királyság természettudományos akadémiája, és a világ legkiemelkedőbb tudósai közül mintegy 1600-nak a közössége. A legrégebbi folyamatosan fennálló tudományos akadémia. Alapvető célunk, ahogyan azt az 1660-as alapokmányunk rögzíti, felismerni, elősegíteni és támogatni a kiválóságot a tudományban, és bátorítani a tudomány fejlesztését és hasznosítását az emberiség javára.”

Professor Stanislas Dehaene, *Foreign Member Elected: 2023* – A bemutatás Dehaene már fent említett Collège de France pozíciója mellett elmondja, hogy ő az igazgatója „Franciaország élenjáró, agyi képalkotással foglalkozó kutatóközpontjának, a NeuroSpin-nek”. Kutatói tevékenységének itteni összegzéséből: „Kutatásaiban magatartási és agyi képalkotó technikákat alkalmaz annak vizsgálatára, miként szerez az agy új képességeket a nyelv és a tanulás révén. Arra összpontosítva, hogyan tanulunk meg szavakat és számokat olvasni, az agyi folyamatok egy szabatos elméletét javasolta a tudatos feldolgozásra. Összehasonlítva a felnőtt emberek, gyerekek, valamint a nem ember főemlősök képességeit, továbbá összevetve az írni-olvasni tudókat az analfabétákkal, kutatásai arra irányulnak, hogy elkülönítse az evolúciós léptékben ősi kognitív számolást a jelenlegi, elképzelhetően emberspecifikustól. 2018-ban elnöke lett az újonnan létrehozott Francia Tudományos Oktatási és Nevelési Központnak, amely a kormányzat tanácsadója a tanulás és tanítás tudományos megközelítéseinek.

Számos könyv szerzője, amelyeket több mint 15 nyelvre fordítottak le. (<https://royalsociety.org/people/stanislav-dehaene-36217/>)

National Academy of Sciences (USA):

„Stanislav Dehaene: Psychological and Cognitive Sciences, Membership Type: International Member (elected 2010)

Kutatási területe bemutatásából: „Specifikusan emberi kognitív funkciók agyi alapjait vizsgálja. Kutatócsapata számos kísérleti módszert alkalmaz, köztük agyi időérzékelést egészséges embereknél, agyilag sérült páciensek kognitív elemzéseit a legmodernebb agyi képalkotó technikákkal. Kisebb neurális hálózatok formális modelljeinek alkotásával és szimulálásával igyekeznek kapcsolatokat kimutatni a molekuláris, fiziológiai, képalkotási és magatartási adatok között.” (<https://www.nasonline.org/member-directory/members/20022445.html>)

A *Goodreads* idézettel indít a The New York Times Book Review-ból: „Vannak szavak, amelyek olyannyira ismerősek, hogy inkább elfedik, mintsem megvilágítják a dolgot, amelyet jelentenek, és ilyen a 'tanulás' is. Olyan hétköznapiak tűnik, mindenki teszi. Valójában mégis inkább egy fekete doboz, amelyet Dehaene tör fel nekünk, hogy megmutassa a benne rejtőző csodás titkokat. Ez egy megvilágító erejű merülés agyunk kimagasló tanulási képessége kutatásának legújabb eredményeibe, s a gépekben rejlő lehetőségekbe, amelyeket arra programozunk, hogy utánozzák ezeket. Az emberi agy egy rendkívüli tanulógép. Egyedülálló a képessége, hogy átprogramozza magát, és mindezzel az ösztönzés legjobb forrása a jelenlegi MI-fejlesztés számára. De mindezt miként teszi, melyek tanulási képességeink velünk született biológiai alapjai, s milyen elvek alakítják azok hatékonyságát? *E könyvében Dehaene a számítástechnika-tudomány, a neurobiológia és a kognitív pszichológia mai tudásának határaiig megy, hogy megmagyarázza, valójában miként működik a tanulás, és hogyan használjuk fel a legjobban az agy tanulási algoritmusait az iskoláinkban és az egyetemeinken, szintűgy a mindennapi életben, és minden életkorban.*”

A *Publishers Weekly* ajánlójából: „Dehaene ezt a tanulmányát a tanulás tudományának szenteli. Első fele nagyjából az agy fiziológiájával foglalkozik, érintve, egyebek közt, hogy miként tudja a tanulás fizikailag megváltoztatni az agyat, mint pl. az agykéreg megvastagodása. Rámutat, hogy 'még a baba is kódolja a külső világot, absztrakt és szisztematikus szabályokat alkalmazva – egy képesség, amely megkerüli a hagyományos mesterséges neurális hálózatokat'. Második fele, amely kevésbé technikai, és jóval közérthetőbb, a tanulás 'négy pillérét' vizsgálja. Felhossa, miként tudja segíteni az élvezet a tanulást – Dehaene megjegyzi, hogy a nevetés fokozni látszik a kíváncsiságot és az emlékezést. Miközben a terület további kutatására hív, megteszi a potenciálisan leginkább ellentmondásos állítását, legalább is a neurodiverzitás szószólói számára: 'Mindannyian ugyanazokkal az akadályokkal szembesülünk a tanulás során, és ugyanazok a tanítási módszerek tudnak átsegíteni rajtuk.' A könyv olykor nem oly nagyon könnyen érthető, ám ezzel együtt is tanulságokban gazdag

az oktatóknak, szülőknak, és mindenkinek, akit érdekel, miként lehet a leghatékonyabban támogatni a tudás megszerzésének törekvését.”

Jöjjön tehát maga a könyv!

Expozíció: „Számos idegtudós empirista: a felvilágosodásra nagy hatást gyakorló angol filozófussal, John Locke-kal együtt úgy vélik, hogy az agy a környezetéből nyeri tudását. Szerintük az agykérgi áramkörök legfőbb tulajdonsága plaszticitásuk, alkalmazkodóképességük. Valóban, az idegsejtek folyamatosan módosítják szinapszisaikat a kapott bemenetek függvényében. De akkor Felipének, aki meg van fosztva a látás és a mozgás révén beérkező információktól, gyökeresen más lénynek kellene lennie.” – Felipe Dehaene bevezető példája: kisfiú, akinek mind a négy végtagja csaknem teljesen lebénult, teljesen megvakult, ám szellemileg bámulatosan ép, aktív. Kórházi ágyán történeteket alkot, amelyek „hősökről és hősnőkről, hegyekről és tavakról szólnak, amelyeket soha nem fog látni, de amelyekről éppúgy álmodik, mint bármely kisfiú. Milyen csoda folytán alakultak ki nála kifejezetten normális kognitív képességek?

Felipe esete egyáltalán nem elszigetelt: széles körben ismert Helen Keller vagy Marie Heurtin története, akik siketvakok voltak, de megtanulták a jelyelvet, majd társadalmi életet élő felnőttekké váltak. A könyv lapjain további embereket is bemutatok, akiknek az esete reményeim szerint megkérdőjelezi az olvasó tanulással kapcsolatos esetleges előítéleteit. Emmanuel Giroux például 11 éves kora óta vak, de kiváló matematikus, aki szerint ’mindazt, ami a geometriában alapvető, csak a szellem látja jól, a szemnek láthatatlan’. Hogyan tud eligazodni az algebrai geometriában, síkokkal, gömbökkel és sokszögekkel foglalatatosan anélkül, hogy valaha is látná őket? *Kiderül majd, hogy ugyanazokat az agyi áramköröket használja, mint más matematikusok, de látókérgét, amely korántsem inaktív, szintén újra-hasznosította a matematika műveléséhez.*

Bemutatom majd Nicót is, a fiatal festőt, aki a párizsi Marmottan Múzeumban tett egyetlen látogatása során kiváló másolatot készített Monet híres festményéről, A felkelő nap impressziójáról. Mi ebben a kivételes? Semmi, hacsak nem az, hogy Nicónak egyetlen agyféltekéje van, a bal – hároméves korában szinte a teljes jobb féltekéjét eltávolították! Nico agya azonban alkalmazkodott ehhez a helyzethez, így összes képessége a megmaradt bal féltekébe került, kezdve a beszéd-től az íráson, olvasáson, rajzoláson, festésen és informatikán át a vívásig, amelyben a nemzetközi kerekesszékes versenyek egyik bajnoka. *Felejtünk el mindent, amit a két félteke szerepéről tudni vélünk*, mert Nico esete azt bizonyítja, hogy a jobb félteke segítségével nélkül is lehet valaki művész: az agyi plaszticitás csodákra képes! (L. Norman Doidge: Hogyan gyógyul az agy? Figyelemre méltó felfedezések és gyógyulások a neuroplaszticitás világából. Park Kiadó, 2016 – Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2017. /1. sz.; Norman Doidge: A változó agy – Elképesztő történetek az agy kutatás élvonalából. Park Könyvkiadó, 2011 – Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2011. /3. sz. – Osman P.)

Meglátogatjuk a baljós emlékezetű bukaresti árvaházakat is, ahol a gyermekek születésüktől kezdve szinte teljesen elhagyatva éltek – mégis néhányan, akiket egy- vagy kétéves koruk előtt örökbe fogadtak, évekkel később csaknem normális iskolai pályát futottak be.

Mindezek a példák az emberi agy rendkívüli ellenálló képességét szemléltetik: a tanulás szikráját még olyan súlyos traumák sem tudják kioltani, mint a vakság, az egyik agyfélteke elvesztése vagy a társadalmi elszigeteltség. Nyelv, olvasás, matematika, művészi alkotás: az emberi faj összes kivételes képessége, amellyel egyetlen más főemlős sem rendelkezik (erős kérdés, mit is jelent e tekintetben a nyelv, hiszen ismeretes, hogy számos faj képes valamilyen kommunikációra, egyesek igen fejlettre is – Osman P.) ellenáll az egyik agyfélteke, a látás vagy a mozgásképesség elvesztésének. Egyszóval a tanulás létfontosságú elv – az emberi agynak pedig óriási a rugalmassága, képes megváltoztatni magát és alkalmazkodni. *Ugyanakkor felfedezünk majd drámai ellenpéldákat is, ahol a tanulási képesség, úgy tűnik, kihuny.* Vegyük a tiszta alexiát, azt, hogy valaki képtelen egyetlen szót is elolvasni. Személyesen vizsgáltam meg több felnőttet, valaha kiváló olvasókat, akik egy apró, az agy nagyon kis területére korlátozódó stroke miatt még olyan egyszerű szavakat sem tudtak kibetűzni, mint például a 'te' vagy a 'tó'. Emlékszem egy ragyogóan okos, három nyelven beszélő hölgyre, aki azon kesergett, hogy agysérülése óta kétévnyi erőfeszítést követően sem tudta meghaladni a kezdő első osztályosok olvasási szintjét, amely betűről betűre botladozik, és elakad minden szónál. *Miért nem tudott tanulni többé? És miért mutatják bizonyos diszlexiás, diszkalkuliás vagy diszpraxiás gyermekek ugyanezt a vakságot az olvasás, a számolás vagy a mozdulatok terén?*

Az agyi plaszticitás szeszélyesnek tűnik: néha óriási hiányosságokat küzd le, néha viszont sorsára hagy motivált, intelligens, de bizonyos, tartósan tűnő hiányosságokkal sújtott gyermekeket és felnőtteket. Talán speciális agyi áramköröktől függ? Vajon felnőttkorban bezárulnak? Meg lehet-e újra nyitni őket? Milyen szabályok irányítják? Hogyan lehet a gyermek agya születésétől kezdve egész fiatalsága alatt ennyire hatékony? Milyen algoritmusokat ültetett az evolúció agyi áramköreinkbe, hogy azok le tudják képezni a külvilágot? Megértésük lehetővé tenné-e, hogy jobban és gyorsabban tanuljunk? Vajon ihletet meríthetünk-e belőlük arra, hogy hatékonyabbá tegyük a gépeket, a mesterséges intelligenciát, amely végső soron minket fog utánozni vagy akár felül is múl? *Többek között ilyen kérdésekre kísérel meg választ adni ez a könyv multidiszciplináris nézőpontból, a kognitív tudomány és az idegtudomány felfedezéseire támaszkodva, valamint a mesterségesintelligencia- és az oktatáskutatás adatainak felhasználásával.* – Szédületes belegondolni, milyen fejlődést hozhat majd az agykutatásban, ha a várhatóan exponenciálisan fejlődő és bővülő képességekkel bíró MI elsajátítja és továbbviszi a kognitív és az idegtudományok eredményeit, és ezt egyesíti az agy leképezésére és modellezésére szolgáló képességeivel – különösen, ha számításba vesszük azt is, hogy a MI-k a mindenek internete útján történő együttműködésekkel gyakorlatilag korlátlanul tudják majd bővíteni az így összegezzhető adatbázisaikat, tudásukat, képességeiket és kapacitásaikat.

Miért létezik tanulás?

„Miért kell tanulnunk? *A tanulási készség pusztá léte is kérdéseket vet fel.* Nem lenne jobb, ha gyermekeink az első naptól kezdve tudnák, hogyan kell beszélni és gondolkodni, mint Pallasz Athéné, aki a legenda szerint fegyverrel és sisakban, csatakiáltással ugrott elő Zeusz fejéből? Miért nem születünk előre huzalozottan, programozott szoftverrel és a túléléshez szükséges összes tudással? Az életért folytatott darwini küzdelemben vajon nem egy éretten született, másoknál többet tudó élőlény volna a nyertes? Miért találta fel az evolúció a tanulást?

Válaszom egyszerű: *az agy teljes előhuzalozása nem lehetséges és nem is kívánatos.* De tényleg lehetetlen? Igen, mert ha a DNS-nek meg kellene határoznia tudásunk minden részletét, akkor egyszerűen nem lenne meg hozzá a szükséges tárolási kapacitása. (Ennek részletes, alapos matematikai bizonyítása következik – Osman P.)

Ez az egyszerű számításra épülő érv azonban nem elég annak megmagyarázására, hogy *a tanulás miért általánosan elterjedt az állatvilágban.* Tekintsünk olyan egyszerű, agykéreg nélküli szervezeteket, mint a földigiliszták, a gyümölcslegyek vagy a tengeri uborkák: nem egy viselkedésük még nekik is tanult. A *C. elegans* nevű kis féreg – más néven fonálféreg – rövid idő alatt a laboratóriumok sztárjává vált. Ez a szervezet hihetetlen mértékben előrehuzalozott: a legtöbb egyed pontosan 959 sejtet tartalmaz, köztük 302 idegsejtet, amelyek valamennyi összeköttetése ismert és reprodukálható. De még ez a faj is tanul.” Erre is elegáns és alapos magyarázat következik, amelynek helyálló volta könnyen belátható. A kulcsmondat belőle: „A tanulás nem más, mint az evolúció találmánya.” Hogy ez miként valósul meg, nagyon érdekes és tanulságos. A dolog veleje: „A természetes szelekció, e Darwin által leírt algoritmus révén alkalmazkodnak az egyes szervezetek az ökológiai fülkékükhöz, de ezt kínos lassúsággal teszik: nem alkalmazkodó egyedek nemzedékeinek kell kihalniuk, míg nem a kedvező mutáció elkezd növelni a túlélési esélyeket. *A tanulási képesség sokkal gyorsabban működik:* néhány perc alatt megváltoztathatja a viselkedést. És ez teszi a tanulást annyira érdekessé: általa a lehető leghamarabb lehet alkalmazkodni a kiszámíthatatlan körülményekhez. (Pontosan ezért van, hogy öntanuló, önfejlesztő MI-kről beszélünk: azok is ugyanígy tanúlással fejlesztik a képességeiket, alkalmazkodnak, fejlődnek – Osman P.)

Gondolkodásunk kompromisszum eredménye: sok a velünk született elem (az összes nagy intuitív kategória, amellyel a világot képekre, hangokra, mozgásokra, tárgyakra, állatokra, emberekre, okokra és okozatokra osztjuk fel), de mégis több a tanult, amely ezeket a korai képességeket finomítja.”

„Az emberi faj specialitásává vált a tanulás. Agyunkban paraméterek milliárdjai alkalmazkodhatnak szabadon környezetünkhöz, nyelvünkhöz, kultúránkhöz, rokonainkhoz, ételeinkhez stb. Az evolúció pontosan meghatározta, hogy agyunkban mely agyi áramkörök vannak előre huzalozva, és melyek nyitottak a környezetre. Fajunk esetében a tanulás részese különösen nagy, mert gyermekkorunk hosszú évekre kitolódott. A nyelv és a matematika segítségével hipotéziseink tere potenciálisan végtelen kombinációvá sokszorozó-

dik – még akkor is, ha ezek mind evolúciónk során örökölt rögzített, változatlan alapokon nyugszanak.

Homo docens: Ha egyetlen szóval kellene összefoglalnom fajunk különleges tehetségét, a 'tanulás' főnevet választanám. Nem egyszerűen Homo sapiensek vagyunk, hanem Homo docensek, mert amit a világról általában tudunk, annak nagy része nem adott a számunkra: a környezetünkől vagy a körülöttünk lévő személyektől tanultuk meg. Egyetlen állatfaj sem tudta hozzánk hasonlóan felfedezni a természet világának titkait. A tűzgyújtástól és az eszközök készítésétől kezdve a mezőgazdaság, a hajózás feltalálásán át az atommaghasadás előidézéséig az emberiség története állandó felfedezés. Mindezeknek a diadaloknak a forrása egyetlen titok: *agyunk rendkívüli képessége révén képesek vagyunk hipotéziseket megfogalmazni és kiválasztani közülük azokat, amelyeket a környezetünkről alkotott szilárd tudássá alakítunk.*"

Az előző fejtegetéseket olvasva az ember fejében ott motoszkál, milyen sokrétű jellemtéssel bír a „tanulás”, milyen sokféle minőségét foglalja magában így a tanulás fogalma, a legegyszerűbb állatfajoktól a kimagasló tudósokig. Hosszú út áll előttünk, hogy Dehaene végigvezessen könyve mondandóján, s az első rész tárgya épp ez: Mi a tanulás? Két alapvető dichotómiát az ember és a többi élőlény között e tekintetben már látunk. Egyiküket most írta le: képesek vagyunk hipotéziseket megfogalmazni és közülük a megfelelő módon kiválasztottakat tudássá szilárdítani. A másik a tudatos cselekvés mind a tanulásban, mind a tudás átadásában, magyarul a tanításban. Természetesen igen sok faj egyedei tanítják a kölykeiket, de az sokkal inkább beépített program, nem pedig a célt szem előtt tartó tudatos cselekvés. Más, szintűgy nagyon izgalmas kérdés, hogy miként lehet kódolva a tanítás programja ezeknek az állatoknak az operációs rendszerébe.

Tanuljunk tanulni! Akár tragikusnak is mondható, és nagyon igaz a helyzetkép, amellyel ez a rész indul: „Az oktatás megsokszorozza agyunk amúgy is jelentős képességeit – de lehetne-e javítani rajtuk? Az iskolában, az egyetemen és a munkahelyen, egyre gyorsabb alkalmazkodásra kényszerítve, agyunk tanulási algoritmusaival zsonglórködünk. *Csak hogy ezt intuitív módon tesszük, anélkül, hogy valaha is megtanultuk volna, hogyan kell tanulni!* Senki sem magyarázta el nekünk azokat a szabályokat, amelyek alapján agyunk az emlékezetbe vés és megért dolgokat, vagy éppen ellenkezőleg, felejt és téveszt. (Vannak persze régóta ismert technikák a tanultak megjegyzésére és felidézésére, ám vajon túlzás-e azokat többnyire barkácsszintűnek nevezni? S igazából mennyi szilárd ismeretünk van arról, miként működtethetnénk jobban ezeket az agyi mechanizmusainkat? Dehaene ígéretes állítással folytatja – Osman P.) Az elmúlt harminc évben jelentős előrelépés történt az agy plaszticitásának és a tanulás alapjainak megértése terén. A memória működése, a figyelem szerepe, az alvás fontossága megannyi felfedezés, amelyek mindannyiunkra nézve számos következményt vonnak maguk után. A könyv végére érve remélem, hogy sokkal többet tud majd az olvasó saját tanulási folyamatairól.”

„*A gépek kihívása*: Az emberi intelligencia ma új kihívással szembesül: immár nem az egyetlen, ami tanulni képes. Az algoritmusok minden tudásterületen kihívást jelentenek fajunk számára, mert elsajátítják – néha még nálunk is jobban – az arcok vagy hangok felismerését, a beszéd átírását, az idegen nyelvek fordítását, a gépek vezérlését, sőt még a sakkot vagy a go játékot is. Ma a machine learning (gépi tanulás) több milliárd dolláros iparággá vált, amelyet egyre inkább az agyunk működése inspirál.

Hogyan működnek ezek a mesterségesintelligencia-algoritmusok? Segítenek-e nekünk az alapelveik megérténi, mi a tanulás? Sikerül-e már utánózniuk agyműködésünket, vagy még mindig sokat kell tanulniuk? Ebben a könyvben teljes fejezetet szentelek ezeknek a kérdéseknek. Noha a számítógép-tudomány jelenlegi fejlődése lenyűgöző, határai világosak.” Ez, finoman szólva mehökkentő kijelentésnek tűnik. Vajon nem rokon-e a fizika tudománytörténetének híres epizódjával? „Ebben a tudományágban már szinte mindent felfedeztek, és már csak néhány jelentéktelen lyukat kell betömni!” – 1867-ben az érettségi előtt álló Max Planck fizikaprofesszora, Philip von Jolly ezzel a megjegyzéssel hűtötte az elméleti fizika iránti érdeklődését – abban az időben sok fizikus gondolta így. (http://mesterandras.hu/wp-content/uploads/2020/03/Modern_fizika_szuletese2020_03_17.pdf) Tudjuk, mi jött a „jelentéktelen lyukak” helyett. Dehaene természetesen részletes magyarázattal indokolja e nézetét.

Könyve tartalmát a tanulásról így összegzi:

„Matematikai tétel bizonyítja: csak a valószínűségek, azaz a tanultakkal kapcsolatos bizonytalanságokra építő műveletek manipulálása teszi lehetővé, hogy minden információból a lehető legtöbbet nyerjük ki. Úgy tűnik, agyunk felfedezte azt a trükköt, hogy folyamatosan nyomon követi az egyes információkkal kapcsolatos bizonytalanságokat, és azokat minden egyes tanulás során frissíti. Ezt nevezik *a statisztikus agy elméletének: a valószínűségek manipulálása révén optimalizálja agyunk a tanulási képességét*. E hipotézist számos kísérleti adat is alátámasztja. Még a csecsemők is megértik a valószínűségeket, amelyek mélyen be vannak vésődve agyi áramköreinkbe. Úgy tűnik, hogy minden gyerek tudóspalántaként viselkedik, mindezt anélkül, hogy tudná, agya hipotéziseket fogalmaz meg, valódi tudományos elméleteket, amelyeket minden újabb tapasztalatával tesztel. A valószínűségekkel kapcsolatos okoskodás szintén nem tudatos, de mélyen beépült a tanulás logikájába, és lehetővé teszi a hamis hipotézisek fokozatos elvetését, azt, hogy csak a működő elméletek öröködjének meg. Ma a bayesinek nevezett új algoritmusok kezdik formalizálni és megvalósítani a tanulás ezen új elképzelését. *Fogadni mernék arra, hogy ezek az algoritmusok forradalmasítják a machine learninget, hisz lassan már a tudósokhoz mérhető hatékonysággal képesek absztrakt információk kinyerésére.*

Vizsgáljuk meg tehát, mit értünk ma tanulás alatt.

A Mi a tanulás? c. részben a tanulás jelenlegi elméleteit tekintjük át, figyelembe véve azok konkrét megvalósítását a számítógépekben. Ez egyben alkalmat kínál arra, hogy megha-

tározzuk, mit jelent a tanulás. Ha összehasonlítjuk a számítógépes algoritmusok teljesítményét agyunkéval – in silico az in vivoval szemben –, belátjuk majd, hogy az optimális tanulásnak a valószínűségek és a statisztikák észszerű felhasználására kell támaszkodnia. A 'minden velünk született' és a 'minden szerzett' között *megjelenik egy új modell: a bayesi agy modellje, egy valóságos neurális statisztikus*. Ezen elmélet szerint génjeink a fejlődő agyban a priori feltevések hatalmas tereit hozzák létre, valamint mechanizmusokat, amelyek lehetővé teszik azok adaptálását a külvilágból jövő bemenetekhez – és agyunk e hipotézisek közül választja ki azokat, amelyek a külvilághoz a legjobban illeszkednek.

De valóban megfelel ez az elmélet agyunk működésének? *A Hogyan tanul az agyunk? c. részben az emberi csecsemő bölcsője fölé hajolunk; igazi kis tanuló gép, akit gyakran utánzunk, de soha nem érünk fel vele. A legfrissebb adatok azt mutatják: a gyermek valóban statisztikuspalánta, ahogyan a Bayes-féle elmélet előre jelzi. Képrázatos intuíciói a nyelv, a geometria, a számok vagy a statisztika területén megerősítik, hogy egyáltalán nem 'üres lap', idegi áramkörei születésétől kezdve jól szerveződnek és hipotéziseket vetnek fel a külvilággal kapcsolatban.* (Ezeket az ab ovo képességeket az evolúció a törzsfajlódás hosszú menete során alakította ki, adaptálva az ember működésének akkor még lassan változó peremfeltételeihez. Vajon mire jut egy csecsemő olyan működési környezetben, amely nem felel annak, amire ez a veleszületett programja felkészítette? S ezek szerint kezdettől fogva képesnek kell lennie érzékelni annyit a való világból, hogy annak alapján jól tudjon válogatni e hipotézisekből – Osman P.) De jelentős bennük a plaszticitás is, ami a sejt szintű módosulások állandó pezsgésében nyilvánul meg. *Ebben a statisztikus gépben a veleszületett és a tanult korántsem ellentétes, hanem kombinálódik egymással.* Az eredmény egy jól szervezett és formálható rendszer, amely képes az önjavításra agykárosodás esetén, valamint az agyi hálózatok újrachasznosítására olyan készségek elsajátítása érdekében, mint például az olvasás megtanulása vagy a matematika művelése.

A tanulás négy pillére című harmadik részben néhány olyan trükköt ismertettek, amelyek agyunkat a tanulás ma ismert leghatékonyabb eszközévé teszik. *Négy alapvető mechanizmus* nagymértékben módosíthatja tanulási képességünket. Először is a *figyelem*: idegi áramkörök együttese, amelyek kiválasztják, felerősítik és terjesztik az általunk fontosnak értékelt jeleket, és megszázaszorozzák vagy akár -ezerszerezik azok képviselőjét a memóriánkban. Másodszor az *aktív bevonódás*: egy passzív szervezet szinte semmit sem tanul, mert a tanulóhoz az szükséges, hogy az agy kíváncsian és aktívan hipotéziseket alkosson. Harmadik téma, egyben az aktív bevonódás természetes kiegészítése: *a hiba és a meglepetés jelzései*. Ezek azok, amelyek az egész agyban szétterjedve kijavítják mentális modelljeinket, kiiktatják a nem megfelelő hipotéziseket, és meghagyják a leghelyesebbeket. Végül a negyedik tényező a *konzolidáció*, avagy megszilárdítás: agyunk idővel összegyűjti mindazt, amire szert tett, és átviszi a hosszú távú memóriába, hogy a további tanulóhoz erőforrásokat szabadítson fel. Az ismétlés alapvető szerepet játszik az emlékek megszilárdításában. De *kitűn-*

tetett szerepe van e folyamaton belül az alvásnak is, amely távolról sem a tétlenség időszaka, mivel ilyenkor az agy átismétli és újrakódolja mindazt a tudást, amire a nap során szert tett.

Ezek a tényezők univerzálisak: legyen szó csecsemőről, gyermekről vagy felnőttéről, életkortól függetlenül, *mindvégig alapvetően befolyásolják a tanulási képességet. Ezért kell megtanulnunk* közben tartani őket. Végül visszatérek e tudományos eredmények következményeire. Szokásaink megváltoztatása az iskolában, otthon vagy a munkahelyen nem feltétlenül olyan bonyolult, mint gondoljuk. A játékkal, az örömmel, a kíváncsisággal, a szocializációval, a figyelem összpontosításával vagy az alvással kapcsolatos igen egyszerű ötletek továbbfejleszthetik agyunk amúgy is legfőbb tehetségét: a tanulást.”

Nézzünk kicsit a részletekbe!

Tehát Mi a tanulás? E rész érdekes mottóval indul: „Az intelligenciát felfoghatjuk úgy, mint a nyers információk hasznos és kiaknázzható ismeretekké alakításának képességét. – Demis Hassabis, a DeepMind alapítója (2017).” De mi is az intelligencia? Sajátos módon, általánosan elfogadott, egzakt definíciónk nincs rá. Az Encyclopaedia Britannica szócikkéből: „Az emberi intelligencia szellemi tulajdonság, amely a következő képességekből áll: tanulni a tapasztalatokból, alkalmazkodni új helyzetekhez, megérteni és alkalmazni absztrakt koncepciókat, és felhasználni a tudást környezetünk kezelésére, irányítására. A szakterületen sok próbálkozás célozta az intelligencia pontos meghatározását. Legújabbban azonban a pszichológusok többnyire megegyeznek, hogy a környezethez történő alkalmazkodás a kulcs annak megértéséhez, mi az intelligencia és miként működik.”

A rész két fejezetből áll: 1. Hogyan tanulnak a neurális hálózatok? 2. Miért tanul jobban az agyunk, mint a gépek? Nézzünk bele!

Az 1. fejezethez: „*A tanulás a világról alkotott modell finomítása*”. Ezzel indít, s ebbe nyilvánvalóan beletartozik maguknak a modelleknek a megalkotása, a világ agyi leképezése. „E nagyrészt nem tudatos elméleti reprezentációk gazdagsága minden képzeletet felülmúl. Felnőtt agyunk a világ több ezer redukált modelljének ad otthont. Izgalmas felismerés, hogy az álmokban előkerülő összes – néha nagyon bonyolult – gondolat csak az agyunkban létező belső modellek terméke. De a valóságról is álmodunk: agyunk folyamatosan hipotéziseket és értelmezési kereteket vetít elénk a külvilágról, amelyek értelmet adnak az érzékelésekből hozzánk eljutó adatfolyamnak. Belső modell nélkül ezek a nyers bemenetek felfoghatatlannak maradnának. *Tanulni annyi, mint megalkotni agyunkban a világ egy új modelljét. A tanulás teszi lehetővé az agy számára, hogy a valóság egy addig nem ismert szeletét ragadja meg.* Agyunk minden esetben a valóság új oldalát internalizálja: úgy módosítja hálózatait, hogy egy addig általa nem uralt területet tegyen magáévá.” – Az ember itt elgondolkodik: agyunk kapacitása véges a „világ redukált modelljeinek” alkotásában és tárolásában, ami korlátozza a valóság feldolgozásában. Az MI várható képességei ebben feltehetően mindinkább a korlátlant közelítik, ennek minden következményével.

A következő rész címe/tárgya „*A tanulás a mentális modell paramétereinek beállítása*”. Könnyen követhető, gyakorlatias példák elemzése segít megérteni. Apró részlet: még azt is megtudjuk – nyelvtanulásban igen hasznos! –, hogy a különféle nyelvek modelljében mit jelent „a fej helyzete”.

Jól vezetnek végig ezek a címek a lényegen: „*A tanulás a kombinatorika lehetőségeinek kiaknázása*”. Az indító példát a nyelvészetből veszi, a nyelv kombinatorikai szerkezetének agyi elsajátítását és kezelését hozza fel. „*Egy nyelvet elsajátítani annyi, mint felfedezni azokat a paramétereket, amelyek ezt a kombinatorikát minden szinten szabályozzák*. Agyunk úgy kezeli a tanulás problémáját, hogy megteremti a nyelv szerkezetének – az elemi hangtól kezdve az egész mondatig vagy akár a beszédig – hierarchikus, többszintű modelljét, és a hierarchikus lebontás ezen elve minden érzékelési rendszerben megismétlődik.” – Ugyan-ezt megmutatja a látásban, vizuális érzékelésben is. A modellezés, a kombinatorika bekapcsolása pedig nyilvánvalóan behozza gondolataink közé a számítógép lehetőségeit. Például Dehaene is felhozta, hogy „az algoritmusok” képesek megtanulni a sakkot és a go játékot. Ezek alkalmazott kombinatorikának is tekinthetők – a mesterséges intelligencia pedig már mindkettőben megverte a világ legjobbjait.

„*A tanulás hibáink minimalizálása*”: „*A mesterséges neurális hálózatoknak nevezett számítógépes algoritmusokat közvetlenül az agykéreg hierarchikus szerveződése inspirálja*. Mély hálózatoknak is nevezik őket, mert egymást követő rétegek piramisából állnak, amelyek mindegyike az előző réteg szabályszerűségeit elemzi. *Több ilyen réteget kombinálva kapunk egy rendkívül nagy teljesítményű tanulási eszközt, amely a legkülönbözőbb problémákhoz képes alkalmazkodni*. A mai hálózatok tucatnyi egymást követő réteget tartalmaznak, amelyek egyre távolabb találhatók a szenzoros bemenetektől, egyre okosabbak, és bemeneteik egyre absztraktabb tulajdonságait képesek azonosítani.” – A példa egy neurális hálózat a kézírásos karakterek felismerésére, amelyet a kanadai posta évekig használt az irányítószámok automatikus feldolgozására. Itt már a gépi felismerés működésének mikéntjét vázolja: „Az első rétegeket közvetlenül a képhez kapcsolják: szűrőket alkalmaznak, amelyek a vonalak és görbék töredékeit ismerik fel. Minél magasabbra lépünk a hierarchiában, ezek a szűrők annál szélesebbé és összetettebbé válnak, mígnem olyan mesterséges idegsejtekké jutunk, amelyek egy teljes karakternek felelnek meg, függetlenül annak helyzetétől és írásmódjától. *Ezeket a tulajdonságokat nem egy programozó írja elő*: teljes egészében az egységek közti összeköttetések milliőiből származnak. Az összeköttetések, mielőtt egy automatikus algoritmus kiigazítja őket, meghatározzák azt a szűrőt, amelyet a bemeneteire minden egyes mesterséges idegsejt alkalmaz: ezek révén az egyik idegsejt a 2-es számjegyre, egy másik pedig a 3-asra reagál.

Hogyan történik e több millió kapcsolat szabályozása? *A hálózat rájön, hogy hibázott, és megpróbálja úgy kiigazítani paramétereit, hogy ezt a hibát csökkentse*. Minden téves válasz rendkívül értékes információt nyújt. A hiba előjelével megmutatja, mit kellett volna tenni a sikerhez. Visszatérve a hiba forrásaihoz, a gépnek sikerül rájönnie, hogyan kellett volna be-

állítani a paramétereket a hibák elkerüléséhez.” – Dehaene a fegyvertávcső beállítását hozza analógiaként: látva, miként téveszt a találat, igazítják a távcső beállítását a fegyverhez képest: „Milliónyi bemenete, kimenete és állítható paramétere ellenére a legtöbb mesterséges neurális hálózat sem működik másképp. Megfigyelik és felhasználják hibáikat, hogy belső állapotukat úgy állítsák be, ahogy az számukra a hiba csökkentéséhez a lehető legmegfelelőbbnek tűnik.” A mikéntjének magyarázatában megjelenik a „felügyelt tanulás”, másrészt „a hiba-visszaterjesztéssel történő tanulás”.

„A gépi tanulás területe ugyanakkor az eltelt 30 év alatt óriási haladást ért el, és a kutatók sok további trükköt is felfedeztek a tanulás megkönnyítésére. Bemutatok néhányat ömlesztve: látni fogjuk, hogy sokat elmondanak rólunk és tanulási funkcióinkról.” Ebből már csak az alcímek: *A tanulás a lehetőségek terének felfedezése / A tanulás a jutalmazási funkció optimalizálása / A tanulás a keresési tér szűkítése / A tanulás a priori hipotézisek felállítása.*

Fentebb felvetettük, honnan a csecsemő hipotézisei. Íme Dehaene magyarázata: „Agyunk szerkezete a várandósság alatt érvényesülő genetikai program szerint halad, beszűkítve ezzel a keresési teret, megkönnyítve és felgyorsítva a későbbi tanulást. A számítógéptudósok hiperparamétereikről beszélnek – ezek a magas szintű változók határozzák meg a rétegek számát, az idegsejtek típusát, összeköttetések általános módját, vagy például azt a tényt, hogy a retina bármely pontján megkettőződnek és így tovább. *Agyunkban ezek a változók a genomunk részei, már nem kell őket megtanulnunk – fajunk az evolúció során építette be őket.* Agyunk tehát nem passzív módon van kitéve az érzékszervi bemeneteknek. Éppen ellenkezőleg, *eleve birtokolja az evolúció során felállított elvont hipotéziseket, amelyeket a külvilágra vetít.*” Érdekes informatikai kérdés, miként vannak ezek a hipotézisek és azok kezelése kódolva a genomban, és vajon – ha az evolúció lassúságával is – gyarapszik-e, változik-e az embernek ez az a veleszületett tudása?

Már csak belekukkantunk a következő fejezetbe: *Miért tanul jobban az agyunk, mint a gépek?* Eretnek, de visszafojthatatlan megjegyzés: vajon nem csak idő kérdése, amíg a kérdésben lévő állítás megdől? Úgy hatvan éve egy cukorka méretű integrált áramkör egy bitet tárolt. Ma közönséges online áruházak nagyságrenddel sem nagyobb méretű, terabyte (1012 byte) kapacitású szilárdtesttárolót (SSD) kínálnak pár tízezer forintért. A működési sebesség is nagyjából így alakult. Agyunk jelenlegi előnye a gépekkel szemben a messze fejlettebb architektúrája, messze nagyobb sűrűsége, s a működési módok, amelyeket csak ezek tehetnek lehetségessé. S ha a hardverfejlesztés is eljut ideig? És miért ne juthatna? „Aki megéri, meglátja.”... az Olvasó pedig azt is, miként támasztja alá Dehaene a maga álláspontját.

Dr. Osman Péter

Tom Cutler: *Ez konteó! A világ legvadabb összeesküvés-elméletei.* Athenaeum Kiadó, 2023; ISBN: 9789635432691

A címlap alján: *A világ legvadabb összeesküvés-elméletei.*
Amit ŐK nem akarnak, hogy tudj. És miért, hogy az igazság odaát van.

„Az ember szinte soha nem a bizonyítékok alapján dönti el, hogy miben hisz, hanem azon az alapon, hogy mi tetszik neki – Blaise Pascal” – a könyv mottója

Milyen igaz! És gyakran terjeszti is.

„Ez konteó!” – pozíciók védelmében, magas színvonalúnak éppen nem mondható reakciókban gyakran megjelenő minősítés, amelynek rendeltetése végképp eltörölni a szóban forgó elméletet, állítást, netán el is hallgattatni azt, aki hangoztatja. S ha épp lehetne is ellene vetni a híres riposztot: „Az elégetés nem válasz!” (Camille Desmoulins mondta Maximilien de Robespierre-nek a jakobinusklubban. Kiemelések a recenzió szerzőjétől), az e fegyvert használók jelentős része aligha értené, s még kevésbé méltányolná. Mindez persze nem jelenti, hogy amit konteónak minősítenek, ne lehetne valóban, bőven az is!

„Összeesküvés-elmélet”, „conspiracy theory” – az Encyclopaedia Britannica szócikkét idézve „Kísérlet kártékony vagy tragikus események megmagyarázására azzal, hogy az egy kisebb, nagyhatalmú csoport tevékenységének eredménye. Az ilyen magyarázatok elutasítják a kérdéses eseményekre vonatkozó elfogadott narratívákat. Éppenséggel, magát a hivatalos magyarázatot is beállíthatják úgy, mint az összeesküvés további bizonyítékát.” – Hát nem remek konstrukció: ne is vitatkozz, mert az csak bizonyítja, hogy tettestársa vagy a félrevezetőknél!

Maga az összeesküvés fogalom aktív cselekvőket feltételez: embereket vagy más szereplőket – a modern időkben pl. cégeket –, amelyek közösen tesznek valamit valamilyen céljuk elérésére, amely egyébként lehet üdvös is.

A Britannica szerint: „Az összeesküvés-elméletek erősen terjednek a széles körű nyugtalan-ság valamint a nehézségek, viszontagságok időszakában, mint pl. háborúk, gazdasági depressziók, járványok idején, természeti katasztrófák után.” Korunkban ehhez egy nem kevésbé termékeny táptalajuk csatlakozott: a közösségi hálók, amelyek igen hathatós eszközül szolgálnak mind a destruktív hajlamok öncélú kiélésére, az egyformán buggyantak egymást tovább termékenyítő eszmecseréire, s ami különösen fontos, a tudatos, gyakran célorientált zavarkeltésre.

Az összeesküvés-elméletek alapvető feltevése tehát, hogy emberek valamilyen csoportja aktívan, összehangolt cselekvéssel tör valamilyen – a dolog természetéhez illően kártékony – cél megvalósítására, ami gyakorta a tömegek félrevezetését jelenti. Napjainkban, különösen a COVID óta, kimagasló példa erre a korábban is létezett, s most felerősödött/erősített, a könyvben is tárgyalt oltásellenesség. Ahogy a Britannica is utal rá, az emberek jelentős részét

az teszi hajlamossá az összeesküvés-elméletek elfogadására, hogy általuk értsék meg a számukra nyugtalanítóan érthetlent. Ahogy „a természet irtózik az úrtól”, úgy irtózik az emberek igen nagy hányada az érthetlentől, különösen, ha az személyében is érinti őt vagy az övét, és ezért a kebelére ölel hihetőnek tűnő magyarázatokat. A „bibi” a dologban abban áll, hogy az összeesküvés-elmélet, amint utaltunk rá, összeesküvőket feltételez. Az oltásellenesség kezdetben talán leginkább úgy terjedt, mint a babonák: félelem az ismeretlen tényezőktől, amelyek talán ártóak, és azok következményeitől, ez esetben a vakcináktól. Ebben még nem összeesküvés-elmélet jelenik meg, csak egy nyers ösztön: elzárkózni a fenyegetőnek vélttől. S ha ennek szélsőséges kinövését nézzük, pl. a széles körben elterjedt hitet, hogy az autizmust a gyerekkori védőoltások okozzák, még akkor is hiányzik az összeesküvés-elméletek nélkülözhetetlen kelléke: a bajok okozójaként gyanúsíthatók léte, megnevezése. A fejlődés azonban e téren is halad, s a bűnöst megnevezték: a Big Pharma, azaz a gyógyszeripar nagy cégei, amelyek a maguk óriási tőkeerejével érdekeik szerint igyekeznek befolyásolni még a jogalkotást és a közigazgatást is. A Wikipedia Big Pharma szócikke már 2010-re datálja a hozzá kapcsolódó összeesküvés-elmélet leírását. Ha pedig a gyanúsítottat már közismertté tették, ez remek lehetőség sokkal nagyobb léptékű összeesküvés-elméletek előadására is: ilyen a könyvben is szereplő példa: a COVID és a védekezés valójában a Big Pharma ármánya!

Az összeesküvés-elméleteket vizsgálva mindig célszerű feltenni a klasszikus, minősítő kérdést: „cui prodest” vagy „cui bono”, azaz kinek a hasznára van a dolog. Valóban állhat-e érdekében az elméletben megnevezett ártóknak a nekik tulajdonított ármány? Van azonban itt még egy tényező, amely akkor is működőképesse teheti az elméletet, ha az józan ésszel nem is hihető: jelesül, hogy az ember gyakran irracionálisan gondolkodó lény, s különösen az, ha valami félelem, bizonytalanság igazgatja, amelynek nem ismeri az okozóját – ilyenkor a jól körvonalazott ellenségkép is megnyugtató, amire tanúbizonyság lehet sok egyéb közt számtalan „boszorkány” tragikus végzete.

Végezetül, de messze nem utolsósorban, az emberek jelentős része nagyon is szeret jólértesült lenni, még inkább *jobban értesült* másoknál. Ez sokakat indít arra, hogy csillogó összeesküvés-elméleteket jól benyeljenek, és jólértesültségüket fitogtatva tovább is adjanak. Végül is, a könyvből idézve a példát, milyen izgalmas elmondani, hogy valójában soha nem is volt Holdra szállás, csak jól összehamisították a képeket, a Föld pedig üreges, és milyen szédületes titok rejtőzik benne!

Ha az Olvasó már e könyvet olvasva kialakította a maga képét az összeesküvés-elméletek mibenlétéről, érdekes lehet végignéznie, vajon az itt bemutatottak mindegyike valóban beillik-e ebbe a kategóriába.

Vannak pl. „elméletek” – a kellő megalapozottság híján inkább feltevésnek nevezhetnénk őket –, amelyek egyszerűen olyan izgalmasak, hogy az teszi megragadóvá őket. Ilyen az *Üreges Föld elmélete* is – amely érdekes pályát futott be. „Jules Verne 1864-es tudományos-fantasztikus regénye – az Utazás a Föld középpontja felé – óta izgatja az embereket a gondolat, hogy talán utazni lehetne a bolygó belsejében.” (Forrásmegadás nélküli idézetek a könyvből

– Osman P.) Verne ötlete nem egyedülálló: Vlagyimir Afanaszjevics Obrucsev orosz-szovjet geológus, geográfus, felfedező, a Szovjet Tudományos Akadémia tagja, a Szovjet Földrajzi Társaság tiszteletbeli elnöke, az orosz tudományos-fantasztikus irodalom első íróinak egyike hasonló könyvet írt *Utazás Plútóniába* címmel (1924, magyarul 1954). Igen ám, de „[s]zemben azzal az elképzeléssel, hogy a Föld lapos, az a feltételezés, hogy üreges, nem tűnik olyan magától értetődőnek. Ezzel együtt erre az érdekes elmeszüleményre is épül összeeszküvés-elmélet, ami úgy szól, hogy a Föld üreges belsejét egy magasabb rendű faj lakja, amelynek egyedei mindenféle vikingekkel meg nációkkal együtt egyfajta paradicsomban élnek ott. Ezek a fejlett törzsek 'a bolygó őrzőinek' tartják magukat, és repülő csészealjokról ellenőriznek minket, felszínlakókat, nehogy kitörjön az atomháború.” – Tény, hogy az ilyen mesék amerikai filmekben jelennek meg, s ez ihlethette meg a legelszántabb, a könyvben is említett alufóliasapkás konteósokat.

A kép teljességéhez tartozik, hogy olvashatjuk, hogy az üreges Föld elmélete nem összeesküvés-elméletként indult: „Az üregesföld-elmélet az ókori görög, tibeti buddhista és keresztény hiedelmekben gyökerezik, de pusztá metaforánál többként csupán a felvilágosodás idején vetődött fel. *Edmond Halley*, az üstökösös csávó (1656–1742) arra a következtetésre jutott, miszerint az iránytű különös viselkedését az okozza, hogy a Föld egy üres burok, amelyben a legkülönfélébb lények élnek. A gondolat tovaterjedt, és *Leonhard Euler* svájci matematikus (1707–1783) (a matematikatudomány egyik óriása – Osman P.) *már azt is megmondta, hogy az üreges Föld belsejében lennie kell egy ezer kilométer átmérőjű napnak. Vak lévén, ezt a napot nem pillanthatta meg, eme következtetésre saját bevallása szerint kizárólag a fizika révén jutott.* Kifejtette, hogy ez a belső nap élteti az odalent lakozó fejlett, saját kultúrával és boltokkal rendelkező civilizációkat, és azt is kiokoskodta, hogy a maghoz vezető lejáratok az Északi- és a Déli-sarkon találhatók, tehát a Föld végső soron egy kicsumázott almához hasonlít.” Az pedig már cseppet sem meglepő, hogy Verne mellett „*Edgar Allan Poe, Baudelaire és Edgar Rice Burroughs* (a *Tarzan* könyvei mellett scifisorozatot írt a Marsról is – Osman P.) egyaránt nagy lehetőségeket láttak az üregesföld-koncepcióban.” Röviden: nem minden konteó, ami hajmeresztően vad, a hajmeresztés sokrétűbb és jól eladható műfaj.

A Libri ajánlójából: „Tom Cutler régóta kutatja az összeesküvések-elméleteket, és most élénk tár jó párat, ismerteti az egyes konteók tartalmát és megadja az állítólagos magyarázatokat, hogy aztán *vitriolos stílusban, pazar szarkazmussal mutassa be nekiünk az események valós hátterét.* Ha meg akarjuk érteni, hogy egyesek szerint mégis, ki (kik) mozgatja (mozgatják) a szálakat, Cutler *könyvéből megismerhetjük a legvadabb teóriákat és cáfolatukat* az állítólagosan klónozott Paul McCartneytól a gyíkemberekig, a dihidrogénmonoxid-összeesküvéstől a koronavírust terjesztő Bill Gatesig és még tovább... *A szerző brit újságíró, több sikeres ismeretterjesztő könyv szerzője, aki még saját Asperger-szindrómájának a történetét is humorral vetette papírra.* Művei számos nyelven olvashatók, immár magyarul is.”

Goodreads: „Bukjunk le az összeesküvés-elmélet nyúlüregébe (nyúlüreg: Alice Csodaországban – Osman P.) a bestseller-író és összeesküvés-rajongó Tom Cutlerrel. Vegyüljünk a milliósokkal, akik nem hiszik el a hivatalos magyarázatot, és találjuk ki, amit ŐK – a globális elit – nem akarnak, hogy tudjunk. A világ legvadabb összeesküvés-elméleteinek ez a lenyűgöző gyűjteménye tele van meglepő történetekkel, különös karakterekkel és furcsa tényekkel – átfogva mindent, Diana hercegnőtől az időjárás-szabályozásig, Paul McCartney klónozásától 9/11-ig, a gyíkemberektől J. F. Kennedyig. Ez a könyv arra indít, hogy újragondolj szinte mindent, amiről úgy vélted, hogy tudod.” – Vagy hogy kételkedj az emberiség nem kis része józan elmeállapotában.

Cutler önmagáról, a *honlapjáról*: „Brit bestseller író. Miután felépített egy életnyi sebhelet a könyv és magazinkiadásban, elhatározta, hogy humoros íróként repül rá egy olvasóközönségre, amely semmi rosszat sem tett neki. *Könyvei témák széles választékát ölelik fel, köztük a nyelvet, a szexet és a zenét.* Számos nemzetközi bestsellerré vált műve közt ott az Üriemberek könnyed olvasmányai, és az Amazon-bombasiker 211 dolog, amelyet egy okos fiú megtehet. Könyveit számos nyelvre lefordították, írásai sok országos újságban és magazinban megjelentek. Gyakorló bűvész és illuzionista, és régi Sherlock Holmes-megszállott.”

Lássuk a könyvet! (Idézetek nyitó jeltől záróig, bekezdéseken is át)

„Előszó

‘Csak mert paranoiás vagy, még nem biztos, hogy nem vadásznak rád.’ (Ismeretlen szerzőtől)

Ki ne szeretne egy jó kis összeesküvés-elméletet?! [Megragadónak szánt felütés, csak nem helytálló. Nagyon sokan lehetünk, talán még többségben is, akik sokkal inkább egy kis nyugalmat szeretnénk. Ez persze nem mond ellent annak, hogy az összeesküvés-elméleteknek is megvan a bőséges közönségük, ahogy a horroroknak vagy épp az agyatlan vígjátékoknak is. Az előzőkben mondottakra visszautalva, alighanem jóval szélesebb körre igaz, hogy szeretnek elfogadható(nak tűnő) magyarázatokat az érthetetlenre vagy átláthatatlanra, s betekintést gondosan őrzött titkokba – Osman P.] Ma, a tudomány korában, több mint háromszáz évvel a felvilágosodás után a felmérések szerint az amerikai felnőttek fele igaznak vél legalább egy ilyen teóriát, és több mint háromnegyedük hisz az angyalokban. *Az összeesküvés-elmélet vagy konteó nem csupán annyit feltételez, hogy valaki összeesküvést sző másokkal, hanem azt is, hogy egy sötét és hatalmas szervezet ördögi cselekedések révén rendre kiszúr az egyszeri emberrel.* Én minden konteót hajlandó vagyok elhinni – csak azokat nem, amelyek nem igazak. És éppen ez a bökkenő: *hogyan különítsük el az igazat a hamistól?* (Nagyjából minden tudományok egyik fő törekvése! – Osman P.)

A 14. században egy William of Ockham (vagy Occam, magyarul: Ockhami Vilmos – Cutler az ő emlékének ajánlja e könyvét – Osman P.) nevű ferences szerzetes beemelt a köztudatba egy azóta *Occam borotvája* néven elhíresült klassz kis elméletet, amelyről azt állította, hogy nagy hasznára volt, ha meg akart bizonyosodni arról, hogy valami igaz-e. Az

elgondolása lényegében annyi, hogy az egymással vetélkedő magyarázatok közül valószínűleg a legegyszerűbb a helyes. Ötszáz év után Occam borotvája még mindig nagyon hasznos eszköz – de azért nem mindig. Csak hogy az egész végképp zavaros legyen, néha épp a legbonyolultabb magyarázat a helyes – mint például a Watergate-ügy esetében (lásd ott). (Kétségtelenül szép és gyakran hasznos elv, ámde: vajon ha Occam borotvájával próbálnánk tisztítani a világgépünket, nem esne-e annak áldozatául a modern fizika nagy része? *Vajon lehet-e a magyarázat jóval egyszerűbb annál, amit magyaráz??* – Osman P.)

Mi az tehát, ami mindnyájunkat egy kicsit arra késztet, néhányunkat pedig nagyon, hogy a magunkévá tegyük ezeket az elképzeléseket? *Normális esetben rendszerint azt fogadjuk el igaznak, ami bizonyítékokon alapul.* (Ekkor már csak az a kérdés, mit fogadunk el bizonyítéknak! Hagyjuk is az olyan köznapi dolgokat, hogy 'megírta a sajtó, megmondta a tévé! Mennyire bizonyíték, ha megfelel a tudomány épp uralkodó állásának? Kik merték volna akárcsak 50 éve megjósolni, hogy valakik XX-földjén kütyüket nyomogatnak, s ettől egy komoly országban megváltozik a választások eredménye, vagy épp összeomlik valami közszolgáltatás? – Osman P.) Ha egy barátunk azt mondja, hogy esik, esélyes, hogy kinézünk az ablakon, és magunk is ellenőrizzük az állítást. De ha azt mondja, hogy a holdra szállást vélhetően csak eljártották és a vakcinák veszélyesek, akkor már megeshet, hogy bemondásra elhisszük neki.

Úgy tűnik, hogy természetünknel fogva fogékonyak vagyunk az ilyen sztorikra, és manapság, amikor a világ gyors változásai, ijesztő összetettsége, a globális járványveszélyek, valamint politikai vezetőink emberi kvalitásaival és hozzáértésével kapcsolatos szörnyű aggályok gyötörnek bennünket, az összeesküvés-elméletek segítségével sok fáradságot megspórolhatunk.

Viren Swami, az Anglia Ruskin Egyetem szociálpszichológia professzora szerint *a konspirációs gondolkodás társadalmi válságok idején felerősödik, amikor az emberek különösen vágynak arra, hogy értelmet és biztos pontokat találjanak az életükben*, ezért hajlamosabbak elhinni, hogy az eseményeket sötét erők alakítják a jó és gonosz örökös harcában. (Érdekes összevetni, ahogy a primitív vallások kezelik a természeti csapásokat, beleértve a járványokat is, sok modern ember pedig az őt vagy övéit ért sorscsapásokat – Osman P.)

Sokak számára a politika már nem jobb- és baloldarról szól, hanem Rólunk és Róluk. Így fordulhat elő, hogy önkényuralmi szélsőjobberek összeállnak probiotikus ballibekkel (sic!), és együtt hirdetik, hogy küszöbön az apokaliptikus 'szép, új világrend', vagy azt, hogy Paul McCartney voltaképpen már csak egy hasonmás. Annyian estek bele a konteók nyúlüregébe, hogy a BBC már külön dezinformációs szakértőt alkalmaz.

Ha valaki abban hisz, hogy a Föld belül üreges, vagy Paul McCartney már évek óta halott, az tulajdonképpen még nem akkora gond. *A gondok akkor kezdődnek, ha az összeesküvés-elméletek ártalmatlan ostobaságból kártékony kijelentésekbe csapnak át.* A QAnon nevű online mozgalmat, amely 2016-ban a „Pizzagate-konteót” (lásd ott) kiötlötte, a közösségi oldalak és az FBI egyaránt fenyegetésként értékeli. A mozgalom létrejöttének alapja az az állítás

volt, hogy Donald Trump titkos háborút vív a demokratákat, milliárdosokat és hollywoodi hírességeket is soraiban tudó 'mélyállam' sátánista-pedofil összeesküvői ellen. A QAnon apostolai által hangoztatott nyilvánvaló badarságok víruszerű terjedése elszánt, erős és összetartó közösséggé kovácsolta össze a követőiket. (Remek példa! Ha a badarság olyannyira nyilvánvaló lett volna mindenkinek, akkor a terjesztése nem hoz létre politikai közösséget. A „titkos” minősítés szakszerű eszköz arra, hogy elmélyítse a gyanút – Osman P.)

Persze valahol minden összeesküvés-elmélet érdekes, sőt, a legjobbak egyenesen lenyűgözőek, ezért is maradt fenn ilyen sok közülük ennyire sokáig. A régi dajkamesékhöz hasonlóan némelyikük valószínűleg igaz, mások akár igazak is lehetnek, és végül vannak köztük szintiszta kitalációk, bár azok is éppen olyan jók, mint a többi.

Ebben a könyvben felidézek néhányat Anglia, Európa és az – ezeknek különösen gazdag lelőhelyét jelentő – Egyesült Államok legbájosabb összeesküvés-elméletei közül. Mindenki megtalálhatja itt a neki tetszőt, hiszen mi lehetne jobb kikapcsolódás annál, mint fejest ugrani a nap huszonnégy órájában ömlő hírek rideg valóságából az űrből érkező gyíkemberek titkos társasága által irányított világba, amelyben Finnország kamu, Elvis viszont még köztünk jár, és egy memphisi tisztítóban centrifugázza a kőmosott farmerokat? Egyes konteók és konteósok megnevettetik, mások elgondolkodtatják majd önöket, de oldalanként minimum egyszer kiszólnak majd a párjuknak, mert olyan fényes gyöngyszemre bukkantak, amit vele is muszáj megosztaniuk.”

Használati tanácsként: „Mielőtt belekezdenének, fogadjanak meg egy jó tanácsot. Próbáljanak meg ellenállni a kísértésnek, hogy az első oldal előhegyeitől indulva egy lendülettel másszanak fel a csúcsra, ahogy mondjuk a Bovarynével tennék. Inkább használják úgy ezt a könyvet, mint a szaunát: merüljenek el valahol a gőzben, csapkodják meg magukat nyírfavesszővel, aztán csobbanjanak egyet odakint a jeges vízben. Utána próbálkozzanak valahol más helyen felútni. Ilyen kis adagokban remélhetően sikerül kellemesen elszakadniuk a mindennapok gondjaitól anélkül, hogy közben túlhevülnének.

Na de elég is a szócséplésből, csapják a fejükbe az alufóliasapkát, vegyenek jó nagy levegőt, és bátran vessék bele magukat Konteóország ismeretlen vadonjába...”

Eme záró biztatáshoz egy kis figyelmeztetés: a már elmondottak ellenére is készüljenek lelkükben és elméjükben a megrázkódtatásra: mi minden tömeges ostobaságra képes ill. rávehető a teremtés koronája, a mai homo sapiens sapiens. mennyit és merre haladt két és fél ezer év alatt a hellén magaskultúra óta.

Nézzük a tartalmat!

I. ELTERVEZETT HALÁL – Gyilkosságokkal és merényletekkel kapcsolatos összeesküvés-elméletek – A rész mottója igen érdekes: „A bölcs ember hite arányos a bizonyítékokkal – David Hume.” – Mutatós, de csak korlátozottan érvényes állítás. Alapvető ellentmondás e tételben, hogy bölcs ember is lehet vallásos, s az európai kultúrában nagyon is sok kiemel-

kedő „bölcs ember” volt az, márpedig a vallás lényege, hogy hitre, abban való bizodalomra támaszkodik, nem pedig bizonyítékokra. A mindent megismerni akaró modern tudomány épp ezért tesz kivételt, s nem keres bizonyítékokat vagy cáfolatokat Isten létére, mert az egész kérdéskör kívül esik a tudomány területén. Témánk szempontjából viszont nagyon is idevágó megjegyezni, hogy a tudomány akkori állásánál Hume még nem gondolt rá, mára viszont megtanulhattuk, mennyire függ a bizonyítékok feltárása, verifikálása, bizonyító ereje az ebbéli tudományok és technikák mindenkori állásától.

A fejezetek

- *Egy hercegnő halála* – Mi más is, mint Diana hercegnőé! Cutler a tények mellé sorolja a nagy port felvert haláleset által életre hívott összeesküvés-elméleteket: „Nem telt bele sok idő, máris kérdések merültek fel azzal kapcsolatban, hogy mi is történt valójában aznap éjjel, hamarosan pedig szárnyra kaptak az összeesküvés-elméletek. A feltételezett elkövetők között ott volt Irán, a CIA, a militáns iszlamisták és a szabadkőművesek is, akik állítólag úgy rendezték meg a tragédiát, hogy az az egyik hírhedt jelképük, egy kőhíd alatt zajlódjon le.” – Emellett felhossa a líbiai vezető Kadhafi ezredes személyes verzióját is az összeesküvőről, és olyan elméleteket is bemutat, amelyben a szálak „magasra vezetnek”.
- *Isten bankárának meggyilkolása* – Nem, nem a Keresztapa 3. része, „[a] holttest Roberto Calvié, a magánkézben lévő hatalmas olasz bank, a Banco Ambrosiano elnökéé volt, amely orjási politikai botrányt kavarrva épp akkoriban ment csődbe gigantikus adósságai miatt.”
- *Marilyn Monroe rejtélyes halála*
- *Merénylet John. F. Kennedy ellen*

II. VAN VALAKI ODAKINT? – *Ufókkal és idegen lényekkel kapcsolatos összeesküvés-elméletek* – Fura mottója: „Sosem csapnak be minket, magunkat csaljuk meg – Goethe.” Erre igazán remekül hivatkozhatna minden csaló a bíróság előtt, de gyanítható, hogy az idézettel valami nincs rendben.

A fejezetek

- *A roswelli eset* – „1947. július 8-án kedden az új-mexikói roswelli [katonai] légibázis egyik illetékese sajtóközleményt adott ki, mely szerint az 509-es műveleti bázis begyűjtött a város közelében egy lezuhant ’repülő korongot’. Másnap reggel a Roswell Daily Record a címlapról harsogta világgá, hogy A RAAF REPÜLŐ CSÉSZEALJAT TALÁLT EGY ROSWELL KÖRNYÉKI FARMON. A cikk azt is megemlítette, hogy három héttel korábban, június 14-én az említett farm intézője és nyolcéves kislánya különös törmelékdarabokat fedeztek fel itt-ott szétszóródva a Roswelltől mintegy ötven kilométerre északra fekvő birtok földjén.”

- *Men in Black* – „1947. június 21-én, a háború utáni amerikai ufóhisztéria csúcspontján Fred Crisman és Harold Dahl – a parti őrség járőreinek mondták magukat, és nem messze dolgoztak az USA nyugati partjainál, a Puget-szorosban fekvő Maury-szigettől – azt állították, hogy a hajójukról valami különös dolgot pillantottak meg az égbolton. Hat gyűrűs fánk alakú azonosíthatatlan tárgyról számoltak be, ezek egyike fehér fémre vagy lávára emlékeztető dolgot ejtett a fedélzetre, ami eltörte az egyik kollégájuk karját és megölt egy kutyát. Dahl elmondta, hogy az idegen tárgy észlelését követően felkereste őt egy fekete öltönyös férfi, aki megtiltotta neki, hogy a történelekről beszéljen. 'Sokkal többet tudok arról, amit tapasztalt, mint amennyit szeretne elhinni' – mondta az idegen. A feketébe öltözött férfi ijesztő felbukkanása azonban nem egyedi eset volt. Alig néhány évvel később egy Albert K. Bender nevű jeles ufókutató is azzal állt elő, hogy három fekete öltönyös látogatta meg.”
- *Az 51-es körzet* – „A nevadai sivatag egyik csücskében rejtőzik a Groom-tó. A nagy sós foltot minden oldalról a Nellis légitámaszpont 'tüzérségi és bombázó lötere' veszi körül. Hatalmas kerülete mentén végig szeizmikus mozgásérzékelők és túéles biztonsági kamerák sorakoznak, amelyek rögzítik a kíváncsiskodók minden hivatlan látogatását. Nagy, piros betűkkel BELÉPNI TILOS feliratok intik az arra járókat, hogy ez LEZÁRT TERÜLET. Ha a bábéskodó túlságosan közel tévedne a területre vezető földutakhoz, esélyes, hogy fehér furgonok csapnak le rá a semmiből, majd nagydarab, terepszínű ruhát és agresszív, napszemüveget viselő urak szállnak ki belőlük, és udvariasan megkérlik a hivatlan vendéget, hogy húzzon a fenébe, amit bazi nagy puskák biztató lőbálásával hangsúlyoznak.” – Természetesen ez nem más, mint a világ leghíresebb „körzete”, ahol a közhit szerint a rút amerikai hatóságok földönkívüli űrhajókat és ilyen űrhajósok tetteit őrzik, s talán még élő földönkívüliekkel is tettek titokzatos dolgokat. „A CIA csak 2013-ban, egy nyolc évvel korábbi közérdekű adatigénylésre reagálva ismerte el nagy nehezen, hogy az 51-es körzet létezik. A szovjetek valószínűleg már régen tudtak róla, de azt csak nem kapkodja el az ember, hogy a sajátjaival is megosszon ilyesmit.” Ám business is business, „[a] repülő csészعالjas sztorik tömkelege olyannyira áthatott mindent, hogy a nevadai kormányzó hivatalosan is földönkívüliek országútjának (Extraterrestrial Highway) nevezte el 1996-ban a közelben vezető 375-ös utat, ami nem volt épp kárára a helyi turizmusnak.”

III. JÁRKÁLÓ HALOTTAK – Homályos halálesetek és hátborzongató hasonmások – Mottója: „Kétféle tévhit van. Ha elhiszük azt, ami nem igaz, és ha nem hisszük el azt, ami igaz – Kierkegaard.” Csak épp minél mélyebbre hatolunk a felszín alá, többnyire annál nehezebb minden kétséget és korlátozó feltételt – pl. értelmezési tartomány – kizáróan megállapítani, mi is az igaz.

A fejezetek:

- *A konteóterjesztő Alex Jones valójában egy humorista* – „Az 1974-es születésű, magát libertariánus konzervatívnak tartó Alex Jones úgynevezett 'fegyverbuzi', és emellett Amerika vezető összeesküvéselemélet-terjesztője.”
- *Avril Lavigne klónozása* – „1998-ban egy Avril Lavigne nevű tizennégy éves francia–kanadai lány megnyert egy dalversenyt, és ezzel elindult a sztárrá válás útján. Aztán tizennégy évvel később különös hírek kezdtek terjengeni a világrengetően sikeres szőke énekes-dalszerzőről. A történet egy portugál nyelvű brazil blogról, az Avril Esta Mortáról („Avril halott”) indult útjára, amely az írta, hogy a kék szemű, törekény és vagány énekesnő feltehetően meghalt, és a klónjában reinkarnálódott.” – S hogy tényleg nagy az Isten állatkertje: „Az Avril Lavigne-féle konteó még mindig népszerű téma a közösségi oldalakon és a kocsmaívizek során, és a haraszt továbbra is zörög, még azután is, hogy az Avril Esta Morta szerzője három évvel az eredeti poszt megjelenése után elképesztő bejelentést tett.” – Hogy mit, érdemes elolvasni.
Cutler szellemes csavarja ehhez: „De hol a bizonyíték arra, hogy nem ez a hazugság? Lehet, hogy a blogíró maga is csak egy dublőr. Gondoljanak bele: ezt a végtelenségig lehet folytatni.”
- *A Király visszatér* – bármily fájdalmas is ez sokak nemzeti büszkeségére, nem Zámbo Jimmyről, hanem természetesen Elvisről szól. „Az Elvishez kapcsolódó talán legérdekesebb és legaranyosabb konteó 2009-ben látott napvilágot. Eszerint Michael Jackson és a Király több más 'halott' hírességgel együtt egy bunkerben élnek, mélyen Graceland alatt. Vagyis megnyugodhatunk, nem magányosak esténként. Bájos, nem?” – S tegyük hozzá: már a mai deepfake-technológiákkal is számtalan „felvétel” készíthető közös életükről.
- *Paul McCartney halott* – Az itt leírt történetet talán még a legagyatlanabb filmek producerei is visszadobnák, mint túl blódet a megfilmesítéshez, viszont tökéletesen illusztrálja Einstein nagy megállapítását, miszerint „ami biztosan végtelen, az az emberi ostobaság”.

IV. MEGGYULLAD A KANÓC – *Történelmi összeesküvések* – Mottója: „Aki valóban az igazságot akarja kutatni, annak szükséges életében legalább egyszer a lehető legnagyobb mértékben kétségbe vonni mindent – René Descartes.” Rejtélyes, mint a Pendragon-ház jelmondata Szerb Antal regényében.

Benne:

- *A lőporos összeesküvés* – Az alaptörténet talán még ma is az iskolai tananyag része: „Egy csapatnyi angol katolikus merénylőletterve volt a 17. század elején. Az összeesküvők abban reménykedtek, hogy ha 1605. november 5-én, az országgyűlés ünnepélyes megnyitásának idején felrobbantják a Lordok Házát, azzal leszámolnak a protestáns I. Jakab királlyal és kormányával, és visszaállíthatják a katolikus monarchiát.” A főügyész javaslatára kiszabott büntetés a legvérszomjasabb horrorrajongót is kielégítheti. „Ez nemcsak

elég kegyetlen büntetés volt, de lehet, hogy végtelenül igazságtalan is, mert az összeesküvéssel kapcsolatos egyik összeesküvés-elmélet szerint, bár Britannia történetének leg-híresebb terroristája látszólag az I. Jakab meggyilkolására szőtt ármány középpontjában állt, valójában végig a monarchiának dolgozott.” S a mai idők: „Bár egyszerű közkatonája volt, mégis ő lett a löporos összeesküvés arca. *A stilizált, mosolygó, pirospozsgás arcú, bajszos és hegyes szakállú Guy Fawkes-álarc minden tiltakozó mozgalom nélkülözhetetlen kelléke lett.* A Fawkes-maszk jelképpé, egyben hasznos álcává vált az Anonymous online 'hacktivisták' csoport és más rendszerellenes csoportosulások körében.”

- *Az egyiptomi piramisok* – E piramisokat valóban máig is megválaszolatlan kérdések és különféle elméletek lengik körül – s hogy miként kerültek ebbe a részbe, az Olvasó majd megtudja. Nem spoilerезünk.... a fejezet viszont sok érdekességet kínál.
- *A templomos lovagok* – A történelem leginkább legendákkal övezett lovagrendje. „A templomosokat a legkiválóbb harcosokként ismerték el a keresztes lovagok között. A létszámuk egyre nőtt, és a következő kétszáz évben a templomosok rendje a világ egyik legnagyobb hatalmú szervezetévé, gyakorlatilag az első multinacionális vállalatává és egy-fajta korai világbankká nőtte ki magát.” – És ez lett a vesztük. Történetük pedig máig is felbukkan tömegszórakoztató filmek és könyvek elemeként. Cutler igen figyelemre méltó megjegyzést fűz a hozzájuk kötődő „konteók” kritikáihoz, amely jó alapot ad izgalmas töprengéshez.....
- *Ki írt Shakespeare nevében?* – A problémafelvetés régóta ismert: Shakespeare műveit nem is ő írta. Egy elmés mondás szerint (talán Karinthy Frigyesztől?) a szerző valaki más, akit szintén Shakespeare-nek hívtak. Cutler remek áttekintést ad az idevágó elméletekről – bár az nem teljesen világos, miért ebben a részben.

V. HADIÖSVÉNYEN – *Katonai összeesküvések* – Mottója: „Semmi sem könnyebb, mint az embernek önmagát becsapnia – Démoszthenész”, s mily szomorú, hogy ez aligha cáfolható!

Fejezetei:

- *Időjárás-irányítás* – Az időjárás kártételei és kellemetlenségei miatt az ember ősidők óta keresi, mi is hozza rá e bajokat, s miként nyerhetné el okozóik kegyeit, védelmét. Babonák és vallások épültek erre, s e fejezet részletes tanúbizonysága szerint összeesküvés-elméletek is. Megjelenik benne a széles körben terjesztett chemtrail elmélet, s egy történet Donald Trump elnökről, amelyről szintúgy kérdezhető, vajon igaz-e, és cui prodest?
- *A hulla, aki átverte Hitlert* – Spoiler: jól ismert történet, és igazából nem is a hulla volt! „Az egyik legjobb katonai összeesküvést a brit hírszerzés hozta össze a második világháborúban. Senkinek nem ártottak vele, viszont valószínűleg több ezer életet sikerült általa megmenteni, ami ékes példája annak, hogy egy összeesküvés nem feltétlenül sötét és gonosz eredménnyel jár. Némelyik még enyhén vicces is lehet.” – Hogy mi volt ebben

a vicces, döntse el az Olvasó. Az viszont kétségtelen, hogy a művet igazán találékony és elegáns volt!

- *A bűzlé és a melegbomba* – „Közismert tény, hogy a kormányok és hadseregek halálos fegyvereket fejlesztenek ki, és összeesküvést szőnek ennek eltitkolására nem csupán az ellenség, de előlünk, szegény nyomorult választópolgárok előtt is, akik az egész cechet álljuk. Ezek között a kutatások között akadnak néha egészen furcsák is.” – A titoktartás teljesen érthető, s messze nem csak a fegyverfejlesztésben van létjogosultsága. Abszolút hasznos, helyénvaló minden titok kezelésében a „need to know-elv”, vagyis hogy csak az tudjon a dologról, akinek ez a közreműködéséhez szükséges, és csak annyit, amennyi ahhoz kell. Ez amúgy védi az embereket is, mert aki nem tud valamit, az sem eladni, sem elkotyogni nem tudja a titkot. A „szegény nyomorult választópolgárok, akik az egész cechet állják”, értelemszerűen nem tartoznak abba a kategóriába, akiknek tudniuk kell, mi készül a boszorkányműhelyében, bármennyire is izgathatja ez a kíváncsiságukat. A fejezet elején megtudhatjuk, miként cserélték le a második világháborús fegyverfejlesztésben az idomított szelindekdenevéket két atombombára. Az ugyan nem lesz mindenkinek világos, mi e fejezet tartalmában az összeesküvés, a fegyverötletek viszont igazán fenomenálisak!

VI. A MIKROSZKÓP ALATT – *Tudományos és egészségügyi összeesküvések* – Mottója: „Nem szabad mindent elhinni, amit az interneten olvasunk – Julius Caesar.” Caesarnak kétségkívül igaza van, viszont rút hanyagság Cutlertől, hogy nem idézi ugyanonnan az első két kommentet Marcus Iunius Brutus Caepio-tól, a március idusai valódi összeesküvés egyik fő szervezőjétől, másrészt a nagy államférfi Augustus császártól (Imperator Caesar Augustus divi filius).

Fejezetei:

- *A laposföld hívei* – Cutler itt egy talán viccesnek szánt, de nagyon is nyugtalanító megjegyzéssel zár: „Ha önök azon kapják magukat, hogy lenézik ezt a vélekedést a többi laposföld-hívő álláspontjával együtt, és meg vannak róla győződve, hogy a világunk gömbölyű, azért tegyék fel maguknak a kérdést, milyen bizonyítékok erősítik meg, hogy ez így van, és hogyan bizonyítanak be egy kételkedőnek, hogy igazuk van. Saját meggyőződéseink felülvizsgálata elbátortalanító élmény lehet, mert könnyen oda lyukadhatunk ki, hogy az okok, amelyek alapján elhiszünk valamit – például azt, hogy a Föld gömbölyű –, azon alapokhoz hasonlítanak, amelyeken politikai, morális vagy vallási meggyőződéseink állnak, más szóval igencsak gyengécskék.”
- *A sosemvolt holdra szállás* – „A még nagyon is velünk élő 20. század egyik legszórakoztatóbb összeesküvés-elmélete szerint a NASA csak eljátszotta az Apollo holdra szállását.” „Az ugyanolyan tollú madarak együtt repülnek” közmondás igazsága itt szépen megmutatkozik: a laposföldfejezet írja, hogy a társaságuk hetvenes évekbeli vezetője azt ál-

lította, „összeesküvők játszották el a holdra szállást (lásd ott), és általában az űrkutatást, méghozzá azért, hogy elfordítsák az embereket a Föld lapos voltának bibliai igazságától.” Ez a fejezet pedig igencsak tarka képpel szolgál az „összeesküvés” bizonyítására törő állításokról és azok sorsáról. „A NASA mindezekkel szemben egyetlen egyszerű érvet használ” – írja Cutler. Hogy mit, tessék elolvasni. Házi feladat: hogyan vonjuk azt is kétségbe?

- *Vízfluorozás – szovjet világhatalmi összeesküvés?* – Akkor már nem is fluoroznak, vagy épp ellenkezőleg? „Ha van valaki, akit egy személyben hibáztatni lehet, amiért rossz hírért kelti a konteóhívóknak, az Jack D. Ripper tábornok. A karakter Stanley Kubrick Dr. Strangelove című 1964-es filmszatírájában tűnik fel, és atomcsapást indít a Szovjetunió ellen, mert azt hiszi, a szovjetek fluort csempészték az amerikaiak csapvizébe egy ’nemzetközi kommunista összeesküvés’ részeként, ’amely kiszívja és beszennyezi értékes testnedveinket’. 1960 táján körülbelül ötvenmillió amerikai itta nagy vidáman a fluoros csapvizet. Ez volt a legsúlyosabb hidegháborús hisztéria ideje. Az 1962-es kubai rakétaválság mindenkit világvége-hangulatba hajszolt, és éppen ekkor forgatták a Dr. Strangelove-ot is. Kell-e jobb fókuszpont az emberek szorongásának, mint az a gondolat, hogy a szovjet kormány beletesz valamit a vízbe?”

Cutler itt kissé ügyetlenül zárja a fejezetet: „Ezekkel a rémes jóslatokkal csak az az egy gond van, hogy mióta fluorozzák a vizünket, eltűnt a Szovjetunió, és egyébként sem tűnik úgy, hogy bármi bajunk lett volna a csapvíztől.” – Végül is, ezen a globális hadszíntéren minimális igyekezettel is lehet találni új gyanúsítottat. A folytatásban viszont igaza van: „Ellenben a bulvárlapok és a teleshop csatornák sokkal eredményesebben zombítják a népet, mint bármilyen orosz vízfluorozás” – csak épp kihagyta a médiumok további szép csokrát.

- *Halálos vakcinák* – Bocsáttassék meg az eretnokség, de erről a témáról az ugrik be, hogy az Úr mindenható és mindentudó, de úgy tűnik, olykor nem gondol mindenre: másként az egyiptomi tíz csapáshoz hozzátette volna a közösségi hálókat, s az internet útján történő nagyüzemi népbutítást. Merthogy pl. a laposföldhit legfeljebb azt jelentheti, hogy a szélén lassan sétáljunk. Komolyra fordítva, az életminőségünkhöz mit sem számít, kik is voltak a kérdéses esetben Monroe vagy Diana hercegnő halálának okozói, viszont az oltások elutasítása gyilkos járványokhoz is vezethet, amint azt Cutler is kiemeli. Egy dologban alighanem téved. „A bizonyítékok és azok minőségének higgadt vizsgálatára van szükség” – írja a téveszmék legyőzéséhez. Vajon a tömegmédiával kondicionált emberek mekkora hányadát tudja inkább meggyerni egy jó, szaftos összeesküvés-elmélet, mint a száraz bizonyítás?
- *Az üreges Föld – az igazság odalent van* – ezt korábban már érintettük, s ez a fejezet is sok érdekességet tartogat a fondorlatos gyanakvásról.

A lehetséges terjedelem vége felé járunk, a könyv tartalmának hátralévő részére viszont bizvást elmondható, hogy „*a java még hátra van*”. Immáron csupán a címeket idézhetjük. E rész utolsó fejezete: *Covid-19: vírusként terjedő összeesküvések*.

VII. NAGY TESTVÉR SZEMMEL TART – *Belső munkák és piszkos kormányzati trükkök*

Fejezetei:

- Új világrend
- Szeptember 11.
- A nagy Brexit-buheráló összeesküvés
- A Watergate-ügy
- Fekete helikopterek

VIII. KI MOZGATJA A SZÁLAKAT? – *A világot irányító titkos társaságok*

Fejezetei:

- A Bilderberg-csoport (Mi más?? Vagy épp többnyire nem is az a legveszélyesebb, ami annak látszik? – Osman P.)
- A szabadkőművesek
- Az illuminátusok
- Icke-onográfia

IX. X-AKTÁK – *A legképtelenebb összeesküvés-elméletek*

Fejezetei:

- A QAnon
- Ál-Finnország
- A „Pizzagate”
- A Wayfair-összeesküvés
- #FreeBritney (igen, a Spears – Osman P.)
- A denveri nemzetközi repülőtér
- A pizzaszeletek ármánya (ez egy másik pizza – Osman P.)
- A dihidrogénmonoxid-összeesküvés (való igaz, hogy a dihidrogénmonoxid a mai napig is nagyon sok ember halálát okozza. De hogy mi is az és miként árt, az egyik legszörnyősebb fejezet – Osman P.)

Dr. Osman Péter

SUMMARIES

FALLING OUT OF TWO CHAIRS INTO THE VALUE GAP? ARTICLE 17 OF THE CDSM DIRECTIVE AND THE DIFFICULTIES OF ITS APPLICATION

Szabolcs Stock

The paper focuses on the new liability regime set out by Article 17 of the Copyright in the Digital Single Market Directive. Starting from a general conceptual examination of 'general monitoring', the paper examines the relevant CJEU case law in connection with the general monitoring regulation of the E-Commerce, InfoSoc and IPRED Directives. The paper further examines the new rules of the CDSM Directive and the difficulties it carries. Automated monitoring, as one of the main concerns of the new liability rules, is examined in detail from IT perspective as well as punctuality, applicability and an existing method as well. The paper also analyzes the fundamental rights aspects of the new monitoring obligations under Article 17, such as the relation between freedom of expression, the right to freedom of enterprise or data protection and the new liability regime. Lastly, the paper proposes possible ways of compromise between the above mentioned problems and the strict liability rules.

THE QUALIFICATION OF AI UNDER THE HUNGARIAN COPYRIGHT ACT

Dr. Péter Gyertyánfy

The HCA protects AI as software work, and, exceptionally, as database. A copyright use takes place if identifiable works, performances or their parts are transferred to the database during the development of the AI. Data mining as free use is hardly applicable. Due to the excessively high number of works in the learning pattern of AI the individual licensing is not practicable. The products of AI cannot be protectable works or performances under HCA. Prompt engineering can, in extreme cases, result in copyright works. AI aided creation is acceptable if the result is premeditated. The use of the products of AI can lead to harm the cultural market and the education.

THE COST OF PROTECTION 2. REMUNERATION OF CREATORS OF ARCHITECTURAL CREATIONS AND TECHNICAL ESTABLISHMENTS

Zoltán Károly Kiss PhD

The study summarizes the characteristics and jurisprudence of awarding authors who design architectural works and technical structures with the greatest impact in terms of their size and market weight among the visual arts. Comparing the remuneration and fee calculations of the designers of architectural works with the fees of the designers of technical structures, it can be established that there are significant differences between the remuneration of the two circles of authors both in the method of determining the fees and in the amount of the fee amounts. The engineering daily rates for architectural services are 15-20 percent higher than the daily rates for the design of technical structures in all activity categories.